

895-918

82222 7

7-3

ศรีบูรพาในฐานะนักมนุษยธรรม

ปริญญาบัตร

ของ

สุทิน กัลยพฤษ์

11 S.A. 2524

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 พระโขนง กรุงเทพฯ 11 โทร. 3921575, 3915058

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประธานมิต

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กุมภาพันธ์ 2524

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

87256

22.

ដំបូង ដំបូង
 វ
 ចេញ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ เพราะผู้เขียนได้รับความกรุณาจากศาสตราจารย์
กมลวาทน์ วัฒนวิทย์ ประชานุกรมการ และอาจารย์นิศยา บุญสิงห์ กรรมการ
ที่ได้อำนวยความสะดวก ค่าแนะนำ ตลอดจนการสละเวลาตรวจแก้ไขข้อบกพร่องด้วยความเอา
ใจใส่จนปริญญานิพนธ์นี้สำเร็จลงด้วยดี ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งในน้ำใจและความกรุณาของ
ท่านทั้งสองเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอแสดงความขอบพระคุณ พระราชวรมณี แห่งวัดพระพิเรนทร์ ที่ให้ความช่วยเหลือ
ในค่านิชาการเป็นอย่างดี พระคุณนี้ผู้เขียนยังระลึกอยู่เสมอ

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้รับความกรุณาจาก อาจารย์ลลิตาวัลย์ แจ่มฤกษ์แจ้ง
อาจารย์เรียม ศรีทองเพชร อาจารย์นงลักษณ์ แซ่มไรติ อาจารย์อรธิรา บัวพิมพ์
อาจารย์วิชา ทรวงแสง อาจารย์ประเมิน เขียงเถียร อาจารย์ณรงค์ ทองปาน
อาจารย์อิสระ โกวิทวิบูลย์ อาจารย์ประสงค์ รักวาทิน อาจารย์มงคล พูนเพิ่มสุขสมบัติ
และอาจารย์สุภา ศาครวรรณ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือแนะนำทั้งในค่านิชาการ การค้นคว้า
พิมพ์ตำรา ความรู้เกี่ยวกับศรีบูรพา ผู้เขียนขอขอบพระคุณในความเมตตาของทุกท่าน

อนึ่ง ผู้เขียนขอกราบของพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ และพี่น้องผู้ให้การสนับสนุน ทั้ง
กำลังใจและกำลังทรัพย์อย่างดียิ่ง จนผู้เขียนสำเร็จการศึกษามหาบัณฑิต เป็นพระคุณ
อันหาที่สุกมิได้

สุทิน กัลยพฤษ

ฉบับที่ 26 ๐๐-๗ 10-12
10-15

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑ 1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า .	6
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า .	6
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า .	6
คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ .	7
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า .	8
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า .	9
๑ 2 ชีวิตประวัติและผลงานของศรีบูรพา .	19
บุพการีและการศึกษาเบื้องต้น .	19
เริ่มปรากฏความสามารถของนักเขียน .	20
ชีวิตภายหลังจบการศึกษา .	21
นามปากกาเมื่อเริ่มเขียน	23
สาเหตุที่ไม่คิดรับราชการ .	24
ชีวิตนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ .	25
ชีวิตสมรส	30
ไปญี่ปุ่น .	31
ชีวิตภายหลังกลับจากญี่ปุ่น .	31
เดินทางไปมัสการพุทธทาส .	32
ไปออสเตรเลีย	33
ชีวิตภายหลังกลับจากออสเตรเลีย	34
ขอหากบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร .	34

ไปรษณีย์	35
ชีวิตในช่วงสุดท้ายและมรณกรรม	37
ศรีบรรพในทัศนะของบุคคลที่รู้จัก	37
ผลงานของศรีบรรพหาที่ปรากฏในปัจจุบัน	40
- ผลงานที่เป็นนวนิยาย	40
- ผลงานที่เป็นเรื่องสั้น	41
- ผลงานที่เป็นเรื่องแปล	42
- ผลงานที่เป็นสารคดีและบทความการเมือง	44
- บทปาฐกถา	45
- ผลงานอื่น ๆ	45
3 ตอนหนึ่ง ทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษยธรรม	47
มนุษยธรรม	47
ที่มาของคำว่ามนุษยธรรม	47
ความหมายของคำว่ามนุษยธรรม	47
จริยธรรม	49
ที่มาของคำว่าจริยธรรม	49
ความหมายโครงสร้างและแนวทางแสดงออกของจริยธรรม	50
ประเภทของจริยธรรม	54
ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม	55
- ทฤษฎีอิทธิพลของสังคมต่อการพัฒนาการทางจริยธรรม	55
- ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม	57
- ทฤษฎีพัฒนาการจริยธรรม	60
ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก	61

X สัทธิมมุตตม .	66
ที่มาของสัทธิมมุตตม .	67
ทฤษฎีกาเนตร .	67
องค์ประกอบของรัฐ .	69
ที่มาองค์การสหประชาชาติกับสัทธิมมุตตม .	72
ตอนสอง วิเคราะห์ความคึกคักงานมนุษยธรรมทั้งปรากฏในนวนิยายของ	
ศรีบูรพา ความคึกคักงานจริยธรรม ความคึกคักงาน	
สัทธิมมุตตม .	77
มารมมุตตม .	78
ลูกผู้ชาย .	88
โลกสันนิบาต	101
หัวใจปรารถนา .	114
ชีวิตสมรส .	125
อำนาจใจ .	130
สงครามชีวิต X	135
ข้างหลังภาพ .	145
สิ่งที่ชีวิตต้องการ .	153
จนกว่าเราจะพบกันอีก X	160
แลไปข้างหน้า (ภาคปฐมวัย) .	169
แลไปข้างหน้า (ภาคมัธยมวัย) .	186
4 วิเคราะห์ประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาที่มีผลต่อความคึกคักงาน	
มนุษยธรรมตามที่ปรากฏในนวนิยาย .	198
สงครามชีวิต .	198
ที่มาของสงครามชีวิต .	199

ความคิดและแนวการเขียนที่สงครามชีวิตได้รับอิทธิพลจาก	
The Poor People	200
มนุษยธรรมใน "สงครามชีวิต"	202
มนุษยธรรมที่ขยายกว้างไปสู่บุคคลต่าง ๆ โดยไม่มีขอบเขต	202
ความรักในเพื่อนมนุษย์โดยไม่จำกัดเชื้อชาติอาริย์หรืออื่นใด	203
สิทธิและเสรีภาพในมนุษยธรรมตามนัยของศรีบูรพา	203
การอ่านและประสบการณ์เป็นที่มาของความเข้าใจในมนุษยธรรม	203
จนกว่าเราจะพบกันอีก	204
✓ ความรู้ทางการเมือง	205
ประสบการณ์ชีวิตในระหว่างที่อยู่ในออสเตรเลีย	207
✓ มนุษยธรรมใน "จนกว่าเราจะพบกันอีก"	213
มนุษยธรรมที่เกิดขึ้นโดยอาศัยพื้นฐานจากเหตุผล	213
✓ มนุษยธรรมที่ขยายกว้างไปสู่บุคคลต่าง ๆ โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ	215
แลไปข้างหน้า	216
ภูมิหลังของแลไปข้างหน้า	216
มนุษยธรรมใน "แลไปข้างหน้า"	224
มนุษยธรรมที่ผูกพันกับการปกครองในระบบประชาธิปไตย	225
× 5 สรุปผลการศึกษาค้นคว้าและข้อเสนอแนะ	228
บรรณานุกรม	249

ภูมิหลัง

ศรีบูรพา เป็นนักเขียนที่มีผลงานประพันธ์เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นสารคดี และนวนิยาย แต่ที่ทำให้ศรีบูรพาชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของผู้อ่านนั้น เป็นงานประพันธ์ประเภทนวนิยาย เพราะได้แสดงคุณลักษณะสำคัญด้านมนุษยธรรมไว้อย่างสม่ำเสมอ

สุวิทย์ เถกิมชิต เขียนถึงศรีบูรพาในขณะที่ถูกจำคุกพร้อมกับคนว่า "จากชีวิตที่อยู่ร่วมกันในเรือนขัง ทำให้ผมเห็นบุคลิกที่แท้จริงของคุณกุหลาบได้อย่างชัดเจน เขาเป็นคนสุภาพ สงบเยือก และถ่อมตัวอยู่เสมอ เขาเป็นคนขงาคิดและมุ่งมั่นที่จะอภิวัฒน์สังคม เพื่อยกความเป็นอยู่ของคนยากจนอยู่ตลอดเวลา คุณสมบัติพิเศษของเขา คือ เขาไม่เคยทำร้ายใครไม่ว่าจะเป็นการพูดหรือการกระทำ"¹

ความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาสังคม เพื่อยกความเป็นอยู่ของประชาชนยากจนนั้น รุ่งวิทย์ สุวรรณภักขิน กล่าวว่ "กุหลาบ สายประดิษฐ์ ไม่ได้เป็นนักประพันธ์และนักทฤษฎีเท่านั้น เพราะขณะเดียวกันเขายังเป็นนักปฏิบัติตามอีกด้วย"² ซึ่งตรงกับความคิดเห็นของ กรุณา กุศลาลัย ที่ว่า "คุณกุหลาบ เป็นนักมนุษยธรรมอย่างแท้จริง เริ่มตั้งแต่มนุษยธรรมทางความคิดแล้วความคิดนั้นก็ออกมาเป็นการกระทำ เป็นต้นว่า

¹สุวิทย์ เถกิมชิต "ผมรู้จักเขาเหมือนกัน" ชีวิตการต่อสู้ของกุหลาบ
สายประดิษฐ์ หน้า 8

²รุ่งวิทย์ สุวรรณภักขิน "กุหลาบ สายประดิษฐ์ นักเขียนของปวงชน"
ศรีบูรพาศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 12

รวบรวมเอาเชื้อ ชาวของเครื่องใช้ ตลอดจนเครื่องป้องกันความหนาวไปแจกจ่าย
แก่คนจนทางแถบอีสาน"¹

ความรักในเพื่อนมนุษย์ของศรีบูรพา นับว่าน่าชื่นชมมาก เพราะนอกจาก
ปฏิบัติจริงแล้ว การปฏิบัตินั้นก็มีความจริงใจ และด้วยเจตนาจะให้บังเกิดประโยชน์
แก่เพื่อนมนุษย์ นเรศ นโรปกรณ์ ศิษย์รุ่นหลังของศรีบูรพา กล่าวว่า

สำหรับผลงานคงไม่ต้องกล่าวถึงหรอกนะครับ แต่อัศจรรย์และอุปนิสัยนั้น
ผมได้เห็นแต่ความจริงใจและเสียสละเพราะอันสกลไสยามพุดจากตามปกติ
ธรรมดา ที่ซึ่งมากก็ความโอบอ้อมอารี เสียสละ ตอนนั้นพวกเรายากจน
เป็นส่วนมาก ท่านแบ่งบุหรืแก่ผู้ติดบุหรื แบ่งอาหารที่บางครั้งต้องทำพิเศษ
เฉพาะท่านเจ็บป่วยแก่ผู้ที่ป่วยและไม่มีทางที่จะได้อาหารอย่างนั้นให้ใกล้เคียง
ด้วยกัน กระทั่งเมื่อรู้ว่าพวกนักศึกษาบางคนอดอาหารกลางวัน ท่านก็ทน
ไม่ได้โดยช่วยจัดการขายเรื่องพิเศษให้ คุณชนิก สายประคิษฐ์ ภรรยาของ
ท่านเป็นหัวแรงในเรื่องนี้มาก พวกเรายังระลึกถึงเสมอ²

ความเป็นนักมนุษยธรรมของศรีบูรพา นอกจากแสดงออกมาในรูปของความรัก
ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์โดยตรงแล้ว ในระยะหลังของชีวิตนักเขียนของศรีบูรพา ๆ ยัง
แสดงออกโดยการต่อสู้ทางอุทิศชีวิต เพื่อให้ได้มาซึ่งทัศนะที่ถูกทอดทิ้งเสรีภาพ
การเมือง และสังคม การต่อสู้เพื่อให้ได้มาเพื่อทัศนะดังกล่าวนี้นี้ ศรีบูรพามีความ
ยึดมั่นอย่างหนักแน่นต่อประชาชนอย่างเฉียวเป็นสรวง ความมีมนุษยธรรมตามทัศนะ

¹กฤษณา กุลลาชัย "คุณอุหลาบ สายประคิษฐ์ ที่ข้าพเจ้ารู้จัก" ชีวิตการต่อสู้
ของ อุหลาบ สายประคิษฐ์ หน้า 120

²นเรศ นโรปกรณ์ "คุยกับนเรศ นโรปกรณ์ ศิษย์รุ่น
ในสำนักศรีบูรพา" โลกหนังสือ 2 : 61 พฤศจิกายน 2521

กั้งกล่าว สุภา ภิรมานนท์ ได้กล่าวถึงข้อสนใจประการหนึ่งที่ภิรมานนท์มักจะย้ำ
อยู่เป็นเนืองนิจว่า

ในการเป็นนักหนังสือพิมพ์นั้น เราจะคงเป็นสภาพบูรณพร้อมกันไปด้วยเสมอ
หลักจริยธรรมของหนังสือพิมพ์เป็นข้อซึ่งเราจะคงสั่งวรอยู่ทุกลมหายใจ แต่
หลักจริยธรรมเหล่านี้ก็ควรจะคงเป็นหลัก ซึ่งไทยเราพึงวางกำหนดของ
เราเองขึ้นมา ไม่ใช่ไปลอกคัดของวงการหนังสือพิมพ์ในประเทศใดอื่น ใน
กรณีที่ว่าด้วยหลักจริยธรรมของหนังสือพิมพ์นี้ คุณฤหلاب สายประคิษฐ์ และ
ให้ผมพยายามชวนชวายกิบามาจากหลักของหนังสือพิมพ์ อาชาอี ทั้งแต่ยุค
ที่ไปงานของเขาเมื่อ 40 ปีก่อน สำหรับหลักยึดในใจแห่งการประกอบ
ภารกิจทางหนังสือพิมพ์ ก็เป็นที่รู้กันทั่วไปแล้วว่า คุณฤหلاب สายประคิษฐ์
เป็นนักประชาธิปไตย และได้ต่อสู้มาเพื่อระบอบประชาธิปไตยแท้ ๆ มา
ตลอดชีวิต...คติสำคัญของระบอบประชาธิปไตยที่ คุณฤหلاب สายประคิษฐ์
ได้ต่อสู้มาอย่างอุทิศชีวิตก็คือ คติที่ว่าด้วย "เสรีภาพ" ในฐานะที่เป็น
นักหนังสือพิมพ์ เสรีภาพกั้งกล่าวก็คือ เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ซึ่งถือกัน
เป็นหลักว่า เป็นประหนึ่งมหากาฬแห่งเสรีภาพของประชาชน อนุสาสน์
ชิ้นหนึ่งของ คุณฤหلاب ว่าไว้ดังนี้ "...ถ้ารัฐบาลไม่ทำการกดขี่ข่มขู่
หนังสือพิมพ์อย่างสิ้นสติ และยอมฟังคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ของหนังสือพิมพ์
แล้ว บุคคลในคณะรัฐบาลจะไม่มาถึงขนาดที่เฒ่ามาแล้ว และจะไม่หลงตัว
ล้มตัวและเสียตัวไปถึงขนาดที่ได้เสียไปแล้ว"¹

ส่วนทัศนะทางการเมืองและสังคม ภิรมานนท์คงยึดมั่นต่อประชาชนอย่าง
เกี่ยวพันกัน สุภา ภิรมานนท์ ได้ยกข้อความตอนหนึ่งของภิรมานนท์ว่า "เมื่อ
ประชาชนมีความรักสิ่งใด และปรารถนาที่จะเกิดสิ่งที่เขารักอย่างมีความสำนึกแล้ว

¹สุภา ภิรมานนท์ "ความทรงจำ : ชีวิตและการต่อสู้ของ ฤหلاب
สายประคิษฐ์" โลกหนังสือ 2 : 70 พฤษภาคม 2521

บทเรียนในประวัติศาสตร์ได้ให้คำตอบไว้ชัดเจนแล้วว่า การชักชวนยอมเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ ทางแห่งความสวัสดิคติของพวกนักการเมืองมีอยู่ทางเดียวคือ การเข้าร่วมในชนวนของประชาชน ไปกับประชาชน และร่วมความรักกับประชาชน"¹

คุณสมบัติของศรีบูรพาจึงกล่าว ทำให้นักเขียนยกย่องด้วยการให้ฉายานามแก่ศรีบูรพาแตกต่างกันตามความรู้สึกประทับใจ เช่น ศรีบูรพานักต่อสู้เพื่อมนุษยชาติ ศรีบูรพาผู้ไม่เคยท้อวายใจ ศรีบูรพาพหุวิชาในคณานต์แห่งวรรณกรรม และอื่น ๆ สำหรับผู้เขียนศรีบูรพาคือนักมนุษยธรรม ด้วยความเป็นนักมนุษยธรรมตามความรู้สึกของผู้เขียนนี้เองเป็นคำตอบว่า เหตุใดจึงเลือกศรีบูรพามาศึกษาวิเคราะห์ และเพื่อให้กระจ่างยิ่งขึ้น ขอกล่าวถึงเหตุจูงใจที่เลือกศึกษางานเขียนของศรีบูรพาประกอบดังนี้

ประการแรก ศรีบูรพาเป็นนักประพันธ์ที่ไม่ได้รับการกล่าวขวัญถึงมากนัก ทั้งที่ รุ่งวิทย์ สุวรรณภิชน ได้กล่าวว่า "ในบรรดาหนังสือประเภทเดียวกับประวัตินักประพันธ์ไทยหรือหนังสือพิมพ์ไทยที่มีอยู่ไม่กี่เล่ม คนเขียนทุกคนพากันเพิกเฉยที่จะกล่าวถึงศรีบูรพาที่พอจะชมเชยได้ ก็เห็นจะไต่แก่ กุณยศ วัชรเสถียร ที่กล้าเขียน เรื่องราวเกี่ยวกับศรีบูรพาอยู่บ้าง"² ซึ่งตรงกับที่ เสถียร จันทิมาธร กล่าวว่า "เพื่อนหนุ่มร่วมสมัยบางคนของเขา เมื่อเขียนถึงการเคลื่อนไหวของกลุ่มสุภาพบุรุษเมื่อปี 2472 ก็บิดเบือนไม่กล่าวยกย่อง ถึงกระนั้นก็ยังนับนักเขียนที่ตรงไปตรงมาอย่าง

¹สุภา ศิริมานนท์ "ความทรงจำ : ชีวิตและการต่อสู้ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์" โลกหนังสือ 2 : 70 พฤศจิกายน 2521

²รุ่งวิทย์ สุวรรณภิชน "กุหลาบ สายประดิษฐ์ พหุวิชาในคณานต์แห่งวรรณกรรมไทย" ศรีบูรพาตรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 126

ยศ วัชรเสถียร ที่เขียนถึงศรีบูรพาอย่างที่เขาเป็นจริง"¹

ประการที่สอง เนื่องจากสหประชาชาติให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิมนุษยชน เป็นอย่างมากถึงกับใช้คำนี้เป็นหลักในการเขียนกฎบัตรสำคัญ ๆ และปัจจุบันแนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนกำลังได้รับความสนใจจากประเทศต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เช่น ประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาได้ให้ความสำคัญของสิทธิมนุษยชนเป็นหลักมูลฐานของนโยบายต่างประเทศของตน นายวอร์เรน คริสโตเฟอร์ ผู้ช่วยรัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐ ก็ได้ยืนยันความสำคัญของหลักการนี้ ถึงคำปราศรัยที่แสดงต่อสมาคมทนายความอเมริกาว่า "รัฐบาลของเรามีวิธีการหลายอย่างแตกต่างกันเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแก่ประเทศต่าง ๆ และเราเชื่อว่าเราควรจะนำเรื่องสิทธิมนุษยชน มาพิจารณาช่วยในการให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศเหล่านั้น"² การศึกษาค้นคว้าของศรีบูรพา ซึ่งเนื้อเรื่องส่วนหนึ่งกล่าวถึงสิทธิมนุษยชน จึงเป็นการศึกษาเรื่องที่มนุษยทุกชาติให้ความสนใจ

ประการที่สาม ปรากฏว่า ปัจจุบันผลงานในนวนิยายของศรีบูรพาได้รับความสนใจ และมีการวิเคราะห์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง ผู้เขียนเห็นว่าด้านหนึ่งที่น่าจะศึกษาให้ลึกซึ้งอย่างยิ่ง คือแนวคิดในค่านิยมมนุษยธรรม เพราะการศึกษาแนวคิดนี้เป็นการศึกษาธรรมชาติประการหนึ่ง ที่เมื่อนำไปปฏิบัติแล้วจะให้ความสุขในกลุ่มชนทั้งที่เป็นสังคมขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ในขณะที่ยังมีความยากไร้ การเบียดเบียนกันอยู่ในสังคมมนุษย์โดยทั่วไป มนุษยธรรมจึงเป็นความต้องการจำเป็นของมวลมนุษยชาติอย่างแท้จริง ข้อคิดของศรีบูรพาอาจจะเป็นเครื่องเตือนใจ ชี้แนวทางและกล่อมเกลาจิตใจและควรนำมาศึกษาพิจารณาโดยละเอียด

¹เสถียร จันทิมาธร "เขาชื่อกุหลาบ สายประดิษฐ์" ชีวิตการต่อสู้ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ หน้า 171

²วอร์เรน คริสโตเฟอร์ "สิทธิมนุษยชน" เสรีภาพ 26 : 10 มกราคม

จากมูลเหตุจูงใจดังกล่าว ทำให้ข้าพเจ้าได้เลือกศึกษาวรรณกรรมนวนิยายของศรีบูรพา
 ความถนัดการวิเคราะห์จะช่วยตอบคำถามว่า ศรีบูรพาเป็นนักมนุษยธรรมหรือไม่

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาความคิดทางด้านมนุษยธรรม ในนวนิยายของศรีบูรพา
2. เพื่อศึกษาประสบการณ์ในชีวิตของศรีบูรพาที่มีผลต่อความคิดทางด้าน
 มนุษยธรรม

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้เข้าใจความคิดด้านมนุษยธรรมของศรีบูรพาที่ปรากฏในนวนิยาย
2. ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ของศรีบูรพากับความคิดด้าน
 มนุษยธรรม

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะวิเคราะห์เฉพาะวรรณกรรมประเภทนวนิยายของ
 ศรีบูรพาเท่านั้น *
 *

1. มารมนุษย
2. ลูกผู้ชาย
3. โลกสันนิบาต

* นวนิยายอีก 3 เรื่องของศรีบูรพา คือ แสนรักแสนแค้น ผจญบาปและป่าใน
 ชีวิตนั้น ยังไม่พบต้นฉบับ แต่ เสถียร จันทิมาธร ได้กล่าวถึงนวนิยายทั้ง 3 เรื่องนี้
 ไว้ในหนังสือชีวประวัติการต่อสู้ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ว่าเป็นงานเขียนแบบจิตนิยม
 เช่นเดียวกับงานยุคแรกๆของศรีบูรพา

4. หัวใจปรารถนา
5. ชีวิตสมรส
6. อานาใจ
7. สงครามชีวิต
8. ข้างหลังภาพ
9. สิ่งมีชีวิตต้องการ
10. จนกว่าเราจะพบกันอีก
11. แลไปข้างหน้า (ภาคปฐมวัย)
แลไปข้างหน้า (ภาคมัธยมวัย)

คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ

นักมนุษยธรรม คือ บุคคลผู้ที่มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. ทางด้านจริยธรรม¹ ความเป็นพลเมืองดี คือเป็นผู้มีจริยธรรม นั่นคือ มีความรักในเพื่อนมนุษย์ เช่น มีความเมตตา กรุณา มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความซื่อสัตย์ สุจริต ยุติธรรม มีความรับผิดชอบต่อนานาชาติ มีระเบียบวินัยและเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว

2. ทางด้านสิทธิมนุษยชน² เป็นบุคคลที่เคารพในสิทธิมนุษยชน
สามประการ

¹ทองเคื่อน พันธุมนาวัน และ เพ็ญแข ประจันปัจจนิก "บทนำ" รายงานการวิจัยจริยธรรมของเยาวชนไทย หน้า 2

²วอร์เรน คริสโตเฟอร์ "สิทธิมนุษยชน" เสรีภาพ 26 : 10 มกราคม

2.1 ถือว่าสิทธิของคนทั้งหลายที่จะเป็นอิสระพ้นไปจากการล่วงละเมิด โดยฝ่ายรัฐบาลในเรื่องเอกลักษณ์ของบุคคล การล่วงละเมิดดังกล่าวรวมไปถึงการทรมาน การลงโทษ การปฏิบัติคำสา และโทษร้ายทารุณผิดวิสัยมนุษย์ การจับกุม คุมขังตามอำเภอใจ การไม่ยอมให้มีการสอบสวนพิจารณาอย่างเป็นธรรมและเปิดเผย และการบุกรุกเข้าไปในที่พักอาศัย การถูกลักพาตัวออกไปจากบ้านเรือนโดยใช้กำลังบังคับ ถูกสอบสวนตลอดเวลาตามความพอใจของเจ้าหน้าที่ หรือถูกจับด้วยไฟฟ้า หรือกดให้อยู่ใต้น้ำ เป็นต้น

2.2 ยึดมั่นในสิทธิของบุคคลที่จะได้รับสิ่งสำคัญต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตโดยสมบูรณ์ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย ความช่วยเหลือด้านสุขภาพอนามัย และการศึกษา การล่วงละเมิดสิทธิข้อนี้อาจเกิดขึ้นได้จากการปฏิบัติ หรือละเว้นไม่ปฏิบัติของรัฐบาล

2.3 ยึดมั่นในสิทธิที่จะมีเสรี ในด้านการเป็นพลเมืองและด้านการเมือง เช่น เสรีภาพในความคิดเห็น ศาสนา การประชุม การพูด การหนังสือพิมพ์ และเสรีภาพในการเดินทางทั้งภายในและภายนอกประเทศ รวมทั้งเสรีภาพในอันที่จะเข้าร่วมในการปกครองประเทศ

วิธีการดำเนินการค้นคว้า

การดำเนินการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ใช้วิธีวิจัยเอกสารและเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยดำเนินการดังนี้

1. ศึกษาเกณฑ์การวิเคราะห์นิกมมนุษย์ธรรม
2. ศึกษาวิเคราะห์นวนิยายของศรีบูรพาโดยละเอียดดังนี้

2.1 ศึกษาความคิดค่านิยมมนุษย์ธรรมที่ปรากฏในนวนิยายแต่ละเรื่องของศรีบูรพา

2.2 วิเคราะห์ความคิดทางค่านิยมมนุษย์ธรรมในแง่จริยธรรมและสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในนวนิยายแต่ละเรื่องของศรีบูรพา

3. ศึกษาวิเคราะห์ประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพา จากเอกสารอ้างอิงที่มีต่อความคิดคำนึงมนุษยธรรมตามที่ปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพา ดังนี้

3.1 ศึกษาประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาที่มีต่อความคิดทางคำนึงมนุษยธรรมที่ปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพา

3.2 วิเคราะห์ประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาที่มีต่อความคิดทางคำนึงมนุษยธรรมในแง่จริยธรรม และสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพา

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

ได้มีผู้ให้ข้อคิดและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวรรณกรรมประเภทนวนิยายของศรีบูรพาไว้อย่างน่าสนใจอย่างยิ่ง ผู้เขียนวิทยานิพนธ์จะได้นำมาแสดงให้ประจักษ์ว่าศรีบูรพาเป็นนักเขียนที่มีผลงานอันมีคุณค่าต่อเพื่อนมนุษย์ในสายตาของผู้อื่นเพียงไร

รัฐจวน อินทรกำแหง ได้แบ่งนวนิยายของศรีบูรพาออกเป็นสองลักษณะ ลักษณะหนึ่งเหมือน "โกเมศ" ตัวละครในเรื่องจนกว่าจะพบกันอีก โกเมศในลักษณะหนึ่งนี้ยังไม่รู้จัก "แนนซี่" เพื่อนหญิงชาวออสเตรเลีย ซึ่งออกปากกับโกเมศว่า "เขาเป็นคนที่น่าสงสาร เป็นคนมีบาปกรรม เป็นคนที่ยืนอยู่บนอากาศมีแต่ตัวเปล่า ไม่มีอะไรเป็นที่พึ่งในตัวเอง"¹ ลักษณะของโกเมศในตอนนี้ คือนวนิยายในช่วงแรกของศรีบูรพา เช่น ปราบพยับ หัวใจปรารถนา แสนรักแสนแค้น ผจญบาป มารมนุษยโลกสันนิวาส เป็นต้น "เป็นนวนิยายที่จะหาอ่านได้ทั่วไป และออกจะมีอยู่อย่างดาษดื่นเสีย ทั้งนี้โดยพิจารณาจากเค้าโครงเรื่อง (Plot) และแก่นเรื่อง (Theme) ของเรื่องเป็นสำคัญ...คงวนเวียนอยู่ในเหตุแห่งความรัก ความแค้น ความเข้าใจผิด ความไม่สมหวัง และอุดมคติของชีวิตที่ฉาบฉวย..."² ลักษณะที่สอง

¹รัฐจวน อินทรกำแหง "รู้จักศรีบูรพา" รวมเรื่องสั้นรับใช้ชีวิต หน้า 19

²ก. หน้า 20

เหมือนโกเมสหลังจากได้รู้จักกับแนนซี่แล้ว ซึ่งแนนซี่ได้กล่าวกับโกเมสว่า "โกเมส
ความจริงนั้นเธอได้เริ่มเป็นตัวของเธอเองแล้ว เธอบรรจุชีวิตลงไปในตัวของเธอแล้ว"¹
ลักษณะที่สองของโกเมส คือนวนิยายในยุคหลังของศรีบูรพา เช่น สงครามชีวิต จนกว่า
เราจะพบกันอีก แลไปข้างหน้า "เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ดูมีความจริงจังหนักแน่น ทั้ง
แนวคิดและทางท่วงการเขียน"² เช่น ในสงครามชีวิต ศรีบูรพาให้ "ระพีพันธุ์"
เป็นผู้กระทำการอ่านและเปิดทุนคุณค่าของหนังสือ เพราะเชื่อว่าคุณสมบัติข้อนี้ช่วยเพาะ
ความมีมนุษยธรรมให้ออกงาม ดังคำร่ำพันของ "ระพีพันธุ์" ที่มีต่อ "เฟลีน" ว่า
"เขาเองเห็นคุณประโยชน์ในการอ่านหนังสือเป็นอย่างสูงสุด ไม่สงสัยสักนิดเดียวว่าจะ
มีอะไรที่ควรแก่เวลาอันมีค่าของคนเรายิ่งไปกว่านี้ รักหนังสือเหนือเกิน รักอย่าง
จับจิตจับใจ มันเพาะมนุษยธรรมให้ออกงามขึ้นในความรู้สึกได้อย่างประหลาด"³

นอกจากศรีบูรพาจะมีความปรารถนาที่จะเพาะมนุษยธรรมให้ออกงามแล้ว
ศรีบูรพายังปรารถนาที่จะวิเคราะห์วิจารณ์ชีวิต "สิ่งใดที่เกี่ยวข้องกับชีวิตไม่ว่าส่วนบุคคล
หรือสังคมสิ่งแว่กล้อม เขาเห็นว่ามีค่าสำคัญเท่า ๆ กัน การที่คนหนึ่งในกลุ่มมีความ
ทุกข์ ความทุกข์นั้นย่อมสะท้อนไปถึงคนอื่นในกลุ่มด้วย"⁴ "แนนซี่" ในเรื่องจนกว่าจะ
พบกันอีก จึงวิจารณ์ชีวิตให้ "โกเมส" เข้าใจว่าชีวิตที่มีคุณค่า คือชีวิตที่ใช้ให้เป็น
ประโยชน์ต่อบุคคลอื่น นับว่าการเพาะมนุษยธรรมของศรีบูรพาออกงามขึ้นมาขั้นหนึ่งแล้ว
โดยแนนซี่กล่าวว่า

¹ วัฏจวน อินทรกำแหง "รู้จักศรีบูรพา" รวมเรื่องสั้นรับใช้ชีวิต หน้า 19

² ฐ. หน้า 21

³ ฐ. หน้า 22

⁴ ฐ.

ฉันไม่คิดว่าการมีชีวิตอยู่เพียงแค่ว่ากินไปวันหนึ่ง และแสวงหาความสุข
ไปวันหนึ่งแล้วก็รอวันเจ็บป่วยและตายนั้นเป็นสิ่งที่มีความอะไร ตามความเห็น
ของฉัน ชีวิตเช่นนั้นเป็นของว่างเปล่าเท่ากับไม่ได้เกิดมาในโลกนี้ เป็น
ชีวิตเฉย ๆ ไม่มีความหมาย สำหรับฉันต้องการอยู่ในชีวิตที่ถึงงาม และ
ชีวิตที่ถึงงามนั้นต้องมีอะไรมากกว่าการหากิน การแสวงหาความสุขแล้วก็
รอวันตาย ชีวิตที่ถึงงามนั้นย่อมมีอยู่และถูกใช้ไปเป็นคุณประโยชน์แก่ผู้อื่น¹

ในตอนท้ายของการเขียน "รู้จักศรีบูรพา" รัถจวน อินทรกำแหง ได้แสดง
ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องลูกผู้ชายของศรีบูรพาว่า "เขาเขียนด้วยวิถุญาณของนักเขียน และ
ด้วยจิตใจของมนุษย์ที่เทิดทูนคุณธรรม"² ให้ลูกผู้ชายอย่างมาโนช "ไม่เคยเป็นผู้ชนะ
ในสายตาของชาวโลก เพราะเขาต่อต้านที่ลูกผู้ชาย คือการไม่เห็นแก่ตัว ซื่อสัตย์
ต่อมิตร และรักษาความยุติธรรมถึงชีวิต"³

เสถียร จันทิมาธร เป็นอีกคนหนึ่งที่ได้แบ่งวรรณกรรมทางค่านวณิยายของ
ศรีบูรพาออกเป็นหลายลักษณะ นวนิยายในช่วงแรก ๆ ลักษณะส่วนใหญ่คล้ายกับนวนิยาย
ลักษณะแรกของ รัถจวน อินทรกำแหง ที่แบ่งนวนิยายของศรีบูรพาไว้มีบางเรื่องอย่าง
เช่น สงครามชีวิต ที่แสดงให้เห็นความเป็นนักมนุษยธรรมได้แจ่มชัดขึ้น นวนิยายในช่วง
ต่อมาเป็นนวนิยายที่พัฒนาแต่ค่านรูปแบบ เนื้อหายังคงเดิม แต่เมื่อพูดถึงเฉพาะตัว
ศรีบูรพาเขาเป็นบุคคลที่รักษาความเป็นธรรม รักความเป็นประชาธิปไตย ยังอยู่ใน
กลุ่มความคิดแบบนักมนุษยธรรม นวนิยายในสองช่วงหลังเขียนเมื่อศรีบูรพาลี้ภัยจาก
ออสเตรเลียแล้ว ได้แสดงให้เห็นมนุษยธรรมที่พัฒนาขึ้น มีความรู้สึกต่อเพื่อนมนุษย์

¹ รัถจวน อินทรกำแหง "รู้จักศรีบูรพา" รวมเรื่องสั้นรักใช้ชีวิต หน้า 23

² อ. หน้า 23

³ อ.

แผ่ขยายออกไปในแนวกว้างขวางขึ้นจนไม่มีขอบเขตจำกัดในด้านใด ๆ จะกล่าวถึงผลงานทางค่านวนิยายของศรีบูรพาเป็นช่วง ๆ ไปดังนี้

งานของศรีบูรพาช่วงก่อน 2474 ส่วนใหญ่ที่เคียวเป็นงานแบบจิตนิยม ยังเป็นลักษณะรวมสมัยอย่างหนึ่งกับงานของนักเขียนรุ่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นลูกผู้ชาย แสนรักแสนแคน ผจญบาป โลกสันนิบาต ปราบพยศ ตลอดจน สงครามชีวิต ล้วนเป็นเรื่องของความรักใคร่ เป็นโลกแคบ ๆ ของ อะแมน แอน อะวูแมน ที่บางครั้งก็ค่อนข้างจะรุนแรงอย่างเช่น แสนรักแสนแคน หรือแม่แก่ลูกผู้ชาย ก็เป็นลักษณะตามแก่นทางอารมณ์อย่างหนึ่ง เพื่อชดเชยบางสิ่งบางอย่างจากการฉีกพลาคในเรื่องราวบางประเพณีที่ปักกันเสรีภาพในการแสดงออกบ้าง งานในช่วงนี้ของศรีบูรพาที่น่าสนใจที่สุดคือแกเรื่อง สงครามชีวิต...¹

เสถียร จันทิมาธร ได้กล่าวถึง สงครามชีวิต ไว้ว่า

แสดงให้เห็นความเป็นนักมนุษยธรรมของศรีบูรพาอย่างแจ่มชัดมากยิ่งขึ้น โดยรูปโฉมของเค้าโครงนิยายเรื่องนี้ คล้ายกับเป็นเพียงเรื่องรักที่ผิดหวังของหนุ่มที่ชื่อ 'ระพีพันธุ์' กับนางสาว 'เพลิน' อันเป็นอิทธิพลทางรูปแบบที่ศรีบูรพาได้มาจากนวนิยายเรื่อง เดอะพัลฟีเฟิล ของ คอสโตเยฟสกี นักเขียนรัสเซียยุคก่อนปฏิวัติใหญ่ เนื้อหาที่ตอบโต้กันทางเจตเจตนั้นแสดงถึงความคิดที่ต่อการเสรีภาพ ภราดรภาพของชนชั้นกลาง ซึ่งกำลังเติบโตในสังคมเก่าได้อย่างดี²

¹เสถียร จันทิมาธร "เขาชื่อ กุหลาบ สายประดิษฐ์" ชีวิตการต่อสู้ของ
กุหลาบ สายประดิษฐ์ หน้า 161

²ธ. หน้า 162

ผลงานวรรณกรรมทางค่านวณิยายของศรีบูรพา ทั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลง การปกครองเป็นต้นมา เสถียร จันทิมาธร แสดงความเห็นว่ "เป็นนวนิยายที่ พัฒนาขึ้นมาในระดับหนึ่ง แต่เป็นเพียงค่านรูปแบบเท่านั้น เนื้อหายังคงเดิม"¹ และ กล่าวเฉพาะตัวศรีบูรพาว่า

ในช่วงนี้ยังอยู่ในกลุ่มความคิดแบบนักมนุษยธรรม ยังมีได้พัฒนาสูงยิ่งไปกว่า นี้ ตัวเขาเองก็เคยยอมรับว่า การเขียนในยุคต้น ๆ เป็นการเขียนเพราะ อยากรู้อยากเห็น และแต่ละเรื่องก็เขียนก็เท่ากับเป็นการแสวงหาแนวทางอย่าง หนึ่ง และนอกจากความเป็นคนรักความเป็นธรรมแล้ว เขายังมองเห็น อาชีพที่เขาทำอยู่ ค่อนข้างเป็นงานของคนพิเศษเหนือกว่าใคร อย่างเช่น เมื่อเขียนกำกล่าวนำในรวมนิยายรักของอิงอร ศรีบูรพาเขียนถึงนักประพันธ์ ว่า นักประพันธ์ย่อมจะแลเห็นความงามและความจับใจอันลึกซึ้งของแสงจันทร์ ยิ่งกว่าที่เรารู้ได้แลเห็น อาจจะนึกถึงความเที่ยงธรรมอันจับใจของธรรมชาติ และดวงจันทร์ที่สาดแสงสีนวลอร่ามนี้ไปทั่วหล้า ไม่เลือกว่าประสาทราชวัง หรือกระท่อม นักประพันธ์ย่อมได้ยินเสียงกลืนที่ซัดหาค้นนั้นแตกต่างไปจากคน ธรรมดาได้ยิน ถึงแม้กระบวนทางความคิดจะยังอยู่ในระดับเพียงนักเสรีนิยม ที่รักความเป็นธรรม แต่กล่าวหาว่าจิตใจที่รักเอกราช รักประชาธิปไตย แล้ว ศรีบูรพามีอย่างเต็มเปี่ยมถึงกับเข้าร่วมคัดค้านการรุกรานของญี่ปุ่นจน ถูกจับกุม...²

¹ เสถียร จันทิมาธร "เขาชื่อ กุหลาบ สายประดิษฐ์" ชีวติการต่อสู้ ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หน้า 164

² ฐ. หน้า 166

นวนิยายอีกช่วงหนึ่ง คือช่วงหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา คือในระยะหลังจากที่ศรีบูรพาได้เดินทางไปปฏิบัติงานการเมืองที่ออสเตรเลีย เมื่อกลับมาเมืองไทยได้เขียน จนกว่าเราจะพบกันอีก นวนิยายเรื่องนี้แสดงให้เห็นพัฒนาการความคิดทางค่านิยมขรรคมที่สูงขึ้น มุ่งมั่นที่จะพัฒนาสังคมให้สูงขึ้น เสถียร จันทิมาธร กล่าวถึงจนกว่าเราจะพบกันอีกว่า "เป็นนวนิยายที่แสดงพัฒนาการความคิดของศรีบูรพาได้อีกระดับหนึ่ง แม้รูปแบบการเขียนจะเต็มไปด้วยบทสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะ แต่เนื้อหาที่ประกาศอย่างแจ่มชัดว่า แนวทางสังคมนิยมจะช่วยแก้ปัญหาประเทศไทยได้"¹

นวนิยายในช่วงสุดท้ายของศรีบูรพา เป็นช่วงที่แสดงถึงความมีมนุษยธรรมที่พัฒนาจากระดับเดิมอย่างเห็นได้ชัด ความรักในเพื่อนมนุษย์แผ่ขยายออกไปอย่างไม่เลือกชั้นวรรณะ การเรียกร้องหาความเสมอภาค ภราครภาพ และสิทธิเสรีภาพ อยู่ในนวนิยายช่วงนี้ ตามแนวทางสังคมนิยม เสถียร จันทิมาธร กล่าวถึงแลไปข้างหน้า ซึ่งศรีบูรพาเขียนขึ้นเมื่อถูกคุมขังว่า

สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของ "จันทา โนนดินแดง" ลูกชานาญมาอยู่ในบ้านของขุนนางใหญ่ ได้มีโอกาสเข้าโรงเรียนอันเป็นที่รวมของลูกหลานหลานเธอ ลูกขุนนางใหญ่ ลูกชนชั้นกลาง จันทาได้พบกับปรากฏการณ์ใหม่อย่างมาก ก่อให้เกิดความคิดเปรียบเทียบชนบทกับในเมือง ได้นึกถึงภาพการมอมเมาทางความคิด การแบ่งชั้นวรรณะ ฯลฯ ศรีบูรพาพยายามจะให้กระบวนการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นของลูกชานาญ แต่กล่าวอย่างถึงที่สุดแล้วก็คือกระบวนการทางความคิดของศรีบูรพาที่พัฒนามาเป็นลำดับนั่นเอง²

¹ เสถียร จันทิมาธร "เขาชื่อ กุหลาบ สายประดิษฐ์" ชีวประวัติของกุหลาบ สายประดิษฐ์ หน้า 127

² ฐ. หน้า 164

การแบ่งผลงานวรรณกรรมค่านวนิยายของศรีบูรพาออกเป็นลักษณะต่าง ๆ นี้ ชัยสิริ สมุทวนิช ซึ่งเขียน "ความรัก" ในงานของศรีบูรพาได้แบ่งออกเป็นสองสมัย ตามลักษณะของความรัก ในแต่ละสมัยก็กล่าวให้เห็นลักษณะของความรักที่แตกต่างกัน ได้ชัดเจนดังนี้

‘ความรัก’ ในงานนวนิยายยุคคนจิตนิยมเฟื่องขึ้น เช่น มารมณย์ (2471) หัวใจปรารถนา (2471) ลูกผู้ชาย (2471) ปรานพยศ (2472) สงครามชีวิต (2475) ผจญบาป (2477) แสนรักแสนแค้น (2478) ข้างหลังภาพ (2480) งานของศรีบูรพาในยุคนี้เป็นยุคจิตนิยมแสวงหาคำขวัญเจตนาและจิตสำนึกของผู้เขียนที่ฝากมากับตัวละครหลายคนเป็นไปในแบบที่เห็นว่า ‘ความรัก’ เป็นอำนาจ เป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ในแบบเฉพาะ รวมทั้งแนวคิดที่ศรีบูรพาเชื่อว่า ‘ความรัก’ คือการแลกเปลี่ยนทางจิตใจของปัจเจกชน ความรักและจิตใจเป็นอารมณ์อ่อนไหว และ บังคับพฤติกรรมของมนุษย์ได้โดยสิ้นเชิงในปรานพยศ ตัวเอก โกมล คุลลิตสมิต วิจารณ์ผู้ถึง โดยอ้างจินตภาพว่า ผู้ถึงบางคนอาจทำได้ในเมื่อ...ความรักอันแท้จริงเข้าจับหัวใจ...ความรักเป็นสิ่งสมให้เกิดขึ้นซึ่งความอ่อนโยน ความไหวหวั่น ความระแวง สงสัย และ สงคราม ในลูกผู้ชาย นางสาวพวรรณ เชื่อว่าอารมณ์รักของการที่มี นายมาโนช รักสมาคม ทำให้เธอมีความสุขเหมือนมีแก้วสารพัดนึกอยู่ในมือ สามารถเนรมิตทุกสิ่งทุกอย่างได้ ในเรื่องเดียวกัน นายเมนะศิริ พรว่ารำพันถึงนางเอกว่า ‘ความเมตตา’ เท่านั้นที่จะบันดาลให้ความรักของเขาสัมฤทธิ์ผลได้ ในหัวใจปรารถนา ผู้อ่านพบฉากหยอเยี้ยวของ วารี ก็เพราะสาเหตุแห่งความแข็งของวารี นั้นมาจากการแสดงออกของ นางสาวน้อย นวลกุล ที่ไม่เข้าอก นายทง...ความคิดดังกล่าวสะท้อนความคิดแบบจิตนิยมทั้งหมด ความรักในช่วงงานวรรณกรรมนี้

เป็นความรักที่แคบ ไม่กว้าง แต่ตลอดเวลาในช่วงดังกล่าว ศรีบูรพามี
 จุกยื่นหยักอยู่กับคนจน หรือคนที่เสียเปรียบตลอดเวลา คนที่เป็นตัวเอก
 มักจะเป็นตัวละครที่แทนคนเสียเปรียบด้านสถานะทางทรัพย์สินหรือทางสังคม
 ด้านอื่น...¹

สรุปได้ว่า ในสมัยต้นนี้ ศรีบูรพาที่เรารู้จักโดยมองผ่าน "ความรัก" ที่เขา
 เสนอในนวนิยายมีลักษณะดังนี้

1. เป็นแบบจิตนิยม เชื่อว่าความรักเป็นพลังที่อยู่ในวงแคบเป็นเพียงการ
 แลกเปลี่ยนทางอารมณ์ของคนเพียงไม่กี่คน
2. มีความสนใจในเพื่อนมนุษย์ และด้วยความรู้สึกที่ จริยธรรมด้านความรัก
 ของมนุษย์ ตลอดจนการช่วยเหลือให้เพื่อนมนุษย์มีความสุขเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เขา
 จึงเป็นนักเขียนที่เห็นในความทุกข์ยากของคนยากจน และระลึกถึงสิทธิของคนกลุ่มนี้อยู่
 เสมอในนวนิยายเรื่องหลัง ๆ ของเขา

ชัยสิริ สมุทวนิช ได้กล่าวต่อไปถึงลักษณะ "ความรัก" ในนวนิยายสมัยหลัง
 ของศรีบูรพาว่า

แนวคิดของเขาเปลี่ยนไปมาก 'ความรัก' ที่ปรากฏในผลงานของเขา
 ยุคนี้ เป็นความรักที่แผ่ขยายวงกว้าง 'ความรัก' หาใช่การแลกเปลี่ยน
 เปลี่ยนทางจิตใจระหว่างผู้มีอารมณ์ร่วมกันเพียงสองสามคนเท่านั้นไม่...
 จากนั้นอีกหลายปีเขาได้เห็นออสเตรเลีย เขาได้เห็นภาวะวิสัยแบบ
 สังคมนิยมโซเวียต คุณภาพทางความรักเขายังเปลี่ยนไป ในจนกว่า
 เราจะพบกันอีก แนวเรื่องคือความรัก อันเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียกร้องและ
 มนุษย์ทุกคนในสายตาของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือศรีบูรพาก็คือญาติ
 รวมโลกนั่นเอง...

¹ชัยสิริ สมุทวนิช "ความรัก" ในงานของศรีบูรพา อักษรศาสตร์ปริทัศน์

การที่ศรีบูรพาเริ่มสนใจทัศนคติใหม่ที่เป็นจุดยืนของฝ่ายสังคมนิยมในยุค
หลัง ประกอบกับความสนใจของเขาที่มีต่อภาวะวิสัยแห่งการขัดแย้งที่ได้เพิ่ม
มากขึ้น ในยุคที่เขาถูกอิทธิพลฟาสซิสต์บีบคั้น ศรีบูรพาเริ่มหันเข้าหาปรัชญา
และแนวคิดแบบมาร์กซิสต์มากขึ้น เขานิยมการลงแรงงาน เขานิยมภาคทฤษฎี
ที่ปฏิบัติได้ ความรักของศรีบูรพาที่ปรากฏในนวนิยายที่คุ้นเคย เช่น แลไปข้างหน้า
มักสัมพันธ์กับการลงแรงงานทั้งสิ้น บิดาของ จันทา โนนดินแดง พมรักกับ
มารดาของ จันทา ก็ตอนที่มีการลงแรงงานทำงานร่วมกัน ความรักคือความ
เสียสละที่ยิ่งใหญ่กว่าความเห็นแก่ตัว ความเสียสละเพราะความรักสามัคคี ทำ
ให้แม่ของ จันทา โนนดินแดง จำยอมให้สามัคคีไปบวชเพื่อหนีภัยจากศัตรู
นอกจากความรักแบบขลุ่ยสาวที่ปรากฏอยู่น้อยครั้งอยู่แล้ว ในแลไปข้างหน้า ถ้า
หากผู้อ่านจะสังเกตการบรรยายจิตสำนึกของศรีบูรพาในนวนิยายเล่มนี้ หลาย
ครั้งหลายตอนก็จะพบว่า "ความรัก" ที่ใหญ่กว่าความรักแบบขลุ่ยสาวนั้น คือ
ความรักในชุมชน (แลไปข้างหน้า 103, 159) ความรักที่เสียสละได้และมี
น้ำใจ (แลไปข้างหน้า 176) ความรักในมนุษยชาติ (เป็นแนวเรื่องใน
จนกว่าเราจะพบกันอีก ทั้งเล่ม เช่น ในหน้า 99)...

แม้ลักษณะผลงานวรรณกรรมทางค่านวนิยายของศรีบูรพา ควรจะแบ่งกล่าว
เป็นราว ๆ ตามลักษณะของเนื้อหาที่พัฒนาไป นักวิจารณ์วรรณกรรมบางคนกลับเลือก
กล่าวถึงค่านวนิยายเรื่องสำคัญเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนวนิยายในช่วงหลัง ๆ รุ่งวิทย์
สุวรรณภิกษุ อยู่ในนักวิจารณ์วรรณกรรมกลุ่มนี้ ได้กล่าวถึงสงครามชีวิตสั้น ๆ แต่เน้น
ให้เห็นศรีบูรพาคือนักมนุษยธรรมว่า "เป็นเรื่องรักที่ฟลาคหวังของหนุ่ม ระพีพันธุ์ ต่อสาว
เฟลิณี" การดำเนินเรื่องนวนิยายเป็นแบบจดหมายโต้ตอบกันไปมา พร้อมกระนั้นได้

¹ชัยสิริ สมุทวนิช "ความรัก" ในงานของศรีบูรพา" อักษรศาสตร์วิจารณ์

แทรกความคิดในเชิงแสงหาเสรีภาพ สมภาพ และภราดรภาพของชนชั้นกลาง จาก
เรื่องนี้ทำให้เรามองเห็นความเป็นนักมนุษยธรรมของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ "ค่อนข้างชัด"¹
ส่วนเรื่องอื่น ๆ อย่างเช่น จนกว่าเราจะพบกันอีก รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน แสดงให้
เห็นความเป็นนักมนุษยธรรมของศรีบูรพาคล้ายทัศนะของ เสถียร จันทิมาธร ว่า
"ได้แสดงถึงความก้าวหน้าทางความคิดของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ไปอีกก้าวหนึ่ง และ
ได้เสนอแนวทางสังคมนิยมที่จะชจัดปัญหาของประเทศ"²

พ. เมืองชลภูมิ นักวิจารณ์วรรณกรรมอีกคนหนึ่งที่ได้เลือกพูดถึงแต่เรื่องสำคัญของ
ศรีบูรพา จากนวนิยาย จนกว่าเราจะพบกันอีก จะเห็นทัศนะของ พ. เมืองชลภูมิ ว่า
ศรีบูรพาไม่ใช่ นักมนุษยธรรมที่ชอบตะโกนโหวกเหวก แต่เป็นนักมนุษยธรรมที่ทุกคนในสังคม
จะมองเห็นได้ เพราะเขาสุปัญหาของสังคมด้วยการกล่าวถึงปัญหาของความยุติธรรม
นั่นก็คือ "กฎหมาย" แทนการกล่าวถึงมนุษยธรรมในวงแคบ ๆ อย่างเมตตา กรุณา
และที่สำคัญ ศรีบูรพาเป็นนักมนุษยธรรมที่สูงส่งด้วยการเสนอความรักอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเป็น
ความรักที่แผ่ขยายไปสู่ผู้ยากจนชนชั้น

นักวิจารณ์คนสุดท้ายที่จะกล่าวถึง คืออำนาจ ยุทธวิวัฒน์ ได้กล่าวถึง สงคราม
ชีวิต ไว้มัน ๆ แต่ครอบคลุมความหมายของมนุษยธรรมไว้เกือบหมดว่า "สะท้อนถึงการ
ดิ้นรนของชีวิตเพื่อเสรีภาพ เพื่อเสมอภาค เพื่อภราดรภาพ และล้วนแต่สะท้อนถึงความ
เห็นอกเห็นใจอย่างลึกซึ้งต่อประชาชนผู้ถูกกดขี่"³

¹ รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน "กุหลาบ สายประดิษฐ์ นักเขียนของปวงชน"
ศรีบูรพาศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 90

² ก.

³ อำนาจ ยุทธวิวัฒน์ "ศึกษาจาก กุหลาบ สายประดิษฐ์" ชีวติการต่อสู้ของ
กุหลาบ สายประดิษฐ์ หน้า 62

ชีวประวัติและผลงานของ ศรีบูรพา

บทกวี และการศึกษาเบื้องต้น

การศึกษาชีวประวัติของครูอาบ ตามประวัติ นักเขียนที่ศึกษารู้จักกันดีในนามปากกา "ศรีบูรพา" ผู้ที่ นอกจากจะช่วยให้เราเข้าใจผลงานที่ต่าง ๆ ได้ดีแล้ว ยังช่วยให้เห็นแนวทางการดำเนินชีวิตของนักเขียนผู้ชื่อเสียงผู้หนึ่ง ชั่วประวัติและผลงานของศรีบูรพาที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ได้จากการศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ที่นักอ่าน นักวิจารณ์ และผู้ใกล้ชิดกล่าวถึงไว้ ดังเช่น สุรภิน วนะโสภณ ได้เขียนบันทึกเกี่ยวกับศรีบูรพาผู้เป็นนิกรว่า

ป้า เกิดที่กรุงเทพฯ ในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อประมาณ พ.ศ. 2448 (31 มีนาคม) มีพี่น้องด้วยกันเพียงสองคน คือ ป้า (นางจำรัส นิมาภาส) ซึ่งเป็นพี่สาวคนโตของป้า ป้าอายุมากกว่าป้า 3 ปี พ่อของป้าชื่อ สุวรรณ แม่ชื่อ สมบุญ พ่อของป้าเป็นเสมียนเอกสารอยู่ที่กรมรถไฟ (กับผู้จัดการฝรั่งชื่อ "นาเชิดไสว" พ่อของป้าพูดภาษาอังกฤษได้) เป็นที่เอาเสียใจว่า พ่อของป้ามีอายุสั้น ได้ป่วยเป็นไข้และเสียชีวิต เมื่ออายุได้เพียง 35 ปี ในเวลานั้น ป้าอายุได้เพียง 6 ปีเท่านั้น

ป้าและพ่อของป้า เป็นชาวกรุงเทพฯ แต่ครอบครัวแม่ของป้าเป็นชาวจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นชาวนา พี่น้องของแม่ของป้าทุกคนทำนา (มีแม่แม่ของป้าคนเดียวที่ไม่ชอบทำนา) เมื่อโยโกเป็นสาวได้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ กับญาติและต่อมาได้แต่งงานกับพ่อของป้า และอยู่ในกรุงเทพฯ เรื่อยมา

เมื่อเด็ก ป้าอยู่กับพ่อแม่ พี่สาว ซึ่งรวมอยู่ในบ้านเดียวกับกับแม่และยายของป้า ป้าชื่อคิมรุ่ย ยายของป้าชื่อแต ป้าของป้าเป็นหมอยา (หมอสมัยโบราณ)

บ้านเป็นเรือนแฝกลองหลัง อยู่ในตรอกพระยาสุรเมธกิจวัดหัวลำโพง เรือน
หลังหนึ่งใช้เป็นที่อยู่ของครอบครัว อีกหลังหนึ่งใช้เป็นที่อยู่ของแม่ใช้โรคกาฬมา
รักษากับปู่ของป้า ซึ่งเป็นหมอ เพราะแม่ไปมาจกต่างจังหวัด

โรงเรียนแห่งแรกของป้า คือ โรงเรียนวัดหัวลำโพง ป้าเข้าโรงเรียน
ตั้งแต่อายุ 4 ขวบ พ่อของป้าได้ช่วยสอนหนังสือให้ที่บ้าน ก่อนเข้าโรงเรียน
ด้วย ป้าเรียนอยู่ที่โรงเรียนวัดหัวลำโพงเป็นเวลา 4 ปี จนจบชั้นประถมปีที่ 4
ในสมัยนั้นได้เริ่มมีโรงเรียนทหารเล็ก ที่กรมหลวงนครราชสีมาตั้งขึ้น ย่าจึงได้
เอาป้าไปฝากเข้าโรงเรียนต่อ โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนประจำ สอนวิชาทั่วไป
และวิชาทหาร และต้องมีการอยู่เวรด้วย ป้ากลับบ้านอาทิตย์ละครั้ง ป้าและย่า
ไปเยี่ยมป้า เอาอาหารไปให้บ้าง บางครั้งไปเยี่ยม ถ้าป้าอยู่เวรเย็นยาม ก็ยัง
พูดกันไม่ได้ ต้องรอให้ออกเวรเสียก่อน ป้าเรียนอยู่ที่นั่นเป็นเวลา 2 ปี เนื่องจาก
จากย้ายมาใหม่ใช้เวลาสำหรับเรียนวิชาทั่วไปมากขึ้น จึงได้ออกมาเข้า
โรงเรียนเทพศิรินทร์ ป้าอยู่โรงเรียนเทพศิรินทร์ถึงแถมชั้น 2 หรือ 3 จบ
ชั้นมัธยม 8 ...¹

เริ่มปรากฏความสามารถของนักเขียน

ในขณะที่รับรูปร่างเป็นนักเรียนที่มัธยมที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ แนวของความเป็น
นักเขียนเริ่มปรากฏบ้างแล้ว ชนิด สาละวิน¹ ได้กล่าวถึงชีวิตในช่วงนี้ว่า

รักการเขียนหนังสือมาตั้งแต่อยู่ในโรงเรียน เมื่ออยู่มัธยมชั้นสูงได้ทำหนังสืออ่าน
กันในชั้นเรียนมี ม.จ. อากาศคำเริง และเพื่อนคนอื่นอีกทำรวมด้วย ครั้งหนึ่ง
ถูกหลวงสำเร็จวรรณกิจ จับได้ขณะกำลังเข้าสอนในชั้นว่า นักเรียนกำลังอ่าน

¹ สุรภิต ณะโสภณ "บันทึกจาก ม.จ. สุรภิต ณะโสภณ บุตรสาว เจ้าโกลน นางจรัส
นิมภาส พัสสาว" โลกหนังสือ 2 : 35 พฤศจิกายน 2521

อะไรรู้ และได้นึกเอาหนังสือไป รุ่งขึ้นได้เอามาให้ ม้วนกับให้เรื่องของ
หลวงสำเร็จเองในหนังสือที่กำดังอาวไนร์ด้วย

ต่อมา (ดูเงื่อนไขระหว่างกำลังเริ่มอยู่ชั้น ม.8) ภูหลวงสำเร็จได้ชวนให้
เขียนเรื่องลงในหนังสือแสดงการละเล่นพื้นบ้าน ซึ่งเป็นหนังสือของโรงเรียน
กลอนเกี่ยวกับคนแฉะเรือจ้าง ที่กลอนกล่าวถึงภูหลวง ก็ได้เขียนในระยะนี้¹

ส่วนหนังสือที่ออกในนามของโรงเรียน รุ่งวิทย์ สุวรรณดิษฐ์ กล่าวว่า "ชื่อ ครูสุภา
และ ศรีเทพ โดยร่วมมือกับหม่อมเจ้าวราศศำเริง สก ภูมะโสดิก และเพื่อนร่วม
บางกน"²

ชีวิตภายหลังจบการศึกษา

ศรีบูรพา เมื่อจบชั้นมัธยม 8 จากโรงเรียนเทพศิรินทร์ได้ไม่นาน (ประมาณ พ.ศ.
2468) ได้เริ่มทำงานทั้งทางหนังสือพิมพ์ และเป็นครูสอนหนังสือ รุ่งวิทย์ สุวรรณดิษฐ์
เล่าถึงชีวิตของศรีบูรพาว่า

ภูหลวงได้เริ่มทำงานหนังสือพิมพ์ โดยการสนับสนุนของคุณตานิ เล่าหะวีได (ครู
โรงเรียนเทพศิรินทร์ ซึ่งเคยสอน ศรีบูรพา และยาขอบ) โดยได้รับความ
อุปการะทุนจากคุณแถมโม จันทวิมล เจ้าของโรงพิมพ์ที่อยู่ใกล้ปากตรอก
พระยาสุรพินิจหัวลำโพง ซึ่งขณะนั้นได้ตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยและอังกฤษ
อยู่แถวรองเมืองวัดทองแดง ชื่อว่า "โรงเรียนรวมการสอน" พร้อมทั้งเป็นที่
ทำงานแปลหนังสือของ สำนักงานรวมการแปล กิจกรรมทั้งสองนี้ ภูได้ทอด
(บุญเดิม) โกมลจันทร์ เป็นผู้จัดการโรงเรียนนี้ ตอนกลางวันสอนภาษาไทย

¹ นิด สายประดิษฐ์ "บันทึกชีวิตและงานของ ภูหลวง สายประดิษฐ์ บันทึกจาก
นิด สายประดิษฐ์ ผู้เป็นภรรยา" โลกหนังสือ 2 : 29 พฤศจิกายน 2521

² รุ่งวิทย์ สุวรรณดิษฐ์ "ภูหลวง สายประดิษฐ์ ภูวิทย์ในถักนาคแห่ง
วรรณกรรมไทย" ศรีบูรพาศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 127

ตั้งแต่ ป.1 ถึง ป.3 ส่วนตอนเก่า เปิดสอนภาษาอังกฤษ แบ่งเป็น เอ บี และ ซี ถูกยกเลิกเป็นครูสอนภาษาอังกฤษควบคู่ร่วมกับ คุณมาลัย ชูพินิจ คุณทวีศักดิ์ วิริยะศิริ คุณเจริญ วุฒาภิรักษ์ และคุณดาวทอง กาญจนกุล ...

ขณะที่ทำงานในสำนักงานรวมการแปล และโรงเรียนรวมการสอนนั้น ปรากฏว่า ได้ประสบความลำบากหลายอย่าง โรงเรียนเก็บค่าเล่าเรียนไม่ค่อยได้ แต่ นักเรียนกลับเพิ่มมากขึ้น ๆ ที่อยู่กันมาได้ก็เพราะความสำคัญรับอีกสอนและรักษานักเรียนไว้ให้เหลืออยู่ไม่มากนักเรื่องเงินไปขาย จึงเห็น คุณแดงโมจึงปรึกษาหารือกับพรรคพวกคุณกุลหลาบ เพื่อจะออกหนังสือพิมพ์ เพราะเห็นว่าหลายคนมีแนวทางการประพันธ์อยู่ ที่สุดก็ออกนิตยสารรายสัปดาห์ ฉบับหนึ่งชื่อ "สารสหาย..." เข้าใจว่าคุณแดงโมเป็นบรรณาธิการ นักเรียนประจำก็มี คุณกุลหลาบ คุณมาลัย ชูพินิจ คุณเจริญ วุฒาภิรักษ์ และคุณมะลิมา อัครเสน...

นิตยสาร สารสหาย ประสบความสำเร็จในการจำหน่ายในช่วง 7 - 8 เดือน มีสมาชิกออกับประจำถึง 300 คน แต่หาระเงินไม่ถึง 20 บาทเริ่มต้นที่ 9 สารสหายก็ต้องเลิกฉบับไป ส่วนโรงเรียนรวมการสอนก็ต้องหยุดกิจการไปเช่นเดียวกัน เพราะเก็บค่าเล่าเรียนไม่ได้

ในระยะเวลาที่สร้างหา ทำหน้าที่งานสอนและออกหนังสือพิมพ์ มีเรื่องให้แสดงให้เห็นว่า สร้างหาเป็นผู้ที่แสวงหาความรู้ตลอดเวลา สุรสิทธิ์ ธนะโสภณ ได้บันทึกไว้ว่า "ขณะเดียวกันก็ได้สมัครเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง แผนกนิติศาสตร์ไปด้วย และสอบไล่คะแนนเก็บเป็นวิชา ๆ การเรียนที่ธรรมศาสตร์ได้หยุดไปพักหนึ่ง ภายหลังได้มาเรียนทอจนจบ สำเร็จเป็นธรรมศาสตรบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง"

¹ รุ่งวิทย์ สุวรรณดิษฐ์ "กุลหลาบ สายประดิษฐ์ พญาวีรในก้นนันทน์แห่งวรรณกรรมไทย" ศรีบูรพา ฉบับวรรณกรรมไทย หน้า 128

² สุรสิทธิ์ ธนะโสภณ "บันทึกจาก พ.อ. สุรสิทธิ์ ธนะโสภณ บุตรสาว เจ้าโดยนางจำรัส นิมาภาส ที่สาว" โลกหนังสือ 2 : 36 พฤศจิกายน 2521

นามปากกาเมื่อเริ่มเขียน

ในช่วงที่ศรีบูรพาทำงานอยู่ในสำนักงานรวมการแปลนี้เอง นามปากกา "ศรีบูรพา" ซึ่งเป็นนามปากกาที่ช่วยให้ศรีบูรพาหนีชื่อเสียงแพร่หลายในหมู่นักอ่าน ได้กั้นกั้นกัน รุ่งวิทย์ สุวรรณภินันต์ ได้ถึงที่มาว่า

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 7 ครอบงำกันนี้ คือ คุณโกศล โกลจิทร์ ซึ่งเป็นผู้หนึ่งในบรรดานักประพันธ์รุ่นแรกของไทย (ปลายรัชกาลที่ 6) ใช้นามปากกา 'ศรีเงินยวง' ท่านผู้นี้มีความดำริจะสร้างนักประพันธ์รุ่นเยาว์ขึ้น ในขั้นแรกได้เปิดสำนักงานเพื่อแนะนำการประพันธ์ แก่บรรดาผู้ที่สนใจและมีใจรักทางนี้ ชื่อว่า 'สำนักงานรวมการแปล' (ที่เกี่ยวกับโรงเรียนรวมการสอน) ท่านได้เอานวนิยายฝรั่งมาเป็นบทฝึกหัดเบื้องต้น โดยให้แปลเป็นไทย เพื่อเป็นพื้นฐานทางการประพันธ์ต่อไป ตอนที่เปิดสำนักงาน ปรากฏว่ามีนักเรียนจากโรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ไปสมัครหลายคน เช่น คุณอุบลลาบ คุณสนธิ เจริญรัฐ และ คุณชะเอม อันตรเสน ฯลฯ

คุณโกศล ได้ตั้งนามปากกา (นามแฝง) หรือนามประพันธ์ให้ทุกคน และมักขึ้นต้นด้วยคำว่า 'ศรี' คือ 'ศรีบูรพา' สำหรับคุณอุบลลาบ สายประสิทธิ์ 'ศรีสุรินทร์' สำหรับ คุณสนธิ เจริญรัฐ 'ศรีเสนินทร์' สำหรับคุณชะเอม อันตรเสน

เนื่องจากศรีบูรพา เป็นทั้งนักประพันธ์ และนักหนังสือพิมพ์ งานเขียนจึงมีหลายประเภท โดยเขียนตั้งแต่บทความ เรื่องแปล เรื่องสั้น ไปจนถึงความเรียงเกี่ยวกับพุทธศาสนา นามปากกาจึงมีอยู่จำนวนมาก (เป็นนามปากกาที่เกิดขึ้นภายหลัง) อาทิเช่น "อิสระชน" "มกโท" "อุบาสก" สุวัฒน์ วรดิลก ได้เขียนถึงการใช้นามปากกาเหล่านี้บางนามปากกาว่า ใช้นักงานประพันธ์ ประเภทใด เมื่อไร

รุ่งวิทย์ สุวรรณภินันต์ "อุบลลาบ สายประสิทธิ์ พญาวีหคในคัคนานต์แห่งวรรณกรรมไทย" ศรีบูรพา ศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 129 - 130

นามปากกา 'อิสระณ' เขียนบทความขบขันเกี่ยวกับผู้เผด็จการคนแรกของไทย คือ
จอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างเปิดเผย และติดต่อกันตลอดยุค "เชื่อนู่นาชาติพันธุ์"
(พ.ศ. 2485 - 2488) แม้จะได้รับจดหมายของสี่เหลืองประท้วง คราใด
จากทำเนียบสำนักก็บอย ๆ แต่ 'อิสระณ' ก็ไม่เคยทอดถอย

จากนามปากกา 'มกโ' เขียนแถลงเปิดปก 'ประชามิตร' รายสัปดาห์
"มกโ" แนะนำนักเขียนหน้าใหม่คนไหนคนนั้นหนีไม่พ้นความรุ่งโรจน์ในวงการ
ประพันธ์ เพราะประชาชนคนอ่านเชื่อคำแถลงของ "มกโ" ยิ่งกว่าผู้ใด¹

สาเหตุที่ไม่คิดรับราชการ

ชีวิตในช่วงต่อมา ศรีบูรพาได้ถูกคัดเลือกเข้าวงการหนังสือพิมพ์ประเภทนิตยสาร ซึ่งเป็น
หนังสือพิมพ์ของรัฐบาล ชื่อเสนาศึกษา และแนววิทยาศาสตร์ ฯ เป็นนิตยสารของโรงเรียน
นายร้อยทหารบก ศรีบูรพาทำอยู่ไม่นานก็ลาออก ชนิด สายประสิทธิ์ ได้เสด็จเหตุการณ์
ที่ศรีบูรพาเห็นว่าไม่ยุติธรรมต่อตนและเป็นเหตุให้ไม่คิดที่จะรับราชการอีกต่อไปดังนี้

แล้วได้ทำงานหนังสือเสนาศึกษาของโรงเรียนนายร้อยจนได้เงินเดือนเพิ่มขึ้น
อีกไม่ได้ เพราะไม่ได้เป็นนายทหาร ... ระหว่างที่เงินเดือนถูกกดเพราะไม่
ได้เป็นนายทหาร คุณหญิงสามได้สมัครสอบเป็นผู้ช่วยสามที่กรมแผนที่ สอบได้ที่หนึ่ง
แต่ถูกเรียกไปต่อรองเงินเดือนจากอัตราที่ประกาศไว้เดิม โดยเจ้าหน้าที่กรม
แผนที่อยากจะให้คนอื่นที่สอบได้ที่สอง ซึ่งเป็นลูกของผู้ที่มีบรรพการศักดิ์หรือนายทหาร
ชั้นผู้ใหญ่ได้ตำแหน่งนี้ เมื่อถูกต่อรองเป็นครั้งที่สอง คุณหญิงสามก็แน่ใจว่าเป็นการ
กีดกัน และเล่นพรรคพวก ตั้งแต่นั้นก็ไม่คิดจะทำราชการอีก²

¹ สุวัฒน์ วรดิลก "ศรีบูรพา ที่ผู้รู้จัก" ชีวิตการต่อสู้ของ คุณหลาบ สายประสิทธิ์

² สุรภิน ชนะโสภณ "บันทึกจาก พ.ญ. สุรภิน ชนะโสภณ บุตรสาว เล่าโดย
นางจรัส นิมาภาส ที่สาว" โลกหนังสือ 2 : 36 พฤศจิกายน 2521

ชีวิตนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์

การถูกกีดกันจากเจ้าหน้าที่ของทางราชการดังกล่าวของ ชนิด สายประสิทธิ์ ทำให้ ศรีบูรพาไม่ได้รับความเป็นธรรม และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาศรีบูรพาได้เข้าสู่ชีวิตของนักเขียน นักหนังสือพิมพ์อย่างเต็มตัว ไม่คิดจะกลับเข้าไปรับราชการอีก เสถียร จันทิมาธร ได้กล่าวถึงผลงานทางกวีนิพนธ์ ซึ่งเป็นผลงานในช่วงนี้ของศรีบูรพาว่า นวนิยาย เช่น ลูกผู้ชาย แสนรักแสนแค้น ผจญบาป โลกสันนิบาต ปราบพยุห และสงครามชีวิต เป็นนวนิยายแบบ จินตนิมิต เป็นเรื่องของความรักความใคร่ เป็นลักษณะการแก้แค้นทางอารมณ์ นวนิยายที่เขียนขึ้นในช่วงนี้ของศรีบูรพา จึงเป็นโลกแคบ ๆ ของอะแมน แอนน์ อะวูแมน มีแต่เรื่อง สงครามชีวิตที่น่าสนใจที่สุด ส่วนทางกวีนิพนธ์ ผลงานและการทำเป็นชีวิตแบบ นักหนังสือพิมพ์เป็นชีวิตประวัติดีที่สำคัญมาก รุ่งวิทย์ สุวรรณฉนิช ได้เล่าถึงชีวิตของศรีบูรพา หลังจากที่ได้ออกจากตำแหน่งผู้ช่วยบรรณาธิการ นิตยสาร เสนาศึกษาและเผยแพร่วิทยาศาสตร์ แล้วว่า

คุณอุททามได้จัดตั้งคณะนักประพันธ์ร่วมรุ่นขึ้น เรียกว่า “คณะสุภาพบุรุษ”

ออกนิตยสารรายปักษ์ ชื่อ ‘สุภาพบุรุษ’ เริ่มงานราวกลางปี 2472 โดยคุณอุททาม เป็นบรรณาธิการเอง นิตยสารนี้ส่งจำหน่ายทุกจังหวัด มีสำนักงานอยู่ที่ “ห้องเกษมศรี” ถนนจักรพงษ์เยื้องวัดชนะสงคราม ... ส่วนการพิมพ์นั้น พิมพ์ที่

โรงพิมพ์นิติ บางขุนพรหม ของคุณทวีจิ บรรหาร

ระยะเริ่มงานมีผู้ร่วมงานไม่ถึง 10 คน แต่ได้รับความร่วมมือจากนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น เช่น คุณหอม นิลรัตน์ ๓ อรุณยา คุณจิต บุรทัต (แมวกวาว) คุณเสนอ บุญเกียรติ (แสงบุหลัน) คุณ พ. เนตรรังษี คุณฉุน ประภาวิวัฒน์ (นวนาค) เป็นต้น ตอนโฆษณาออกหนังสือใหม่ไม่ถึงเดือน ก็มีผู้ออกรับเป็นสมาชิกเกือบห้าร้อยคน และขอรับไปจำหน่ายในต่างจังหวัด 70 กว่าราย (ใน 31 จังหวัด) ในเดือนแรก (2 ปักษ์) ปรากฏว่าพิมพ์ก็ละ 3,000 ฉบับ ส่งออกไปจำหน่ายมาก

ทนไม่มีเหลือกลับคืนมา เลย ต่อมาทูลเกล้าฯเพิ่มเป็น 4,000 ฉบับต่อปี ...¹

สุภาพบุรุษ เป็นนิยายสารรายปีที่จำหน่ายรายปี แต่มีดุษฎีสารนี้ไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้ สุภา ศิริมานนท์ ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับการบันทึกเองของนิยายสารฉบับนี้ไว้อย่างน่าฟังว่า "แต่ก็นั่นแหละ การแต่งหนังสือเป็นอย่างเดียว ไม่มีความรู้ ไม่มีความสนใจในทางการบริหารงาน ถึงจะจำหน่ายรายปี นิยายสารนี้ก็ไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้ เหตุปัจจัยเช่นว่านี้เป็นเหตุปัจจัยธรรมชาติของระบบทุนนิยม ซึ่งในยุคสมัยนั้นยังวิเคราะห์กันไม่ออก หรือควรจะกล่าวได้ว่ายังไม่รู้จักธรรมชาติอันนั้นคืออะไรก็ขายเข้าไป"²

การมีประสบการณ์ในการทำหนังสือพิมพ์จะเป็นอย่างใด เป็นผลทำให้นิยายสารรายปีที่สุภาพบุรุษประสบผลสำเร็จงดงาม ศรีบูรพาจึงได้รับการสนับสนุนจากนักหนังสือพิมพ์ผู้ใหญ่ในสมัยนั้นคนหนึ่ง ให้ออกหนังสือพิมพ์รายวันกับคณะสุภาพบุรุษชุดเดิม หนังสือพิมพ์รายวันดังกล่าวคือ บางกอกการเมือง รุ่งวิทย์ สุวรรณภักดี ได้กล่าวถึงหนังสือพิมพ์รายวันฉบับนี้ว่า

เสนอข่าวสารและบทความทางการเมือง ทั้งนี้โดยความร่วมมือกันกับของคณะสุภาพบุรุษปรากฏว่าได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี อาจเป็นเพราะมีบทบาทที่เสนอข้อเท็จจริงได้ และมีมติเห็นการดำเนินงานของข้าราชการในระบอบก๊กกัณฑ์สำคัญ คือ มีนิยายประจำฉบับ ซึ่งเป็นเรื่องยาวของศรีบูรพา บางกอกการเมืองจึงจำหน่ายได้มากกว่าหนังสือพิมพ์อื่น ๆ ที่ออกมาก่อน เช่น สยามราษฎร์ (ในเครือของศรีกรุง) ซึ่งขายดี เพราะเกริกฟงข่าวการขึ้นที่ชาวบ้านคิดอกคึกใจ ... แต่ที่ทำงานที่มีได้เพียง 3 เดือนก็ต้องพาพรรคพวกอำลาไป เพราะถูกจับบังคับจากนายทุนที่เอาใจพวกศักดินา ซึ่งเป็นเสนายศที่กระทรวงหนึ่ง และเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ผู้น้อยในสมัยนั้น³

¹ รุ่งวิทย์ สุวรรณภักดี "ทูลเกล้าฯ สายประคิษฐ์ พญาวิหกในคันทนาคแห่งวรรณกรรมไทย" ศรีบูรพา ศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 130 - 131

² สุภา ศิริมานนท์ "ความทรงจำ : ชีวิตและการต่อสู้ของ ทูลเกล้าฯ สายประคิษฐ์" โลกหนังสือ 2 : 66 พฤศจิกายน 2521

³ ก. หน้า 133

หลังจากหนังสือพิมพ์ทางกอกการเมือง ศรีบูรพาได้จัดตั้งหนังสือพิมพ์ใหม่ ตามคำชวนของคุณเอก (เอกเป้ย) วิสกุล และ คุณเล็ก โกเมศ โดยร่วมทุนกับเพื่อน ๆ นักธุรกิจ ก่อตั้งเป็นบริษัทไทยใหม่ ออกหนังสือพิมพ์รายวันชื่อไทยใหม่ โดยมีศรีบูรพาเป็นบรรณาธิการ ส่วนพรรคพวกรวมอุดมการณ์ได้กว้างตำแหน่งต่าง ๆ แต่ไม่นานนัก ศรีบูรพาได้พรรคพวกที่บุกกิจการหนังสือพิมพ์ไทยใหม่อีก (กลางปี พ.ศ. 2474) การบุกกิจการหนังสือพิมพ์ฉบับนี้เป็นที่เลื่องลือมาก เพราะเป็นการบุกกิจการที่พวกมันออกหังคะ สุภา ศิริมานนท์ เล่าให้ฟังถึงตอนนั้นว่า

แต่แล้วก็มีคนนั้นแหละ คุณอุบลลาบ สายประสิทธิ์ อยู่ที่สำนักหนังสือพิมพ์ไม่ถึงปีก็อพยพคณะออกไป การออกไปครั้งนั้น ถ้าจะกล่าวตามภาษาที่เรียกกันในยุคต่อมาก็คือ ยกคณะตบเท้าออกไป เป็นการยกคณะออกที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยแห่งเดียว ... การยกคณะออกมาไม่ใช่มีสัปดาห์เต็มกระเป๋ หากออกมาด้วยความทรงของคณะนั้น ผู้เขียนในความเป็นธรรมแห่งสังคม ซึ่งซึ้งในความเอารักเอาเปรียบของฝ่ายเจ้าของทุน และรังเกียจในความจู้จี้จ้านไม่เข้า เรื่องของตัวแทนฝ่ายเจ้าของทุน ...¹

ถึงตอนนี้ ศรีบูรพาว่างงาน แต่ว่างอยู่ได้ไม่นาน นายมานิต วุฒิต ไขข้อให้ไปทำงานในกองบรรณาธิการศรีกรุง เพราะมีความเลื่อมใสในฝ่ายของศรีบูรพา โดยมอบหมายให้เขียนบทความทางการเมือง รุ่งวิทย์ สุวรรณภักข เขียนถึงศรีบูรพาในระหว่างทำงานก็กล่าวว่า

ท่านก็ได้เขียนบทความชื่อ ‘มนุษยภาพ’ ตีพิมพ์ในศรีกรุง ยิ่งความสะเทือนแก่เหล่าศักกีนานักทั้งหลาย เฉพาะอย่างยิ่งประธานองค์ภริกรรมนครในยุคนั้น แต่ที่ตามมาก็คือ เจ้าหน้าที่จากกองเอกสารและหนังสือพิมพ์ก็ไปอนุญาตของหนังสือศรีกรุง

¹สุภา ศิริมานนท์ “ความทรงจำ : ชีวิตและการต่อสู้ของ อุบลลาบ สายประสิทธิ์”
โลกหนังสือ 2 : 66 พฤศจิกายน 2521

พร้อมกับปิดแผนพิมพ์ด้วย เหตุการณ์คราวนี้เป็นเหตุการณ์ที่น่าใจกังวลมาก
ทั้งมากในวงการหนังสือพิมพ์ของไทย¹

การเขียนบทความชื่อ มนุษยภาพ ลงในศรีกรุง เป็นที่สนใจของผู้ใคร่รู้ทั่วไป เพราะ
เป็นเหตุให้ศรีกรุงถูกสั่งปิด นักอ่านนักวิจารณ์จึงพากันวิพากษ์วิจารณ์ถึงเนื้อหาและเหตุการณ์ใน
ตอนนี้ สุภา ศิริมานนท์ เขียนถึงเนื้อหาของมนุษยภาพว่า "เนื้อหาสาระของมันเป็นเรื่อง
อุทธรณ์จากวงใจของผู้ซึ่งปรารถนาจะสร้างความเป็นธรรมแห่งสังคม และปรารถนาจะหลบล้าง
ความเลื่อมล้ำต่ำสูงอันอยู่ยงนิรันดร์"² ส่วน อ.ก. รุ่งแสง ได้เล่าถึงเหตุการณ์ตอนนี่ว่า

ดูเหมือนตอนนั้น พระยาอธิการประกาศ เป็นอธิบดีกรมตำรวจ กำลังปิด แต่ที่สั่งปิด
ไม่ใช่เพราะพระปกเกล้าฯ ทรงสั่งปิดนะครับ ทางกรมสั่งปิดเพราะการเขียน
เรื่องไถ่ราชบัลลังก์ แต่ปิดอยู่เพียงไม่กี่วัน เมื่อคุณมานิตย์ เจ้าของไปวังก็ได้
เปิดอีก ไม่ได้กับกินเลือกกินเนื้อกัน ในสมัยนั้นข้อเขียนของศรีบูรพาอาจจะทำ
ให้บางคนเข้าใจว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แต่คุณสุก ฤๅมโรหิต ซึ่งเป็นเพื่อนสนิท
ที่สุดของคุณหลาบ เพราะเรียนเทพศิรินทร์มาด้วยกันบอกว่า คุณหลาบไม่ได้เป็น
คอมมิวนิสต์ เพียงแต่เป็นคนหัวรุนแรง เป็นโซเซียลลิสต์ที่หัวรุนแรง ไม่ใช่
คอมมิวนิสต์

มีเรื่องหนึ่งที่แสดงว่า คุณหลาบ สายประดิษฐ์ ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ คือ เมื่อหนังสือ
ศรีกรุงถูกปิด พระปกเกล้าฯ ก็ทรงสนพระทัยขึ้นมาทันที ขอเรื่องมนุษยภาพที่คุณหลาบ
เขียนมาดูอีกที ทรงพอพระทัยมากทีเดียว ท่านก็บอกว่า เราไม่มีปากเสียงเลย
อย่างหนังสือพิมพ์ไทย หรือเคลิเมนต์ คนก็รู้อยู่แล้วว่าเป็นหนังสือของพระคลังข้างที่
จะพูดอะไรไป ใคร ๆ ก็คงอยากฟัง พระองค์ท่านก็บอกว่าต้องการออกหนังสือพิมพ์

¹ รุ่งวิทย์ สุวรรณฉิม "คุณหลาบ สายประดิษฐ์ พญาวีรในคันทานนท์ แห่ง
วรรณกรรมไทย" ศรีบูรพา ศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 134 - 135

² สุภา ศิริมานนท์ "ความทรงจำ : ชีวิตและการต่อสู้ของคุณหลาบ สายประดิษฐ์
โลกหนังสือ 2 : 66 พฤศจิกายน 2521

ฉบับหนึ่ง แต่จะปึกเป็นความลับสุดยอด ไม่ให้ประชาชนรู้ว่า หนังสือนี้เป็นของใคร
ท่านก็เรียกหลวงคำรงค์คุสิตยาปริกษา และปรากฏว่า ผู้ที่ระบกกเกล้าฯ ทรงเห็นว่า
เหมาะที่จะเป็นบรรณธิการของหนังสือเล่มนี้ คือ คุณหลาน สายประคิษฐ์
หลวงคำรงค์คุสิตยารับคำสั่งมาปรึกษากับ คุณเทียน เหลียวรักวงศ์ เจ้าของโรงพิมพ์
สยามพาณิชย์การที่พิมพ์เรื่อง ผู้นำ ของ คุณหลาน คุณเทียนก็รับจะติดต่อกับคุณหลาน
คุณหลานก็ตกลง หลวงคำรงค์ฯ ก็นำความขึ้นกราบบังคมทูล แล้วก็นัดให้คุณหลานไป
เฝ้าที่หัวหิน ในวันที่ 27 มิถุนายน 2475 แต่เมื่อ 24 มิถุนายน เกิดการ
เปลี่ยนแปลงการปกครองเสียก่อน เรื่องนี้ก็เลยล้มไป ...¹

ระหว่างมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ศรีบูรพาได้แสดงให้เห็นความตั้งใจที่จะรักษา
ความยุติธรรมในการเขียนหนังสือ ชาติ สายประคิษฐ์ ได้เขียนถึงลักษณะกึ่งกล่าวของ
ศรีบูรพาว่า "มีผู้ขอร้องให้เข้าร่วมใน 'คณะราษฎร' คุณคุณหลานก็ขอตัว เพราะคิดว่าเมื่อ
ไม่เข้าร่วมเป็นฝ่ายเป็นพวกใด จะเขียนหนังสือออกความเห็นโดยถูกต้องยุติธรรมได้สะดวกกว่า"²

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประมาณเดือนตุลาคม พ.ศ. 2475 ศรีบูรพา
กับกลุ่มสุภาพบุรุษ ได้ออกหนังสือพิมพ์รายวันประชาชาติ รุ่งวิทย์ สุวรรณฉนิช ได้เล่าถึง
มูลเหตุการออกหนังสือพิมพ์รายวันฉบับนี้ว่า

คุณระกบ เกษะนันท์ เพื่อนของคุณคุณหลาน มีเป็นลูกศิษย์ของเสด็จในกรม
หมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรวรวงศ์) บอกคุณคุณหลานว่า
เสด็จในกรมทรงปรารถนาจะทำหนังสือพิมพ์ โดยเสด็จในกรมฯ จะทรงเป็น
ผู้อุปการะ เพื่อจะได้เขียนบทความประจานความรู้เกี่ยวกับการปกครองแบบ

¹อ.ก. รุ่งแสง "คุยกับ โปยม โรจนวิภาค ผู้เฒ่าบางปากก อ.ก. รุ่งแสง"

โลกหนังสือ 2 : 49 พฤศจิกายน 2521

²ชาติ สายประคิษฐ์ "บันทึกชีวิตและงานของ คุณหลาน สายประคิษฐ์ บันทึกจาก
ชาติ สายประคิษฐ์ ผู้เป็นภรรยา" โลกหนังสือ 2 : 33 พฤศจิกายน 2521

ประชาธิปไตยแก่ประชาชน โดยให้ลูกหลานเป็นบรรณาธิการ และจะทำหนังสือพิมพ์ตามประสงค์ใดหรือไม่ ลูกหลานยังไม่รับปากทันที คุณระคนเอกะนั้นพัน จึงพาเข้าเฝ้าเสด็จในกรมฯ 2 - 3 ครั้ง จึงตกลง ... ระหว่างที่ทำหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย ลูกหลาน ได้ติดตามดูความสกปรกของการเมืองไทยอย่างจริงจัง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 แทนที่จะนาระบอบประชาธิปไตยมาให้ประชาชนก็กลับกลายเป็นทางนำไปเกิดระบอบเผด็จการทหาร ซึ่งก่อหอคยขึ้นมาโดยคณะผู้ก่อการที่เป็นฝ่ายทหารนั่นเอง และมีที่ว่าจะเลวร้ายกว่าพฤติกรรมของเหล่าศักดินาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเสียอีก ที่สุดลูกหลานจึงอำลาจากประชาธิปไตยไป¹

ชีวิตสมรส

ศรีบูรพา สมรสกับ นางสาว ธนิก ปริญาณูล เมื่อ พ.ศ. 2478 ขณะนั้นศรีบูรพาอายุได้ 31 ปี คุณ ประภาวิวัฒน์ เล่าถึงตอนที่ศรีบูรพาชอบพอกับนางสาวธนิก ตอนหนึ่งว่า

ครั้งที่ลูกหลานนัดคุณธนิก ซึ่งมีน้องสาวติดตามไปค่าย ไปพบกันที่บ้านสวนของคุณครูแห่ บ้านเย็น ที่มิ่งมนบุรี ท่านองปนิศ คือทานอาหารว่างเล็ก ๆ น้อย ๆ กันในสวน ลูกหลานก็เอาข้าวเจ้าเป็นเพื่อนค่าย คุณครูแห่ บ้านเย็น เป็นครูอยู่ที่โรงเรียนสายปัญญา ส่วนคุณธนิกนั้นครั้งหนึ่งเคยเป็นนักเรียนในชั้นของคุณแห่ที่โรงเรียนสายปัญญา และเป็นศิษย์ของคุณครูแห่ คุณครูแห่เคยกรุณาจัดการให้พบและเลี้ยงดู ซึ่งคุณครูคุณธนิกมีความสุขหรรษมาก²

¹รุ้งวิทย์ สุวรรณอิน "ลูกหลาน สายประจักษ์ ulla วิถีในคตินานต์แห่งวรรณกรรมไทย" ศรีบูรพา ศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 136

²คุณ ประภาวิวัฒน์ "ความทรงจำ : ลูกหลาน สายประจักษ์ กับคณะนักประพันธ์กลุ่มสุภาพบุรุษ" โลกหนังสือ 2 : 73 พฤศจิกายน 2521

ไปญี่ปุ่น

หลังการแต่งงานเพียงปีเดียว ศรีบูรพาได้เดินทางไปดูกิจการหนังสือพิมพ์ที่ญี่ปุ่น "ปลายปีเดียวกันได้กลับสู่ประเทศไทย พร้อมกับลงมือเขียนนวนิยายเรื่อง ข้างหลังภาพ"¹

ชีวิตภายหลังกลับจากญี่ปุ่น

การดำเนินชีวิตหลังจากกลับจากญี่ปุ่น ศรีบูรพาใช้ชีวิตเดี่ยวชองกับหนังสือพิมพ์เป็นส่วนใหญ่ เช่น การเขียนบทความเล่าถึงความเป็นมาของกาปฏิบัติ เป็นผลให้หนังสือพิมพ์ที่ลงบทความนี้ได้รับคำตำหนิจากฝ่ายรัฐบาล นอกจากนั้น เมื่อสงครามเอเซียมหาบูรพาเริ่มขึ้น ศรีบูรพา ได้แสดงความคิดเห็นขัดแย้งคัดค้านการรุกรานของญี่ปุ่น และไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลที่จะร่วมสงครามตามญี่ปุ่น จนในที่สุดศรีบูรพาถูกจับ นับว่าเป็นช่วงชีวิตที่สำคัญช่วงหนึ่งของศรีบูรพา รุ่งวิทย์ สุวรรณภักดิ์ เล่าถึงเหตุการณ์ในตอนนี้ว่า

ราวปี พ.ศ. 2482 คุณหญิงหลวงได้หาทุนออกหนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษ ที่โรงพิมพ์อักษรนิติ บางขุนพรหม ของนายวรกิจ บรรหาร ซึ่งขณะนั้น คุณสนิท เจริญรัฐ ออกหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยอยู่ก่อนแล้ว ต่อมาไม่นานก็ได้รวมกันเป็นประชาธิปไตยสุภาพบุรุษ ระหว่างที่ออกหนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษ และประชาธิปไตย คุณหญิงหลวงได้เขียนบทความชกเบี่ยงหลังการปฏิบัติ 2475 โดยตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษ ... ขณะที่เรียบเรียงเรื่องนี้ หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ได้รับคำตำหนิและแสดงความไม่พอใจจากวิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณาการอยู่หลายครั้ง โดยหาเหตุผลมาอ้างว่าเป็นการกระทำที่ไม่สมควร คณะผู้ออกการยังมีชีวิตอยู่ และท่านเหล่านั้นจะมีความกระตือรือร้น ต่อมาคล้ายอ้างอีกว่า คณะผู้ออกการมีหลายกลุ่มด้วยกัน เมื่อเสนอเรื่องหนักไปในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเช่นนี้ กลุ่มอื่น ๆ ก็จะน้อยใจ ... เหตุการณ์ทำให้

¹ รุ่งวิทย์ สุวรรณภักดิ์ "คุณหลวง สายประสิทธิ์ พยาวิทย์ในทัศนาตแห่งวรรณกรรมไทย" ศรีบูรพา ศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 137

หนังสือพิมพ์ 9 ฉบับ (ไทยใหม่ เสียงไทย หลักเมือง ไทยหนุ่ม ห่วงไทย ประชาธิตร และวารศัพท์) คัดค้านการกระทำอันไร้เหตุผล และยุติธรรมของรัฐบาล อย่างไรก็ตาม จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีจดหมายส่วนตัวถึงคุณกุหลาบ 7 ฉบับ ... มาประโลมใจ ซึ่งขณะนั้น คุณกุหลาบได้รับเลือกเป็นประธานกรรมการก่อตั้งสมาคมหนังสือพิมพ์แล้ว ภายหลังที่เกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลา ๖ ตุลา ๖ ตุลา (พ.ศ. 2484 - 2488) ได้เริ่มขึ้นแล้ว คุณกุหลาบเป็นผู้นำหนึ่งที่คัดค้านการรุกรานของทหารญี่ปุ่น และไม่เห็นด้วยที่รัฐบาลไทยเข้าร่วมสงครามตามกองทัพคูพระอาทิตย์อยู่ จนที่สุดคุณกุหลาบถูกจับกุมข้อหาสละชีพได้¹

เดินทางไปมัสการพุทธาสน

เมื่อสงครามเอเซียมายุติลง ศรีบูรพาได้รับอิสรภาพ ในช่วงนี้ได้เดินทางไปมัสการท่านพุทธทาสภิกขุที่สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวแก่ศรีบูรพาให้เห็นถึงความสำคัญของการประพันธ์ตอนว่า

ชีวิตของมนุษย์ทุกวันนี้เป็นอย่างไร ก็หรือชั่ว คำหรือสูง สะอาดหรือโสโครกนั้น สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลอยู่มาก เพราะนักจะเป็นไปตามอำนาจของสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญต่อจิตใจมากที่สุดคือการอ่าน เวลานี้กระเพาะถูกไฟมากเหลือเกิน พิมพ์กันมากมาย เป็นหนังสือเล่มบาง รายวันบาง รายสัปดาห์บาง โลกจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับหนังสือที่อ่านนี้มาก กล่าวได้ทีเดียวว่า นักประพันธ์เป็นผู้นำโลก เป็นผู้นำกาลชีวิตมนุษย์ ปากกาของนักประพันธ์มีอำนาจมากในการจูงใจคน จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม แต่นักประพันธ์ทำหน้าที่จูงใจคนอยู่ทุก ๆ วัน ... เมื่อปากกาของเราจะต้องจูงใจคนอ่านอยู่โดยสภาพเช่นนั้นแล้ว ก็ขอให้เราช่วยกันจูงใจให้ผู้อ่าน

¹ รุ่งวิทย์ สุวรรณภินันท์ "กุหลาบ สายประดิษฐ์ พญาวีรในคันทานาคแห่งวรรณกรรมไทย" ศรีบูรพา ศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 130

ในทางที่ดี ช่วยจูงใจผู้อ่าน อย่าเขียนเรื่องที่มุ่งจะให้ผู้อ่านเคลิบเคลิ้มหัวเมา
ไปในทางคำ ถ้ายังสามารถจะใช้ปากกา ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจโลก และ
ชีวิตในทางที่ถูกต้องตามหลักพุทธธรรมแล้ว ก็เท่ากับว่านักประพันธ์ได้ช่วยกัน
ทำบุญที่เดียว¹

คำกล่าวของท่านพุทธทาสภิกขุ เป็นที่ประทับใจแก่ศรีบูรพาเป็นอย่างมาก จึงเกิดความคิด
ครึกครื้น และ เมื่อได้วิสาสะแล้วยิ่งเกิดความคิดมากขึ้น ศรีบูรพาจึงได้เขียนบทความลงใน
หนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษ เมื่อปี 2469 ว่า "คำบรรยาย (ของท่านพุทธทาส) หลังไหลออกจาก
โอษฐ์ไม่ขาดสาย มีลัทธิอันหมกมุ่น มีพันอันสุนทรจับใจ เนื้อความเกินพินิจในอรรถรส ปรากฏ
แจ่มแจ้งแก่ผู้ฟัง"²

ไปออสเตรเลีย

เมื่อสำนักงานบางขุนพรหมมีเหตุต้องสลายตัว (ในปี 2430) ถึงกล่าวแล้ว ในตอน
กลางปีนี้เอง (กรกฎาคม) ศรีบูรพาได้ไปออสเตรเลียเพื่อศึกษาวิชาการเมือง โดยอาศัย
พื้นฐานธรรมศาสตร์บัณฑิตที่ได้ศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ฯ ได้ศึกษาอยู่ 2 ปี จึงเดินทาง
กลับประเทศไทย (2492) ในช่วงนี้เอง ศรีบูรพามีงานทั้งบทความ นวนิยาย ทั้งที่เขียนขึ้นเอง
และที่แปลจากภาษาต่างประเทศ เสถียร จันทิมาธร เล่าถึงผลงานของศรีบูรพาในช่วงนี้ว่า

เขาแปลเรื่องของ เน็ค เคลลี เขาถูกบังคับให้เป็นโจร เสนอความรู้ใหม่ ๆ
ทางด้านการเมือง โดยเฉพาะความคิดสังคมนิยม และไปประมวลข้อดีจาก
ออสเตรเลียไว้ใน ข้าพเจ้าได้เห็นมา และในแง่ของนวนิยาย จนกว่าเราจะพบ
กันอีก ซึ่งตีพิมพ์ออกมาในปี 2493 ได้แสดงพัฒนาการความคิดของศรีบูรพาไปอีก

¹กรรณ กุศลาลัย "นักเขียน นักแปล ผู้สนใจ ศาสนา และวรรณกรรม"
โลกหนังสือ 2 : 54 พฤศจิกายน 2521

²รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน "กุหลาบ สายประดิษฐ์ พญาวีรในคันทนานต์แห่ง
วรรณกรรมไทย" ศรีบูรพา ศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 139

ระคับหนึ่ง ... งานของเขามีอยู่ในหลายสาย นอกจาก จนกว่าเราจะพบกันอีก
แล้วเรายังได้อ่านเรื่องสั้นที่แสดงความคิดใหม่ อันเป็นปฏิปักษ์ต่อความคิดเก่า
อย่างไม่กลัวต่อความขัดแย้ง

ชีวิตภายหลังกลับจากออสเตรเลีย

หลังจากเดินทางกลับจากออสเตรเลียปี พ.ศ. 2492 แล้ว ศรีบูรพาได้จัดตั้งสำนักพิมพ์
สุภาพบุรุษขึ้น เพื่อพิมพ์ผลงานทางนวนิยายและบทความทางวิชาการขึ้น ขณะนั้น สุภาพ ศิริमानนท์
บรรณาธิการหนังสือพิมพ์อักษรสาส์นรายเดือน ได้ขอให้ศรีบูรพาเขียนบทความเกี่ยวกับการเมือง
ลงอักษรสาส์นเป็นประจำ ศรีบูรพาตกลงรับเป็นบรรณาธิการแผนกวิชาการ เมืองของอักษรสาส์น
รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน เขียนถึงบทความที่ลงในอักษรสาส์นว่า

ตั้งแต่ฉบับแรก (เดือนเมษายนปี พ.ศ. 2492) ค่ายบทความกล่าวถึงความความเป็นจริง
เป็นประติมากรรม และบทความอื่น ๆ อาทิ การตั้งระบอบการปกครองอันถาวร
(ฉบับที่ 2) หลักการประชาธิปไตยของอังกฤษ (ฉบับที่ 3) การประกอบคณะ
รัฐบาล (ฉบับที่ 4) การยุบสภา (ฉบับที่ 5) ระบอบแบบประชาธิปไตย
ของประชาชน (ฉบับที่ 6) ทฤษฎี 2 ประการของคาร์ล มาร์ก (ฉบับที่ 7) ...
และทรรศนะของมาร์กซิสม์ในเรื่องชนวนชาติ อันเป็นบทความการเมืองชั้นสูงหาย
ที่ผู้ดูแลเขียนในหนังสือพิมพ์อักษรสาส์นรายเดือน ...²

ข้อหาถูกภายในและภายนอกราชอาณาจักร

ในระยะเวลาที่ ศรีบูรพา มีงานเขียนและการเคลื่อนไหวด้านชีวิตของตนเองอย่าง

¹ เสถียร จันทิมาธร "เขาชื่อคุณหลาบ สายประดิษฐ์" ชีวิตการต่อสู้ของ คุณหลาบ
สายประดิษฐ์ หน้า 168

² รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน "คุณหลาบ สายประดิษฐ์ ภาววิหคในกัณณาค์แห่ง
วรรณกรรมไทย" ศรีบูรพา ศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 140 - 141

เบิกเผยและจริงจัง สุวัจน์ วรทิลก ได้ถึงการเคลื่อนไหวของกรีนรูฟฯ เมื่อเกิดแผนผัง
ข้าวยากหมากแพ่งที่อีสาน (2495) ว่า

ในฐานะรองประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ท่านนำชวน
นักเขียน นักศึกษา และนักหนังสือพิมพ์ ออกตระเวนแจกผ้าพันกันหนาว
ยารักษาโรค ให้พี่น้องชาวไทยในภาคอีสานตลอดฤดูหนาวของปีนั้นด้วยตัวท่าน
เอง รางวัลที่รัฐบาลแจกการยุคนั้นมอบให้ก็คือ จักรกุ่มขิง ยักเยี้ยกซ้อหา
กบดภายในและภายนอกพระราชอาณาจักร ให้มีผลให้ศาลตัดสินจำคุกท่านและ
เพื่อน ๆ ด้วยการต่อสู้คดี 13 ปีเศษ

ในระยะที่คดียังอยู่ระหว่างอุทธรณ์ กรีนรูฟฯกับเพื่อน ๆ ถูกคุมขังอยู่ที่
เรือนจำบางขวางตลอดเวลา ก่อนศาลอุทธรณ์ตัดสิน รัฐบาลเผด็จการของ
จอมพล ป. พิบูลสงคราม ใช้อำนาจการทรมานใหญ่เนื่องจาก “กึ่งพุทธกาล”
(พ.ศ. 2500) ปล่อยตัวท่านและเพื่อนร่วมคดีให้เป็นอิสระ รวมเวลาที่กรีนรูฟฯ
เสียไปในคุกบางขวางถึง 4 ปีเศษ¹

ในระหว่างที่กรีนรูฟฯถูกคุมขังในคุกบางขวาง ตั้งแต่วันที่ 10 มิถุนายน 2495 ถึง
ปี 2500 กรีนรูฟฯไม่ได้ปล่อยเวลารว่างให้ใครประโยชน์ ผลงานสำคัญทางด้านการเปลี่ยนนโยบาย
ในระหว่างที่ถูกคุมขัง คือ แม่ ซึ่งแปลจากบทประพันธ์ของแม็กอิมดอร์กี และการเขียนนวนิยาย
เรื่อง แด่ไปข้างหน้า ซึ่งเป็นนวนิยายที่มีผู้สนใจและนำมาวิพากษ์วิจารณ์กันมาก

ไปรัสเซีย

ออกจากคุกบางขวางได้ไม่นาน กรีนรูฟฯได้มีโอกาสเดินทางไปต่างประเทศอื่น รุ่งวิทย์
สุวรรณฉัตร ได้เล่าถึงการที่กรีนรูฟฯไปรัสเซีย เพื่อร่วมงานการฉลองครบรอบ 40 ปี แห่ง

¹สุวัจน์ วรทิลก "กรีนรูฟฯ ที่แมร์จ๊ก" ชีวิตการต่อสู้ของ ภูหลวง สายประสิทธิ์

การปฏิวัติ และไปสาธารณรัฐประชาชนจีน ตามที่เชิญมาในฐานะทูตทางวัฒนธรรม และได้
ขออภัยทางการ เมืองอู่ ม ประเทศจีน

เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2500 ขณะที่คุงกุหลาบเขียนหนังสืออยู่ที่บ้าน นายคอม
เทียกอฟ เลขาธิการจากสถานทูตสหภาพโซเวียต นำคำเชิญของสมาคมส่งเสริม
ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับนานาประเทศของสหภาพโซเวียต ... ทาง
สหภาพโซเวียตได้เชิญแขกจากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก และตามกำหนดการเชิญนั้น
จะมีอาคันตุกะจากประเทศไทย 3 คน คือ คุงกุหลาบ คุณสมัย เรืองไกร
นายยกสมาคมหนังสือพิมพ์ไทยสมัยนั้น และคุณอำนาจ สุขเจริญ หัวหน้ากอง
บรรณาธิการหนังสือพิมพ์สารเสรี โดยทางเจ้าภาพจะออกค่าใช้จ่ายทั้งหมด
คุงกุหลาบยังไม่ตอบตกลงทันทีขอเวลาตรวจงานก่อน โดยจะให้คำตอบในวันรุ่งขึ้น
ทางสถานทูตนั้นต้องการให้ออกเดินทางโดยเร็วที่สุด เพราะอาคันตุกะจากประเทศ
ต่าง ๆ จะเริ่มไปถึงประเทศเจ้าภาพในวันที่ 1 พฤศจิกายน

คุงกุหลาบได้เข้าติดต่อคุณสมประสงค์ หงสนันท์ ผู้ช่วยอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์
ในขณะนั้น เพื่อปรึกษาหาทางที่จะไต่หนังสือเดินทางโดยเร็ว ในที่สุดกระทรวง
ต่างประเทศและราชการตำรวจออกหนังสือเดินทางให้ โดยกำหนดการเดินทาง
วันที่ 3 พฤศจิกายน ... ภายหลังที่คุงกุหลาบกลับจากสหภาพโซเวียต ท่านได้
เขียนสารคดีเกี่ยวกับประสบการณ์ที่ได้พบเห็น ชื่อ ไปสหภาพโซเวียต เป็นหนังสือ
ปกอ่อน หนา 164 หน้า ขนาด 16 หน้ายก จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุภาพูน
เมื่อเดือนมิถุนายนปี พ.ศ. 2501

ในปี พ.ศ. 2501 สถาบันทางวัฒนธรรมของสาธารณรัฐประชาชนจีน ได้ออก
หนังสือเชิญคุงกุหลาบ โดยผ่านทางสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ให้จัดคณะ
ไปเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน ในฐานะทูตทางวัฒนธรรม ของที่ไปเยือน
สาธารณรัฐประชาชนจีนนั้น ทางเมืองไทยเกิดมีการปฏิวัติ โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
พวกก๊กการ เมืองและนักหนังสือพิมพ์ที่กลับจากสาธารณรัฐประชาชนจีนถึงถูกจับไปคุมขัง

อ้างข้อหาว่ามีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ คุณกุหลาบได้ติดตามเหตุการณ์เมืองไทย
ขณะอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีน แต่สุดท้ายจึงตกลงใจขอลี้ภัยการเมืองอยู่ใน
สาธารณรัฐประชาชนจีนจนกระทั่งปัจจุบัน¹

ชีวิตในช่วงสุดท้ายและมรณกรรม

ในช่วงสุดท้ายของชีวิต ศรีบูรพาขอลี้ภัยทางการเมืองอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีน
ไม่ได้กลับมาอีกเลย จนกระทั่งถึงแก่กรรมด้วยโรคปอดบวมและเส้นโลหิตหัวใจตีบ เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2517 ณ นครปักกิ่ง รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน แสดงความรู้สึกต่อการตาย
ของศรีบูรพาว่า

การตายของนักประพันธ์ผู้นี้ ได้ยืนยันให้ประจักษ์แก่คนทั้งหลายแล้วว่า ที่นั่น ...

อุทยานป่าเขาซาน นครปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน ได้บีบรัดไว้ด้วยนักประพันธ์
ผู้ซึ่งมีนิสัยต่อประชาชนจากเมืองไทยอย่างสมเกียรติ ... เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน
นี้เอง บรรดาพรรคที่นำไปการระงับ มีพรรคของนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล และ
พรรคของท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสแห่งเมืองไทย รวมอยู่ตามกลางพรรค
จากบรรดาผู้นำของจีนคอมมิวนิสต์ และคนอื่น ๆ ... เชื้อเถอะ การตายครั้งนี้
เป็นเพียงการเลื่องสลายของสังขารเท่านั้น อุณหภูมิและผลงานของ กุหลาบ
สายประสิทธิ์ ยังคงเบ่งบานเป็นอมตะให้ลูกหลานได้อ่าน และศึกษาต่อไป²

ศรีบูรพาในทัศนะของบุคคลที่รู้จัก

นอกจากผลงานและประวัติทั่ว ๆ ไปของ ศรีบูรพา น่าสนใจที่จะศึกษาแล้ว เรื่องส่วนตัว
ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจที่ควรจะศึกษาให้รู้ให้เข้าใจอีกด้วย รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน เล่าถึงความ

รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน, "กุหลาบ สายประสิทธิ์ พญาวีรในคัมภีร์แห่ง
วรรณกรรมไทย" ศรีบูรพา ศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 144 - 146

เป็นระเบียบเรียบร้อยในการทำงาน การแต่งกาย และแม้แต่ความในใจของกริรพาให้ฟังว่า

คุณกุหลาบเป็นคนเจ้าระเบียบทำงานเรียบร้อยมีแบบมีแผน ดังนั้นเมื่อทำงานกับ
เสด็จในกรมฯ ที่หนังสือพิมพ์ประชาชาติ จึงเป็นคนโปรดของเสด็จในกรม ขนาดได้
ประทานที่ดินให้ปลูกบ้านอยู่หน้าซอยพระนางแปลงหนึ่ง

คุณกุหลาบเป็นคนมีบุคลิกภาพดี เรียบร้อย ภูมิฐาน ทานชอบนุ่งกางเกงแพร
ดอกสีสุกฉาด บางวันชอบนุ่งผ้าม่วงสีสดตามวัน มักใช้ผ้าพันคอ ลาก เอวแพน
เข็มขัด ใส่เสื้อแบบที่เรียกว่า เสื้อมิลกวี ซึ่งเป็นเสื้อคอกลมผ้าสีประมาณ 1 ใน
5 ของเสื้อคอกกระดุมมุกเปลือกหอย 3 เม็ด ผ้าที่ใช้นั้นเป็นผ้าม่านบ้านหรือผ้า
เปลือกกระเทียม แขนเสื้อตัวหลวมเลยข้อศอกไปประมาณ 1 นิ้ว

คุณกุหลาบเป็นคนมีระเบียบทุกเวลา ไม่ว่าจะกินหรือดื่มเหล้า พுகถึงเหล้า
คุณกุหลาบเป็นคนคอเหล้าเหมือนกัน แต่เหล้าที่ดื่มนั้น ชนิดที่ชอบที่สุดคือเหล้าโรง
28 คิกรี ทานมีถ้วยตะไลเล็ก ๆ เก็บซ่อนไว้ ถ้าวันไหนทำงานหนักและอยู่ถึงเย็น
ทานมักจะแอบดื่มเงียบ ๆ ในห้องบรรณาธิการ

เวลาทำงานทานไม่ค่อยออกจากห้อง จะเดินไปเดินมาอย่างไขว่คว้าความคิดก่อนที่
จะลงมือเขียนต้นฉบับ เขียนเสร็จแล้วยังคงเดินไปมาอย่างตรึกตรอง หาข้อ
บกพร่องจนพอใจ คอยส่งเรียงพิมพ์ และขอตรวจฉบับตัวเอง ปกติเขียนหนังสือไม่ช้า
ไม่ไว

ทานเป็นคนพูดจาเรียบร้อย นับเป็นคนมีน้ำใจ รักเพื่อนและผู้ร่วมงาน มั่นคง
ต่ออุดมการณ์อย่างไม่เปลี่ยนแปลง ผู้ที่เคยทำงานกับทานทุกคนมีความเคารพและ
ยำเกรงในความจริงจังต่องานของทาน

คุณกุหลาบมักแสดงความจริงใจในการเสนองานต่อผู้อ่านอยู่เสมอ ทั้งใน
เนื้อเรื่อง และคำแถลงการณ์ของผู้แต่ง เช่น ... ในระหว่างที่ยังมีแรงงานและ
ความคิดอยู่นี้ ฉันใครจะแต่งหนังสือใหม่ออกพิมพ์มากกว่าจะไปหารายได้จากแรงงาน
และความคิดเก่า ๆ ซึ่งควรจะรักษาเอาไว้เป็นที่พึ่งยามชรา และเป็นที่พึ่งของคน
ข้างหลังยกยว่า ผู้ที่ปลงชีวิตเข้ามาหาหินในโลกหนังสือนี้ มิได้ตั้งปรารถนาเข้ามาว่า

จะแสดงความมั่งคั่งในทางเงิน และเมื่อต้องวางปากกาในวัยชราแล้ว ก็ทำเป็น
บ้าเพื่ออำพรางอันจะอำพรางได้ยากจนแก่ชราไม่ นักเขียนจึงต้องคิดสิ่ง
แรงจูงใจแรงกำเริบของตัวในบางตอน ถ้านักเขียนคนหนึ่งประสงค์จะรักษา
เกียรติของตนไว้มิให้ต้องจำใจยอมลงมือสิ่งที่ไม่ชอบใจในการรับรู้สักทีละตอน อันมีอยู่
ในเกียรติของตนเองแม้จะเป็นวัยชราก็ตาม ...¹

สุภัทร สุคนธาภิรมย์ เป็นอีกคนหนึ่งที่น่าสนใจเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวีรบุรุษเป็นพิเศษ
โดยได้เจาะถึงบุคลิกภาพในการทำงานของวีรบุรุษเมื่อเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยว่า

ห้องทำงานของคุรุฑูรดาบนั้น เป็นห้องค่อนข้างกว้างและมีความลึกมาก โต๊ะทำงาน
ของคุรุฑูรดาบวางเกือบชิดฝาผนังด้านใน เบื้องหน้าโต๊ะมีเก้าอี้ 2 ตัว สำหรับ
รับรอง ผู้ที่เข้ามาสนทนาหรือมีกิจธุระติดต่อกัน เบื้องหน้าโต๊ะเป็นตู้วางแปล่า
ผู้เขียนได้เคยสังเกตเห็นบ่อยครั้งว่า เมื่อคุรุฑูรดาบเขียนหนังสือแล้ว ส่วนหนึ่ง
มักจะถูกลบออกจากโต๊ะและป้อนไปยังลิ้นชักลิ้นชักน้อยอยู่ ออกมาเงินวนเวียน
กับไปกลับมาอยู่ในห้อง โดยนิ้วชี้กับนิ้วกลางยังงัดขึ้นสองนิ้ว ลักษณะการเดิน
ของคุรุฑูรดาบแปลกกว่าคนอื่น ๆ คือ เวลาเดินมักโน้มตัวไปข้างซ้ายและเดินจิก
ปลายเท้า โดยเขย่งส้นเท้าสูงขึ้น ในขณะที่เดินวนกลับไปที่กลับมาอยู่หน้า จะใช้นิ้ว
ชี้สัมผัสกับฝ่าเท้าข้างเบ้าขวา ๆ นี่คือนิสัยที่คุรุฑูรดาบกำลังให้ความสนใจ เพื่อ
เขียนเรื่องราวต่าง ๆ ในลักษณะเช่นนั้นแล้วจึงไถ่ราคาเขาไปใส่ขายสมาชิก
เล็กน้อย จนกว่าจะพบว่าคุรุฑูรดาบไถ่ราคินสองลงบนโต๊ะแล้ว และกำลังเก็บ
สูบบุหรี่อยู่จึงจะก้าวเข้าไปคุย

รุ่งวิทย์ สุวรรณภิญโญ "คุรุฑูรดาบ สายประสิทธิ์" ชีวประวัติศิลปินแห่งชาติ
วรรณกรรมไทย ศรีบูรพา ศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 143 - 145

ผลงานของ ศรีบูรพา เทพที่ปรากฏในปัจจุบัน

ผลงานที่เป็นนวนิยาย

1. กบสมุทรภาคจิต นวนิยายเรื่องแรก พิมพ์ครั้งแรกเท่าไรจะเป็นปี พ.ศ. 2467 (ไม่ใช่ พ.ศ. 2460 ตามที่พิมพ์ในโฉลกหนังสือ เพราะเวลานั้น ศรีบูรพาอายุเพียง 12 ปี เท่านั้น ส่วนปี พ.ศ. 2467 เป็นระยะที่มักเรียกเพื่อกิตติกรรมรางวัลลงมือใจการแต่งหนังสือ โดยปัทมวงษ์เจ้ากรรมกิจเป็นผู้ให้การสนับสนุน)
2. ปราบพยับ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2471
3. นารมณีย์ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2471
4. รุกขธูชา พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2471
5. โลกสันนิบาต พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2471
6. หักไฟภารตนา พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2471
7. อามนาจใจ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2473
8. แสนรักแสนแค้น พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2473
9. สงครามชีวิต พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2475
10. ผจญภัย พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2477
11. ทางหลังภาว พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2480
12. สิ่งมีชีวิตต้องการ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2482
13. ป่าในชีวิต (เท่าไรว่าพิมพ์เป็นตอน ๆ ในหนังสือสยามนิกร ระหว่าง พ.ศ. 2482 - 2484)
14. พนกวาจะหมกกันอีก พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2483
15. แด่ไปข้างหน้า (ภาคปฐมวัย) พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2483

รุ่งวิทย์ สุวรรณภักดิ์ "ผลงานของศรีบูรพา เทพที่ปรากฏในปัจจุบัน" ศรีบูรพา
ศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 100 - 114

16. แด่ไปข้างหน้า (กานันธนิมิต) พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2516 (ก่อนหน้านี้เคยพิมพ์เป็นตอน ๆ ในหนังสือวิทยะปิตย ปี พ.ศ. 2500)

หมายเหตุ พ.ศ. ที่พิมพ์ หมายถึงปีที่พิมพ์เป็นเล่ม ไม่ได้อ้างอิงหรือปีที่พิมพ์ในหนังสือพิมพ์หรือนิตยสาร อาทิ สิ่งมีชีวิตต้องการ พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ประชาชาติ ใน พ.ศ. 2479 และพิมพ์เป็นเล่มในปี พ.ศ. 2482

ผลงานที่เป็นเรื่องสั้น

1. อะไรกัน ? เรื่องสั้นเรื่องแรก พิมพ์ครั้งแรก "กึ่งฟ้ากึ่งดิน" มิถุนายน พ.ศ. 2469
2. เสียขวัญ-เสียคน พิมพ์ครั้งแรก "ช่วยกาชาด" ไม่ทราบ พ.ศ.
3. คนที่ลืมไม่ได้ พิมพ์ครั้งแรก "ช่วยกาชาด" ก่อน พ.ศ. 2477
4. เล่นกับไฟ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2472
5. ความรักของปูตูชน พิมพ์ครั้งแรก "ช่วยกาชาด" ก่อน พ.ศ. 2477
6. ทำงาน-ทำเงิน พิมพ์ครั้งแรก "ช่วยกาชาด" ก่อน พ.ศ. 2477
7. ไกรจงเป็นกบฏ พิมพ์ครั้งแรก "สยามวิจิตร" พ.ศ. 2474
8. อาหารแห่งชีวิต พิมพ์ครั้งแรก "มหาวิทยาลัย" ไม่ทราบ พ.ศ.
9. ผู้เฒ่าจากโลกวิเศษ พิมพ์ครั้งแรก "มหาวิทยาลัย" ก่อน พ.ศ. 2474
10. ลากอนรัฐธรรมนูญ พิมพ์ครั้งแรก "เทอกรัฐธรรมนูญ 2475" พ.ศ. 2476
11. เพื่อนต่างเพศ ไม่ทราบปีที่พิมพ์ ก่อน พ.ศ. 2475
12. กายทนต์แรก ไม่ทราบปีที่พิมพ์ ก่อน พ.ศ. 2477
13. แห่งทอง พิมพ์ครั้งแรก "ประชาชาติ" พ.ศ. 2476
14. ข้างขึ้นข้างแรม พิมพ์ครั้งแรก "ประชาชาติ" พ.ศ. 2476
15. กอนแดงงาน พิมพ์ครั้งแรก "มหาวิทยาลัย" พ.ศ. 2480
16. นอบ พิมพ์ครั้งแรก "มหาวิทยาลัย" พ.ศ. 2481
17. นางแมวกับสาริกา พิมพ์ครั้งแรก "ประชามิตร - สุภาพบุรุษ" กันยายน พ.ศ. 2484

10. ดุสนรี พิมพ์ครั้งแรก "ประชามิตร-สุภาภุมร" พ.ศ. 2435
11. เพ็ญอุบลพิ์ พิมพ์ครั้งแรก "เรีงรมย์" มีนาคม พ.ศ. 2431
20. เกาะที่หักพัง พิมพ์ครั้งแรก "ปิยะมิตร" เมษายน พ.ศ. 2432
21. นักบุญจากซานตัน พิมพ์ครั้งแรก "อัครศาสน์" กรกฎาคม พ.ศ. 2432
22. กลับมาหาแม่ พิมพ์ครั้งแรก "พิมพ์ไทยรายเดือน" กรกฎาคม พ.ศ. 2432
23. ยี่วนว่าเหว พิมพ์ครั้งแรก "ปิยะมิตร" พ.ศ. 2432
24. บทาบุรุษของจีนพิมา พิมพ์ครั้งแรก "เรีงรมย์" ตุลาคม พ.ศ. 2432
25. เขาเลือกตามบาเรเน พิมพ์ครั้งแรก "ปิยะมิตร" ธันวาคม พ.ศ. 2431
26. กณวาทน์ พิมพ์ครั้งแรก "สยามสมัย" มีนาคม พ.ศ. 2433
27. คำขานรับ พิมพ์ครั้งแรก "เกล็ดแก้วจันทร์" มิถุนายน พ.ศ. 2433
28. ขอบางหนอยเถาะ พิมพ์ครั้งแรก "ปิยะมิตร" ตุลาคม พ.ศ. 2433
29. ไฉนหญิงทาง พิมพ์ครั้งแรก "สยามสมัย" กรกฎาคม พ.ศ. 2433
30. ประกายใหม่ในดวงตาของเขา พิมพ์ครั้งแรก "ปิยะมิตร" พ.ศ. 2434
31. ดุซพรหมแห่งเกาะลอย พิมพ์ครั้งแรก "เกล็ดแก้วจันทร์" พ.ศ. 2435
32. เขากิน พิมพ์ครั้งแรก "ปิยะมิตร" พ.ศ. 2435
33. กบด ไม่ทราบพิมพ์ ไม่ทราบ พ.ศ.

ผลงานที่เป็นเรื่องแปล

1. หนังสืงก้านี้ ไม่ระบุว่าแปลจากเรื่องอะไร หลายคนที่เข้าใจว่าเป็นนวนิยายแต่งเอง
2. สรรพาท แปลจากนวนิยาย The pool ของ W. Somerset Maugham
3. นวนิยายถูกเนรเทศ แปลจากเรื่องสั้น In Exile ของ Anton Chekhov
พิมพ์ครั้งแรกในนิตยสาร "ปิยะมิตร" พ.ศ. 2433

4. บทแปลจากนวนิยาย Mother ของ Maxim Gorky เริ่มแปลปี พ.ศ. 2495 กำหนดจะลงพิมพ์ในนิตยสาร "นิเวศนิตร" แต่เกิดกรณี "ขบถสันติภาพ" เสียก่อน ต่อมาลงพิมพ์ในนิตยสาร "ปัญญา" ฝั่งนี้ แปลโดย วรกร เจริญ เป็นบรรณาธิการ เมื่อ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 กรัณฐาแปล "แม่" ไว้เพียงภาคเดียว ต่อมาปี พ.ศ. 2501 สำนักพิมพ์อนุบาลบรรณได้จัดพิมพ์นวนิยายแปลเล่มนี้ออกเป็นเล่ม กรัณฐาแปล "จูเลียต" เป็นผู้เรียบเรียงคำนำ "นักประพันธ์และนักแปล กรัณฐา"

5. เขาถูกบังคับให้เป็นโจร แปลและเรียบเรียงจากประวัติการก่อตัวของ แมก เกล็คซุนโจรผู้รักความเป็นธรรม แห่งออสเตรเลีย ตีพิมพ์เป็นเล่มแรก เมื่อปี พ.ศ. 2495

6. ชีวิตสอนอะไรแก่สตรีโศกโศกอังกฤษ ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2497 เป็นงานรวบรวมแปลชีวประวัติบุคคลที่น่าสนใจ และสร้างประโยชน์แก่สังคม มีรวมทั้งหมด 5 คน หนังสือเล่มนี้เป็นผลงานแปลร่วมกันระหว่าง กุหลาบ สายประดิษฐ์ และ จูเลียม โดยที่ กุหลาบ สายประดิษฐ์ มีงานแปล 3 ชิ้น ชิ้นแรกคือ ชีวิตสอนอะไรแก่ชาวเขา เป็นชีวประวัติของ บิสบอปแจ็ค ผู้ว่าการ มณฑลอังกฤษ ขึ้นต่อมาคือ ชุมย์กเคิน (ตีพิมพ์ครั้งแรกใน "เกดเดอร์กับจันทร์" พ.ศ. 2492) และจิตรกรชาวโร (ชีวประวัติของ จีออตโต) ตีพิมพ์ครั้งแรกใน "ปาริชาติ" ธันวาคม 2492

7. ปรัชญาของลัทธิมาร์กซิสต์ ตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสาร "อักษรสาส์น" รายเดือน พ.ศ. 2493 ความจริงบทความชุดนี้ทั้งหมด 16 บทความ นำมาเรียบเรียงเป็นเล่มมีเพียง 6 บทความสุดท้ายของบทความชุดนี้ มีผู้พิมพ์ (แนวร่วมเกิดใหม่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ถัดจากอักษรสาส์นฉบับที่ 3 ปีที่ 2 ประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2493 จนถึงฉบับที่ 12 ปีที่ 2 ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. 2494 เรียบเรียงจากคำบรรยายของ Emil Burns

8. กำหนดการรอบกว๊านของมนุษยชาติ ตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสาร "นิเวศนิตร" รายสัปดาห์ ช่วงปี พ.ศ. 2497 (3 ตุลาคม - 21 พฤศจิกายน 2497) กล่าวถึงความเป็นมาของมนุษยสมัยยุคดึกดำบรรพ์จนถึงยุคอารยธรรม โดยให้หลักเกณฑ์สังคมของ Lewis Henry Morgan (ค.ศ. 1818 - 1881) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันมาเป็นหลักอธิบาย

5. ระเบียนสังคมของมนุษย์ พิมพ์ครั้งแรกในนิยายสาร "ปิยะมิตร" ราวสัปดาห์ช่วงปลายปี พ.ศ. 2497 เป็นหนังสือเรียบเรียงเชิงประวัติศาสตร์ศึกษา ถอดจากชุด "กำเนิดครอบครัวของมนุษย์" หนังสือในรายชื่อ 3 และที่ 9 นี้ ผู้เขียนแยกกล่าวถึงในบทความ "กุหลาบสายประติษฐ์ อนุวัติในกัณหาแห่งวรรณกรรมไทย โดยใช้ชื่อว่า "ประวัติศาสตร์สังคมมนุษย์" ซึ่งได้จากคำโฆษณาของสำนักพิมพ์สุภาพบุรุษ (แต่ไม่ได้พิมพ์เล่ม เพราะถูกกุหลาบไปเมืองที่เสียก่อน" และเป็นเรื่องเกี่ยวกับที่ กุหลาบ กล่าวถึง โดยใช้ชื่อว่าประวัติมนุษยชาติ จาก "บันทึกชีวิตและงานของ กุหลาบ สายประติษฐ์ บันทึกจาก ธานี สายประติษฐ์ ผู้เป็นภรรยา" ใน โดงหนังสือ ฉบับที่ 2 ปีที่ 2 พุทธศักราช 2521

ผลงานที่อยู่ในสารคดีและบทความเมือง

1. เมืองหลังการปฏิวัติ 2475 พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ "สุภาพบุรุษ" พ.ศ. 2484
2. ขาดเจ้าได้เห็นมา พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2494 เป็นหนังสือรวมบทความเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ที่เร้าความรู้สึกและจุดประกาย ประชามโนระหว่างชีวิตที่อดสูตรเคียด (พ.ศ. 2490 - 2492) มีทั้งหมด 41 บทความ
3. อุกมรณภัยความเรียงเรื่องพุทธศาสนา 13 บท เขียนเป็นตอน ๆ พิมพ์ในหนังสือพิมพ์ "วิวัฒนาการ" ของสำนักวิวัฒนาการมยุรา วังมหาธาตุ โดยใช้นามปากกา "อุบาสก" เมื่อปี พ.ศ. 2498 และได้ลงพิมพ์เป็นตอน ๆ ในนิยายสาร "กระดังงา" ต่อมาพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรก เมื่อปี 2500
4. การเมืองของประชาชน พิมพ์ครั้งแรกปลายปี พ.ศ. 2500 เป็นการรวมบทความ "ต้นและต้น" ในนามปากกา "วิสรชน" จากหนังสือพิมพ์สารเสรี ปิยะมิตร และประชามิตร
5. โสฬสภาพไม่วีรุต พิมพ์ครั้งแรกกลางปี พ.ศ. 2501 เป็นหนังสือเล่มสุดท้ายของสำนักพิมพ์ "สุภาพบุรุษ" กล่าวถึงประสบการณ์ของผู้เขียน ได้ไปร่วม คณบดีของกรมรอบ 40 ปี แห่งการปฏิวัติของสหภาพ เมื่อปลายปี 2500

บทปาฐกถา

คุณหาญ สาธิตประสิทธิ์ เป็นนักพูดหรือนักบรรยายคนหนึ่ง มีโอกาสแสดงปาฐกถาหลายครั้ง แต่ไม่เคยติดเสียงเก็บไว้ ดังนั้นจึงไม่เคยทราบบทปาฐกถาที่ถนัดความแล้ว เท่าที่หลงเหลือมี 3 - 4 ชิ้น คือ

1. สหบาลคนงาน ปาฐกถาแสดง มหาวินิจฉัยกรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2494 หาอ่านได้ในหนังสือ ข้าพเจ้าได้เห็นว่า เล่ม 2 (พิมพ์ครั้งแรก 2494)
2. ชีวิตแบบออสเตรเลีย ปาฐกถาแสดง มหาวินิจฉัยกรรมศาสตร์และการเมืองของสมาคมหนังสือพิมพ์ พ.ศ. 2495 หาอ่านได้ในหนังสือ ข้าพเจ้าได้เห็นว่า เล่ม 1 (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2498)
3. ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับฐานะของสตรีที่เปลี่ยนไปในประวัติศาสตร์ ปาฐกถาแสดง มหาวินิจฉัยกรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2495

ผลงานอื่น ๆ

1. อัศวทองแจวเรือจ้าง ถอดบท เขียนลงในหนังสือของโรงเรียน "แสดงการ" เทพวิทยาคาร ที่หลวงสำเร็จวรรณกิจเป็นผู้สนับสนุน เมื่อปี พ.ศ. 2466
2. อนุชกาท บทรักในหนังสือพิมพ์ศรีกรุง พิมพ์ครั้งแรก ปี พ.ศ. 2474 กล่าวถึงความเสมอภาคของความเป็นคน ยังความสะเทือนระบบศักดินา ในที่สุดเจ้าหน้าทีกองเอกสารและหนังสือพิมพ์ ย้ายโอนอนุชกาทของหนังสือพิมพ์ศรีกรุง
3. แม่ท่าอะไรบ้างหนอ บทรำพึงสั้น ๆ ลงพิมพ์ในหนังสือ "แม่จ๋า" พิมพ์ในงานงานปณิธิพณณูปถัมภ์ ปาฐกถาของหลวงสารานุประสิทธิ์ พ.ศ. 2476
4. ชื่นใจ คำปรารภรับของพิมพ์ครั้งแรกใน หนังสือพิมพ์ "ประชาธิปไตย-สุภาพบุรุษ" พ.ศ. 2485
5. บทบาทอันหนึ่งในชีวิตการหนังสือพิมพ์ของฉันทน์ พิมพ์ครั้งแรก ในหนังสือพิมพ์ "ประชาธิปไตย - สุภาพบุรุษ" พ.ศ. 2487

บทหนึ่ง พหุญที่เกี่ยวข้องกับมนุษยธรรม

มนุษยธรรม เป็นคำที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง คำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับคำนี้ ได้แก่คำว่า นักมนุษยธรรม จึงได้รับการอ้างถึงไปด้วย จากคำจำกัดความศัพท์เฉพาะที่ว่า นักมนุษยธรรม ต้องมีคุณสมบัติทางด้านจริยธรรมและสิทธิมนุษยชน จึงขอกล่าวถึงพหุญที่เกี่ยวข้องกับคำเหล่านี้ ดังนี้

ที่มาของคำว่ามนุษยธรรม

เดิมคำนี้มีความหมายในทางระบบความคิด กล่าวคือ ในสมัยกลาง ศาสนาคริสต์รุ่งเรืองและมีอิทธิพลครอบคลุมความคิดและวัฒนธรรม ในศาสนาคริสต์ถือว่าชีวิตของมนุษย์ไม่มีความสำคัญในตัวของมันเอง แต่มีความสำคัญขึ้นมากด้วยความหวังจากความเมตตาของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งจะได้รับผลหลังจากตายไปแล้ว ทำให้ความเป็นมนุษย์ค่อยตกลง ต่อมานักปราชญ์นักคิด ได้ศึกษาวิชาการกว้างขวางขึ้น คำนี้ได้มีความหมายเน้นถึงคุณค่าชีวิตมนุษย์ เน้นถึงความยิ่งใหญ่แห่งศักยภาพของมนุษย์ ดังแต่นั้นเป็นต้นมา¹

ความหมายของคำว่ามนุษยธรรม

ความหมายของมนุษยธรรมที่เน้นคุณค่าในมนุษย์ได้กล่าวไว้ใน American Heritage Dictionary ว่า "ปรัชญาหรือเจตคติที่เกี่ยวกับมนุษย์มุ่งที่สัมฤทธิ์ผลและผลประโยชน์ของมนุษย์มากกว่าจะเกี่ยวข้องกับภาวะที่เป็นนามธรรมและปัญหาทาง

¹Louis B. Sohn. ed. "Humanism" in Encyclopedia Britannica. v. 11, p. 828.

เทานิยม"¹ และใน Random House Dictionary กล่าวถึงความหมายของ มนุษยธรรมในทำนองเดียวกันว่า "ระบบหรือแบบแผนของความคิด หรือการกระทำใดๆ ที่ตามหึ่งประโยชน์ คุณค่า และศักดิ์ของมนุษย์ เป็นสำคัญ"² ส่วน Encyclopedia Britannica ได้กล่าวถึงความหมายที่ตรงข้ามกับมนุษยธรรมไว้สองลักษณะ คือ "ความป่าเถื่อน หรือความเป็นสัตว์ และลักษณะที่ขัดกับความเป็นเทพ"³ ความหมาย ทั้งสองข้อนี้ พระราชวรมุนี แห่งวัดพระพิเรนทร์ ได้อธิบายว่า "ถ้าไม่ใช่ความป่าเถื่อน หรือความเป็นสัตว์ ก็ได้แก่ ความมีคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูล กัน และไม่ใช่ความเป็นเทพก็คือ ไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดลบันดาล เรื่องอำนาจ ลึกลับ อัจฉริยะ ซึ่งได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวกับมนุษย์นั่นเอง"⁴

ส่วนความหมายของมนุษยธรรมในทัศนะของพุทธศาสนา พระราชวรมุนี ได้กล่าวไว้ว่า "คือ ธรรมของมนุษย์ ธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ เรียกว่า มนุษยธรรม"⁵ โดยอ้าง กับฉัตรโนโรดปรกต์ธรรมดรรดกถาแห่งอังคุตตรนิกายว่า

มนุษยธรรม หมายถึง คุณธรรม 10 ประการ คือ

1. การเว้นจากการฆ่าอันเบียดเบียน
2. การเว้นจากการลักขโมย
3. การเว้นจากการประพฤติกิเลสทางเพศ

¹ William Morris. ed. "Humanism" in America Hertace Dictionary of the English Language. p. 640.

² Jess Stein. ed. "Humanism" in Random House Dictionary of The English Language. p. 611.

³ Lowis B. John. ed. in Encyclopedia Britannica. v. 17, p. 829.

⁴ พระราชวรมุนี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ สุทิน กัลยพุกกะ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วัดพระพิเรนทร์วรจักร เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2523

⁵ ก.

4. การเว้นจากการมูสาอาท
5. การเว้นจากการกลาวคำหยาบกายรุนแรง
6. การเว้นจากการวราส่อเสียดยูงไหราย
7. การเว้นจากการพูดเพอเจอเหลวไหล
8. การเว้นจากการละโมบ
9. การเว้นจากการกิดราย
10. การมีความกิดถูกกองงามกลองธรรมในทางที่คงามต่อชีวิต ต่อสังคม¹

จริยธรรม

เป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของนักมนุษยธรรม ซึ่งเป็นประเด็นที่นักวิชาการและนักศึกษานึกกันมาก สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ตระหนักถึงปัญหานี้ จริยธรรมว่า เป็นพื้นฐานของสังคม และได้จัดให้มีการสัมมนาขึ้นเมื่อวันที่ 28 - 29 เมษายน 2522 ผู้ร่วมสัมมนาหลายคนได้แสดงทัศนะต่าง ๆ กันเกี่ยวกับจริยธรรมดังนี้

ที่มาของคำว่าจริยธรรม

พระราชวรมุนีได้กล่าวว่า "จริยธรรมมาจากคำว่า พรหมจรรย์ ซึ่งในพุทธศาสนาหมายถึง มรรค มรรคเป็นวิธีปฏิบัติสายกลางประกอบด้วยองค์ประกอบแปดประการ บางครั้งก็เรียกว่า ไตรสิกขา ไตรสิกขา คือการศึกษาสามประการ อันได้แก่ สีล สมาธิ ปัญญา ไม่ว่าพรหมจรรย์ มรรค หรือไตรสิกขา ทั้งหมดนี้เป็นทางปฏิบัติเพื่อนำมนุษย์ไปสู่จุดหมายในชีวิต"²

¹พระราชวรมุนีเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ สุทิน กลัยพฤกษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2523

²พระราชวรมุนี "สาระสังเขป" จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 18

ความหมาย โครงสร้าง และแนวทางแสดงออกของจริยธรรม

สาโรช บัวศรี โฉนิยาม และกล่าวถึงโครงสร้างของจริยธรรมว่า

1. จริยธรรม คือแนวทางในการประพฤติตน เพื่ออยู่กันได้อย่างร่มเย็นในสังคม
 2. จริยธรรม มีโครงสร้างสำคัญอย่างน้อยสองข้อ คือ
 - 2.1 ที่ลธรรม (Moral Value) สิ่งที่ดีควรยกเว้น สิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ
 - 2.2 คุณธรรม (Ethical Value) สิ่งที่เราควรปฏิบัติ ซึ่งทั้งสองข้อ
- รวมกันเรียกว่า จริยธรรม¹

ก๊อ สวัสดิ์พาณิชย์ โฉนิยามกล่าวจริยธรรมไว้ว่า "ประมวลความประพฤติและความนึกคิดในสิ่งดีงามเหมาะสม"² และกล่าวต่อไปอีกว่า "จริยธรรมในสมัยก่อนกับสมัยปัจจุบัน และในชนบทกับในเมือง ต่างก็มีที่ก่และเลวเหมือนกัน"³

จำรัส กวงธิสาร ได้กล่าวถึงความหมายตามรูปศัพท์ของคำว่า จริยะ หรือ จริยา ว่า "ความประพฤติหรือปฏิบัติ แต่ความหมายที่แท้จริงของจริยะหรือจริยา คือ ความเคลื่อนไหวของมนุษย์ ซึ่งโดยปกติมนุษย์มีความเคลื่อนไหวอยู่เสมอสามทาง คือ ทางกาย ไก่แก่ การกระทำ ทางวาจา ไก่แก่ การพูด รวมทั้งการเขียน ทางจิตใจ ไก่แก่ แนวความคิดที่แสดงออกมา ทางวาจาและทางจิตใจ"⁴

¹สาโรช บัวศรี "อภิปรายจริยธรรมในสังคมไทย" จริยธรรมในสังคมไทย ปัจจุบัน หน้า 18

²ก๊อ สวัสดิ์พาณิชย์ "อภิปรายจริยธรรมในสังคมไทย" จริยธรรมในสังคมไทย ปัจจุบัน หน้า 18

³ ก.

⁴จำรัส กวงธิสาร "จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบันในทัศนะชาวบ้าน" จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 24

ส่วนคำว่า ธรรมที่เป็นคำสุดท้ายของจริยะ มีความหมายถึง

สิ่งที่บังคับทั้งโดยตรงและโดยอ้อมให้มนุษย์เคลื่อนไหวอย่างมีกติกา ธรรมจึงเป็นเส้นบรรทัดสำหรับชี้ค้ำเส้นให้มนุษย์ในสังคมต่าง ๆ ได้เคลื่อนไหวไปตาม และเป็นเครื่องชักเกลากลมสันดานของมนุษย์ด้วย ซึ่งสามารถแยกได้ 4 ประการ คือ เนติธรรม ได้แก่ กฎหมาย ศันติธรรม ได้แก่ ประเพณี อันถึงมาซึ่งเป็นแบบแผน กิเลสธรรม ได้แก่ กิเลสธรรมทางศาสนา และคุณธรรม ได้แก่ คุณงามความดีที่สะสมอยู่ในใจของมนุษย์ ซึ่งศาสนาพุทธเรียกว่า บารมี¹

ในตอนท้ายของบทความข้างต้น จำรัส กวงธิสาร ได้กล่าวถึงแนวทางการแสดงออกซึ่งจริยธรรมตามพุทธปฏิบัติของพระพุทธเจ้าไว้สามแนวด้วยกัน คือ

1. อักคัตถจริยา หมายถึง ความประพฤติส่วนตัวของแต่ละคน
 2. ญาคัตถจริยา หมายถึง ความประพฤติต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกันในทางสายเลือด เช่น พ่อแม่ ลูกเมีย ญาติ พี่น้อง
 3. โลกัตถจริยา หมายถึง ความประพฤติต่อบุคคลส่วนรวม
- ข้อที่หนึ่ง ได้แก่ การทำตนให้ดี เช่น เป็นพวกพระที่ดี เป็นครูบาอาจารย์ เป็นพ่อแม่ เป็นผู้ใหญ่ที่ดี ถ้าในที่นี้ หมายถึงความเคลื่อนไหวทางกาย ทางคำพูด และทางความคิด ที่ไม่เป็นพิษเป็นภัยทั้งแก่ตนและสังคมส่วนรวมโดยอยู่ในเส้นทางของธรรม 4 ประการ ดังกล่าวแล้ว ข้อที่สอง หมายถึง การสงเคราะห์ญาติพี่น้อง ตลอดจนการเลี้ยงดูบิดา มารดา บุตรภรรยา ตามหน้าที่ของแต่ละบุคคล ข้อที่สาม หมายถึง เมื่อตนเองเป็นที่พึ่งของตนเอง

¹ จำรัส กวงธิสาร "จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบันในทัศนะของชาวบ้าน"
จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 24

ได้ เช่น ใคมีสติปัญญา มีปัจจัยใดกินอิ่มปากอิ่มท้องมาก ก็หาทางช่วย
เหลือคนอื่นที่ยังช่วยตัวเองไม่ได้ ที่ยังเดือดร้อน สรุปแล้ว แนวของ
จริยธรรมควรจะต้องเป็นไปในทางให้มนุษย์ช่วยตัวก้าวไปสู่คุณงามความดี
และช่วยคนอื่นได้ด้วย¹

จากคำอธิบายของ จ้าวรัส กวงฮิสาร จริยธรรมจึงหมายถึง ความเคลื่อนไหว
ความประพฤติของมนุษย์ที่แสดงออกในทางที่ดี

ส่วนแนวทางการแสดงออก ทางจริยธรรมไม่ว่าจะเป็นแนวทางการแสดงออก
ตามแนวโลกก็ตาม หลักจริยศาสตร์ทั่วไปของพุทธศาสนาได้กล่าวถึงจริยธรรมของบุคคล
ต่าง ๆ ตามหน้าที่ของบุคคลในสังคมดังต่อไปนี้

จริยธรรมของพ่อแม่ ห้ามมิให้ลูกทำชั่ว ให้ทำความดี ให้ศึกษา
ศิลปวิทยา หาภรรยาที่สมควรให้ มอบทรัพย์มรดกให้

จริยธรรมของบุตรธิดา เลี้ยงดูและตอบแทนท่าน ทำกิจช่วยเหลือท่าน
ดำรงวงศ์สกุล ตั้งตนไว้ออมแก่รับมรดก เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญ
อุทิศให้ท่าน

จริยธรรมของครู มีโย ทำตนให้ศิษย์รัก ครูทำตนให้เป็นที่ยำเกรง
ภavnีโย ทำตนให้เชี่ยวชาญยิ่งชั้น วัตถุา อุตสาหพรว่าสอนวิชาต่าง ๆ
วณักขโม อคทนต่อด้อยค่า คัมภีรัง กถัง กัตตา ขยายคำลุ่มลึกให้
แจ่มแจ้ง โนธฎา เท นิโยชเย ไม่ชักนำศิษย์ไปในทางผิด

จริยธรรมของนักเรียน สุ หนึ่งฟังอย่าฟังคายน ให้ตั้งใจกำหนดจำ
จิ หนึ่งอุตสาหะ เอาจิตพิณิจจำ ปุ หนึ่งห้ามอย่างเอนอา ฉนนิโกให้
เร่งถาม สิ หนึ่งให้เอาจิตคิดลิสิตขอสุรุมความพริ้งองค้จึงทรงนามว่า
ศิษย์แท้ที่ศึกษา

¹จ้าวรัส กวงฮิสาร "จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบันในทัศนะของชาวบ้าน"
จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 25 - 26

จริยธรรมของปวงชน มีอำนาจให้ผู้แทนพันภาวะความเป็นผู้แทนราษฎร
ได้ เมื่อผู้แทนมิได้หลงเชื่อผู้แทนที่ปราศจาก หิริ ความละอาย ไม่คดโกง
แข่งกราวต่อคำแนะนำอันชอบด้วยสุจริยธรรม รู้จักวิธีปกครองตามระบอบที่
ปวงชนถือธรรมเป็นใหญ่ มีความเห็นสอดคล้องกันในการประสานสามัคคี
ทำอะไรมุ่งความสงบเรียบร้อยเป็นเบื้องหน้า

จริยธรรมของลูกจ้าง ซื่อตรงต่อนายจ้าง ถ้อยทีถ้อยอาศัย ไม่เอา
เปรียบนายจ้างด้วยการอุ้งงาน ตรงต่อเวลาทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
เคารพระเบียบแบบแผน ไม่ทำอะไรตามใจชอบ ฉลาดในการแก้ไขความ
เดือดร้อนดำเนินทางเจริญ

จริยธรรมของนายจ้าง ประรณาคือต่อลูกจ้าง ยามก็ให้ยามใช้ก็รักษา
เอาใจให้กำลังด้วยการรู้จักใช้ค่าพดให้เหมาะ สงเคราะห์ในคราวที่ควร
สงเคราะห์ ฉลาดในการแบ่งงาน มอบหมายให้คนที่ควรมอบหมาย ฉลาด
ในการปกครอง ไม่กดขี่ข่มเหงน้ำใจด้วยเห็นแก่ประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว

จริยธรรมของรัฐบาล รู้จักวิธีการปกครองที่ใช้ธรรมะเป็นอำนาจ รู้จัก
สงเคราะห์ประชาชนผู้ควรสงเคราะห์ ปราบและกำจัดคนที่ควรปราบควร
กำจัด ยกย่องสรรเสริญประกาศเกียรติคุณควรที่ควรประกาศ ไม่ลำเอียง
เดินทางสายกลางเหมือนเป็นมารดาบิดาของบุตรธิดา

จริยธรรมของผู้แทนราษฎร ไม่หลอกลวงให้เขาหลงเชื่อ ไม่พุ้งซ่าน
เพื่อเจตนาพิเศษ พุคอย่างไรทำอย่างนั้น ตามประกอบประสานสามัคคี
เป็นผู้นำปวงชนไปสู่ความสงบสุข บำเพ็ญประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน¹

¹ ธีรวัฒน์ อัครพัฒน์ "หลักจริยศาสตร์ทั่วไปของพุทธศาสนา" จริยศาสตร์

การแสดงออกซึ่งจริยธรรมตามบทบาทของบุคคลทั้งกล่าว นับได้ว่าบุคคลนั้นได้ประพฤติจริยธรรม และถ้าบุคคลนั้นได้แสดงออกตามประเภทของจริยธรรมต่อไปนี้ก็นับได้ว่ามีจริยธรรมเช่นกัน

ประเภทของจริยธรรม

แสง จันทรงาม ได้กล่าวถึงประเภทของจริยธรรมไว้ว่า

จริยธรรมเป็นของดี เป็นพลังกระตุ้นให้คนมีการคิด การพูด การทำที่ดี เป็นเหตุให้เกิดความเจริญแก่ตนเอง แก่คนอื่น และประเทศชาติ เพราะฉะนั้นเราจึงอาจแบ่งจริยธรรมออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. ประเภทสร้างความเจริญแก่ตนเอง

ความขยันขันแข็ง

ความพยายาม

ความรักในความก้าวหน้า

ความรักในความรู้

ความตรงต่อเวลา

ความรอบคอบ

ความประหยัด

ความรู้จักยับยั้งชั่งใจ

ความมีใจกว้างเปิดบาน

ความเป็นผู้เห็นการดีไกล

ความมีเหตุผล

ความรักในความสะอาด

ความเกลียดกลัวต่อความชั่ว

ความอดทน

ความรู้จักพึ่งตนเอง

ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

ความรู้จักค่าของเวลา

ความเอาจริงจังในการทำงาน

ความเป็นคนช่างสังเกต

ความรู้จักประมาณตน

ความกล้าหาญ

ความรู้จักหนักแน่น

ความรู้จักเลือกคบคน

ความคงเส้นคงวา

ความเป็นผู้มีระเบียบ

ความรักในความดี

2. ประเภทส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์

ความมีไมตรีจิตมิตรภาพ	ความสุภาพอ่อนโยน
ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น	ความรู้จักเคารพสิทธิคนอื่น
ความเคารพต่อความคิดเห็นของผู้อื่น	ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
ความกตัญญูกตเวทิต์	ความซื่อสัตย์
ความรู้จักยอนสั้นผ่อนยาว	ความมีน้ำใจนักกีฬา
ความรู้จักรับผิดเมื่อผิด	ความถ่อมตน
ความจริงจังในการพูดการกระทำ	ความมีระเบียบ
ความรู้สึกรับผิดชอบ	ความเคารพต่อระเบียบ
ความรู้จักกาลเทศะ	ความเสนอตนเสมอปลาย

3. ประเภทส่งเสริมชาติบ้านเมือง

ความรักชาติ	ความเห็นแก่ส่วนรวม
ความรักธรรมชาติ	ความรักศิลปวัฒนธรรม
ความรักสมบัติสาธารณะ	ความรักความเสียสละ
ความกล้าหาญ	ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์
ความเคารพนับถือศาสนา	ความรักประเพณีอันดีงาม ¹

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม กวงเคื่อน พันชุนาวิน ได้แสดงไว้เป็นสามทฤษฎี ดังนี้

1. ทฤษฎีอิทธิพลของสังคมต่อการพัฒนาการทางจริยธรรม ทฤษฎีนี้เริ่มมาจากความคิดและประสบการณ์ของนักสังคมวิทยา ไรท์ (Wright) เชื่อว่า

¹แสง จันทร์งาม "การสอนจริยธรรมในโรงเรียน" รายงานการสัมมนาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 219 - 222

"สังคมมีส่วนในการปั้นมนุษย์ให้มีลักษณะต่าง ๆ กัน ตามแต่ความมนุษย์นั้นจะอยู่ในกลุ่มใด ของสังคม"¹ ส่วนนักทฤษฎีจิตวิเคราะห์ก็ให้ความสำคัญแก่สังคมในการก่อตั้งลักษณะทาง จริยธรรมให้แก่สมาชิกในสังคมเช่นกัน โดยทฤษฎีนี้ระบุว่า "เด็กเล็ก ๆ จะเรียนรู้ว่า อะไรคืออะไรชั่วจากผู้อื่นที่อยู่ใกล้ชิดซึ่งเป็นตัวแทนของสังคมด้วยกระบวนการเทียบเคียง เด็กจะใช้วิธีการเลียนแบบผู้มีอำนาจและผู้ที่ตนรัก จนในที่สุดเด็กจะยอมรับกฎเกณฑ์ของ สังคมมาเป็นหลักปฏิบัติโดยอัตโนมัติ"²

ตัวอย่างที่ช่วยอธิบายให้เห็นถึงอิทธิพลสังคมต่อการปลูกฝังจริยธรรมตามทฤษฎี ข้างต้นนี้ จะมีดังเช่น "มนุษย์โดยกำเนิดมิได้เป็นคนเห็นแก่ตัวอย่างล่อนจ้อน แต่ระบบ สังคมเศรษฐกิจ การเมืองผลักดันให้มนุษย์เป็นเช่นนั้น การที่จะสอนให้คนเห็นแก่ตัวน้อย ลงโดยการอบรมสั่งสอนควยวาทันไม่มีทางที่จะสำเร็จทราบเท่าที่สภาพสังคมหลอมเหลว ให้มนุษย์เป็นเช่นนั้น"³ และในลัทธิสัมพัทธนิยม (Relativism) ซึ่งมีความเชื่อตรง กับทฤษฎีอิทธิพลของสังคม โทกล่าว่า

¹ กวางเคื่อน พันธมนาวิน และ เพ็ญแข ประจันปัจจนิก "บทนำ" รายงาน การวิจัยเรื่องจริยธรรมของเยาวชนไทย หน้า 7

² ก. หน้า 8

³ วิทย์ วิศทเวทย์ "จริยธรรมในสังคมไทยในทัศนะนักปราชญ์" รายงาน การสัมมนาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 108

มนุษย์ไม่มีแก่นแท้ที่ตายตัวแต่อย่างใด มนุษย์ที่อยู่แต่ละถิ่นแต่ละสมัยมีความ
 จาเป็นต่างกัน... เช่น ชาวเอสกีโมย้ายถิ่นฐานไปหาถิ่นที่อื่น เขาจะ
 พานบุตรและภรรยาไปด้วย แต่จะทิ้งพ่อแม่ไว้ซึ่งจะต้องขาดอาหารและหนาว
 ตาย ที่เขาทำเช่นนี้เพราะถิ่นอาหารอืดคักขาดแคลนมาก ถ้านำพ่อแม่
 ไปด้วยแทนที่บางคน เช่น บุตรจะอยู่รอดแต่ทุกคนต้องตาย ในสายตา
 เรานี้ถือความอกตัญญู แต่กลับเป็นประเพณีที่ชาวเอสกีโมยอมรับ...¹

การพิจารณาถึงสังคมว่ามีอิทธิพลต่อการปลูกฝังจริยธรรมหรือไม่ ต้องคำนึงถึง
 สภาพสังคมแต่ละถิ่นแต่ละสมัย เช่น ถ้าต้องการวิเคราะห์ว่าเด็กในสังคมไทยสมัยปัจจุบัน
 ได้รับการปลูกฝังจริยธรรมก็ต้องคำนึงถึงสภาพสังคมไทยในสมัยนั้นที่มีอิทธิพลต่อเด็ก
 กวงเกือน พันซุนนาวิน เสนอผลการวิเคราะห์ว่า "กลุ่มบุคคลที่รับผิดชอบในการปลูกฝัง
 จริยธรรมให้แก่เด็กมากที่สุด คือสมาชิกของเด็กเอง รองลงมาคือโรงเรียนอนุบาล
 ประถมศึกษา นอกจากนี้ในปัจจุบันก็ยังมีสื่อมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์
 รายวัน รายสัปดาห์ ซึ่งจะมีส่วนในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่เด็ก"²

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม "เป็นทฤษฎีที่อธิบายวิธีการและกระบวนการที่
 บุคคลได้รับอิทธิพลจากสังคมมาเป็นลักษณะของตนเอง...ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลง
 จริยธรรม ทฤษฎีการเรียนรู้ได้เน้นการเรียนรู้โดยบังเอิญและการเลียนแบบเป็นสำคัญ"³

¹วิทย์ วิศทเวทย์ "จริยธรรมในสังคมไทยในทัศนะนักปราชญ์" รายงานการ
 สัมมนาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 104

²กวงเกือน พันซุนนาวิน และ เพ็ญแข ประจันปัจจนิก "บทนำ" รายงาน
 การวิจัยเรื่องจริยธรรมของเยาวชนไทย หน้า 8

³ก. หน้า 11

การเลียนแบบตามทฤษฎีที่ 2 นี้ อธิบายไว้ว่า "เกิดจากการที่บุคคลสังเกตการกระทำของบุคคลอื่นแล้ว ต่อมาผู้สังเกตนั้นได้กระทำพฤติกรรมนั้นบ้าง"¹ การที่บุคคลจะกระทำพฤติกรรมตามผู้อื่นนั้นเกิดจากเหตุผลหลายประการ ได้มีทฤษฎีเลียนแบบหลายทฤษฎีอธิบายไว้ดังนี้

เซียร์ส (Sears) และคณะ ได้อธิบายว่าเด็กจะเลียนแบบผู้เลี้ยงดูที่ตนรักใคร่ เพราะการเลียนแบบหรือทำตนคล้ายผู้เลี้ยงดูจะทำให้เด็กเกิดความพอใจเหมือนกับว่าตนได้อยู่ใกล้ชิดผู้เลี้ยงดูในขณะนั้น ส่วนการเลียนแบบเพื่อนที่สามารถนำทฤษฎีคล้ายคลึงกันมาอธิบายได้ว่าเนื่องจากคนในวัยเดียวกันมีลักษณะต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกันมาก นับตั้งแต่อายุ ความคิดอ่าน ความอยาก ความต้องการ ความคล้ายคลึงกันในลักษณะเหล่านี้จะเป็นเครื่องชักจูงให้บุคคลทำตามเพื่อนในเรื่องอื่น ๆ เพื่อขจัดความขัดแย้งในจิตใจ...ส่วนการเลียนแบบคนแปลกหน้า ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับตนน้อยมาก ทฤษฎีการเสริมแรงตัวแบบก็สามารถอธิบายว่าเกิดได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะบุคคลผู้หนึ่งสังเกตเห็นว่าเมื่อตัวแบบมีการกระทำชนิดหนึ่ง แล้วตัวแบบได้รับประโยชน์หรือได้รับความพอใจต่าง ๆ ผู้สังเกตเห็นก็ย่อมอยากได้รับความพอใจนั้นด้วยจึงยอมเลียนแบบนั้น²

ทฤษฎีของ เมอเซอร์ (Mowrer) เป็นอีกทฤษฎีหนึ่งที่มีความสำคัญเกี่ยวกับการเลียนแบบ จินกา อาจินสมาจาร ได้กล่าวถึงการเลียนแบบโดยสรุปทฤษฎีของเมอเซอร์ว่า

¹ควงเคื่อน พันธุมนาวิณ และ เพ็ญแข ประจันปัจจนิก "บทนำ" รายงานการวิจัยเรื่องจริยธรรมของเยาวชนไทย หน้า 11

²ก. หน้า 11 - 12

เด็กจะเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ที่ทำให้เขาพอใจซึ่งการทำให้เด็กพอใจอาจเป็นการให้รางวัล การบำเพ็ญหรือสนองความต้องการด้านใดก็ตามหนึ่ง ขณะที่เกิดอยู่ในสถานที่พอนั้น เขามักจะโต้ตอบกับสิ่งเร้าสองสิ่งซึ่งเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน เช่น การปรณินิบัติของพ่อแม่ กับการพูดหรือลักษณะท่าทางในสิ่งเร้าสองสิ่งนี้ สิ่งเร้าสิ่งหนึ่งทำให้เกิดความพอใจคือการปรณินิบัติในสิ่งเร้าที่สองซึ่งมีลักษณะเป็นกลาง ๆ อันได้แก่ เสียงพูดหรือลักษณะท่าทางของการปรณินิบัติ โดยปกติแล้วสิ่งเร้าทั้งสองนี้ ถ้าเกิดโดยอิสระจะไม่มีผลอย่างไรแก่เด็ก แต่เมื่อเกิดคู่กับสิ่งเร้าที่หนึ่งบ่อย ๆ ครั้งเข้า ในที่สุดสิ่งเร้าที่สองก็จะมีคุณสมบัติทำให้เกิดความรู้สึกเหมือนกับโต้ตอบสิ่งเร้าที่หนึ่งคือพอใจ ต่อมาเมื่อเด็กโต้ตอบสิ่งเร้าที่สองก็ทำให้เกิดความรู้สึกพอใจได้ ในกระบวนการขั้นต่อไปเด็กจะพยายามเทียบเคียงและเลียนแบบสิ่งเร้าที่สองนี้ เมื่อเขาทำได้สำเร็จเขาก็จะเกิดความพอใจ ต่อมาเมื่อเขาแสดงพฤติกรรมดังกล่าวเมื่อไร เขาก็จะได้รับความพอใจในตนเองทุกครั้ง และพฤติกรรมนั้นยังเป็นที่พอใจของผู้ใหญ่หรือของคนอื่น ๆ ที่โต้พบเห็น ดังนั้นนอกจากจะได้รับแรงเสริมภายในตนเองแล้วยังได้รับแรงเสริมจากภายนอก อันเกิดจากความพอใจและยอมรับของผู้อื่น จึงทำให้พฤติกรรมดังกล่าวคงอยู่ต่อไป¹

ตามข้อความข้างต้น ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเน้นการเลียนแบบ การเลียนแบบจึงมีความสำคัญมาก เด็กจะเลียนแบบบุคคลเช่นไรก็ได้ลักษณะของบุคคลนั้น ตัวแบบที่ดีจึงมีความสำคัญต่อการปลูกฝังจริยธรรม เพราะผลของการวิจัยพบว่า "วิธีการปลูก

¹จินดา อาจินสมาจาร "สภาพแวดล้อมกับการส่งเสริมจริยธรรม" ัญญา การสอนจริยธรรมชั้นประถมปีที่หนึ่งและสอง ในเขตการศึกษา 2 หน้า 39

จริยธรรมที่ไคยลัทธิประการหนึ่ง คือการมีตัวแบบที่ดี¹ การพิจารณาถึงตัวแบบจึงเป็นสิ่งสำคัญ ตัวแบบที่มีอิทธิพลให้เกิดการพัฒนาได้มากที่สุดได้แก่ "พ่อ แม่ ผู้ใหญ่ในสังคม ครู ที่เขารัก และเพื่อน"²

โดยสรุปทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมกล่าวว่า เด็กยอมรับเอาพฤติกรรม กฎเกณฑ์ ค่านิยม และคุณธรรมจากผู้ใหญ่ได้ก็เพราะ ผู้ใหญ่สามารถสนองความต้องการของเด็ก หรือทำให้เด็กเกิดความพอใจ ผู้ใหญ่ในที่นี้คือ พ่อ แม่ ผู้เลี้ยงดู พี่ ท่อเมื่อเด็กโตขึ้นกลุ่มบุคคลก็ขยายกว้างออกไป ได้แก่ กลุ่มเพื่อน ๆ ผู้ใหญ่ในสังคม ครูที่เขารักเขาพอใจ และแม่แทนคนแปลกหน้า การเลียนแบบบุคคลเหล่านี้ ถ้าอยู่ในกลุ่มเพื่อนจะเกิดการเลียนแบบเพราะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เพื่อขจัดความขัดแย้งภายในใจ เลียนแบบครู เพราะเห็นว่าทำในสิ่งที่ถูกต้อง จึงมาเป็นประโยชน์ เลียนแบบผู้ใหญ่ในสังคมเพราะคิดว่าได้รับประโยชน์ หรือได้รับความพอใจ เป็นต้น

3. ทฤษฎีพัฒนาการจริยธรรม ทฤษฎีข้างต้นแสดงว่านักทฤษฎีกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าสังคมมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคล กล่าวคือ คนต่างกลุ่มต่างสังคมย่อมมีจริยธรรมที่แตกต่างกัน แต่มีนักทฤษฎีอีกกลุ่มหนึ่งที่มีบุคคลสำคัญ ได้แก่ โคลเบอร์ก ได้เสนอความเชื่อของเขาซึ่งเป็นที่มาของทฤษฎีพัฒนาการจริยธรรม ความเชื่อก็คือว่าไคย

ความพร้อมที่จะมีความเจริญทางจิตใจนั้นแฝงอยู่ในตัวของบุคคลตั้งแต่แรกเกิด เมื่อเติบโตขึ้นลักษณะทางจริยธรรมของบุคคลนั้นจะเริ่มแสดงตัวเด่นชัด และเปลี่ยนแปลงไปตามวิถีทางที่กำหนดไว้แต่เดิม สภาวะแวดล้อมของบุคคลมี

¹จินดา อาจินสมาจาร "สภาพแวดล้อมกับการส่งเสริมจริยธรรม" ปัญหาการสอนจริยธรรมชั้นประถมปีที่หนึ่งและสอง ในเขตการศึกษา 2 หน้า 38

²โกศล มีคุณ จริยศึกษาเพื่อการสร้างเสริมการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมและทักษะการสวมบทบาท หน้า 26

อิทธิพลในการถ่วง หรือระงับพัฒนาการนี้ หรือในทางตรงกันข้าม อาจมีอิทธิพลในการเร่งพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ บ่อยมีแนวทางและขั้นตอนที่เป็นสากล สามารถศึกษาได้ในคนในสังคมต่าง ๆ และความแตกต่างของพัฒนาการทางจริยธรรมของคนในสังคมเดียวกัน บ่อยคล้ายคลึงกับความแตกต่างของคนที่อยู่ต่างสังคมด้วย¹

3.1 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก โคลเบอร์กได้ศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรม โดยวิเคราะห์คำตอบของเยาวชนอเมริกัน อายุ 10 - 16 ปี เกี่ยวกับเหตุผลในการเลือกกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ในสถานการณ์ที่ขัดแย้ง ระหว่างความต้องการส่วนบุคคล และกฎเกณฑ์ของกลุ่มหรือสังคม โคลเบอร์กได้แบ่งเหตุผลออกเป็นหกประเภท และจัดไว้เป็นสามระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 คือ ระดับก่อนเกณฑ์ หมายถึง การตัดสินใจเลือกกระทำในสิ่งที่เห็นประโยชน์แก่ตนเองโดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดแก่ผู้อื่น ในขั้นแรกสุดคือ การมุ่งที่จะหลบหนีมิให้ตนเองถูกลงโทษทางกาย เพราะกลัวความเจ็บปวดที่ได้รับและยอมทำตามคำสั่งของผู้ใหญ่ เพราะเป็นผู้มีอำนาจทางกายเหนือตน ขั้นที่สอง คือการเลือกในสิ่งที่จะนำความพอใจมาให้ตนเท่านั้น เวียนรู้อะไรเปลี่ยนกันแบบเด็ก ๆ คือเขาทำมา ฉันทำไป เขาให้ฉัน ฉันให้เขา เป็นต้น

ระดับที่ 2 คือ ระดับตามเกณฑ์ หมายถึง การกระทำตามเกณฑ์ของกลุ่มย่อย ๆ ของตน หรือทำตามกฎหมายและศาสนา บุคคลที่มีจริยธรรมในระดับที่ 2 นี้ ยังต้องการควบคุมจากภายนอก แต่มีความสามารถ

¹ทองเกื้อน พันธุมหาวัน และ เพ็ญแข ประจักษ์จิก "พัฒนาการทางจริยธรรม" รายงานการวิจัยเรื่องจริยธรรมของเยาวชนไทย หน้า 40

เอาใจเขามาใส่ใจเรา และความสามารถที่จะแสดงบทบาททางสังคมได้
ในชั้นที่สาม บุคคลยังไม่เป็นตัวของตัวเอง ชอบคล้อยตามการชักจูงของ
ผู้อื่น โดยเฉพาะเพื่อน ส่วนในชั้นที่สี่ บุคคลมีความรู้ถึงบทบาทหน้าที่
ของตน ในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม จึงถือว่าคนมีหน้าที่ทำตาม
กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมกำหนดหรือคาดหวัง

ระยะที่ 3 คือ ระดับเห็นอกเห็นใจ หมายถึง การตัดสินใจข้อขัดแย้งต่าง ๆ
ด้วยการนำมาถ่วงน้ำหนัก ตรอง ชั่งใจ โดยตนเอง แล้วตัดสินใจไปตามแนว
ที่เห็นว่าสำคัญ ชั้นที่ห้า คือการเห็นความสำคัญของคนหมู่มาก ไม่ทำตน
ให้ขัดคอสิทธิอันพึงมีพึงได้ของบุคคลอื่น สามารถบังคับกับใจตนเองได้ ส่วน
ชั้นที่หก เป็นชั้นสูงสุด แสดงทั้งการมีความรู้สากลนอกเหนือจากกฎเกณฑ์
ในสังคมของตน และการมีการยึดหยุ่นทางจริยธรรม เพื่อจุดมุ่งหมาย
อันปลาย อันเป็นอุดมคติที่ยิ่งใหญ่ และยังมีหลักประจำใจตรงกับหลัก
ศาสนาพุทธที่เรียกว่า หิริ โสกะปเป อิกกัวย¹

¹ กวางเคื่อน พันตุนาวิน และ เพ็ญแข ประจันปัจจนิก "ทฤษฎีพัฒนาการ
ทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก" รายงานการวิจัยเรื่องจริยธรรมของเยาวชนไทย
หน้า 43

ตาราง 1 เหตุผลเชิงจริยธรรมหกชั้น ซึ่งแบ่งเป็นสามระดับ ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

ชั้นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม	ระดับของจริยธรรม
ชั้นที่ 1 หลักการหลบหลีกการถูกลงโทษ (2 - 7 ปี) ชั้นที่ 2 หลักการแสวงหารางวัล (7 - 10 ปี)	1. ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (2 - 10 ปี)
ชั้นที่ 3 หลักการทำตามสัญญาที่เห็นชอบ (10 - 13 ปี) ชั้นที่ 4 หลักการทำตามหน้าที่ทางสังคม (13 - 16 ปี)	2. ระดับตามกฎเกณฑ์ (10 - 16 ปี)
ชั้นที่ 5 หลักการทำตามความยุติธรรม (16 ปีขึ้นไป) ชั้นที่ 6 หลักการยึดอุดมคติสากล (ผู้ใหญ่)	3. ระดับเหนือกฎเกณฑ์

1

¹ควงเกื่อน พันธุมนาวัน และ เพ็ญแข ประจักษ์จันติก "ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก" รายงานการวิจัยเรื่องจริยธรรมของเยาวชนไทย หน้า 44

สุเชษฐ์ มาเหรัมย์ ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม โดยสรุปว่า

บุคคลจะเพิ่มแก้ตัวมากแฉะน้อย ๆ ตลอดจนกระทั่งไม่เห็นแก้ตัวเลยในระดับสูงสุด ซึ่งบุคคลโดยทั่วไปจะพัฒนาถึงระดับสูงสุคนั้นน้อยมาก จึงอาจจะคาดไ้ได้ว่า การที่บุคคลกระทำความผิด ละเว้นความชั่วนั้น สำหรับผู้มีจริยธรรมระดับต่ำสุด ย่อมต้องการการควบคุมลงโทษอย่างใกล้ชิด ถ้าปราศจากการควบคุมใกล้ชิด หรือปราศจากการควบคุมจากภายนอกแล้ว บุคคลเหล่านี้จะขาดการยับยั้ง และไม่สามารถจะทนต่อสิ่งชั่วร้ายให้กระทำผิดระเบียบได้ เท่ากับบุคคลที่มีจริยธรรมในชั้นสูงกว่า ส่วนบุคคลที่มีจริยธรรมในระดับเหนือกฎเกณฑ์ ย่อมไม่ต้องพึ่งการสอดส่อง ควบคุมจากสังคมภายนอก ในการปฏิบัติในสิ่งที่ตนเห็นว่าเหมาะสมว่าควรตามมาตรฐานสากล¹

ดวงเดือน พันธุมนาวิน ได้แสดงความคิดเกี่ยวกับเหตุผลในการเลือกกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือละเว้นไม่กระทำพฤติกรรม เป็นข้อสรุปของทฤษฎีที่ว่า "การศึกษาเหตุผลเชิงจริยธรรมจะทำให้ทราบว่า บุคคลผู้มีจริยธรรมในระดับแตกต่างกัน อาจมีการกระทำที่คล้ายคลึงกัน และบุคคลที่มีการกระทำเหมือนกัน อาจมีเหตุผลเบื้องหลังการกระทำและจริยธรรมที่แตกต่างกัน"² ตัวอย่างเช่น บุคคลสองคน กระทำพฤติกรรมอย่างเดียวกัน คือ เสียภาษี แต่บุคคลหนึ่งเสียภาษี เพราะคิดว่าเมื่อเสียแล้วจะไม่ถูกลงโทษตามกฎหมาย แต่อีกบุคคลหนึ่งเสียภาษี เพราะทำตามหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม บุคคลหลังยอมปฏิบัติจริยธรรมในชั้นที่สูงกว่าบุคคลแรก เป็นต้น

¹สุเชษฐ์ มาเหรัมย์ อิทธิพลของการเป็นแบบอย่างต่อการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชนไทย หน้า 21

²ดวงเดือน พันธุมนาวิน "จริยธรรมในสังคมไทยในทัศนะของนักพฤติกรรมศาสตร์" รายงานการสัมมนาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน หน้า 34

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมทั้งสามทฤษฎี มีแนวคิดสำคัญที่แตกต่างกันสองแนวทางนี้

1. แนวคิดที่เชื่อว่า สังคมมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการทางจริยธรรม แนวคิดนี้ให้ความสำคัญแก่ตัวแบบ และตัวแบบใดแก่บุคคลในสังคม รวมทั้งกฎเกณฑ์ของสังคม แนวคิดนี้มีความเชื่อว่า ตัวแบบมีอิทธิพลทำให้บุคคลเลียนแบบจากตัวแบบที่เป็นบุคคล และตัวแบบที่เป็นกฎเกณฑ์ของสังคม จนยอมรับมาเป็นหลักปฏิบัติของตน การที่บุคคลเลียนแบบจากตัวแบบมีความสำคัญมาก บุคคลเลียนแบบใดในสังคมไม่ว่า บุคคลหรือกฎเกณฑ์ของสังคมก็จะได้อีกเช่นนั้นมา แนวคิดเช่นนี้เกิดจากนักทฤษฎีกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความเชื่อคล้ายคลึงกัน คือ นักสังคมวิทยาเชื่อว่าสังคมมีส่วนบ่มเพาะให้มีลักษณะต่าง ๆ กัน ความแตกต่างนั้นจะอยู่ในกลุ่มใดของสังคม นักทฤษฎีจิตวิเคราะห์เชื่อว่า สังคมมีความสำคัญในการกำหนดจริยธรรมให้แก่สมาชิกในสังคมและนักทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชื่อว่าทฤษฎีนี้ช่วยอธิบายวิถีการที่บุคคลได้รับอิทธิพลจากสังคมมาเป็นลักษณะของตนเอง เพราะฉะนั้น ไม่ว่านักทฤษฎีจากกลุ่มใดต่างเชื่อว่า ลักษณะจริยธรรมของบุคคลในสังคมได้จากการเลียนแบบจากบุคคล ตัวแบบในสังคมทั้งสิ้น

2. แนวคิดที่ไม่เชื่อว่า สังคมมีอิทธิพลสำคัญต่อการพัฒนาการทางจริยธรรม นักทฤษฎีที่มีความเชื่อเช่นนี้ได้แก่ เพียเจต์ และโคลเบอร์ก แนวคิดที่สำคัญของเพียเจต์และโคลเบอร์กได้แก่ แนวคิดที่เชื่อว่า จริยธรรมนั้นมีแฝงในตัวบุคคลตั้งแต่แรกเกิดแล้ว เมื่อเติบโตขึ้นลักษณะทางจริยธรรมจะเริ่มแสดงตัวเด่นชัดและเปลี่ยนแปลงไปตามความวุฒิที่กำหนดไว้แต่เดิม พัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลจึงมีแนวทางและขั้นตอนที่เป็นสากล สภาวะแวดล้อมของสังคมมีอิทธิพลในการถ่วง ระวัง หรือเร่งพัฒนาการทางจริยธรรมเท่านั้น เพราะฉะนั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันย่อมคล้ายคลึงกับคนที่อยู่ต่างสังคมไปด้วย

สิทธิมนุษยชน

ความเคารพในสิทธิมนุษยชน เป็นคุณสมบัติสำคัญอีกประการหนึ่งของนักมนุษยธรรม นอกเหนือไปจากเรื่องจริยธรรม ซึ่งได้กล่าวแล้วข้างต้น มีนักเขียนที่แน่วแน่มนุษยธรรมหลายคนสนใจ และนำเรื่องสิทธิมนุษยชนมาใช้เป็นแนวทางในการเขียนของตนอยู่เสมอ เพื่อความเข้าใจแจ่มแจ้ง จึงเห็นสมควรที่จะศึกษาถึงความเป็นมา และหลักการที่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนดังต่อไปนี้

ที่มาของสิทธิมนุษยชน

โดยธรรมชาติ มนุษย์ไม่สามารถจะอยู่ตามลำพังโดยตัวคนเดียวได้ มีความจำเป็นจะต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต เช่น การหาอาหาร การล่าสัตว์ การต่อสู้กับภัยธรรมชาติและศัตรู เป็นต้น

การรวมกลุ่มกันครั้งแรกของมนุษย์ในสมัยโบราณ เป็นการรวมกันโดยอาศัยสายเลือดคือรวมกลุ่มกันในลักษณะครอบครัว มีพ่อแม่ พี่น้อง ญาติ หลาน ๆ ครอบครัวยุบรวมตัวกันเป็นเผ่าพันธุ์ เผ่าพันธุ์คือ ครอบครัวหลายครอบครัวรวมกันเข้า และมักจะเป็นวงศ์วานญาติหรือเกี่ยวดองกัน เมื่อประชากรเพิ่มขยายมากขึ้นการรวมตัวแบบเผ่าพันธุ์โดยอาศัยความมีสายเลือดเกี่ยวข้องกันย่อมเป็นไปไม่ได้ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติทางเป็นมาจึงขึ้นเมื่อสังคมขยายตัวออกไป ทั้งในแง่จำนวนคนและดินแดน การขยายตัวจำนวนประชากรและอาณาเขตดังกล่าว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในการจัดองค์การทางการเมือง คือ ทำให้เผ่าพันธุ์กลายเป็นนครรัฐหลาย ๆ นครรัฐ รวมกันเป็นจักรวรรดิ ครั้นแล้วจักรวรรดิในสมัยโบราณก็แตกออกเป็นรัฐ ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดองค์การทางการเมืองในปัจจุบัน

รัฐ เป็นรูปแบบของการจัดองค์การทางการเมืองที่อยู่ทั่วไปในปัจจุบัน กำเนิดแห่งรัฐต่าง ๆ นั้น มีวิวัฒนาการ ซึ่งอาจกำหนดเป็นยุคได้ ฉะนั้นในที่นี้จะกล่าวถึงยุควิวัฒนาการซึ่งเป็นยุคหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของรัฐ

ทฤษฎีกำเนิกรัฐ

จรรยา สุภาว โลกเข้าใจถึงความเป็นมาของรัฐตามทฤษฎีวิวัฒนาการว่า

1. มนุษย์นั้นได้รวมกันอยู่เป็นกลุ่มเล็ก ๆ เรียกว่า วงศ์วานชาติ
สมาชิกภายในกลุ่มเล็ก ๆ เหล่านี้ มีความผูกพันกันทางสายโลหิต ลักษณะ
ของวงศ์วานชาติไม่ใหญ่ โลกกว้างขวาง ด้วยเหตุที่ว่าสายเลือดนั้นไม่อาจ
จะกระจายออกไปได้มาก ย่อมมีขอบเขตจำกัด การผูกพันทางสายเลือด
นี้ถือเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมหรือชุมชนยุคแรก ๆ
2. เมื่อพันธุ์ มีลักษณะกว้างขวางกวาวงศ์วานชาติ เป็นเรื่องที่
ถกเถียงกันมาด้วยเหตุผลที่ว่า สายโลหิตมีข้อจำกัด เพราะฉะนั้นมนุษย์จึง
หาเกณฑ์ในการยึดถือว่าเป็นสมาชิกของพวกเขาเดียวกันในรูปต่าง ๆ ซึ่งได้แก่
เกณฑ์ดังต่อไปนี้ ที่ตั้ง หัวหน้า ศาสนา ประเพณี...
3. วิวัฒนาการขั้นต่อไปของรัฐ ได้แก่ การรวมเผ่าพันธุ์หลาย
เผ่าพันธุ์เป็นนครใหญ่ และถือว่านครนี้เป็นรัฐ ๆ หนึ่ง รัฐแบบนี้เรียกว่า
นครรัฐ ซึ่งพบเห็นได้ในกรีกสมัยโบราณซึ่งมั่นคง รัฐซึ่งมีชื่อเสียงได้แก่
เอเธนส์ และสปาร์ตา ...
4. ระยะต่อมาของนครรัฐ คือ จักรวรรดิ การปกครองแบบนี้ เกิด
ขึ้นเนื่องจากรัฐใดรัฐหนึ่งมีอำนาจมาก และขยายอำนาจออกไปเรื่อย ๆ
จนมีอาณาเขตกว้างขวางใหญ่โต เรียกว่า จักรวรรดิ ถ้าเน้นการ
ปกครองเป็นพิเศษ คือมีการปกครองที่ส่วนกลาง และมีการปกครองที่
ส่วนภูมิภาคต่าง ๆ ...
5. ระบบขุนนาง เกิดจากจักรวรรดิเสื่อมอำนาจลง จึงทำให้ส่วน
ต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่กับจักรวรรดินั้นมีอำนาจมากขึ้น ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ขุนนางที่มี
อำนาจในแต่ละประเทศก็ฉวยโอกาสในการปกครองตนเอง และยอมรับพระ
มหากษัตริย์เป็นประมุขแต่ในนาม ขุนนางเหล่านี้มีทหารและมีแรงงานของ

คนโดยเฉพาะ...การปกครองแบบนั้นมีมาจนถึงปลายศตวรรษที่ 16

6. ราชชาติ ในปลายศตวรรษที่ 16 กลุ่มชนพื้นเมืองรวมตัวกัน
กัน อยู่ภายใต้พระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน มีความรู้สึกที่จะรวมตัวกัน
มากขึ้น ความรู้สึกนี้เกิดขึ้นในอังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส สเปน และ
ส่วนอื่น ๆ ของโลก ความรู้สึกดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็นความรู้สึกชาตินิยม
ทำให้คนจำนวนหนึ่งสามารถรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างใกล้ชิด รัฐ
แบบนี้มีลักษณะสำคัญ คือ

- 6.1 ความรู้สึกผูกพันต่อกัน
- 6.2 ความรู้สึกภาคภูมิใจที่เป็นสมาชิกของชุมชนเดียวกัน
- 6.3 ถือสัญลักษณ์อย่างเดียวกัน เช่น มีพระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน
กัน ชนบทรวมเนียบประเพณีอย่างเดียวกัน
- 6.4 มีวิถีชีวิต และยึดถือวัฒนธรรมเดียวกัน เช่น นับถือศาสนา
หรือภาษาเดียวกัน
- 6.5 มีรัฐบาล
- 6.6 มีอำนาจอธิปไตย
- 6.7 มีพรมแดนอาณาเขตที่แน่ชัด...¹

ปัจจุบัน ถิ่นที่เกี่ยวกับการจัดองค์การทางการเมือง มีหลายคำด้วยกัน ถิ่นที่
ที่เกี่ยวข้องมากคือ รัฐ ประเทศ และชาติ ทั้งสามคำนี้มีความหมายคล้ายกัน เพื่อไม่ให้
เข้าใจความหมายของคำว่า รัฐ สับสนกับคำอื่น บรรพต วีระสัย และคณะ ได้
ให้ความหมายของสามคำนี้ดังนี้ คือ

¹จรรยา สุภาพ "การกำเนิดรัฐ" หลักรัฐศาสตร์ หน้า 31 - 34

รัฐ เป็นศัพท์เน้นสถานะทางการเมือง คือความเป็นอธิปไตย ความเป็นอธิปไตย หมายถึง การมีอำนาจสูงสุดในอาณาบริเวณแห่งหนึ่ง หรือในจำนวนประชากรจำนวนหนึ่ง

ประเทศ เป็นศัพท์เน้นสถานะทางภูมิศาสตร์

ชาติ¹ เป็นศัพท์เน้นสภาพทางวัฒนธรรมของประชากรหรือป่าไม้เห็น
เชื้อชาติ

เมื่อได้กล่าวถึงทฤษฎีกำเนิดของรัฐแล้ว จะได้อธิบายต่อไปถึงองค์ประกอบที่สำคัญของรัฐ

องค์ประกอบของรัฐ

บรรพต วีระชัย และคณะ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของรัฐไว้ว่า

1. ประชากร รัฐทุกรัฐจะต้องประกอบด้วยประชาชนอาศัยอยู่จึงจะเป็นรัฐ ในทางตรงกันข้าม หากประชาชนใดที่ไม่มีดินแดนถาวรแน่นอน แม้จะไม่มีอาจถือเป็นรัฐได้ ประชากรดังกล่าวนี้จะต้องมีแห่งทั่วมาหากินดำรงชีวิตอยู่ภายในของเขตดินแดนที่แน่นอน ปัญหาว่าจะมีประชาชนจำนวนเท่าใดถึงจะมีฐานะเป็นรัฐ เท่าที่ปรากฏยังไม่มีใครกำหนดจำนวนแน่นอนได้...ปัญหาเรื่องประชากรนี้ขอควรสังเกต คือ

1.1 รัฐ แต่ละรัฐอาจมีประชาชนไม่เท่ากัน เช่น บางรัฐมี 700 ล้านคน แต่บางรัฐมี 4 - 5 พันคน และแม้จะมีจำนวนน้อยขนาดนั้นก็จะเป็นรัฐได้ เพราะฉะนั้น เกณฑ์พลเมืองที่จะถือเป็นรัฐจึงไม่ได้กำหนดไว้

¹บรรพต วีระชัย และคณะอื่น ๆ "การจัดองค์การทางการเมือง" รัฐศาสตร์
ทว.ไป หน้า 26

1.2 ประชากรในรัฐ ที่เรียกว่าพลเมืองของรัฐนั้น จะเป็นบุคคลที่มีสิทธิเสรีภาพในทางการเมืองอย่างเต็มที่ และมีความภักดีต่อรัฐ...

นอกจากจะมีพลเมืองของรัฐแล้ว อาจจะมีบุคคลอื่นอาศัยอยู่หลายพวก เช่น เมียน ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมของตนเอง และได้อาศัยอยู่ในรัฐหนึ่ง เช่น ชาวไท ชาวเขม

ประชาชนของดินแดน ซึ่งขึ้นอยู่กับประเทศใดประเทศหนึ่ง เช่น พวกปาปัว ในนิวกีนีของอินโดนีเซีย

รัฐสมัยโบราณ ก็มีบุคคลที่อาศัยอยู่ในรัฐหลายประเภท เช่น ทาส คือ พวกรับใช้ขาย โดยไม่มีสิทธิเสรีภาพ พวกผู้รับใช้เจ้าหนี้ พวกทาสที่ที่ดิน

คนต่างด้าว ได้แก่ ชาวต่างประเทศที่มาอาศัยอยู่ในประเทศอื่น ได้รับประโยชน์จากดินแดนนั้นพอสมควร เช่น มีสิทธิเสรีภาพ แต่ก็ต้องมีทำหน้าที่ในรัฐนั้นด้วย เช่น เสียภาษีอากร เพียงแต่ไม่มีสิทธิทางการเมือง

2. ดินแดน ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญของรัฐ จะถือว่าเป็นรัฐได้ต้องมีองค์ประกอบ คือ ดินแดนที่มีอาณาเขตแน่นอนมั่นคง...

3. รัฐบาล การที่จะเป็นรัฐบาลได้นั้น จะต้องมียุติธรรมสำคัญคือ ต้องมีหน่วยงานที่มีอำนาจปกครองบริหารได้อย่างแท้จริง หน่วยงานนี้เรียกว่า รัฐบาล ซึ่งทำหน้าที่กำหนดนโยบาย และนำไปใช้โดย...

4. อำนาจอธิปไตย รัฐต้องมีอำนาจอธิปไตย คืออำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ทำให้รัฐสามารถดำเนินการทั้งภายในและภายนอกและภายในของตนอย่างเต็มที่ เป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐอื่น ๆ อำนาจอธิปไตยมีผลสำคัญประการหนึ่ง คือ ทำให้รัฐมีเอกราช และสามารถที่จะเป็นตัวของตัวเองได้ เช่น การกำหนดนโยบายของตนเอง การนำนโยบาย

ของคนไปบ้าง เป็นใช้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องตกอยู่ในใต้อาณัติของรัฐอื่น ฯ...¹

ขอความข้างต้นแสดงว่า องค์ประกอบที่สำคัญของรัฐ คือ ประชากรในข้อ 2 ได้กล่าวถึงลักษณะของประชากรที่ประกอบเป็นรัฐว่า "พลเมืองของรัฐนั้นจะเป็นบุคคลที่มีสิทธิเสรีภาพในทางการเมืองอย่างเต็มที่ และมีความภักดีต่อรัฐ"² กล่าวคือ ถ้าจะถกเถียงการทางการเมืองในรูปของรัฐในปัจจุบัน บุคคลแต่ละบุคคลมีสิทธิและเสรีภาพในทางการเมือง นอกจากสิทธิและเสรีภาพบุคคลยังมีหน้าที่ต่อรัฐ นั่นคือ ความจงรักภักดี และหน้าที่ในประเด็นดังกล่าว ไม่ได้หมายความว่าไปถึงรัฐในสมัยโบราณ หากสิ่งไม่มีสิทธิเสรีภาพในหน้าที่ของรัฐรับใช้และไม่ได้นำมาซึ่งการถกเถียงว่า ซึ่งมีสิทธิเสรีภาพพอสมควรไม่มีสิทธิทางการเมือง แต่มีหน้าที่ต่อรัฐ เช่น การเสียภาษีอากร

องค์ประกอบของรัฐที่สำคัญประการต่อมา คือ รัฐบาลและอำนาจอธิปไตย รัฐบาลคือ กลุ่มของบุคคลที่ทำหน้าที่บริหารและปกครองประเทศ การบริหารประเทศของกลุ่มบุคคลเหล่านั้น เรียกว่า รัฐบาล มีสิทธิและหน้าที่ตามอำนาจอธิปไตย เช่น สิทธิและหน้าที่ในการกำหนดนโยบายการใช้สิทธิ และหน้าที่ตามอำนาจอธิปไตย แสดงให้เห็นว่า รัฐมีเอกราช ซึ่งก็เป็นองค์ประกอบอีกอย่างหนึ่งของรัฐด้วย

การรวมตัวกันทางการเมืองในรูปที่เรียกว่า รัฐ มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามลำดับเวลา รัฐจึงมีจำนวนมากขึ้น ทั้งการกำหนดนโยบายของรัฐแต่ละรัฐก็แตกต่างกัน เพราะขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ที่รัฐของจะได้รับเป็นสำคัญ ความแตกต่างของนโยบายของรัฐจึงเป็นทางหนึ่งของความขัดแย้งระหว่างรัฐ ซึ่งก่อให้เกิดสงครามใหญ่หลายครั้ง เช่น สงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2

¹ จุฑา สุภาพ "องค์ประกอบของรัฐ" หลักรัฐศาสตร์ หน้า 16

² ก.

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เกือบจะยุติลง มีผู้เห็นความโหดร้ายของสงคราม และความเกรี้ยวกราดเนื่องมาจากสงคราม ได้เป็นที่ระหนักแก่ประชาชาติทั้งหลาย จึงมีผู้คิดจะสร้างองค์การระหว่างชาติขึ้นอีก (ก่อนนั้นมีองค์การสันนิบาตชาติ ซึ่งเกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 1) เพื่อจะให้ชาติต่าง ๆ ได้มีโอกาสเข้าประชุมปรึกษาตกลงกันในเรื่องที่มีการขัดแย้ง จะได้นัดเบ้าไม่ให้เกิดสงครามเกิดขึ้นอีก องค์การใหม่ ก็องค์การสหประชาชาติ จึงมีกำเนิดขึ้น

ที่มาของกฎบัตรสหประชาชาติกับสิทธิมนุษยชน

องค์การสหประชาชาติ เป็นการปฏิบัติสืบเนื่องจากกฎบัตรแอตแลนติก ซึ่งมีประวัติและสาระสำคัญดังนี้

เมื่อประธานาธิบดี แฟรงกลิน รูสเวลต์ แห่งสหรัฐอเมริกา และนายกรัฐมนตรี วินสตัน เชอร์ชิลล์ แห่งอังกฤษ ได้พบกันกลางมหาสมุทรแอตแลนติก วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2484 ตกลงเห็นชอบร่วมกันว่า ประเทศทั้งสองไม่ต้องการจะมีความสำคัญใหญ่โตยิ่งขึ้น หรือต้องการจะโค่นขอบเขตของประเทศอื่น ๆ ในทางใด ๆ เลย ไม่ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองดินแดนที่ไหน ที่จะไม่เป็นที่พอใจของประชาชน ซึ่งอยู่ในเขตเหล่านั้น ประเทศทั้งสองยินดีรับรองรัฐบาลไม่ว่าระบบใด ถ้าระบอบนั้นประชาชนพอใจและมีความเห็นว่าเหมาะสม ถ้าประชาชาติใดต้องถูกบีบบังคับให้อยู่ใต้อำนาจของชาติอื่น ถ้าใครจะได้เห็นชาตินั้นกลับได้สิทธิของตนตามเดิมเท่าที่จะสามารถจะทำได้ จะช่วยเหลือทุก ๆ ชาติไม่ว่าชาติที่แพ้หรือชนะในมหาสงครามครั้งนี้ ให้มีโอกาสได้รับวัตถุประสงค์อย่างเสมอภาค เพื่อประกอบ การเสริมสร้างของชนได้ ต้องการจะจัดให้ทุก ๆ ชาตินวมมือกันปรับปรุง

เศรษฐกิจการทำงาน และความปลอดภัยให้ดียิ่งขึ้น เมื่อได้ทำลาย
ความโหดร้ายของพรรคนาซีไปแล้ว จะพยายามสถาปนาสันติธรรมเพื่อ
ให้มนุษยชาติอยู่ร่วมกันได้โดยปราศจากความหวาดกลัวหรือความอคตอยาก¹

ข้อความข้างต้น คือใจความสำคัญที่ 2 ผู้นำของประเทศมหาอำนาจได้ตกลง
ร่วมกันบนเรือกลางมหาสมุทรแอตแลนติก ข้อความดังกล่าวเป็นที่มาขององค์การ
สหประชาชาติ กล่าวคือ

เมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรเริ่มมีชัยในสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงได้พร้อมใจกันยอมรับ
หลักการของกฎบัตรแอตแลนติก

ต่อมาปี พ.ศ. 2487 รัสเซีย อังกฤษ จีน และสหรัฐอเมริกา ได้มี
การประชุมกันที่สหรัฐอเมริกา ณ คัมบาตันโอกส์ การประชุมครั้งนี้ได้ร่างโครงการ
จะจัดตั้งองค์การเพื่อรักษาสันติภาพของโลก

ในปี พ.ศ. 2488 เป็นต้นมา ได้มีการประชุมกันมาหลายครั้ง จนผู้นำของ
สามประเทศได้แก่ ประธานาธิบดีรูสเวลต์ ของสหรัฐอเมริกา นายกรัฐมนตรีวิลสัน
เชอร์ชิลล์ ของอังกฤษ และนายกรัฐมนตรีสตาลิน ของรัสเซีย ได้ตกลงตั้งคณะมนตรี
ความมั่นคง และได้เตรียมรายการประชุมที่เมืองซานฟรานซิสโก

เดือนมิถุนายน 2488 ผู้นำของ 50 ชาติประชุมกันที่เมืองซานฟรานซิสโก
ตามที่เตรียมการไว้ ผลการประชุมได้ลงมติเป็นเอกฉันท์รับกฎบัตร กฎบัตรนี้เรียกว่า
กฎบัตรของสหประชาชาติ ซึ่ง จอมพลสตาลิน นายกรัฐมนตรีของประเทศแอฟริกาใต้
ขณะนั้นเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการร่าง

กฎบัตรขององค์การสหประชาชาติ มีกำเนิดขึ้นจากการเล็งเห็นผลอันร้ายแรง
และสยดสยองของสงคราม ซึ่งนำความทุกข์โศกมาสู่มนุษยชาติ บรรดาชาติต่าง ๆ จึง

¹กรมวิชาการ "องค์การสหประชาชาติ" ประวัติศาสตร์ทั่วไป หน้า 389 -

กติกจะห้ามมิให้เกิดสงครามขึ้นอีก องค์การสหประชาชาติจึงได้กำเนิดขึ้นตามเจตนารมณ์
ร่วมกันของชาติต่าง ๆ ดังกล่าว จุดมุ่งหมายขององค์การสหประชาชาติไม่ได้มีขึ้นเพียง
แต่เพื่อจะป้องกันไม่ให้เกิดสงครามเกิดขึ้นเท่านั้น แต่ยังมีที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ
สหประชาชาติมีความเชื่อมั่นเป็นอย่างยิ่งว่ามนุษยชนในโลกจะมีความสุขยิ่งขึ้นถ้ามนุษยชน
มีสิทธิของมนุษยชน มีความเสมอภาคในมวลมนุษย โดยปราศจากเงื่อนโซทางเชื้อชาติ
เพศ ภาษา และศาสนา สิทธิในความเสมอภาคของบุคคล จึงได้รับการรับรอง โดย
ได้ประกาศในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งมีสาระสำคัญหลายประการ ได้แก่

ข้อ 1 มนุษย์ทั้งหลายเกิดมามีอิสระและเสมอภาคกันในเกียรติศักดิ์และสิทธิ
ต่างมีเหตุผลและมโนธรรม และควรปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่งภราดรภาพ

ข้อ 2 (1) ทุกคนย่อมมีสิทธิและอิสรภาพบรรดาที่กำหนดไว้ในปฏิญญานี้
โดยปราศจากความแตกต่างไม่ว่าชนชาติใด ๆ ดังเช่น เชื้อชาติ ผิว เพศ ภาษา
ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมือง หรือทางอื่น ๆ เชื้อพันธุ์แห่งชาติ หรือสังคม
ทรัพย์สิน กำเนิด หรือสถานะอื่น ๆ

ข้อ 3 ทุกคนมีสิทธิในการดำเนินชีวิต เสรีภาพ และความมั่นคงแห่งตัวตน

ข้อ 7 ทุกคนเสมอภาคกันตามกฎหมายและมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองของ
กฎหมายเท่าเทียมกัน โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใด ๆ ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับความ
คุ้มครองเท่าเทียมกัน จากการเลือกปฏิบัติใด ๆ อันเป็นการลงละเมิดปฏิญญา และ
จากการยุยงให้เกิดการเลือกปฏิบัติดังกล่าว

ข้อ 16 (1) ชายและหญิงที่มีอายุเต็มบริบูรณ์แล้ว มีสิทธิที่จะทำการสมรส
และจะก่อตั้งครอบครัว โดยปราศจากการจำกัดใด ๆ อันเนื่องจากเชื้อชาติ สัญชาติ
หรือศาสนา ต่างมีสิทธิเท่าเทียมกันในการสมรส ระหว่างการสมรส และในการขาด
จากการสมรส

(2) การสมรสจะกระทำกันก็แต่ด้วยความยินยอมโดยอิสระและเต็มใจ
ของผู้ที่เจตนาจะเป็นคู่สมรส

(3) ครอบครัวเป็นหน่วยธรรมชาติ และหลักฐานของสังคม และสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองจากสังคมและรัฐ

ข้อ 17 (1) ทุกคนมีสิทธิที่จะเป็นเจ้าของทรัพย์สินโดยลำพังตนเอง เช่นเดียว กันโดยร่วมกับผู้อื่น

(2) บุคคลใด ๆ จะถูกริบทรัพย์สินโดยพลการไม่ได้

ข้อ 19 ทุกคนมีสิทธิในอิสรภาพแห่งความเห็นและการแสดงออกสิทธินี้รวมถึง อิสรภาพในการที่จะถือเอาความเห็นโดยปราศจากการแทรกสอดและที่จะแสวงหา รับ และแจกจ่ายข่าวสารและความคิดเห็นไม่ว่าโดยวิธีใด ๆ และโดยไม่คำนึงถึงเขตแดน

ข้อ 21 (1) ทุกคนมีสิทธิที่จะมีส่วนให้รัฐบาลของประเทศตน จะเป็นโดยตรง หรือโดยผ่านทางผู้แทน ซึ่งได้เลือกตั้งโดยอิสระ

(2) ทุกคนมีสิทธิที่จะเข้าถึงบริหารสาธารณะในประเทศของตนโดย เสมอภาค

ข้อ 23 (2) ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับเงินค่าจ้างเท่าเทียมกันสำหรับงาน เท่าเทียมกัน โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใด ๆ

(3) ทุกคนที่ทำงานมีสิทธิที่จะได้รับเงินจ้างที่ยุติธรรมและเป็นประโยชน์ ที่จะให้ประกันแก่ตนเองและครอบครัวของตน ซึ่งความเป็นอยู่อันควรแก่เกียรติศักดิ์ของ มนุษย์ และถ้าจำเป็นก็จะต้องได้รับวิถีทางคุ้มครองทางสังคมอื่น ๆ เพิ่มเติมด้วย

ข้อ 24 ทุกคนมีสิทธิในการพักผ่อนและเวลาว่าง รวมทั้งการจำกัดเวลาทำงาน การสมควร และวันหยุดงานเป็นครั้งคราวโดยได้รับเงินจ้าง

ข้อ 25 (1) ทุกคนมีสิทธิในมาตรฐานการครองชีพอันเพียงพอสำหรับสุขภาพ และความเป็นอยู่ที่ดีของตนและครอบครัว รวมทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และการ คุ้มครองทางแพทย์และบริการสังคมที่จำเป็น และมีสิทธิในความมั่นคงในยามว่างงาน เจ็บป่วย พักการ เป็นหม้าย ว่างงาน หรือขาดอาชีพอื่นในเหตุการณ์ที่นอกเหนืออำนาจคน

ข้อ 26 (1) ทุกคนมีสิทธิในการศึกษา การศึกษาจะต้องให้เปล่าอย่างน้อยใน ระดับประถมศึกษา และการศึกษาระดับอุดม การประถมศึกษาจะต้องเป็นการบังคับ การศึกษา ทางเทคนิคและวิชาชีพจะต้องเป็นอันเปิดโดยทั่วไป และการศึกษาระดับสูงขึ้นไปก็จะต้อง

เป็นอันเปิดสำหรับทุกคน เข้าถึงได้โดยเสมอภาคตามมูลฐานแห่งคุณวุฒิ

ข้อ 29 (2) ในการใช้สิทธิและอิสรภาพแห่งตน ทุกคนตกอยู่ในบังคับของข้อจำกัดเพียงเท่าที่ใดกำหนดลงโดยกฎหมายเท่านั้น เพื่อประโยชน์ที่จะได้มาซึ่งการรับนับถือและการพลีสิทธิและอิสรภาพของผู้อื่น ตามสมควร และที่จะเผชิญกับความเรียบร้อยของการอันเที่ยงธรรมของศีลธรรม ความสงบเรียบร้อยของประชาชน และสวัสดิการทั่วไปในสังคมประชาธิปไตย

ข้อ 30 ไม่มีบทใดในปฏิญานี้ที่จะอนุমানว่าให้สิทธิใด ๆ แก่รัฐ หมู่คน หรือบุคคลในอันที่จะดำเนินกิจกรรมใด ๆ หรือปฏิบัติภารกิจใด ๆ อันมุ่งต่อการทำลายสิทธิและอิสรภาพดังกล่าวไว้ ณ ที่นี้¹

ปฏิญานี้กล่าวว่าด้วยสิทธิมนุษยชนดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงการรับรองความเสมอภาคของบุคคลที่จะได้รับสิทธิทางกายภาพต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมุ่งมั่นที่จะส่งเสริมความก้าวหน้าทางสังคมและมาตรฐานในการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น เจตจำนงดังกล่าวเป็นการแสดงความเคารพในเกียรติศักดิ์และคุณค่าของมนุษย์ ถ้าปราศจากสิทธิมนุษยชน จะยังผลให้มนุษย์ได้รับการกระทำอันป่าเถื่อนเป็นการละเมิดมนุษยธรรมของมนุษยชาติอย่างร้ายแรง และขัดต่อปณิธานสูงสุดของมนุษย์ ที่ต้องการมีชีวิตอยู่ในโลกด้วยการมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองให้ปลอดภัยทางกายและทรัพย์สิน กองการมีสิทธิในการใช้เวลาว่าง มีสิทธิในการนับถือศาสนา มีสิทธิในการศึกษาเล่าเรียน และการรักษาพยาบาล กล่าวโดยสั้นคือ มีสิทธิที่จะอยู่ในโลกอย่างเป็นสุข และภาคภูมิใจสมเกียรติแห่งความเป็นมนุษย์

¹ สำนักแถลงข่าวสารประชาชาติ ประจำประเทศไทย "ปฏิญานี้กล่าวว่าด้วยสิทธิมนุษยชน" กฎบัตรสหประชาชาติ หน้า 2 - 6

ตอน ๒ วิเคราะห์ความคิดคำนุญธรรม ดังปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพา
 ความคิดทางค่านจริยธรรม
 ความคิดทางค่านสิทธิมนุษยชน

งานประพันธ์ประเภทนวนิยายของศรีบูรพา ได้รับการกล่าวถึงอยู่เสมอ ทำให้ศรีบูรพามีชื่อเสียงและงานของเขาได้รับการวิจารณ์อย่างกว้างขวาง บัญญัติสำคัญประการหนึ่งที่งานของศรีบูรพาเป็นที่สนใจของผู้อ่าน คือ การนำข้อคิดทางค่านมนุษยธรรมมาสอดแทรกในนวนิยายแต่ละเรื่อง จึงสมควรที่จะศึกษาถึงนัยแห่งมนุษยธรรมสองประการ คือ ความคิดค่านจริยธรรมและความคิดค่านสิทธิมนุษยชนตามที่ปรากฏในนวนิยายแต่ละเรื่องของศรีบูรพา โดยลำดับดังต่อไปนี้

1. มารมณย์
2. ลูกผู้ชาย
3. โลกสันนิบาต
4. หัวใจปรารถนา
5. ชีวิตสมรส
6. อัจฉริยะ
7. สงครามชีวิต
8. ข้างหลังภาพ
9. สิ่งมีชีวิตต้องการ
10. จนกว่าเราจะพบกันอีก
11. แลไปข้างหน้า (ภาคปฐมวัย)
 แลไปข้างหน้า (ภาคมัธยมวัย)

มารมนนย์

1) สารัตถะ (Theme)

ความทรยศมิตรไม้อำนวยประโยชน์สุขแก่ผู้ใด

2) เรื่องย่อ

หลวงโกศลวิจารณ์ขุนนางหนุ่มใหญ่ เป็นข้าราชการที่สุจริต และรังเกียจความทุจริตต่าง ๆ โดยเฉพาะในเรื่องการโกงเงินหลวง ยังไม่มีการหย่าเพราะเคยผิดหวังในความรักมาก่อน ขุนศรีบุรียักษ์น้องเขย และอำมาตย์น้องสาวเป็นสื่อชักนำให้รู้จักกับเรณู บุตรสาวของขุนหญิงสุทธภาณี จนหลวงโกศล และเรณูเกิดความรักใคร่กัน หลวงโกศลมีเพื่อนสนิทซึ่งคบกันมาเป็นเวลานานชื่อ พระอารีอักษิย์ ๆ มีการหย่าชื่อลัดดา พระอารีมีนิสัยเจ้าชู้ ซึ่งทำให้ภรรยาเสียใจอยู่เสมอ พระอารีฯ พอใจเรณูคนรักของเพื่อน และพยายามตีสนิทกับเธอและมารดาของเธอ หลวงโกศลฯ ต้องเดินทางไปดูงาน ณ ประเทศอังกฤษเป็นเวลา 1 ปี ก่อนไปเขาไม่กล้าว่าลาคนรัก เพราะทนเห็นความเสียใจของเธอไม่ได้ จึงจากไปโดยมิได้ลากัน เพียงแต่ฝากให้ขุนศรีฯ และพระอารีฯ เพื่อนสนิทให้เป็นธุระคอยดูแลให้ พระอารีฯ จึงได้ฉวยโอกาสมาสนิทสนมกับเรณู ประกอบกับเรณูเสียใจที่หลวงโกศลฯ ไปนอกโดยไม่รู้ว่าลา และยังมีใจที่หลวงโกศลฯ เขียนจดหมายบอกให้เธอลืมความรักระหว่างกันเสีย ทำให้เธอผิดหวังมากจึงหันมามีความสัมพันธ์กับพระอารีฯ และความสัมพันธ์นี้ทำให้ลัดดาภรรยาของพระอารีฯ ต้องทรมานใจและเสียชีวิตในที่สุด ต่อมาพระอารีฯ กับเรณูก็แต่งงานกัน ภายหลังเรณูก็ได้ทราบความจริงว่าจดหมายที่หลวงโกศลฯ คัดความสัมพันธ์กับเขานั้น แท้จริงพระอารีฯ เป็นผู้ปลอมแปลงสลับเปลี่ยนกับจดหมายว่าลาของหลวงโกศลฯ ที่ส่งมา แต่การนี้ก็สายไปแล้ว เมื่อหลวงโกศลฯ กลับมาก็ประสบความผิดหวัง เขาก็ให้อภัยแก่คนทั้งสอง พระอารีฯ กับเรณูหย่ากัน ในที่สุด พระอารีฯ หันกลับไปชอบนางสาวแม่นคนรับใช้ในบ้าน และจะยกย่องให้เป็นภรรยา ในคืนก่อนที่จะถึงวันแต่งงานกับแม่น ประยูรคนรักของแม่นซึ่งกำลังไปสร้างฐานะเพื่อมาแต่งงานกับแม่น เมื่อได้ทราบว่าแม่นเปลี่ยนใจก็มาบอกว่าและว่าแม่นตายในวันแต่งงานกับพระอารีฯ แล้วจึงฆ่าตัวตายตาม หลวงโกศลฯ กับเรณูได้ทำความเข้าใจกัน และแต่งงานอยู่ด้วยกันจนมีบุตรชาย 1 คน จึงได้ทราบข่าวพระอารีฯ ได้สละโลกออกไปบวช

3) วิเคราะห์เรื่องตามนัยแห่งมนุสยธรรม

3.1 ด้านจริยธรรม

3.1.1 จริยธรรมของข้าราชการ บัญหาการคอร์รัปชัน ผู้แต่งได้กล่าวถึงข้าราชการบางฝ่ายที่ใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ผิดอันเป็นผลเสียต่อบ้านเมือง ด้วยน้ำเสียงไม่ยกย่อง ถึงแม้จะเห็นได้จากบทสนทนาของพระอารีอศิษฐ์กับหลวงโกศลวิจารณ์ตอนหนึ่งว่า

"ถึงว่าซีเพื่อนมันเอากันได้เอากันดี อ้ายพวกนี้ปล้นชาติได้ลงคอ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเวลานี้ฐานะของบ้านเมืองเป็นอย่างไร" พระอารีฯ พูดอย่างเจ็บร้อน "อย่าพูดเลยคุณพระ มนุษย์จำพวกที่เห็นแก่ตัวจนเกินไปยังเที่ยวเพ่นพ่านอยู่ในโลกหลายสิบเปอร์เซ็นต์นัก คราบโคที่ประเทศยังเต็มไปด้วยมนุษย์จำพวกนี้ คราบนั่นเรื่องสกปรกเหล่านี้จะหมดสิ้นไปไม่ได้เป็นอันขาด ..."¹

3.1.2 จริยธรรมของมิตร ข้อความที่แสดงถึงความซื่อและความเชื่อมั่นต่อเพื่อน ได้แก่ตอนหนึ่งของจดหมายที่หลวงโกศลฯ มีมาถึงเรณู

ในระหว่างที่ฉันต้องพراقจากเรณูไปครั้งนี้ถ้าหากมีเรื่องเคียดแค้นร้อนใจประการใด ขอให้เขหาหรือกับพระอารีอศิษฐ์เป็นยอดสหายของฉัน เขาจะทำการต่างต่างใจฉันได้ทุกอย่าง จะใช้สอยให้वानให้ทำธุระอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ต้องเกรงใจ อีกผู้หนึ่งคือ ขุนศรีบุรุษผู้เป็นพี่ชายของเขอ ทั้งสองคนนี้นั้นได้ฝากเรณูไว้ในความอารักขาของเขาแล้ว โดยเกียรติยศของคนทั้งสอง ฉันมั่นใจว่าเขาคงจะเป็นผู้แทนของฉันด้วยความซื่อสัตย์
สุจริต²

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ มารมนุสย โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 51

² ก. หน้า 180

การฝากจนรักไว้กับเพื่อนกลับกลายเป็น "เพื่อนเราเฒ่าเรื้อน" พระอารีฯ หลงมัวเมาในอำนาจของความรัก และแย่งคนรักของเพื่อนด้วยการปลอมจดหมาย ให้คนรักเขาแตกแยกกัน และได้ตัวเรณูคนรักของเพื่อนมาครอบครอง ภายหลังเรณู ได้ทราบความจริง เธอได้ร่ำพันถึงหลวงโกศลา ในเรื่องความรักของหลวงโกศลา และความทรยศของพระอารีฯ ดังนี้

อนิจจา ... เธอช่างซื่อสัตย์นัก หลงฝากเนื้อไว้กับเสือ สำหรับฉันนะ ...
 ช่างมันเถอะ ต้องเลยตามเลยไปแล้ว แต่สำหรับคุณขอดีรักของเรณูที่ต้อง
 พลอยมาออกหักไปด้วยอีกคนหนึ่ง ขอดรัก ... คุณสั่งให้ฉันคอยหรือคะ?
 และอีกเดือนหนึ่งคุณก็จะกลับมา ... มาหาฉันผู้เป็นภรรยาของชายซึ่ง
 ทรยศต่อมิตร ...

เมื่อหลวงโกศลา กลับมา และทราบความจริง กลับไม่คิดแค้นและให้อภัย
 ด้วยเหตุผลสองประการคือ

แน่มันก็ต้องลดหย่อนผ่อนโทษลงมาบ้าง นี่เสมอเป็นการส่วนตัว ฉันจึงต้อง
 ยกโทษให้พระอารีฯ ทั้งหมด ข้อที่สอง พระอารีฯ เป็นสหายที่รักใคร่อย่างสนิท
 มากับฉันช้านานแล้ว ตลอดเวลาทั้ง 10 กว่าปี ที่ฉันกับพระอารีฯ ได้สมาคม
 กันมา ทั้งเขาและฉันต่างไม่เคยนำความเดือดเนื้อร้อนใจมาให้แก่กันเลย
 มีแต่ว่าใครได้รับทุกข์ต่างช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ ในเรื่องนี้เขาสารภาพ
 ว่า ที่บังอาจปลอมจดหมายของฉันและยังักจกดหมายซึ่งฉันมีมาถึงเขานั้น
 ก็เพราะความหลงรักเธออย่างถอนไม่ขึ้น ความรักมักทำให้มนุษย์เรา

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ มารมณีย์ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 183

ตามอด ... จากข้อนี้เองซึ่งปลุกปลอบน้ำใจฉันให้ต้องอภัยโทษแก่พระอารี
เขากล่าวอย่างจริงจังว่าที่บังอาจประทุพฤติทรยศต่อฉัน เกิดจากความสวยงาม
ของเธอเป็นต้นเหตุ เรื่องมันเป็นเช่นนี้แล้วฉันจะทำอะไรพระอารีได้ลงคอ¹

การให้อภัยเป็นลักษณะของสุภาพบุรุษ และกัลยาณมิตรทั้งยังแสดงถึงความเป็น
คนมีเหตุผล และไม่อาฆาตพยาบาท ซึ่งแม้แต่เรณูก็ยังนิยมให้คุณลักษณะของหลวงโกศลา
เป็นอย่างมาก เช่น

"คุณนี่เป็นคนใจเย็นอย่างที่ไม่เคยพบเห็น" หลอนออกปากชมเชย และคุณ
ไม่เคยทอว่าทอชานอะไร เขาเลยหรือคะ? หลวงโกศลกลับตอบว่า "ฉันเป็น
แทกลำรับว่า ถ้าเขารักเธออย่างแท้จริงก็ขอให้ตะนุถนอมเธอไว้ให้จงดี
ถ้าวันหนึ่งวันใดฉันได้ทราบว่าพระอารีเลี้ยงดูเธอโดยมิเป็นธรรมแล้ว
วันนั้นฉันอาจกลับตัวเป็นปรปักษ์ที่น่าหวาดเสียวของเธอได้ทันที"²

บุคคลที่นับได้ว่าเป็น "กัลยาณมิตรแห่งคุณ" คือ ขุนศรีบุรีรักษ์ ซึ่งเป็นทั้งน้องเขย
และเพื่อนที่ดีของหลวงโกศลา ขุนศรีฯ มีความปรารถนาดีต่อหลวงโกศลา มาโดยตลอด
คือ ชักนำเรณูมาให้หลวงโกศลา รู้จักเพื่อให้เพื่อนได้แต่งงาน และมีชีวิตที่สมบูรณ์ เป็นผู้
เจ็บร้อนแทนที่พระอารีฯ ได้หักหลังต่อหลวงโกศล ถึงกับไปต่อว่าพระอารีฯ ฝัน
ถึงข้อความหนึ่งที่ขุนศรีฯ และพระอารีฯ ถกเถียงเป็นปากเสียงกัน คือ

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ มารมณีย์ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 187

² ข. หน้า 188

"คราวนี้อ่าสมบัติกันเลย เอาเป็นว่าคุณพระประพตฺธิทรยศต่อมิตร เช่นนั้น
กันจริง ๆ ตามหนอยเถอะว่า คุณพระมีเหตุผลอย่างไรและถ้าเหตุผลคุณพระ
ไม่พอ จะมีโทษถึงถูกเตะหนักหรือไม่?"

"นี่หมายความว่าอย่างไรท่านขุน?"

"ผมมีความหมายใจอย่างแน่วแน่ว่า คุณพระได้พยายามแล้วทุกประการที่จะ
ช่วงชิงหญิงคนรักของเพื่อน และผมขอยืนยันว่า การกระทำของคุณพระทั้งนี้
เป็นความผิดซึ่งผมผู้เป็นมิตรสนิทของหลวงโกศล ก็ดี หรือตัวของหลวงโกศล
เองก็ดี หรือโลกก็ดี ... จะให้อภัยคุณพระไม่ได้เลย "¹

และขุนศรีบุรีรักษ์นี่เองเป็นผู้ช่วยให้เกิดความเข้าใจถูกต้องระหว่างเรณูและ
หลวงโกศลว่า แม้จะสายไปก็ตาม ก็นับว่าเป็นผู้ทำให้หลวงโกศลว่า ยังคงเป็นคนดีใน
สายตาของเรณู

ศรีบุรพาปฏิเสชความเป็น "อมิตร" โดยแสดงออกมาจากน้ำเสียงที่ตำหนิใน
คำพูดของตัวละครถึงแม่พระอารีฯ จะเป็นเพื่อนที่ดีของหลวงโกศล มาโดยตลอด
และทรยศต่อมิตรด้วยอำนาจของความรักและความหลง ศรีบุรพาแสดงให้เห็นว่าความ
ไม่ซื่อตรงต่อเพื่อนและต่อภรรยา นั้นเป็นความผิดถึงขนาดเป็น "มารมมนุษย์" ดังพฤติกรรม
ของพระอารีฯ และลักษณะนี้เองทำให้ชีวิตของพระอารีฯ มี "ตราบาป" และประสบ
ความล้มเหลวในชีวิต ลักษณะความเป็น "กัลยาณมิตร" เป็นการแสดงถึง "ความมีไมตรี
จิตมิตรภาพ" นั้นเป็นจริยธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีของมนุษย์ และเป็นจริยธรรม
ที่ทำให้สังคมเป็นสุข

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ มารมมนุษย์ โดยศรีบุรพา (นามแฝง) หน้า 162

น้ำเสียงที่แสดงความท้อแท้คือผู้ทรยศต่อมิตรที่นอกเหนือจากที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นได้แก่ ตอนที่ศรีบูรพาบรรยายความรู้สึกของลัดดา เมื่อทราบว่าพระอารีไปติดพันกับเรณูคนรักของเพื่อนคือ "เรณูมิใช่คนตัวเปล่า ถึงจะไร้ลูกไร้ตัว แต่ก็มีคู่รักอยู่แล้วทั้งคน และยิ่งคู่รักของเรณูเป็นยอดสหายของสามีหลอนอยู่ด้วย การกระทำของพระอารีจึงยอมผิดเสมอด้วยชั้นอุกฤษฏ์โทษนั้นเหียว"¹

3.1.3 จริยธรรมของสุภาพบุรุษ และลูกผู้ชาย ศรีบูรพาได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของสุภาพบุรุษที่ได้ชื่อว่าเป็น "ลูกผู้ชาย" ไว้หลายตอน ได้แก่ คุณลักษณะต่อไปนี้

ความยับยั้งชั่งใจและให้เกียรติคนรัก เช่น การที่หลวงโกศลา ไม่ล่วงเกินเรณูเกินขอบเขตของคนรัก เช่น "... ได้เขยชิดสนิทแนบสรพวงคักกายภายนอกของเจ้าหลอนตามวิสัยของชายผู้มีน้ำใจเป็นนักกีฬาจะพึงปล่อยตัวกระพาลลงใบโดยไม่พยายามจะให้กำเกินจนถึงแก่จะทำความเสื่อมเสียมาสู่ตัวผู้หญิงได้"²

สุภาพบุรุษต้องรู้จักกาลเทศะและความเหมาะสม
ธรรมเนียมของสุภาพบุรุษ เมื่อจะเข้าบ้านท่านผู้ใดย่อมไม่ลืมที่จะเกาะประตูก่อนเป็นอันขาด แล้วจึงผ่านเข้าไปเป็นลำดับ อายการปิ่นเข้าทางหน้าต่างหรือเอาศีรษะลอดใต้ถุนบ้านขึ้นมา มันเป็นวิสัยของคนอีกจำพวกหนึ่ง บัดนี้ฉันเข้ามาอยู่ในห้องรับแขกตามระเบียบของผู้มาหาแล้วยังรออยู่ตั้งแต่บุคคลซึ่งฉันปรารถนาจะพบ ... คือ คุณเท่านั้น สิทธิขาดที่คุณจะยอมมาพบหรือมิยอมก็นั่งอยู่ที่ใจคุณผู้เดียว ซึ่งฉันต้องการจะทราบอยู่เดี๋ยวนี้ก็ตรงที่น้ำใจคุณนั้นแหละเรณู ...³

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ มารมณีย์ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 129

² ก. หน้า 116 - 117

³ ก. หน้า 150 - 151

ลูกผู้ชายต้องมีความรอบคอบ และรับผิดชอบต่อครอบครัว เห็นได้จากการที่ ประยูร ซึ่งมีอาชีพรับรถแท็กซี่ ได้พยายามไปหางานทำเพื่อสร้างฐานะก่อนที่จะมา แต่งงานกับแม่นสาวคนรัก ด้วยเหตุผลที่ว่าต้องการให้ครอบครัวมีความมั่นคง ดังคำพูด ที่ประยูรพูดกับแม่นว่า

เงินทองของฉันเวลานี้อยู่บ้าง คงจะสถาปนาตนเป็นสามีที่ทรูหราชของเธอ ได้สักเดือนหนึ่งเต็ม ๆ ... เดือนเดียวเท่านั้นดอกหนา แม่นแม่น แต่พอ ขึ้นเดือนที่สองเราแทบจะไม่มีเวลายืมเข้าหากัน ฉันทรมาณตัวเองก็ได้ดอก แต่ซึ่งจะให้ภรรยาต้องได้รับทุกข์ทรมานไหมด้วยนั้น ฉันทนดูไม่ได้ นั่นมัน ไม่ใช่วิถีชีวิตของลูกผู้ชายแท้ คนเราจะยากคิมิจนอย่างไรก็ช่างหัวมันและ ขอแต่ให้น้ำใจเป็นนักกีฬาไว้เท่านั้นเป็นพอแล้ว¹

แม้ว่าการที่ประยูรจะไปสร้างตัว แต่แม่นเกิดเปลี่ยนใจไปแต่งงานกับพระอารีฯ แต่เป็นเหตุเพราะความโลเลของแม่น และการที่ประยูรไม่ยอมรับเงินจากแม่น และหัวใจไม่ใช่คือเธออีกต่อไป แสดงถึงความรักเกียรติอันเป็นคุณสมบัติของ "ลูกผู้ชาย"

การซึ่งเธอให้เงินแกฉันนั้น คงจะหวังที่จะซื้อความรักกลับคืนจากอ้ายหุຍ ะไรคนหนึ่งกระมัง? ถ้าฉันเป็นอ้ายหุຍจริง ฉันก็คงรับเงินด้วยความ เปรมใจ แล้วบางทีอาจจะถึงแก่การลงแค้นเข้าของเธอดูด้วยซ้ำ แต่ฉัน ไม่ใช่อ้ายหุຍ ฉันเป็นนายประยูรผู้ซึ่งตีราคาความรักด้วยจำนวนเงินอันไม่มีมาตราใดในโลกจะวัดได้ ...

เป็นลูกผู้ชายที่รักเกียรติยศ และถือความยุติธรรมยิ่งกว่าชีวิตจิตใจ ถ้าเหละว่าผู้บังอาจให้เงิน 500 บาท โดยประสงค์จะซื้อความรักจากฉัน

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ มารมณีย์ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 92 - 93

ไม่ใช่แน่นอน และถ้าเป็นผู้ชายด้วยแล้ว ฉันจะตะเม้นให้กลิ้งไปกลิ้งมาเหมือน
ตะหมาดอม ๆ ตัวหนึ่ง ...¹

การที่ประยูรชำแน่มในวันแต่งงานและฆ่าตัวตายตามนั้น หลวงโกศลา ได้เขียน
ตอบ "อินเตอร์วิว" ลงในหนังสือพิมพ์ถึงความสัมพันธ์และสภาวะของประยูรและแน่ม
อย่างละเอียดทำให้ "โลกที่ตื่นเต้นในความมีน้ำใจเด็ดเดี่ยว และมนุษยธรรมของชายหนุ่ม
ผู้นี้เป็นอันมาก จะมีค่าที่เขียนบ้างเล็กน้อยก็โดยที่ทำการไปอย่างหุ่นหันพลันแล่นในตอน
หลัง"²

ข้อความตอนนี้ แสดงว่าศรีบูรพาเห็น "คุณค่า" ของสุภาพบุรุษ หรือลูกผู้ชาย
ที่ความซื่อสัตย์มั่นคง เด็ดเดี่ยวรักความถูกต้อง และยอมให้อภัยพฤติกรรมอันร้ายแรง
คือการฆ่าคนตาย และการฆ่าตัวตาย ซึ่งเป็นความผิดทั้งศีลธรรมและกฎหมาย ผู้แต่งจึงมี
น้ำเสียงยกย่องประยูรมากกว่าที่จะตำหนิ

ลักษณะของสุภาพบุรุษดังกล่าว ซึ่งได้แก่ความรู้จักยับยั้งชั่งใจ ความรอบคอบ
ความรักเกียรติและรักความดี เกือบตลอดความชั่ว เป็นลักษณะจริยธรรมที่สร้างความ
เจริญแก่ตนเองและยังเป็นผลดีต่อผู้อื่นในทางอ้อมด้วย ส่วนลักษณะความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา
และการรู้จักกาลเทศะนั้นนี้ นับว่าเป็นจริยธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์
ส่งเสริมความสุขสงบในสังคม แต่การฆ่าคนตายและฆ่าตัวตายนั้นเป็นข้อปัญหาที่ยากจะได้
ความเห็นเป็นเอกฉันท์

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ มารมมนุษย์ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 229

² ก. หน้า 242

3.2 ค่านิยมมนุษย์ ผู้แต่งได้เล็งถึงความเสมอภาคของบุคคลในสังคมไว้สองลักษณะคือ

3.2.1 ความเสมอภาคทางชนชั้น มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ไฉนคำพูดของพระอารีฯ ที่พยายามพูดเกลี้ยกล่อมแม่นสาวใช้ให้เห็นความเท่าเทียมกันทางชนชั้น เพื่อจะได้ยอมเป็นภรรยาของตน ทักษะของพระอารีฯ ในความเสมอภาคกันทางชนชั้น เป็นทักษะที่เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ส่วนตัว ไม่ได้เห็นความสำคัญจริงจังของความเท่าเทียมกันของมนุษย์

คนเราทุกคนต่างมีสมองคล้ายกันทั้งสิ้น จะเป็นคนใช้หรือเป็นเทวดาก็มีสิทธิที่จะออกความเห็นได้เท่ากัน ใครจะยกตัวว่าวิเศษกว่าใครนั้นไม่ได้ การถือยศศักดิ์ และถือตระกูลขุนชาติ เคียวนี่เป็นของพ้นสมัยเสียแล้ว แม้นมิใช่เป็นเด็ก ๆ มีอายุถึง 19 ปีแล้ว เพียงแต่ออกความเห็นเท่านั้น จะเป็นการเกินหน้าเกินตาไปเที่ยวหรือ? คนเรานั้นเขานับถือกันที่สติปัญญา และน้ำใสใจคงต่างหาก ไม่ใช่เขานับถือกันที่ความเป็นเทวดา ...¹

3.2.2 ความเสมอภาคทางเพศ ศรีบูรพาให้ความเป็นธรรมชาติแก่หญิงในฐานะมนุษย์ที่เท่าเทียมกับผู้ชาย ไฉน ทักษะของศรีบูรพาที่ว่า สตรีมีความคิดมีสติปัญญาเช่นเดียวกับชาย เช่น "ทุกวันนี้ผู้หญิงไม่ใ้ปูลาดอกหน้าคุณหนา ใ้ว่า พอหยอนเบ้คุดมลงไปจะสุขเบือมากินที่เคียนั่นก็เปล่า เขาตรองกันแล้วตรองกันอีก เชื้อนมเถอะ"²

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ มารมนุษย์ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 199

² ค. หน้า 26

มองสตรีด้วยความเป็นธรรม ตอนที่หลวงโกศลา สนทนากับอำนวยน้องสาว ถึงสาวรายคนรักเก่าที่ทรยศตน "เรื่องแม่สาวรายเลาะ หายแค้นหลอนแล้วหรือ? อำนวยพยักหน้าไป "เห็นจะยังไม่หาย แก่กว่านี้ว่าไหนรายก็ตองคักนี้วนั้นสิ น้องเอ๋ย จะไปชิงชิงผู้หญิงทั้งโลกก็กระไรอยู่ เป็นการไม่ยุติธรรมอย่างมาก"

มีความเคารพในสตรีเพศ ไม่มองเห็นสตรีเป็นเพียงเครื่องเล่น ได้แก่ ตอนลัดดาท้าวพระอารีอติภัย ที่และเล็มแม่นสาวใช้ให้ตนเห็นโดยบังเอิญ

คุณรู้ไหมคะว่า แม่นเป็นสาวแล้ว คุณกำลังสอนให้เด็กเสียคน มันจะรู้หรือ ว่าที่คุณจูบนั้นเพื่อความสนุก ถ้าคุณจูบเพราะรักมันคิดันยังไม่เสียใจเท่า คุณเป็นผู้ชายคุณไม่รู้คอกว่าทุกขโศกของผู้หญิงอยู่ที่ตรงไหน คุณเห็นว่าแม่น เป็นคนใช้ ขอบใจจะทำอย่างไรก็ได้เช่นนั้นหรือคะ? ความเข้าใจเช่นนี้ อยู่ข้างจะป่าเถื่อนอยู่สักหน่อย แม่นเป็นคนใช้ของเราก็จริง แต่คุณมีสิทธิ อะไรที่จะทำให้เด็กต้องมียาคีเพื่อความสนุกสนานของคุณเพียงชั่วแฉ่น ผู้ชายที่ไม่เห็นอกผู้หญิงเช่นคุณนี้ คิดันเห็นว่าโหดร้ายทีเดียว²

คำพูดดังกล่าวไม่ใช่คำพูดของภรรยาที่หึงหวงสามี แต่เป็นคำพูดของสตรีที่สำนึก ในสิทธิมนุษยชน ซึ่งออกจะผิดธรรมดาสำหรับความรู้สึกของภรรยาที่ยอมต้องหึงหวง สามีอยู่บ้าง แต่คำพูดดังกล่าวแสดงทัศนะของศรีบูรพาในเรื่องความเสมอภาคของสตรี

¹ ภูทาบ สายประดิษฐ์ มารมณีย์ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 77

² ก. หน้า 101

ลูกผู้ชาย

1) สารัตถะ (Theme)

บุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็น "ลูกผู้ชาย" จะต้องเป็นผู้ที่รู้จักอดกลั้นต่อความโกรธ
ชื่อตรงต่อมิตร เลี้ยงสัตว์ และมีใจยุติธรรม

2) เรื่องย่อ

กล่าวถึงชีวิตของ มาโนช รักสมาคม ลูกชายช่างไม้ซึ่งมีชีวิตที่ค่อนข้าง
ยากลำบาก แรกเริ่มได้เข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียนดรุณวิทย์ ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่เป็นบุตร
บิดาของผู้ที่มีตระกูลทั้งสิ้น จึงไม่มีใครจะมีใครวิสาสะกับมาโนช นอกจากว่าพระมดลูกสาว
เจ้าคุณบำเรอเหตุยราช และละเมียดลูกสาวขุนสำราญมโหฬาร มาโนชถูกคิริลูกชาย
คุณพระปรีชาพิทยประสาธน์ และพรรคพวกกลั่นแกล้งเสมอและครั้งที่รุนแรงคือถูกคิริชกต่อย
เพราะมาโนชป้องกันไม่ให้คิริรังแกว่าพระมด และบังเอิญคิริชกต่อยพลาดเสียหลักล้มลงหน้าฟาด
กับม้านั่ง คิริจึงโศกความว่ามาโนชรังแก มาโนชจึงถูกครูทำโทษทั้ง ๆ ที่ตัวเองไม่ได้ทำผิด
และเขาก็ไม่ปรึกษาแก้ตัว หรืออาฆาตแค้น ข้าเมื่อเขากลับบ้านคุณพระปรีชาฯ ก็นำเรื่อง
คิริถูกชกต่อยไปฟ้องต่อมาโนช ถูกพอลงโทษโดยไม่ไต่สวน

ต่อมาเด็กทั้งสองก็แยกย้ายกันไปศึกษาต่อชั้นมัธยม โดยมาโนชไปเล่าเรียน
ต่อที่โรงเรียนวัดสะแกศ คิริเข้าเรียนที่สวนกุหลาบ มาโนชและคิริได้เข้าแข่งขันกรีฑา
ของโรงเรียน โดยลงวิ่งแข่งระยะ 80 เมตร ขณะที่มาโนชจะถึงเส้นชัย คิริก็แก่ง
ขัดขวางล้มลงโกงชัยชนะมาเป็นของตนเองอย่างไร้ศักดิ์ศรี

เมื่อเรียนจบมัธยม มาโนชได้เข้าเรียนกฎหมายที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
โดยทำงานเป็นเสมียนสังกัดกระทรวงยุติธรรมเพื่อหาเงินไปด้วย คิริคู่ปรับของเขาได้เข้า
เรียนแห่งเดียวกับเขาคือ มาโนชมีเพื่อนสนิทที่คอยช่วยเหลือคือนายทำนอง เมนะคิริ
ลูกชายพระยามนุษย์ คิริยังคงเป็นปรปักษ์กับเขาเหมือนเดิม คอยคอยแกล้งมาโนชเสมอ
แต่มาโนชก็ไม่ได้โต้ตอบ ทำนองกลับโกรธแค้นแทนจนเกิดเรื่องชกต่อยกันขึ้น มาโนชได้มี
โอกาสคุ้นเคยกับครอบครัวของทำนองโดยเฉพาะอำภาน้องสาวของทำนอง เมื่อการสอบ

กฎหมายภาคแรกผ่านไป คีรีและท่านองสอบตก ส่วนมาโนชสอบได้ทั้งสอง มาโนชมีโอกาสดพบรำพรรณซึ่งโตเป็นสาวสวยที่หัวหิน ความคุ้นเคยในวัยเด็กทำให้มาโนชและรำพรรณรักกัน แต่ท่านองซึ่งหลงรักรำพรรณ ขอร้องให้มาโนชช่วยเป็นสื่อให้คนกับรำพรรณ ทำให้มาโนชต้องเสียสละรำพรรณให้เพื่อน รำพรรณเข้าใจดีที่มาโนชชอบพอกับอำภาน้องสาวของท่านอง จึงยอมแต่งงานกับท่านอง และต่อมามาโนชจึงผิดหวังอย่างรุนแรงก็ได้แต่งงานกับอำภา อยู่กินด้วยกันไม่นาน เมื่อมาโนชเรียนจบและได้ทุนไปเรียนกฎหมายต่อที่อังกฤษอีกเจ็ดปี ระหว่างที่มาโนชไปเรียนต่อ อำภาได้สนใจหนีตามคีรีทั้งที่ได้ตั้งครรภกับมาโนช เมื่อมาโนชกลับจากศึกษาต่อทราบเรื่องก็เสียใจ จนไม่คิดจะยุ่งเกี่ยวกับผู้หญิงคนไหนอีก ส่วนรำพรรณกับท่านองมีบุตรสาวชื่อ รำไพ ซึ่งถอดแบบรำพรรณมารดาไว้ไม่ผิดเพี้ยน และติดมาโนชมาก มาโนชมีโอกาสดอ่านบันทึกรักของรำพรรณและได้ทราบวารำพรรณก็รักตน แต่ทั้งสองก็มีความอดกลั้นต่อความรักไม่ประพฤติดิตท่านองคลองธรรม

อำภา ซึ่งหนีตามคีรีได้ประสบกับความเดือดร้อนเนื่องจากคีรีและบุตรชายคุมพรรคพวกเข้าปล้นทรัพย์ กาลยุคิธรรมมณฑลนครราชสีมา พินาศทำให้จำคุกคีรี 20 ปี และส่งเด็กชายคำรนเข้าโรงเรียนดัดสันดาน อำภาจึงขอร้องให้มาโนชซึ่งขณะนั้นมีบรรดาก็คดีเป็นพระวิสุทธิสัตถญาณ ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ช่วยเหลือ โดยอ้างว่าเด็กชายคำรนคือบุตรของมาโนช มาโนชต้องประสบความลำบากใจที่จะเลือกรับช่วยเหลือบุตรหรือเลือกความยุติธรรม แต่สุดท้ายเขาก็เลือกความยุติธรรม โดยพิพากษาให้ส่งเด็กชายคำรนเข้าโรงเรียนดัดสันดาน ภายหลังอำภาจึงได้เปิดเผยว่าคำรนไม่ใช่บุตรของเขา แต่บุตรของเขาเป็นหญิง ชื่อ ระกำ พร้อมกับนำลูกมาคืนให้มาโนช อำภาตัดสินใจบวชเพื่อลืมความผิดทั้งหลาย

ต่อมา มาโนชได้มีโอกาสดพบกับรำไพ บุตรสาวของท่านองและรำพรรณ ซึ่งโตเป็นสาว รำไพมีหน้าตา ท่าทางเหมือนกับรำพรรณ ที่ตนเคยรักมาก มาโนชจึงเกิดความรักขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และได้แต่งงานกับรำไพอย่างมีความสุขในชีวิต

3) วิเคราะห์เรื่องตามนัยแห่งมนุษยธรรม

3.1 ด้านจริยธรรม สารัตถะของเรื่องเน้นให้เห็นจริยธรรมของ "ลูกผู้ชาย" โดยผู้แต่งสร้างบุคลิกภาพของตัวละครในลักษณะที่เป็นอุดมคตินิยม (ซึ่งอาจเป็นอุดมคติของผู้แต่งเอง) ลูกผู้ชายในเรื่องนี้คล้ายคลึงกับ "ลูกผู้ชาย" ที่เข้าใจกันทั่วไป คือมักจะต้องเป็นผู้เก่งกล้า เผชิญชีวิตด้วยการต่อสู้ เพื่อที่จะเป็นผู้นำ "ลูกผู้ชาย" ในเรื่องนี้เป็นผู้ที่มีจริยธรรมสูง และตระหนักตนเองเป็นสำคัญ

3.1.1 ความอดกลั้น มาโนชนับเป็นผู้อดกลั้นต่อความผิดของผู้อื่น ที่กระทำต่อตน ไม่แสดงอาการก้าวร้าว แต่กลับให้อภัย เช่น การที่มาโนชนถูกศิรีตอยจนบอบช้ำโดยไม่ต่อสู้ เพราะทนเห็นรำพรณถูกรังแกไม่ได้ เมื่อศิรีตอยนิคมหน้าฟาคกับมานั่งเข้าห้องพักครูว่ามาโนชรังแก มาโนชนถูกรังแกโห่เหวี่ยงด้วยไม้ดัดที่ และถูกกักตัวอีกหนึ่งชั่วโมง ภายหลังเลิกเรียนแล้ว

มาโนชนไม่เพียงแต่รักทำเคียว ขึ้นนั่งเจียบเลมือนว่าตนเป็นผู้ผิด แต่หยาดน้ำตาแห่งความน้อยใจร่วงลงมาเฉพาะ ... แม่ครูรู้สึกสมเพชที่เห็นมาโนชน ไม่แสดงอาการฮึดฮัดกักพันประคองหนึ่งผูกใจเจ็บเหมือนเด็กบางคนในเวลาถูกทำโทษ แทนที่จะลุกตามไปปลอบเมื่อมาโนชนก้มศีรษะลงคำนับ และเดินกลับมานั่งโต๊ะเรียนด้วยอาการกิริยาอันสงบเสงี่ยม¹

ต่อมาโนชนและศิรีว้างแข่งขันกันในการแข่งกีฬาของโรงเรียน มาโนชนวิ่งนำหน้าศิรีขณะที่จะเข้าเส้นชัย แต่ถูกศิรีเตะขาเสียหลักล้ม และยังถูกศิรีเหยียดหยันว่าเป็นผู้แพ้

¹ กุหลาบ ฉายประคิษฐ์ ลูกผู้ชาย โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 19

"นักกีฬาเขาไม่เล่นชักชวนกันหรอก, นายคีรี" มาโนชตอบทันที

"มันเป็นวิธีลอบกัดกลาย ๆ "

"หนอย ลอบกัด " คีรีกำรามเบา ๆ แล้วก็แฉกเสียงหัวเราะอย่างน่าขัน

"ลอบกัดหรือไม่ลอบกัดฉันก็พาคีรีหนึ่งเสียแล้วแหละเกลอเอ๋ย นักกีฬาห่วย ๆ

อย่างแกนะซีถึงต้องไปนอนกันหยาบอยู่ยังงี้ เฮ้ย, คนอย่างนายนะซีงี้ ๆ หน้า

ก็จะสู้กับฉันด้วยหรือ?"

"ฉันไม่อยากวิวาทกับเธอ"¹

เพื่อนนักเรียนหญิงสองคนที่มาเชียร์มาโนชเห็นเหตุการณ์ก็เป็นเคียดเป็นแค้น
แต่มาโนชกลับรู้จักคิดหาเหตุผลและควบคุมอารมณ์ไม่แสดงความโกรธ

มาโนช ถักริมฝีปากด้วยความน้อยใจ เปลาเลย มาโนชไม่ได้ริษยาใน

เกียรติยศที่คีรีได้รับแม้แต่นิดเดียว หากมารู้ฟังกว่าเป็นเกียรติยศอันนั้น

คีรีได้ไปด้วยอาการฉ้อโกงกันอย่างชัด ๆ และถ้าคู่แข่งชั้นของเขามาใช้

วิธีเล่นอย่างสกปรกโสมมแล้ว มันจะต้องตกเป็นสิทธิ์แก่เธออย่างแน่นอน²

เมื่อมาโนชเข้าเรียนกฎหมายในสถานศึกษาเดียวกับคีรี มาโนชก็ถูกคีรีและ
เพื่อนคอยตามเหยียดหยามอยู่เป็นนิตย์

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ลูกผู้ชาย โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 53 - 54

² ก. หน้า 55

ศิริก็คอยชำเลื่องดูความเป็นอยู่และมักจะกล่าวคอนแอมมาโนชเนื่อง ๆ
 แรก ๆ ใคร ๆ ตลอดจนมาโนชเองก็เข้าใจว่าเป็นการสัพยอก หยอกกัน
 ฐานเพื่อน แต่หนักเข้าความเข้าใจอันนั้นของคนเหล่านั้นก็ค่อย ๆ เปลี่ยน
 เห็นไปว่าศิริเจตนาจะเหยียบย่ำดูถูกมาโนชมากกว่า แต่มาโนชเป็นคน
 ชนิด 'อคเอาเบาตุ้' และถือเสียอย่างสุนทรภู่ว่า 'การนินทาการเล
 เหมือนเท้า ไม่ชอกช้ำเหมือนเอามีคมารีดหิน' เหตุฉะนั้นข้อบาดหมาง
 ระหว่างชายหนุ่มคู่นี้จึงมิได้บังเกิดขึ้น¹

3.1.2 การเป็นกัลยาณมิตร ด้วยความเสียสละความสุขส่วนตัว
 นวนิยายเรื่องนี้เน้นความรักและความผูกพันระหว่างเพื่อน คือมาโนชและท่านอง ทั้งสองคน
 แม้จะต่างกันในเรื่องชาติตระกูล แต่ก็มี ความผูกพันกันอย่างสนิทใจและลึกซึ้ง การที่ท่านอง
 ช่วยเหลือมาโนชให้มีความทำ และรักษาเกียรติยศของมาโนชเมื่อถูกศิริสบประมาท โดยขก
 ลังสอนศิริ ทำให้มาโนชยอมเสียสละแม้กระทั่ง "หัวใจ" ของตน โดยไม่ปรียากแสดงถึง
 ความเป็นกัลยาณมิตรอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากตอนที่ท่านองขอร้องให้มาโนชเป็นพ่อสื่อ
 เจริญเรื่องรักของคนกับรำพรรณ ผู้หญิงที่มาโนชรัก

บัดนี้ท่านองขอร้องให้เขช่วยเหลือพบกับแม่รำพรรณ ใครบ้างจะไม่ลงความเห็น
 ว่าฐานะของมาโนชเหมือนกำลังอยู่ในกองไฟ มันให้เราร้อนไปทั้งนอกร่าง
 ในกาย ครั้นมาโนชจะบอกกับท่านองออกไปตรง ๆ ว่า รำพรรณนั้นคือชีวิต
 จิตใจของเธอ ไคล่หลงพวงหวังมานานแล้ว ผลจะเป็นอย่างไร?
 นายเมนะศิริ คงเห็นว่าเขอจงใจก็ตกกัน อย่างน้อยที่สุดก็จะเกิดสงคราม
 คอกรักขึ้น ทางฝ่ายทางจะตั้งหน้าแข็งขันชิงชัยจนสุดกำลัง ฝ่ายใดแพ้ก็

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ลูกผู้ชาย โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 65

จะต้องเนรเทศตนเองไปอยู่เมืองน้ำตาจนตลอดชีวิต ส่วนข้อที่มานอน
 หัวใจที่สุดคือจะไม่เกิดแต่สงครามคอกรักอย่างเดียว สงครามมิตรภาพ
 อาจจะไม่ค่อยเกิดตามหลังขึ้นมาด้วยก็ได้ ข้อนี้สีหนักนางใจนัก เธอจะ
 ปลอมให้สงครามมิตรภาพเกิดขึ้นไม่ได้เป็นอันขาด ได้ถูกสมักรรักไครกัน
 มาปึกว่าแล้ว ไม่เคยขาดความเชื่อเพื่อหรือความเจ็บร้อนแทนกันเลย
 พี่น้องสืบสายโลหิตบางคู่ก็ยังไม่เชื่อตรงจงรักต่อกันเท่าสองคนนี้ ต่างคนต่าง
 สังวรมารยาทของความเป็นกัลยาณมิตรไว้โดยเคร่งครัดเป็นนิจนิรันดร์มา

เมื่อมานอนเจรจาเรื่องของท่านองกับว่าพรรณ ทำให้ว่าพรรณเข้าใจผิดว่า
 มานอนไม่ไครรักตน มานอนเองก็เสียใจอย่างหนัก แม้จะคิดว่าว่าพรรณมีที่หาเป็นไมตรี
 กับตน แต่ก็ไม่ได้ปริปากบอกความในใจของตนเพราะ "คำขอร้องของนายเมนะศิริ
 ผู้ยอดสหายได้เค็ดความหวังของเธอให้ขาดสะบั้นออกไปเสียแล้ว พูดไม่ออกเลย มรรยาท
 อันงามแห่งความเป็นกัลยาณมิตร เหมือนหนึ่งตะปูซึ่งตอกตรึงริมฝีปากทั้งสองไว้อย่าง
 แน่นหนา"²

แม้เมื่อมานอนมาทราบภายหลังว่าว่าพรรณรักตน เขาก็ไม่เคยคิดที่จะทรยศ
 ต่อมิตร แต่จะประพฤติตนอยู่ในกรอบของเพื่อนที่ดี และบำเพ็ญที่ท่านองมอบให้ก็คือ
 ลูกสาวซึ่งเป็นตัวแทนของว่าพรรณ ซึ่งทำให้มานอนประสบความสำเร็จสูงสุดในระยะหลัง
 ของชีวิต

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ลูกผู้ชาย โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 177 - 178

² ก. หน้า 205

3.1.3 ความรักในความยุติธรรม เห็นได้ชัดเจนจากพฤติกรรมของมาโนชเมื่ออเลาผู้เคยเป็นภรรยา ได้ขอร้องให้ช่วยเหลือเด็กชายคาร์ณ โดยอ้างว่าเป็นลูกของมาโนชกับนาง มาโนชต้องทุกข์ทรมานกับอำนาจฝ่ายสูงฝ่ายต่ำที่ต่อสู้กันอย่างรุนแรง คือจะช่วยเหลือของตาก็จะเสียความยุติธรรม จะเลือกความยุติธรรม ลูกของตาก็คงต้องได้รับโทษ แต่ในที่สุดความถูกต้องยุติธรรมก็เป็นฝ่ายชนะ

ครั้นจะปล่อยให้หัวใจให้วนเหไปจากหลักอินทพาส เล่าก็จะเสียความยุติธรรม อันพระผู้เป็นเจ้าได้บัญญัติไว้เพื่อสันติสุขแห่งโลก 'จะเห็นแก่ความยุติธรรม หรือเห็นแก่ลูก' ปัญหาข้อนี้แหละที่กำลังแก่งแย่งความเป็นใหญ่ซึ่งกันและกัน อยู่ในสมองของท่านผู้พิพากษานานาสงสาร และจวนเจียนจะทำให้เขถึงกับคลั่งควายความจนปัญญา ...

เธอหยิบบุหรืขึ้นมาจุดสูบเป็นมวนที่ 9 หรือ 10 สำหรับคืนนี้ ลูกจากโต๊ะเดินผ่านไปมาอยู่ในห้องสมุด มีอาการร้อนรนและทุกข์โศกอย่างสุดประมาณ เสียงพระพิรุณเริ่มโปรยเม็ดลงมาแล้ว ทำให้อากาศเยือกเย็นสะท้าน แต่เธอหาได้ยินหรือรู้สำนึกไม่ เสียงที่แว่วอยู่ในโสตประสาท และดังกลบเสียงอื่นเสียหมด คือ 'เลือกในอกและความยุติธรรม'²

ขณะที่มาโนชกำลังกระวนกระวายอยู่นั้น สายตาของเขาได้สะดุดกับตัวอักษรหน้าปกหนังสือที่ว่า "บรมเชษฐานภาพแห่งความยุติธรรม" ทำให้เขาตัดสินใจได้ว่า "ลูกผู้ชายจะต้องกระทำหน้าที่ของลูกผู้ชายโดยแท้"³ และคำตอบของมาโนชที่ให้แก่อำภา

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ลูกผู้ชาย โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 373

² ก. 375 - 376

³ ก. 377

ชี้แจงเหตุผลที่ไม่ช่วยเด็กชายคาร์ลที่ตนเข้าใจว่าเป็นลูก มีว่า "เพราะฉันเห็นแก่ความ
ยุติธรรม" เธอพูดด้วยเสียงหนัก "ความยุติธรรมเป็นมารดาของความสงบสุขของโลก
ความเห็นแก่ตัวเป็นมารดาของความอาดูง ... ความชั่วช้าตามกร่อยแปดพันประการ
ขอสารภาพว่าฉันเกิดมาเพื่อโลก ... ไม่ใช่เพื่อตัวของฉันเอง"¹

คุณลักษณะของ "ลูกผู้ชาย" ที่ศรีบูรพาแสดงออกในเรื่องมีลักษณะขัดแย้งโดยนำ
"นักเลง" แบบคิริซึ่งเป็นคนอีกแบบหนึ่งที่หาได้ไม่ยากในสังคม คือคนที่ใช้กลโกงในการ
แข่งขัน คนที่ดูหมิ่นเหยียดหยามฐานะของบุคคลที่ต่ำกว่า และคนที่เป็นคนเจ้าชู้ ลักษณะ
เหล่านี้บุคคลโดยทั่วไปไม่ยอมรับ ศรีบูรพานำมาเปรียบเทียบกับ "ลูกผู้ชาย" ในอุดมคติ
ของเขา ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับคิริ ดังที่ปรากฏอยู่ในตัวของมาโนช

นอกจากตัวละครสำคัญคือมาโนชแล้ว ราพรรณก็จัดเป็นตัวละครที่แสดงลักษณะ
ของผู้มีจริยธรรมสูงอีกคนหนึ่ง เป็นผู้ที่รักษาหน้าที่ของภรรยาที่ดี แม้จะขัดกับหัวใจรักของตน
คือ ถึงแม้เธอจะแต่งงานกับท่านองเพราะความเข้าใจผิดว่ามาโนชไม่ได้รักตน และภายหลัง
เธอได้ทราบความจริงว่า มาโนชก็รักตน แต่เธอก็หักห้ามความรัก ประพฤติตนเป็น
ภรรยาที่ดีของสามีต่อไป ทั้งยังบอกเรื่องนี้ให้มาโนชทราบอีกด้วย

สำหรับคินัน ความรักเป็นของมีค่า คินันรักได้ครั้งเดียวและคนเดียว ในส่วน
คุณท่านองตอบโต้แล้วว่า คินันไม่เกลียดเธอ อย่างไรก็ตามทั้งเธอและคินัน
ต่างก็มีความสุข ถ้าหากคินันจะเคยนิกรรักเธอมาบ้างก็คงเป็นความรักใน
'หน้าที่' แต่ความรักส่วนตัวนั้น คินันไม่มีจะให้เธอ เพราะได้มอบให้แก่คุณ
ไปจนหมดจนสิ้นแล้ว²

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ลูกผู้ชาย โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 381 - 382

² ๑. หน้า 332 - 333

ความคิดถึงกล่าวนี้ มาโนชได้สนับสนุนโดยกล่าวว่า

หน้าที่เป็นกิจสำคัญของมนุษย์ ต้องระวังรักษาอย่างกวดขัน คนทุกคนย่อมมีหน้าที่ คุณมีหน้าที่เป็นภรรยาของคุณท่านเองก็ขอให้ทำหน้าที่นั้นด้วยความตั้งใจจริง ผมมีหน้าที่ ที่จะต้องรักษาความซื่อสัตย์สุจริตต่อคุณท่านเอง ก็พยายามรักษาหน้าที่ไว้อย่างกวดขัน บางทีถ้ามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเราอาจได้พ้นจากหน้าที่นี้สักวันหนึ่ง และในเวลานั้นเราจะได้พูดถึงเรื่องความรักกันใหม่¹

3.2 ด้านสิทธิมนุษยชน ถึงแม้ว่าศรีบูรพาจะสร้างตัวละครหญิงของเรื่องโดยเน้นถึงความสวยงามและมีคุณสมบัติกุลสตรีไทยอย่างครบถ้วนดังเช่นลักษณะของรำพรรณตัวเอกของเรื่อง แต่กระนั้นศรีบูรพาก็มองผู้หญิงในแง่ที่ไม่หักเหียบกับชาย แต่ในความไม่เท่าเทียมนี้ศรีบูรพาก็ยังเสนอแนวคิดที่ก้าวหน้าด้าน "สิทธิเสรีภาพของสตรี"

3.2.1 การเคารพต่อจิตใจของสตรี คำพูดของท่านเองที่พูดกับมาโนชเรื่องอำภาลงรักมาโนชว่า "ชายหญิงเกิดมาก็สำหรับจะต้องรักกัน ใครรักก่อนใครรักทีหลังนั้นไม่เห็นจำเป็นจะต้องเอามาถือเป็นประเพณี ผู้หญิงเขาก็มีหัวใจ เขารักผู้ชายมาก่อน จะเหยียดเอาว่าเป็นความเสียหายที่เคียวเห็นว่าโลกไม่ได้ให้ความยุติธรรมแก่ผู้หญิงในเรื่องนี้เลย"²

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ถูกผู้ชาย โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 333

² ก. หน้า 239

3.2.2 การแบ่งคนโดยฐานะ โดยใช้ฐานะทางการเงินเป็น
เครื่องกำหนด ศรีบุรพาทกำหนดให้มาโนชเป็นลูกข้างไม้จน ๆ คนหนึ่ง ซึ่งอยู่ในแวดวง
ของลูกผู้ที่มีเงิน มาโนชได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยามจากเพื่อน จากพ่อของเพื่อนว่าเป็น
คนชั้นต่ำกว่าตน ศรีบุรพาได้แสดงให้เห็นว่าจะเป็นคนร่ำรวย มีตระกูลสูง หรือคนยากจน
ไม่มีศักดิ์ตระกูลก็ไม่แตกต่างกัน ความแตกต่างของบุคคลไม่ใช่ฐานะ แต่อยู่ที่คุณลักษณะหรือ
จริยธรรมของบุคคลนั้น ลูกผู้ไหนก็จึงประสบความสำเร็จในชีวิต ส่วนลูกข้างไม้เช่น
มาโนชเป็นผู้ดำรงตนอย่างผู้มีจริยธรรมสูงก็ประสบความสำเร็จ และความสุขของชีวิต
อย่างงดงาม ข้อความบางตอนที่สนับสนุนแนวคิดนี้ได้แก่ บทสนทนาของมาโนชกับร่ำพรณ
ดังนี้

"นี่คุณกำลังจะแบ่งพวกผู้ดีกับคนมีเงินเป็นคนละจำพวกกระมัง" มาโนชดักคำ
"จะว่าเพี้ยนตัวเป็นรีพร้อมเมอร์เสียแล้ว" "คิดมันไม่ได้รีพร้อมอะไร ความจริง
เป็นอยู่เช่นนั้นแล้ว หรือคุณเห็นว่าพวกผู้ดีจะต้องมีเงินทุกคน และคนมีเงิน
ทุกคนจะต้องเป็นผู้ดีไปเสียทั้งหมดเลยอะ?"
"เปล่าผมไม่เห็นเช่นนั้นเลย แต่มันเป็นประเพณีที่รู้จักกันมาอย่างนั้น
เมื่อเราพูดถึงพวกผู้ดีเราขอมหมายถึงพวกมีเงิน และเมื่อเราพูดถึงพวกมีเงิน
เราขอมหมายถึงพวกผู้ดี เช่นนี้ใช่ไหมเราคุยกับคุณร่ำพรณ"
"แต่คุณยอมเห็นอยู่แล้วว่าบุคคลสองจำพวกที่กล่าวจะเป็นคน ๆ เดียวกัน
ไม่ได้"¹

¹ ฤทลลภ สายประดิษฐ์ ลูกผู้ชาย โดยศรีบุรพา (นามแฝง) หน้า 124

คำพูดที่เหยียดบุคคลโดยใช้เงินเป็นเครื่องวัดความสูงต่ำนั้น ปรากฏในคำบริภาษ
ของขุนพระปรีชา ต่อมาโนช เรื่องมาโนชต่อยกับคีรี เช่น "แกมันไพร่แท้ ๆ ทั้งเกร
ทั้งโกหก"¹ หรือตอนที่คีรีสนทนากับเพื่อน

"เจ้าหมอนี่เก่งตัวปอนเต็มที สอสัญญาตัวว่าเมื่อเล็ก ๆ ข้าเป็นนักเรียนวัด
สะเกะที่เป็นเกลอกับหมอยูเสมอ"

"ดูมันทึม ๆ หยุ ๆ ยังใจพิกล" เพื่อนคนหนึ่งเสริม "ไม่น่าจะมาเป็น
นักเรียนกฎหมายเลย"

"ถึงว่าเถอะน่า ทำให้พวกอย่างเรา ๆ พลอยเสียอนาคตไปด้วย"
อีกคนหนึ่งซึ่งหวังที่จะเป็นลูกท่านหลานเชอพูด "น้ำหน้าอย่างเจ้าหมอนั้น
ถึงจะสอบเนติได้ อีกสักปีจะได้เป็นผู้พิพากษากับเขา มีใครคอยอุดหนุน
มันบ้างไหม?"

"มันจะมีใคร อ้ายคนจน ๆ พรรคนี้" คีรีตอบอย่างดูถูก "น้ำหน้าอย่าง
เจ้ามาโนชจะรู้จักกับพระ พระยา สักคนหนึ่งก็ให้มีเถอะ "น่าสงสาร"
นายผอมหน้าซีด ๆ คนหนึ่งพูด "เป็นอี้ออกไปหาทำงานเสียสัก 60 - 70
บาทดีกว่า"

"เดี๋ยวนีมันก็ทำงาน" คีรีตอบ "เป็นเสมียนตักตักอยู่ที่กรมอัยการนั้นยังใจ
กูเหมือนได้เดือนละ 30 บาท"

"30 บาท" นายผอมหน้าซีดทวนคำ "อ้ายผี เราพาผู้หญิงเที่ยวคืนเดียว
มากกว่าเงินเดือนมันทั้งเดือน"²

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ถูกผู้ขาย โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 27

² ค. หน้า 65 - 66

มาโนชได้แสดงความเป็น "ลูกผู้ชาย" ได้อย่างสมความเป็นชายคือ ความอดกลั้น การเสียสละ และมีจริยธรรม คุณสมบัติเหล่านี้แสดงถึงพัฒนาการด้านจริยธรรมของมาโนชตลอดเรื่อง

ในวัยเด็ก มาโนชแสดงความอดกลั้นต่อความผิดของผู้อื่นจนตนเองต้องถูกทำโทษ จากครู จากบิดาของตน และถูกบริภาษจากบิดาของศิริผู้ทำผิด เมื่อถูกบริภาษจากบิดาของศิริและถูกทำโทษซ้ำเติมจากบิดาของตน มาโนชได้แสดงความอดกลั้น แต่ก็ไม่วาย น้ำตาไหลด้วยความน้อยใจ ในเวลาต่อมา มาโนชแสดงความอดกลั้นต่อความโกรธที่ถูกศิริโกงในการวิ่งแข่งขัน โดยรู้จักคิดหาเหตุผลมาประกอบ การแสดงความอดกลั้นของมาโนชสูงขึ้นเป็นลำดับเมื่อมีวัยที่สูงขึ้น ในขณะที่มาโนชเรียนกฎหมาย ศิริและเพื่อนแสดงความดูถูกมาโนชต่าง ๆ นานา มาโนชไม่ได้แสดงอารมณ์ออกมาแต่อย่างใดโดยคิดเสียว่าการนินทาเกลียดเหมือนหน้าไม้ชอกช้าเหมือนเอามีคมาริกัดหิน

ในวัยหนุ่ม มาโนชได้แสดงความรักต่อเพื่อนด้วยการเสียสละบุคคลที่ตนรัก (ราภาพรรณ) ให้กับท่านอง เป็นกรเสียสละที่สร้างความปวดร้าวให้มาโนชเป็นอย่างมาก แต่เขายอมรับความทุกข์เพื่อสร้างความสุขให้เพื่อนที่มีบุญคุณช่วยหางานให้ทำ และช่วยปกป้องเกียรติยศของเขาที่ถูกพวกศิริเหยียดหยาม การกระทำของมาโนชเป็นการแสดงความกตัญญูคุณ

ในวัยผู้ใหญ่ เมื่อมาโนชได้เป็นผู้พิพากษา เขาต้องต่อสู้ทางจิตใจอย่างหนักขึ้นไปอีก คือเขาต้องเลือกปกป้องเด็กที่คิดว่าเป็นสายเลือดของตนให้พ้นจากความผิดที่กระทำหรือจะเลือกความยุติธรรม หลังจากต้องต่อสู้ทางจิตใจอย่างหนักแล้ว ในที่สุดเขาก็เลือกเอาความยุติธรรม

ส่วนศิริได้แสดงความเป็น "นักเลง" ได้อย่างครบถ้วนเช่นกัน เป็นลักษณะของลูกผู้ชาย ที่ตรงข้ามกับมาโนชคือ แสดงความเก่งกล้า เน้นวิถีชีวิตด้วยการต่อสู้เพื่อที่จะเป็นผู้ชนะให้ได้ไม่ว่าจะใช้วิธีการใดก็ตาม พฤติกรรมของศิริจึงออกมาในลักษณะที่ก้าวร้าวด้วยการดูหมิ่น สบประมาท โกง และปล้นในที่สุด

เพื่อน ๆ ของศิริในวัยเด็กและวัยหนุ่มมีพฤติกรรมใกล้เคียงกับศิริ ซึ่งอาจอธิบายได้ด้วยทฤษฎีทางจิตวิทยา คือทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งเน้นการเรียนรู้โดยการเลียนแบบ ทฤษฎีนี้กล่าวถึงการเลียนแบบในกลุ่มเพื่อน กล่าวว่าจะเกิดการเลียนแบบเพราะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เพื่อจัดความขัดแย้งภายในใจ

ความเป็น "ลูกผู้ชาย" ของมาโนช กับของศิริในเรื่องนี้ มีข้อชวนให้คิดว่า ลักษณะตัวละครไม่สมจริง คือ ถูหรือเลวเกินความเป็นจริงหรือไม่ หรือศรีบูรพาต้องการแสดงให้เห็นว่าสิ่งใดดีสิ่งใดร้าย โดยเทียบให้เห็นลักษณะของตัวละครสองตัวที่มีความตรงกันข้ามกัน น้ำเสียงของศรีบูรพาโน้มเอียงมาทางฝ่ายคนจน แต่ถึงแม้ว่าศรีบูรพาต้องการให้มาโนชเป็นตัวละครที่มีคุณงามความดีอย่างยิ่งก็ตาม แต่การให้รางวัลมาโนชด้วยการให้โอกาสได้แต่งงานกับรำไพลูกของคนรักเก่าเรื่องแปลกออกไปจากคุณสมบัติของมาโนช ซึ่งเป็นผู้ตกหล่นและเสียสละมาตลอด โดยเฉพาะในเรื่องความรัก เนื่องจากศรีบูรพาเป็นนักอ่านอย่างกว้างขวาง ศรีบูรพาน่าจะได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมอื่นที่ช่วยกำหนดให้มาโนชได้แต่งงานกับรำไพลูกสาวของรำไพพรรณผู้รักเก่าก็ได้

ในสมัยที่มีการแปลนวนิยายชีวิต จากงานของนักประพันธ์ต่างประเทศ เช่น แมรี คอแรลลี กำลังได้รับความนิยมจากนักประพันธ์ไทยมาก ได้มีผู้แปลเรื่องต่าง ๆ ของ แมรี คอแรลลีอีกหลายเรื่อง เช่น อำนาจแห่งความรัก พิมพ์จำหน่ายโดยโรงพิมพ์จินโนสยามวารศัพท์ ในปี พ.ศ. 2454 ในปีถัดมา เต็มมา ในภาษาไทยก็มีขึ้นในวงวรรณกรรมไทย

ม.จ.หญิง ศุขศรีสมร เกษมศรี ทรงแปลเรื่อง Thelma ร่วมกับ

ม.จ.พูนศรีเกษม เกษมศรี โดยทรงใช้นามปากกา ศ.ร. พิมพ์ที่โรงพิมพ์

กรุงเทพฯ เคลลีเมล์ จำหน่ายโดยสยามแอสคัมป์คัมปี ปี พ.ศ. 2455

ราคาเล่มละ 5 บาท ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2479 มาลัยชูพินิจ ได้แปล
และเรียบเรียงใหม่ ใช้ชื่อเรื่องเดิมลงในหนังสือพิมพ์สยามนิกรรายวัน ...¹

เนื้อเรื่องของ เทลมา และลูกผู้ชาย มีโครงเรื่องตอนหนึ่งพ้องกัน กล่าวคือ
ในเทลมา ลอว์รีเมอร์ เคยหลงรักเทลมา แต่จำต้องสละให้เพื่อนรักชื่อ เซอร์ฟิลลิป
ในตอนสุดท้ายของเรื่อง ลอว์รีเมอร์ ซึ่งยังคงเป็นโสเภณี ก็ได้แต่งงานกับลูกสาวของ
เทลมา เช่นเดียวกับมาโนช ในลูกผู้ชายที่เคยรักอยู่กับ รำพรรณ แต่ได้สละให้ท่านอง
เพื่อนรักและในที่สุดมาโนชก็ได้แต่งงานกับรำไพลูกสาวของรำพรรณ

จากโครงเรื่องที่คล้ายกัน ทำให้คิดว่าศรีบูรพาคงเขียนลูกผู้ชาย โดยเอา
โครงเรื่องตอนหนึ่งของเทลมา มาใช้ในลูกผู้ชายก็เป็นได้ อาจจะได้ความคิดทางโครง
เรื่องจากเทลมา ฉบับภาษาอังกฤษโดยตรง หรือได้จากเทลมาฉบับที่ ม.จ.พูนศรีเกษมศรี
กับ ม.จ.หญิง ศุขศรีสมร เกษมศรี ทรงแปลก็ได้ หรืออาจเป็นความคิดของศรีบูรพา
เองโดยไม่มีอิทธิพลของวรรณกรรมต่างประเทศมาเกี่ยวข้องเลยก็ได้

ส่วนความมีมนุษยธรรมในค่านิยมมนุษยชน ศรีบูรพาได้แสดงให้เห็นถึงความ
ก้าวหน้าทางความคิดของตนเองถึงสองด้าน คือ ความเห็นใจในความไม่เท่าเทียมกัน
ระหว่างชายกับหญิง และการแบ่งชนชั้นโดยอาศัยฐานะทางการเงิน

โลกสันนิบาต

1) สารัตถะ (Theme)

ความมีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ความจริงใจ และการรู้จักให้อภัย
ต่อกัน เป็นคุณธรรมสำคัญของสังคมมนุษย์

¹ สุทธิ วรรณ "นวนิยายที่แปลลงในวารสารต่าง ๆ " ประวัติการประพันธ์
นวนิยายไทย หน้า 85

2) เรื่องย่อ

สมร ขรรพพิทักษ์ และ ชะอำ สองสาวพี่น้อง กำพร้าบิดามารดา และมีฐานะค่อนข้างยากจน ทั้งสองเป็นครูสอนอยู่ที่กรุงเทพฯ และเช่าบ้านของคุณนายม้วย แท่งหิรัญ สมร มีคนรักชื่อถนัด กุศลนิทย์ ซึ่งมีฐานะยากจนเช่นกัน ถนัดลาจากเธอไปสร้างหลักฐานให้มั่นคงโดยจะใช้เวลา 1 ปี แล้วจะกลับมาแต่งงานกัน ถนัดได้งานเป็นหัวหน้าควบคุมคนงานที่ป่าไม้ที่สวรรค์โลก คุณนายม้วยมีบุตรชายชื่อ บรรเลง เป็นนักแสดงเจ้าชู้ บรรเลงมักหาโอกาสตอนที่สมรไม่อยู่เกี่ยวพาราสีชะอำน้องสาวอยู่เสมอ ต่อมาเกิดไฟไหม้ห้องแถวของคุณนายม้วย ต้นเพลิงเกิดจากห้องของสมร คุณนายให้ตำรวจจับสมร และฟ้องร้องจนสมรต้องโทษจำคุกเป็นเวลา 1 ปี ระหว่างนั้นชะอำก็หลงคารม บรรเลง และหนีตามบรรเลงไปเช่าบ้านอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ชะอำถูกบรรเลงสามีกระทำทารุณกรรมและทอดทิ้ง จนประวิงเจ้าของบ้านเช่า ซึ่งพักอยู่ในบริเวณนั้นทนไม่ไหว และเข้าช่วยเหลืออุปการะ เมื่อชะอำและประวิงใกล้ชิดกันไม่นานก็เกิดรักกัน แต่ทั้งสองฝ่ายต่างพยายามปกปิดความรู้สึกของตนจนชะอำล้มเจ็บลงด้วยความทุกข์ทรมานใจ ก่อนชะอำจะสิ้นใจได้เล่าความจริงให้ประวิงทราบ และฝากให้ประวิงช่วยเหลือพี่สาวของเธอ ซึ่งยังติดคุกอยู่ด้วย ส่วนสมรเมื่อติดคุกจนครบกำหนด และพ้นโทษออกมาไม่พบน้องสาว แต่บังเอิญอ่านข่าวในหนังสือพิมพ์ทราบว่าถนัดคนรักของเธอกำลังจะเปิดห้างเธอจึงไปหา แต่ก็ได้ทราบความจริงว่า ถนัดได้แต่งงานแล้วกับประมาณบุตรสาวของนายจ้างที่ถนัดทำงานด้วย เพราะเข้าใจผิดว่าสมรตายเสียแล้ว เนื่องจากสมรขาดการติดต่อกับถนัดเป็นเวลานาน สมรเสียใจมากจนล้มเจ็บและพักรักษาอยู่ที่บ้านของถนัด ระหว่างที่พักอยู่ประวิงซึ่งเป็นพี่ชายต่างมารดากับประมาณได้เอาใจใส่ดูแลสมรเป็นอย่างดี เมื่อสมรหายดีแล้ว ด้วยความใกล้ชิดกัน สมรและประวิงจึงเกิดรักกันขึ้น และแต่งงานกันในที่สุด ส่วนบรรเลงถูกจับโทษฐานค้ายาเสพติด คุณนายม้วยหมดตัวและไร้ที่พึ่งมาขอทำงานจากประวิงและสมร สมรก็รับไว้ ให้อภัยต่อความผิดในอดีตทั้งหมด

3) วิเคราะห์เรื่องตามนัยแห่งมนุษยธรรม

3.1 ด้านจริยธรรม แก่นของเรื่องได้แสดงให้เห็นชัดแจ้งว่า ผู้แต่งเสนอนวนิยายเรื่องนี้ในฐานะตัวอย่างด้านจริยธรรมที่จะทำให้สังคมมนุษย์เป็นสุข ผู้แต่งได้อาศัยตัวละครทั้งตัวดีตัวร้าย ขณะเดียวกัน นวนิยายเรื่องนี้แสดงว่าผู้แต่งนิยมยกย่องในจริยธรรมข้อใดบ้าง

3.1.1 ความมีเมตตากรุณาช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ จริยธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ ผู้แต่งได้แสดงออกโดยกำหนดให้ตัวร้ายแสดงพฤติกรรมที่ตรงข้ามกับจริยธรรมในข้อนี้ คุณนายม้วย แท่งหิรัญ เป็นเจ้าของบ้านเช่าที่พูดปากใจคน จึงซ้าจริยธรรมในข้อนี้ แม้ว่าจะเป็นความจริงอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ควรกล่าวเสียคนเพื่อมนุษยให้เจ็บช้ำ

อ้างเรื่องค่าเช่าห้องนี้แหละ คนไทยละก็เป็นเก็บยากเก็บเย็นแทบทุกรายที่เคี้ยว พวกเข็ปคมคเห็บกันเสียแหละมาก หลอนคุชิพวกเจ๊กที่เขาเช่าห้องฉัน บางคนอยู่ตั้งสองสามห้องควยซ้ำ ไม่เห็นเขาหักโกหกคอกแหลอย่างคนไทยสักราย คอไปถ้ามีพวกเจ๊กมาขอเช่าฉันจะต้องโละคนไทยให้หมด ชุคสักที เงินทองจะได้ถึงไม่ถึงมือฉันใจน้อย อย่างหลอนถ้าขึ้นเป็นอย่างนี้บ่อย ๆ ก็เห็นจะ ...¹

อีกตอนหนึ่ง คุณนายม้วยได้มาทวงค่าเช่าห้องจากสมรอีก สมรขอผ่อนไปอีก 4 วัน โดยอ้างว่าไ้ให้เพื่อนที่กำลังเดือดร้อนยืมเงินไป พฤติกรรมของสมร แม้จะแสดงให้เห็นความเห็นใจมีเมตตาต่อเพื่อน แต่ก็ขาดความมีระเบียบแบบแผนในการดำรงชีวิต ซึ่งก็เป็นจริยธรรมอีกประเภทหนึ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิตและสังคมในเมืองใหญ่

¹ ภูทาบ สายประดิษฐ์ โลกสันนิบาต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 18

"คิดฉันก็เวียนคุณนายแล้วนี่คะ ว่าขอให้ถึงวันที่ 15 สักหน่อย เป็นเพราะคิดฉันให้เพื่อนเขาไปใช้ด้วยความจำเป็นหรือกะคุณนาย หาไม่แล้วคิดฉันจะไม่ให้คุณนายร้อนใจเลย วันที่ 15 นี่แหละคะ เขารับรองว่าจะเอามาใช้ให้ทั้งหมด และคิดฉันจะชำระเสียทั้งเดือนเก่าใหม่รวมสองเดือนให้เสร็จสิ้นกันเที่ยวแหละคะ"

"แหม เรื่องค่าเช่าห้องของหล่อนนี่แหละฉันรำคาญจริง เป็นต้องนัดเพื่อนกันเสมอ คนอื่นเขาไม่เห็นเหมือนหล่อนเลย บ่อยมากนักที่จริงหล่อนออกจะหน้าใหญ่เกินไป จนทำให้ฉันพลอยเพื่อนร้อไปด้วย ... คนฉลาดเขาคงไม่อยากจะให้เงินต้องมาตายแหงแก้อยู่โดยไม่มีประโยชน์ดอกจ๊ะ แต่อย่างพูดเลย ว่าแต่วันที่ 15 แน่หรือยะ"

ความซัดเมตตาก่อเพื่อนมนุษย์ เช่น คุณนายม้วยนี้ แม้จะพูดความจริงแต่คุณนายม้วยซัดความเมตตากรุณา และยังไม่พิจารณาถึงขอบพรองของตนเองเลย มีแต่จะกล่าวโทษผู้อื่น เมื่อตนไม่ได้ประโยชน์ดังต้องการ จึงเป็นการตอบแทนที่สะสมเมื่อสองพี่น้องจะกล่าวถึงคุณนายม้วยลับหลังบ้างว่า

"แหม ยายนี้แกช่างโหดเหี้ยมเสียเหลือเกินนะจ๊ะพี่" ชะอำพูดกับพี่สาว
"แกเกือบจะตายอยู่แล้ว ยังไม่รู้จักความเมตตากรุณาเสียบ้างเลย ไม่รู้ว่าแกจะงกเงินไปถึงไหน"

"นั่นนะสิ น้องเอ๋ย" สมรถอนใจใหญ่

"ที่ประหลาดใจเหลือเกินเที่ยว ว่าคนที่หาความเมตตาปราณีต่อเพื่อนมนุษย์ไม่ได้เลยเช่นนี้ ทำไมเทพดาจึงคุ้มครองรักษาอยู่อีก"²

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ โลกสันนิบาต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 41

² ก. หน้า 47

ตัวละครอีกตัวหนึ่ง คือ ประวิง นับเป็นผู้มีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ที่ผู้แต่งเจตนาสร้างขึ้นในลักษณะเปรียบเทียบกับคนที่โหดร้าย เช่น คุณนายม้วย และนายบรรเลง บุตรชาย ประวิงเป็นผู้มีฐานะดีไม่แพ้คุณนายม้วย มีบ้านให้เช่าเหมือนกัน แต่มีลักษณะนิสัยแตกต่างตรงกันข้าม เห็นได้ชัดจากการที่ประวิงช่วยเหลือชะอำซึ่งถูกสามีคือนายบรรเลงกระทำทารุณและยังอุปการะชะอำโดยไม่ได้อะไรหวังผลประโยชน์ตอบแทน ใดแกเมื่อประวิงได้ทราบประวัติความเป็นมาของชะอำ

ประวิงเป็นผู้สมบูรณ์พูนสุขมาแต่年幼จนใหญ่ บิคารมารคาของเธอเป็นคนมั่งมีตัวเธอเองไม่เคยได้รับความอนาทรร้อนใจอย่างแสนสาหัสมาก่อนเลย เมื่อได้ทราบนิยายของชะอำอันก่อปรักภัยความลำบาก ทั้งที่หล่อนได้บรรยายให้ฟังแล้ว เธอจึงรู้สึกว่ในโลกนี้ยังมีมนุษย์ที่เคราะห์ร้ายอยู่มากมายกายกองนัก อนึ่งเธอเป็นผู้โอบอ้อมอารีใจคอกว้างขวางเปรียบเสมือนลำน้ำอันใหญ่สร้าง บ่อมนินตี่จะสละไค้ในอันจะเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์อยู่ทุกโอกาส ยิ่งชะอำผู้เป็นเพศแห่งมารคาโลกด้วยฉนั้น เธอถึงยิ่งเต็มใจจะช่วยเหลือหล่อนให้ถึงขนาดความเป็นอยู่ของหล่อนที่แล้ว ๆ มามันเป็นที่น่าสมเพศอนเอนจนน่าเสียเหลือประมาณ¹

ตอนประวิงออกปากช่วยเหลือชะอำ เช่น

ถ้าไม่รังเกียจแล้ว ฉันยินดีจะช่วยเหลือเธอทุก ๆ ทางที่ฉันสามารถจะช่วยไค้ และฉันขอให้เธอเข้าใจเสียแต่บัดนี้ว่า การที่ฉันช่วยนั้นยอมช่วยด้วยความบริสุทธิ์ในใจจริง ๆ มิได้หวังการตอบแทนแต่อย่างหนึ่งอย่างไค้ ถ้าเธอจะ

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ โลกสันนิบาต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 128

ถือเสียว่าการที่ฉันเกิดมาเจอเธอเป็นหน้าที่ที่แท้จริงอย่างหนึ่ง ซึ่งมนุษย์ก็
มนุษย์จะพึงปฏิบัติต่อกัน ในเมื่อฉันหนึ่งได้รับความทุกข์ยาก และอีกคนหนึ่ง
พอจะบำเพ็ญเสียได้ ตามวิสัยของสาธุชนทั้งปวงแล้ว ฉันก็จะรู้สึกปลอดภัย
ใจมาก¹

ประวิงและชะอำ ใ้เคยอยู่ใกล้ชิดกันและประวิงมีความรักชะอำในเวลาต่อมา
แต่ประวิงก็ไม่กล้าเอ่ยปากเพราะเกรงชะอำจะเข้าใจผิดว่า การช่วยเหลือต่าง ๆ นั้น
ไม่ได้เป็นไปด้วยใจบริสุทธิ์ จึงเก็บความรู้สึกไว้เพื่อเพราะเหตุด้วยความมานะของเธอ
ในอันที่จะรักษาวาจาสัตย์จากมลทิน จนเกือบจะใกล้วาระสุดท้ายของชะอำ ชะอำจึง
ได้เปิดเผยความในใจก่อนว่ารัก

ประมาณ ภรรยาของถนัด กุศลนิศย์ นับเป็นบุคคลหนึ่งที่มีเมตตาธรรมโอบอ้อม
อารี และอ่อนหวาน เพราะทั้ง ๆ ที่รู้ว่าสมรเป็นคนรักเก่าของถนัดสามี และทั้งสองมี
โอกาสได้พบกัน ส่วนตัวเธอเป็นผู้มาทีหลัง แต่เธอก็ไม่โกรธ เกลียด หรือชิงไหวชิงพริบ
ในฐานะคู่แข่ง กลับช่วยเหลือสมรเป็นอย่างดีและจริงใจ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

บุคคลที่สองรองจากถนัดลงมาคือประมาณ หล่อนเป็นสตรีที่ไม่งามแต่รูปร่าง
อย่างเดียว ยังน้ำใจของหล่อนถึงคงามสมควร เคารพบูชาเป็นอย่างยิ่งด้วย
ประมาณไม่เคยนึกถึงหวงในการที่สมรคนรักเดิมของสามีมาอยู่ร่วมชายคา
บ้านเดียวกัน ทั้งนี้เพราะหล่อนเคารพและวางใจในความซื่อสัตย์และความ
รู้จักนึกขอบขั้วดีของสามีหล่อนด้วย ในเรื่องประมาณไม่มีความระแวง
แม้แต่น้อยหนึ่ง ดวงใจของหล่อนบริสุทธิ์เสมอ ประมาณเคยออกปากว่าจะ

¹ ภูหลวง สายประดิษฐ์ โลกสันนิบาต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 129

รักสมร เหมือนพี่สาว และบัดนี้หล่อนก็ได้ปฏิบัติตามวาทะที่ไ้กล่าวไว้แล้ว
เหตุฉะนั้นสองสตรีจึงสนิทสนม รักใคร่กันมาก¹

ลักษณะดังกล่าวจะบิดไปจากธรรมชาติของมนุษย์ทั่วไปที่มีกตเวทิตาอันเป็น
ที่รักของตน แต่แนวในการแต่งของศรีบูรพาอยู่ในกรอบของจริยธรรม คือ ต้องการให้
บุคคลในเรื่องแสดงคุณธรรมอันงดงาม จึงเสนอแนะแบบอย่างชีวิตที่ผู้แต่งคิดว่าดีงามแก่
ผู้อ่าน ตัวละครบางตัวจึงมีลักษณะที่ตีเกินไป

3.1.2 ความเป็นธรรมในสังคม ผู้แต่งได้กล่าวถึงพฤติกรรม
ของคุณนายม้วยเจ้าของห้องเช่าที่สมรและน้องสาวเช่าอยู่ เมื่อเกิดไฟไหม้ห้องเช่าอัน
เป็นอุบัติเหตุ คุณนายม้วยก็กล่าวหาสมรอย่างขาดความเป็นธรรม และยังข้างพยานเท็จ
ว่าสมรกระทำโดยอาชญากรรมร้ายและโดยเจตนา จนสมรต้องถูกจำคุกเป็นเวลา 1 ปี
ทั้งข้อความต่อไปนี้

"จับตัวไว้ไปลิด นังนี้แหละเป็นตัวการ" คุณนายม้วยเอ็ดตะโรพร้อมทั้งยกมือ
ขึ้นชี้หน้าสมร

"คันไฟเกิดที่ห้องนางนี่ มันทำให้ฉันฉิบหายมาก มันเจ็บใจฉันอยู่ด้วย มันคง
แกล้งฉัน ..."

"คุณนายโปรดหยุดเสียก่อน" นายตำรวจผู้มีสติสัมปชัญญะ หันมาห้ามคุณนาย
ม้วยอย่างสุภาพ

"การจับกุมและไต่สวน โปรดมอบให้อยู่ในความวินิจฉัยของผม" แล้วเขา
ก็หันมาทางสองสาวพี่น้องซึ่งยืนตกตะลึงพิงเพดานอยู่ และถามว่า

¹ ภูหลวง สายประคิมรุ้ โลกสันนิบาต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 179

"คุณนายผู้นี้และพวกชาวบ้านสองคนนี้" เขาชี้ตัว "ยืนยันว่าต้นไม้เกิดขึ้นที่
ห้องของเธอ"

"จริงเจ้าคะ" สมรตอบเสียงเบา และสั่นคิ้วความเป็นทุกข์¹
"ถ้าเช่นนั้นเป็นอันหมดปัญหา ฉันขอ ..."

จากข้อความที่ยกมาจะเห็นว่าผู้แต่งต้องการแสดงให้เห็นว่า คนมั่งมีบางคนมักจะ
แต่ประโยชน์ของตน และนับถือเงินมาก มากกว่านับถือมนุษย์ และสืมนึกถึงความยาก
ลำบากของคนยากจน ซึ่งยอมอยู่ในฐานะคับแค้น และยากที่จะช่วยตัวเองให้พ้นความ
ลำบากได้

3.1.3 ความซื่อตรงและความมั่นคง อันเป็นจริยธรรมประเภท
ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ในเรื่องนี้เป็นลักษณะจริยธรรมของสามี คือ
นายถนัค กุศลนิสัย ซึ่งรักใคร่อยู่กับสมร แต่เมื่อขาดการติดต่อ ถนัคเข้าใจว่าสมร
เสียชีวิตแล้ว จึงได้แต่งงานกับประมาณบุตรสาวของนายจ้างของตน เมื่อภายหลังได้ทราบ
ว่าสมรยังมีชีวิตอยู่ แต่เธอไปต้องโทษยาวนาน แต่ถนัคก็ยังคงเป็นสามีที่ซื่อตรงต่อภรรยา
และพยายามที่จะแปรความรักเก่าเป็นความเมตตาและปรารถนาดี ดังความตอนหนึ่งใน
เรื่องว่า

... ถนัคเป็นคนดีหนึ่ง ซึ่งคอยประเล้าประโลมเอาอกเอาใจให้หล่อนลืม
ความหลังเสีย และปรับปรุงโอวาทเพื่อเป็นหนทางให้หล่อนใช้ชีวิตอันยังอยู่
ในวัยที่น่ารัก ให้ทอดไปในทาง ความสุขความเจริญในภายภาคหน้า ซึ่งถึง
โดยเธอจะหมดโอกาสไคร่รวมความรักหล่อนในฐานะสามีภรรยาทั้งได้เจตนา

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ โลกสันนิบาต โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

ไว้แต่เดิมที่ก็ตาม แต่ในความรักทุก ๆ ประเภทซึ่งออกไปจากที่กล่าวแล้ว
เขาย่อมมีต่อหล่อนอย่างประมาณค่ามิได้ทีเดียว และย่อมใคร่อุปการะใน
ทุก ๆ ทางที่สามารถจะให้ได้¹

แต่เนื่องจากถนัด เป็นคนมีจิตใจละเอียดอ่อน จึงเห็นว่าการแต่งงานกับประมาณ
ก็เป็นความผิดของคนส่วนหนึ่ง เพราะไม่สืบให้รอบคอบก่อนก็คว่นแต่งงาน เป็นผลให้ชีวิต
ต้องผันแปรไปจากที่วางแผนไว้เดิม ถนัดจึงพยายามช่วยเหลือเกื้อกูลสมร และก็ได้รับ
ความไว้วางใจจากภรรยา เช่น "... หล่อนเคารพและวางใจในความซื่อสัตย์และความ
รู้จักผิดชอบชั่วดีของสามีหล่อนด้วย"² ดังนั้น ชีวิตของถนัดจึงราบรื่นและมีความสุขด้วย
จริยธรรมของตน

3.1.4 ความรับผิดชอบ จริยธรรมประเภทส่งเสริมความ
สัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ ลักษณะอีกอย่างหนึ่งที่ศรีบูรพาแสดง "ทัศนะ" เกี่ยวกับชีวิต
แต่งงานไว้ (ในเรื่องมารมณูญ์ ก็มี) คือ การที่ตัวละครชายมีความคิดที่จะสร้างฐานะ
ของตนเองให้มั่นคงเป็นหลักฐานก่อนที่จะแต่งงานและมีความคิดว่าการแต่งงานโดยที่ฐานะ
ยังไม่มั่นคง เป็นการแต่งงานอย่างสุขเอาเผากินและชีวิตสมรสก็จะเป็นไม่สุข เพราะ
ความจนสามารถทำลายความรักได้ดังคำพูดของถนัด ที่พูดกับสมรคนรักก่อนที่จะจากสมร
ไปสร้างฐานะ

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ โลกสันนิบาต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 179

²
ก.

... ที่จะชี้ให้เห็นความจนนั้นมีอุปมาเหมือนกับรวงผึ้ง ซึ่งมีรูขุมผึ้ง
อับมดคลไวัหลายต่อหลายอย่าง ... ความจนเป็นแอ่งกลางเหมือนกับ
ความรัก ความจนเป็นเครื่องให้กำเนิดความทุกข์ ความร้อนใจ ความไม่
กว้างขวาง ความไม่สวย ความโง่เขลา ฯลฯ กลางง่าย ๆ ความจนให้
โดยมากซึ่งตรงข้ามกับความรักให้ แต่ที่ทราบว่า ความจนยังมีที่ร้ายกาจ
อีกอย่างหนึ่ง ยอดรัก ที่ที่ร้ายกาจนั้นคือ ความจนสามารถทำลายความรัก
แม้ไม่ทำลายอย่างฮวบฮาบก็ยอมทำลายไปทีละน้อยเปรียบเหมือนสนิมซึ่งมี
อำนาจกัดเนื้อเหล็กให้กร่อน และพินาศไถ่นั้นเที่ยว ความจนยอมมีกรรมคา
ของมันร้ายแรงถึงปานดังนี้ ความรักจะต้านทานอย่างไรไหว 90
เปอร์เซ็นต์จะต้องมีความแน่นอนอย่างนี้ทีเดียว ไม่มีคนฉลาดคนใดจะหวัง
ความปลอดภัยใน 10 เปอร์เซ็นต์ที่เหลืออยู่¹

3.1.5 การให้อภัยต่อศัตรู เป็นจริยธรรมประเภทส่งเสริม
ความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ บุคคลที่เป็นตัวอย่างในจริยธรรมข้อนี้คือ สมร ซึ่งผู้แต่ง
ได้บรรยายคุณลักษณะของเข่าว่า เป็นผู้งามทั้งรูปและจิตใจ ซึ่งใครได้พบก็จะพอใจ

ธรรมดาของความงาม จะว่าไปแล้วก็อยู่ในเกณฑ์นานาจิตตัง ดวงหน้าของ
หญิงผู้งามสำหรับชายคนนั้นจริง แต่จะให้งามตลอดไปถึงนัยน์ตาของชาย
คนอื่นมาก ๆ หัวทั้งส้นนั้นก็หาไม่ได้ ส่วนน้ำใจอันเป็นกุศลงำไว้ซึ่งความ
บริสุทธิ์ เคลือบไปด้วยความหวานและสุภาพพร้อม ฯลฯ คำนี้น่าจะงาม
สำหรับความรู้สึกของทุกคน ...²

¹ ภูหลวง สายประสิทธิ์ โลกสันนิวาส โดยศรีบูรพา (นามแฝง)
หน้า 13 - 14

² ภู. หน้า 180

สมรผู้มีน้ำใจอันดีงาม ยอมให้อภัยแก่คุณนายม้วย แท่งหิริญ ผู้ซึ่งมุ่งร้ายต่อตัวเธอมาโดยตลอด ทั้งบรรเลงบุตรชายของคุณนายม้วยก็เป็นผู้ที่เป็นเหตุให้น้องสาวเสียชีวิต เมื่อคุณนายม้วยตกยากไร้ที่พึ่ง เธอก็ไม่ถือโทษและยังไต่ถามการะควย ดังคำบรรยายตอนหนึ่งของผู้แต่งว่า "ผู้มีธรรมไม่เคยรู้จักความสามารถของเวรไม่เคยโทษร้ายต่อผู้ใด ไม่ว่าเป็นมิตรหรือศัตรู"

3.2 ก้านลิขิมนุชยธรรม

3.2.1 ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ผู้แต่งแสดงแนวคิดว่าคุณนายม้วยมีความเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นคนมั่งมีหรือคนยากจน แม้ตัวละครคือคุณนายม้วยจะแสดงอาการถูกเหยียดหยามคนจนว่าไม่เท่าเทียมกับนาง แต่ศรีบูรพาจะไม่เห็นด้วย และจะเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับตัวละครนั้น โดยนำเสียงเสมอ ดังเช่นตอนคุณนายม้วยไปทวงค่าเช่าบ้านจากสมร และพบนายถนัด กุศลนิทย์ ก็แสดงอาการถูก

คุณนายม้วยยกมือขึ้นท้าวสะเอวถอยหลังมาเล็กน้อยเป็นเชิงรังเกียจ แล้วทอดสายตามองดูชายหนุ่มตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้า อาการมองชนิดนั้นมันเป็นอาการของคนมีเงินชั้นไพร่ ใช้เป็นเครื่องหมายแสดงความดูถูกมนุษย์โดยตรงทีเดียว นายกุศลนิทย์หน้าแดงกำ กำหมัดแน่น ในที่สุดเขาระบายลมหายใจยาว ถ้าการมองชนิดนี้ไม่เกิดจากเพศและวัย ซึ่งโลกจะต้องให้อภัยแล้ว ถนัดจะปล่อยให้กำหมัดนั้นคลายออกก่อนได้กระแทกหน้านั้นให้กลิ้งไปไม่ได้เลย²

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ โลกสันนิบาต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 202

² ก. หน้า 19

หรือตอนคุณนายม้วยเหยียดยกเพื่อนของสมรที่ยืมเงินของสมรไปให้จนสมรต้องผัดผ่อน
ค่าเช่าบ้านว่า

"ฉันไม่เชื่อเลยว่าเพื่อนของหล่อนจะเป็นคนตรงต่อเวลาเช่นนั้น แต่ถาพลาต
อีกครั้ง" ... สีหน้าของสมรแดงเรื่อด้วยความไม่พอใจ "คุณนายจะเข้าใจ
ไปเสียก่อนเช่นนั้นคุณไม่สู้จะเหมาะนะค่ะ" เสียงของหล่อนออกจะสั้น ๆ
"เพราะอะไรกันยะ " แกะไขคำถามอย่างป่าเถื่อนที่สุด "มันเป็นการถูก
เพื่อนของดิฉันโดยตรงเจ้าค่ะ" หล่อนเน้นคำว่า "เจ้าค่ะ" ด้วยเสียง
หนักเพราะความโกรธ

"ฉันไม่เห็นว่าจะแปลกอะไรนี่ยะ เพื่อนของหล่อนวิเศษอย่างไรเพียว
เมื่อถึงกับต้องมาขอยืมเงินจากคนเช่นหล่อน ไซ้แล้วก็ไม่น่าจะคิดอะไรอีก"
สีหน้าของหล่อนแดงยิ่งขึ้น "อันนี้คุณนายวัดความดีวิเศษของคนด้วยการมี
และไม่มีเงินคอกหรือคะ"¹

น้ำเสียงของผู้แค้นซึ่งตำหนิคุณนายม้วยในการเหยียดหยามผู้อื่น แม้ว่าการเหยียด
หยามนั้นจะเกิดจากการผิดสัญญาของสมรที่ยังไม่สามารถชำระค่าเช่าบ้านได้ตามกำหนด
เวลา ด้วยได้นำเงินไปให้เพื่อนยืม จึงเท่ากับสมรละเมิดสิทธิในทรัพย์สินที่คุณนายม้วย
ก็ตาม แต่คุณนายม้วยก็ไม่ควรดูหมิ่นผู้ใดทั้งสิ้น คำชี้แจงของสมรที่กล่าวถึงเพื่อนที่กำลัง
ขัดสนเงินทองสมควรได้รับความเห็นใจบ้าง แม้หากจะไม่เห็นใจผู้อื่น แต่ถ้าเป็นผู้มี
มนุษยธรรมแล้วก็ย่อมไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกัน อย่างไรก็ตามชีวิตในสังคมเมืองใหญ่นั้น
การผิดพลาดสัญญาจ่ายเงินของสมรก็ไม่ถูกต้องนัก

¹ ภูหลวง สายประคิษฐ์ โลกสันนิบาต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 45

นอกจากคุณนายม้วยแล้ว นายบรรเลงบุตรชายของคุณนายม้วยซึ่งมีความเลวพอ ๆ
กันกับแม่ ก็ผู้แต่งใจแสดงความเห็นตรงคนไว้วา

อยู่ข้างจะหยิ่ง ๆ พุดจาไว้ตัวว่าข้าเป็นคามีเงิน เป็นนักเลงผู้หนึ่ง ซึ่งสมควร
ไ้รับสมญาว่า 'เสือ' อีกอย่างหนึ่งเป็นคนที่ผู้ใหญ่เรียกว่า 'ไม่เอาถ่าน'
ชอบแต่ในการเที่ยวสำมะเลเทเมา ความประพฤติกเลวทราม ...
บรรเลงเป็นลูกชายคนเดียวของคุณนายม้วย แต่งพิธี บิดาถึงแก่กรรมเมื่อ
เล็ก ๆ การที่คุณนายม้วยมีลูกชายเพียงคนเดียวนี้ นับว่าเป็นคุณของอาณา
ประชาราษฎร์ชาวสยามเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าแก่ขึ้นมีเป็นคนที่สอง ...
ที่สามอีก ความลำบากยากแค้นอันจะเผยแพร่หลายฟุ้งชานออกไปจาก
ความระยำของลูกชายแก่ ก็น่าจะถูกกลามไปสู่คนดี ๆ ทั่วไปเป็นแน่แท้ ...¹

นิสัยของบรรเลงคือ การเป็น "เสือ" ผู้หนึ่ง และทารุณต่อผู้หนึ่ง มันเป็นการ
เหยียดเพศหญิง โดยถือหญิงเป็นเพียงชนชั้นที่ต่ำกว่าคน และเป็นเพียงเครื่องบำเรอ
ความสุข การกระทำของบรรเลงนับว่าไร้มโนธรรมเห็นได้ชัด จากการที่บรรเลง
ล่อลวงชะอำเป็นภรรยาใคร่สนใจแล้วทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพังอย่างไม่เอาใจใส่ ชำยัง
กระทำทารุณต่อเธอด้วย

ถึงขอความในคอนบรรเลงมาหาชะอำหลังจากหายไปนานถึง 10 วัน เมื่อพบกับ
ภรรยาก็แสดงความกตัญญูและข่มขู่เธอ ชะอำจึงกล่าวว่า

... คุณเห็นสมควรแล้วหรือคะจึงได้กล่าววาจาเหยียดหยามภรรยาผู้ภักดี
ของคุณถึงเพียงนี้ สตรีทั้งหลายแหล่จะทนฟังหาได้ไม่ แค่นี้ฉันเป็นคน
สันคิต ... เป็นคนสันไร้มคอก จะหาที่พึ่งที่อาศัยจากใครไม่ได้อีกแล้ว

¹ ภูหลวง ดายประคิษฐ์ โลกสันนิบาต โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

จึงรู้สึกอึดอัดใจ คุณจะหนักมาสักประการใด ก็ไม่ได้คิดจะหนักตอบ
ถึงเช่นนี้คุณก็ยังไม่มีความสมเพชเวทนาแม้บ้างเลย คิดันรู้ตัวอยู่เหมือนกัน
ว่าคุณเตรียมจะทอดทิ้งคิดันในวันใดวันหนึ่งในเร็ว ๆ นี้ ...

... ถอยคำของคุณแต่ละคำมันกรีดหัวใจคิดันให้เจ็บซ้ำเหลือเกินนัก
คิดันจะต้องตายเพราะความอศวก หรือหมกที่พึ่งพาอาศัยสถานใดก็สุด
แล้วแต่เทพดาฟ้าดินจะบันดาลให้เป็นไป แต่ที่จะทนให้คุณคุณคลนและ
เหยียบย่ำเล่นอยู่เสมอไปนั้น คิดันทนไม่ไหว คิดันเป็นสตรีก็จริง ...
แต่ทำไมไม่ได้เกิดมาในตระกูลทาส ไม่ใช่เป็นชาวไร่ชาวนาคอยที่ไม่รู้จักค่า
ของเกียรติศักดิ์ แปลว่าอะไร ... คิดันได้รับการศึกษามาบ้าง
... ได้รับความอบรมจากมารดาที่ดี คิดันจึงจะทนให้คุณคุณกดขี่ไปไม่ได้...

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้แต่งยกย่องและให้คุณค่าแก่สตรีว่าเป็นมนุษย์
เสมอกับผู้ชาย ซึ่งเน้นความมีมนุษยธรรมของผู้เขียน

หัวใจปรารถนา

1) สารัตถะ (Theme)

ความรักของหนุ่มสาวย่อมอยู่นอกเหนืออิทธิพลของค่านิยมทางสังคม

2) เรื่องย่อ

ทอง ลักษณะบุตร เป็นชายหนุ่มที่ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านโกมลเศรษฐ
โดยเกี่ยวคองเป็นญาติกับพระพิชัยเสนา ทองมีโอกาสสนิทสนมกับวารี โกมลเศรษฐ
ลูกสาวเจ้าของบ้าน

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ โลกสันนิบาต โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

วันหนึ่ง ทนง วารี และคณะ ไปเที่ยวที่เกาะสีชัง ขณะเดินทางกลับ ทางเรือของเรือใบหลุยส์ก็ดับเรือไม่ได้ เวลานั้นคลื่นลมจัด ไม่มีใครกล้าเสี่ยงภัย แต่ทนงลงไปผูกทางเรือเรือได้สำเร็จ ทำให้วารีประทับใจในความกล้าหาญของทนง อีกคราวหนึ่งระหว่างการเดินทางโดยรถยนต์ วารี ทนง และคณะ ได้ประสบปัญหาทางรถแตก ทำให้เดินทางกลับไม่ได้ ขณะนั้นมีชายหนุ่มชื่อ วิหุรพันธุ์ ขับรถผ่านมาจึงอาสารับวารีและคณะกลับบ้าน เหตุการณ์ในครั้งนั้นทำให้วิหุรพันธุ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับคุณเคยและชวนวารีไปดูละคร ทำให้ทนงเข้าใจผิดว่าวารีชอบวิหุรพันธุ์ คืนหนึ่งเมื่อวารีกลับจากดูละครได้มองไปที่ห้องของทนง เห็นนอยสาวใช้กำลังโผล่เข้าออกทนง ก็ทำให้วารีเข้าใจผิดว่าทนงมีความสัมพันธ์กับนอย จึงทำให้วารีตกลงใจที่จะแต่งงานกับวิหุรพันธุ์ ครั้นทนงรู้ว่าตนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ จึงตกลงใจหนีออกจากบ้านโกมลเศรษฐ ไปพักค้างคืนที่บ้านเพื่อนเพื่อเตรียมเดินทางต่อไป เป็นคืนเดียวกับที่นอยได้หนีออกจากบ้านเช่นกัน ทำให้คนในบ้านเข้าใจกันว่านอยกับทนงได้หนีออกไปใช้ชีวิตด้วยกัน

ต่อมาเกิดเหตุการณ์ที่ไม่มีใครคาดถึง คือ ละม่อม บุญญาภิรมย์ ได้ส่งจดหมายพร้อมภาพถ่ายของวิหุรพันธุ์กับตนและลูกชายมาให้วารี ทำให้วารีทราบความจริงว่าวิหุรพันธุ์ไม่ใช่ชายโสด จึงปฏิเสธการแต่งงานกับวิหุรพันธุ์ แม้ว่าวิหุรพันธุ์จะอ่อนวอนเท่าใดก็ไม่เป็นผลสำเร็จ

จากนั้นนายอ่อน ได้นำจดหมายของทนงที่ฝากคนไว้มาให้วารี ทำให้วารีได้ทราบความจริงใจของทนงว่ารักตน จึงออกติดตามและไปค้นที่สถานีรถไฟ ซึ่งเป็นเวลาที่รถไฟเกือบจะออกจากสถานีอยู่แล้ว และขอร้องให้ทนงกลับ ทนงจึงได้กลับไปอยู่บ้านโกมลเศรษฐตามเดิม ในที่สุดทั้งสองก็เข้าใจกันและได้แต่งงานกัน ส่วนนอยสาวใช้ได้หนีไปบวชชีที่วัดแห่งหนึ่ง

3) วิเคราะห์เรื่องตามนัยแห่งมนุษยธรรม

3.1 ด้านจริยธรรม เนื่องจากเนื้อเรื่องแสดงให้เห็นความรักหลายแบบแตกต่างกันตามฐานะของบุคคลในค่านิยมของตัวละคร จึงปรากฏในรูปของ

"ความรัก" ในหลายแบบ เช่น ความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ด้วยกัน ความเสียสละ
เชื่อผู้อื่น และหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อกันตามฐานะของตัวละคร นอกจากนี้ยังมีจริยธรรม
ด้านอื่น ๆ อีก ดังต่อไปนี้

3.1.1 จริยธรรมในฐานะของลูกผู้ชาย หนงเป็นตัวละคร
ตัวเดียวในเรื่องนี้ที่มีคุณสมบัติของลูกผู้ชาย เช่น มีความกล้าหาญ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
ความอดกลั้น และความกตัญญูทศเวที่ดังนี้

ความกล้าหาญ ในการเดินทางกลับจากการเที่ยวพักผ่อน
ที่เกาะสีชังของหนง วารี และคณะ หางเสือเรือหลุด ไม่มีชายคนใดกล้าที่จะเสี่ยงภัย
ลงไปผูกหางเสือเรือ เพราะกลัวฉลามและพายุ ด้วยความรักในชีวิตเพื่อนเพื่อร่วม
เดินทาง หนง จึงยอมเสี่ยงชีวิต ตัดสินใจด้วยความเด็ดเดี่ยว ลงไปผูกหางเสือเรือได้
สำเร็จ "ไม่มีใครลง ฉันจะลงไปเอง ... สิ่งเชือกมาซี เวลาเป็นของมีค่า"¹

ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อบุคคลทั่วไป และต่อบุคคลที่ต่ำกว่า
ขณะที่ วารี หนง และคณะ ยังพักอยู่ที่ค่ายลัทธิหมาราช ซึ่งในวันหลังจากเรือได้
ประสบอุบัติเหตุ หางเสือหลุดไถ่หนึ่งวัน ละม่อมเพื่อนรักของวารีเป็นผู้นำหนึ่งในคณะท่อง
เที่ยว และไต่ประสมกับเหตุการณ์คืนนั้นครั้งนั้นด้วย ได้มีโอกาสพบและสนทนากับวารี
ตอนหนึ่งภายหลังจากที่ทั้งสองได้คุยกันถึงเหตุการณ์ที่เพิ่งผ่านมา วารีได้กล่าวตำหนิคนใช้
ของตน และไต่ถาม พร้อมกับกล่าวระลึกถึงบุญคุณของหนงที่ช่วยให้ทุกชีวิตปลอดภัย ละม่อม
ได้กล่าวชมคุณงามความดีของหนงตามความรู้สึกของคนที่ได้พบเห็นบ้างว่า "คุณหนงเป็น
คนขริบ ๆ ก็จริง แต่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มาก"² นอกจากหนงจะมีความเอื้อเฟื้อ

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หัวใจปรารถนา โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

²
ก. หน้า 15

ก่อนที่มีฐานะทางสังคมติดเทียมกันแล้ว บุคคลที่มีฐานะทางสังคมต่ำกว่าคน หนึ่งก็ให้ความสนิทสนมใกล้ชิด ให้ความช่วยเหลือด้วยดีเสมอมา จนน้อยสาวใช้ของบ้านโกลเดอเรชที่หนึ่งพักอาศัยอยู่เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ในคืนหนึ่งเมื่อน้อยเลิกจากการร้อยดอกไม้ ไข่มองไปที่ห้องของหนึ่งเห็นว่าไฟสว่าง คิดว่าหนึ่งยังทำงานอยู่และน่าจะหิวจึงคิดทำอาหารไปให้ โดยที่หนึ่งไม่ได้สั่ง ทั้งนี้เพราะน้อยรู้สึกว่ "เธอเป็นผู้ชายอันแท้จริง สมควรที่ทุกคนจะเอาใจใส่สารทุกข์สุกดิบของเธอให้จงหนัก หล่อนบูชาน้ำใจอันเปี่ยมเป็นสุ้มของเธอ บูชาความเชื่อเพื่อโอบอ้อมอารี ..."¹

ลักษณะการเชื่อเพื่อเอื้อแผ่ของหนึ่งต่อบุคคลอื่น ผู้แต่งไม่ได้แสดงออกให้ชัดเจน แต่ก็จะเห็นได้จากบทสนทนาและความรู้สึกของตัวละครอื่นที่เกี่ยวข้องกับหนึ่ง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าการที่จะให้หนึ่งแสดงความเชื่อเพื่ออย่างชัดเจนด้วยการสร้างเรื่องราวขึ้น ให้หนึ่งได้มีโอกาสแสดงจริยธรรมทางค่านี้นี้จริง ๆ ไม่มีความจำเป็นต่อการดำเนินเรื่อง ผู้แต่งจึงเพียงแต่แสดงความเชื่อเพื่อของหนึ่ง โดยให้ผู้อื่นกล่าวถึง และการที่น้อยศรัทธาบูชาหนึ่งก็เป็นสิ่งที่น่าพิจารณาว่าไม่ได้เกิดขึ้นเพราะความดีงามของหนึ่งทั้งหมด ส่วนหนึ่งที่ทำให้หนึ่งบูชาและเอาใจใส่หนึ่งคงเป็นเพราะความรู้สึกของความรักที่น้อยมีต่อหนึ่งในฐานะของหนุ่มสาวตามเจตนาของผู้แต่งที่กำหนดไว้

ความออกกลั่น เป็นตอนที่รถยนต์ไปรับคณะท่องเที่ยวของวารีกกลับเกิดยางแตกกลางทาง พอที่วิทูรพันธุ์ ขับรถผ่านมาทางนั้น ได้ขึ้นอาสารับวารีและป้าของเธอกลับบ้าน ขณะนั้นหนึ่งก็นายอ่อนคนใช้กำลังลงสุมยางทดสอบว่าใช้ได้หรือไม่ วารีจึงเรียกหนึ่งให้ขึ้นรถวิทูรพันธุ์กลับบ้านเสียพร้อมกัน ... "สำหรับคนใช้ผมจะกลับมารับพร้อมกับข้าวของอีกเที่ยวหนึ่ง"² วารีต้องอธิบายให้ฟังว่าหนึ่งเป็นญาติของคน วิทูรพันธุ์กล่าวขอโทษก็จริง

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หัวใจปรารถนา โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 61

² ก. หน้า 31

แต่กลับขอโทษกับวารี เมื่อรถของวิหกรัณห์รับวารีกับป่าของเธอออกไปส่งที่บ้านแล้ว
นายอ้อนไค้พูดกับทงถึงวิหกรัณห์ ซึ่งทงบอกกับนายอ้อนว่า เขาใช้เหตุผลยับยั้งความ
โกรธวิหกรัณห์อย่างเต็มที่

"ดูท่าทางหมออออกจะเยือกยิ่งยโสไม่ใช่เล่น" อ้อนพูดเปรย ๆ

"หมอเข้าใจว่าคุณเป็นคนใจของคุณวารี ตกต่ำอย่างซีเหมาทีเดียว"

"แต่ฉันมันก็แค้นตัวปอนพอกู" เธอตอบ "อายุความสวยงามนี้แหละช่าง
ไม่รู้จักรักกับเขาเสียควยนาเจ็บใจจริง ให้เขาถูกเสียบ้างแหละดี"

"เกิดเป็นคนให้เขาถูกมันจะดีที่ไหนครับ" อ้อนพูดอย่างรีบร้อน

"ถ้าผมเป็นคุณหมอนี้ถูกเตะแล้ว ให้หาหินซี"

"เขาผิดเขาก็ขอโทษฉันแล้วช่างเถอะ"

"อะไรได้คำเดียว หมอก็ไม่ได้ขอโทษคุณ หมอขอโทษคุณวารีต่างหาก
นั่นมันเป็นการถูกลงถึงสองต่อ" ทงมองดูตาคนขับรถผู้รักก็เข้มแข็ง ในที่สุด
พูดออกมาด้วยเสียงอันดัง

"ถูกของนายอ้อนทีเดียว เขาถูกฉันถึงสองครั้ง"

เธอเม้มริมฝีปากเป็นที่ตรอง แล้วเอ่ยต่อไปด้วยน้ำเสียงปกติ

"แต่ก็ช่างเถอะคนเราเพิ่งพบกันที่แรก ถือว่ายังไม่ไรรักกันไว้ก่อนดีกว่า"¹

เกี่ยวกับอาชีพรับใช้ ตามน้ำเสียงของศรีบุรพา คงเห็นว่าเป็นอาชีพที่ไม่มี
เกียรติยศ ไม่น่ายกย่อง ไม่ได้รับการเหลียวแลจากชนชั้นที่สูงกว่า การไม่เอาใจใส่ใน
การแต่งกายของทงจึงทำให้วิหกรัณห์ เข้าใจว่าเป็นคนรับใช้ ทงคำหั้นตัวเองในเรื่องนี้

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หัวใจปรารถนา โดยศรีบุรพา (นามแฝง)

ว่า "แต่ฉันมันก็เก่งตัวปอนพอกู ... เจ็บใจจริง ให้เขาถูกละเลยบ้างแหละดี"¹
 อาชีพไฟก็แล้วแต่ที่เป็นอาชีพสุจริต แม้จะเป็นอาชีพที่ไม่ได้รับการยกย่องก็ไม่ควรจะได้รับ
 การเหยียดหยาม มรยาตและความรู้สึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ในข้อนี้เป็นจริยธรรมยิ่งข้อหนึ่ง

นอกจากนั้นจะมีความอดกลั้นต่อความโกรธแล้ว ความอดกลั้นที่น่านิยมอีก
 ประการหนึ่งคือความอดกลั้นต่อความกระทำความผิดในเรืองเพศ ทั้ง ๆ ที่มีโอกาสเช่น
 ในตอนที่นางมาลานั้นเพราะคิดว่าตนเองผิดหวังจากวารี จนทนอยู่ต่อไปไม่ได้ ความ
 รู้สึกของน้อยที่รักนางซึ่งอุทิศสวามิภักดิ์ไว้ไม่ยอมบอก แต่เมื่อนางจะลาออกไปจริง ๆ น้อยจึง
 เก็บไว้ไม่อยู่ แต่เมื่อทราบว่า นางรักคนเหมือนน้องสาว น้อยก็ได้แต่คร่ำครวญ

หยาดน้ำตาของหล่อนหยดคองทรวงอกของชายหนุ่มจนชุ่มโชก พลังครวญ
 ครางว่า "คุณมาคิดมันแล้ว ... หัวใจของคิดมันจวนจะแตกดับ เพราะน้ำคำ
 ปฏิเสธของคุณ ในฐานะเช่นนี้ นาง ลักษณะบุตร ไม่ทราบว่าทำอะไร
 ได้ดีกว่ากอดประคองหล่อนไว้แนบกาย ปากก็รำพันด้อยค่าปลอมประโลม
 หล่อนเท่าที่จะนึกได้ เธอรู้สึกวูบวามในทรวงอก ความรักของน้อยกำลัง
 เข้าไปครวญครางอยู่ในหัวใจของเธอ นางก็คั่นขมสคิอย่างสุดกำลัง"²

ตอนที่เห็นได้ชัดว่านางมีความอดกลั้นในการกระทำความผิดทางเพศได้ชัดเจน คือ
 ตอนที่วารีเข้าใจกับนางแล้ว วารีก็พูดหลอกกล่าวว่านางกล่าวแต่คำหวาน ๆ หวังว่า
 ความรักจะไม่เสื่อมถนอมสลาย นางจึงกล่าวชี้แจงว่าไม่เป็นเช่นนั้น เพราะตนได้
 อดกลั้น การแสดงความรักต่อหญิงอื่น โดยเฉพาะอดกลั้นไม่กระทำความผิดในทางเพศ

¹ ภูหลวง สายประคิษฐ์ หัวใจปรารภ โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

หน้า 32 - 33

² ๕. หน้า 99

ถ้าที่เป็นชายชนิดที่ค้นกับปลายไม่สม่ำเสมอ กัน ก็ที่ไหนจะปล่อยให้แม่น้อย
หลุดมือไปเสียเล่า เขอยอมเห็นอยู่ว่าแม่น้อยเป็นสตรีที่มีเสน่ห์ปานใด
ธรรมชาติที่มารออยู่กับปากนั้นหน้าไหนบ้างจะอดใจไม่กินได้ แต่ที่นาง
อุทิศสัพเพทน์ใจไว้นั้นไม่ใช่เพราะมีหัวใจปรารถนาแต่ในเธอเท่านั้น
คอกหรือ¹

ความกตัญญูที่แม่ทนางจะไม่มีโอกาสได้ตอบแทนผู้มีพระคุณ แต่ทนางก็ได้
ระลึกถึงและหาโอกาสที่จะตอบแทนเสมอ ผู้แต่งเห็นว่าการระลึกถึงพระคุณของผู้อื่นที่ทำ
แก่ตนเป็นคุณสมบัติและความดีของตัวละคร ทนางระลึกถึงโดยไม่กำหนดขั้นฐานะของ
บุคคล เช่นในตอนที่ได้ไปลาน้อย เมื่อรู้ว่าจะผิดหวังจากวารี แม่น้อยจะกล่าวในทำนอง
ว่าที่ตนเองเอาใจใส่ต่อทนาง ก็เพราะหน้าที่ ทนางก็กล่าวต่อน้อยว่า "หน้าที่กับความ
เอื้อเฟื้อ เป็นคนละแผนกก็จริง แต่เธอก็ได้กระทำแล้วทั้งสองอย่าง ถึงหากฉันจะไม่มี
โอกาสได้ตอบแทนความเอื้อเฟื้อของน้อยก็โปรดอย่าได้ปฏิเสธว่า ฉันไม่ได้เป็นหนี้บุญคุณ
ของน้อยเลยนะจะ"² และในตอนที่ทนางเขียนจดหมายบอกความในใจกับวารีเมื่อตนเอง
ได้หลบหนีออกจากบ้านโกลเดิลเครนไปแล้ว ความตอนหนึ่งในจดหมายที่แสดงให้เห็นว่า
ทนางรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณต่อผู้อุปการะอย่างยิ่ง

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หัวใจปรารถนา โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 81

² อ. หน้า 94

การที่ผมพยายามหลบเลี่ยงหนีหน้าไปเสียทั้งนี้ย่อมรู้ตัวอยู่เหมือนกันว่าเป็นจรรยา
อันเลวทรามเพียงใด อนึ่งเล่าเท่าที่ทบทวนใจอยู่พระเลียงคุณมาเป็นเวลา
ตั้ง 5 - 6 ปีนั้น ก็ยังหาใดตอบแทนพระคุณไม่ แต่ถึงโดยผมจะขาดเสีย
ซึ่งกตเวทิต์ แต่ส่วนกตัญญูนั้นย่อมประทับอยู่ในใจเป็นนิรันดร์ อันคุณแห่ง
ชาวแคว่งแคว่งรอนนั้น ผู้ได้รับประทานยอมไม่ลืมผู้ให้เสียออก¹

จริยธรรมของหนงทางท่านต่าง ๆ ดังกล่าว แล้วแต่ช่วยส่งเสริมตัวละครให้มี
คุณสมบัติที่เด่น ซึ่งไม่น่าจะรวมอยู่ในบุคคลเดียวกันได้ หนงจึงเป็นคนดีเกินไปหรือไม่
หรือเป็นเจตนาของผู้แต่งที่ต้องการให้เห็นแต่ลักษณะดี เพื่อเปรียบเทียบกับวิฑูรพันธ์
ซึ่งเป็นเสียดสีผู้หญิงไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่สามี เหยียดหยามผู้ถูกผู้อื่น โดยขาดการพิจารณา
ลักษณะร้ายทั้งหมดนี้รวมอยู่ในตัวละครตัวเดียวกันหมด

3.1.2 จริยธรรมในฐานะผู้รับใช้ น้อยและอ่อนเป็นตัวละคร
ในเรื่องนี้ที่ได้นำแสดงจริยธรรมของผู้รับใช้ที่เห็นได้ชัดเจนนั่นคือ การปฏิบัติหน้าที่ในฐานะ
ของคนที่ไม่มีค่านาย เช่นในตอนที่หนง ลมป่วยลงเพราะตรอมใจจากความรัก ผู้แต่งได้
บรรยายให้เห็นการปฏิบัติหน้าที่ของน้อยและอ่อนต่อหนงดังนี้

น้อยเป็นผู้ที่อยู่พยาบาลและรับใช้เธอแทบตลอดเวลา ถ้าไม่คิดชีวิตที่หลอน
เป็นหญิงสาวและชายหนุ่ม น้อยอยากจะอยู่เป็นเพื่อนเธอตลอดคืนถัดจากน้อย
นายอ่อน แสงอรุณ เป็นผู้ที่ใช้เวลาอยู่กับเธอมากกว่าใคร ๆ นอกจาก
เวลาไปรอกกับคุณพระ หรือคิดขังงานสลักสำคัญจริง ๆ แล้ว นายอ่อนต้อง
มารับใช้เธอเป็นนิจ ภายหลังเวลา 4 หรือ 5 ทุ่ม อ่อนก็มาเปลี่ยนให้

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หัวใจปรารถนา โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 120

น้อยไปหาล้นคนเสีย ส่วนเขาเองก็พยายามลเซอต่อไปจนตลอดรุ่ง
 เพราะความรักนับถือซึ่งมีต่อชายหนุ่มผู้นี้ นายอ่อนไม่เคยนึกอีกหนาระชาใจ
 เลย ถึงจะอดทาลับซบตานอนลึกเท่าใด ก็รู้สึกส่าหนึ่งเฝ้าอยู่จนกว่าเธอ
 จะหลับ¹

น้ำเสียงของผู้แต่งแสดงว่าน้อยกับอ่อนเป็นบุคคลผู้ทำหน้าที่ผู้รับใช้ที่ดี นอกจากนั้น
 น้อยยังมีความในใจ ซึ่งเป็นความรู้สึกลึกซึ้งท่อนง จึงอยากใกล้ชิด อยากช่วยเหลืออีก
 ส่วนหนึ่งด้วย ความรู้สึกศรัทธาบูชาจึงไคทำหน้าที่ของผู้รับใช้อย่างดีเยี่ยม ส่วนนายอ่อน
 ก็น่าจะมีความศรัทธา นับถือในคุณงามความดีของเขามาก่อนแล้ว

3.1.3 จริยธรรมของกุลสตรี วารีเป็นตัวละครหญิงที่มีคุณสมบัติ
 ของกุลสตรีหญิงที่เห็นได้ชัดเจนนคือ ความออกคั่นเก็บความในใจในฐานะที่เป็นเพศหญิง
 เก็บความน้อยใจซำใจเพราะเข้าใจว่าตนเองผิดหวังจากความรัก คุณสมบัติข้อหลังนี้
 แม้วารีจะประศคโดยการหันไปเอาใจใส่วิทูรพันธิบ้าง การทำเช่นนี้เป็นทางออกที่ดีที่
 ให้ตนเองสบายใจขึ้น ผู้แต่งได้บรรยายให้เห็นความรู้สึกออกคั่น สะกคความรู้สึกในใจ
 ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นวารีก็รักทงแล้ว

หล่อนออกส่าแผงมันไว้ในหัวใจอันลึกซึ้ง เช่นเกี่ยวกับความรักของน้อย
 หล่อนอยากจะทำกให้ทงทราททั้งวันละร้อยครั้งพันครั้ง หากจิตใจที่บอก
 ออกมาไม่ได้ เพราะหล่อนไม่ได้เกิดมาเป็นเพศที่จะต้องบอกก่อน ทานอง
 กลอนที่ว่า 'เหมือนน้ำท่วมปากอยู่จึงดูนิ่ง' นั้นแหละที่คอยบีบรัดดวงใจ
 ของหล่อนอยู่²

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หัวใจปรารถนา โดยศรีบูรพา (นามแฝง)
 หน้า 79 - 80

² ก. หน้า 69

วารีสามารถอดกลั้นชมความเข้าใจ เสียใจ ไม่ให้ปรากฏออกมาบนหน้า แม้จะรู้สึกตัวเองว่าผิดหวังในความรัก เพราะเข้าใจผิดคิดว่าทนงกับน้อยรักกัน วารีก็รู้สึกเสียใจเก็บความรู้สึกชอกช้ำใจไว้ แต่เมื่อได้ฟังคำทวงสรรเสริญคุณงามความดีของน้อย ทำให้วารีต้องใช้ความอดกลั้นไม่แสดงความรู้สึกเจ็บปวด " ...วารีแทบสะอึก หล่นกัศริมน้ำปากแน่น"¹ ภายหลังวารีได้หันไปสนใจวิหกรัตน์แทนดังกล่าแล้ว

นอกจากวารีจะมีคุณสมบัติอดกลั้นความรู้สึกในการแสดงความรัก และอดทนต่อการผิดหวัง ยังมีน้อยอีกคนหนึ่งซึ่งมีคุณสมบัติเช่นเดียวกับวารี คือ อุดสาห์เร้นความรักซ่อนไว้อยู่ในใจ การพิจารณาเปรียบเทียบวารีกับน้อย ใครจะมีความเข้าใจอดกลั้นได้ดีเหมาะสมกว่ากัน ฐานะทางชนชั้น และตามบทบาทของตัวละครมีส่วนทำให้ความอดกลั้นของวารีกับน้อยแตกต่างกัน ทนงซึ่งเป็นคนกลางและมีส่วนเกี่ยวข้องกับหญิงทั้งสองกล้าที่จะพูดจาซักถามหาความในใจน้อย เพราะถือว่าเป็นผู้น้อยกว่าตน แต่เขาไม่อาจถามวารีอย่างเดียวกันนี้ได้เพราะวารีเองอยู่ในฐานะที่เท่าเทียมกับทนง แม้ทนงจะสนิทกับวารีมานานแล้ว แต่เขาก็ไม่กล้าพอที่จะสนทนากันให้เข้าใจถึงความรู้สึกที่มีต่อกัน และอีกประการหนึ่ง ความเจียมตัวที่ทนงเป็นผู้อาศัยอยู่ในบ้านของวารีทำให้การแสดงวารีกับวารียิ่งทำให้ยากขึ้น เป็นสาเหตุให้วารีไม่แน่ใจในความรู้สึกของทนงต่อตน จึงต้องเก็บความรู้สึกทิ้งพอใจไว้ทั้ง ๆ ที่วารีรักทนงเต็มหัวใจ

3.2 กานลิทธิมนุสยชน ดังกล่าวแล้วว่าแนวความคิดของเรื่องแสดงให้เห็นความรักหลายแบบแตกต่างกันตามฐานะของบุคคล เรื่องเกี่ยวกับความรักในนวนิยายนี้จึงมีบางตอนที่แฝงข้อคิดว่า ความรักของหนุ่มสาวน่าจะอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคระหว่างชนชั้น และที่ผู้แต่งแฝงไว้ลึกมาก แต่ให้เห็นเจตนาของผู้แต่งแม้จะเลื่อนกลางไปบ้างได้ว่า ความรักของหนุ่มสาวก็น่าจะอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคทางเพศได้เช่นกัน

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หัวใจปรารถนา โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 85

3.2.1 ความเสมอภาคระหว่างชนชั้น วารีได้มีโอกาสน้อยตามลำพังขณะนั้น มาทำความสะอาดในห้องนอนของวารี วารีได้ซักถามความในใจของน้อยที่มีต่อตนเอง จนในที่สุดน้อยยอมรับว่ารักตนเอง วารีไม่ได้กล่าวคำใดออกมา แต่จากกิริยาอาการของวารีทำให้น้อยเข้าใจว่าวารีเสียใจในความประพฤติดังนั้น น้อยถึงกับนึกปรึกษาตัวเองว่า "ตัวนั้นเป็นเลมอเพียงสาวใช้ของเขา ยิ่งแค้นจะไปหลงรักเขาก็ได้ ข้างไม่เจียม ... ไม่รู้จักประมาณตัวเสียบ้างเลย สัญชาติญาณจะเผยแพร่วรรณกรรมให้" ¹ ถึงตอนนี้ผู้แต่งได้แสดงน้ำเสียงให้เห็นความเสมอภาคในความรักที่ไม่ต้องคำนึงถึงฐานะชนชั้นไว้ว่า "แต่เทพเจ้าเมืองบน ย่อมจะปลุกปลอบใจเจ้าหล่อนไว้เสมอ จะคอยกระซิบบอกน้อยว่าหล่อนไม่มีผิดอะไร ชายหญิงเกิดมาสำหรับรักกัน ความรักย่อมลอยอยู่เหนือกฎหมายของโลก และข้อบัญญัติแห่งธรรมเป็นเพียงแท" ²

3.2.2 ความเสมอภาคทางเพศ ในตอนเกี่ยวกับความอดกลั้น ความรู้สึกที่วารีจะบอกรักตนเอง เพราะเห็นว่าตนเป็นเพศหญิง ดังกล่าวแล้วว่าน้ำเสียงของผู้แต่งแม้จะแผ่วไว้ลึกมาก ไม่แสดงเจตนาแจ่มชัด "เพราะหล่อนไม่ได้เกิดมาเป็นเพศที่จะต้องบอกตนเอง" ³ ก็สะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมที่จำกัดไม่ให้หญิงเป็นผู้สารภาพรักกับชายก่อน

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หัวใจปรารถนา โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 67

² ค. หน้า 68

³ ค. หน้า 69

ชีวคสมรส

1) สาระ (Theme)

ชีวคคู่จะประสบความสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความรักและอุปนิสัยของ
คู่สมรส

2) เรื่องย่อ

บรรยง นราศัย จำใจแต่งงานกับ ลมัย วิเทศสุนทร บุตรีเจ้าคุณ
วิเทศสุนทร ตามความปรารถนาของมารดาทั้ง ๆ ที่เขารักใคร่อยู่กับ เกษร ลูกสาวของ
ขุนชะเลง มารดาของเขาเห็นว่า ลมัยมีมรดกมากมายที่จะช่วยค่าจุนให้ตระกูลมีหน้ามีตาขึ้น
ชีวคสมรสของบรรยงและลมัย ไม่สู้จะราบรื่นนักเพราะทั้งสองมีอุปนิสัยแตกต่างกัน
บรรยงเป็นคนรักสงบ แต่ลมัยเป็นคนพุ่มเฟิย หันลมัย และชอบการสมาคม ขณะที่คนทั้ง
สองคิมน้ำผึ้งพระจันทร์ และพักนอนอยู่ที่ศิริราชา บรรยงได้พบกับเพื่อนเก่าคือ ขุนอาทร
ขุรราชกูร์ ขุนอาทรา กับลมัยมีนิสัยตรงกัน จึงสนิทสนมกันอย่างแนบแน่นตลอดเวลา
และในที่สุดลมัยก็ประพฤตินอกใจสามี จึงต้องหย่าร้างกันทั้ง ๆ ที่มีบุตรด้วยกัน ลมัยแต่งงาน
ใหม่กับขุนอาทรา และในวันแต่งงานนั้นเอง ขุนอาทรา ถูกชายคนหนึ่งลอบยิง ปรากฏว่า
ชายคนนั้นเจ็บแค้นที่ขุนอาทรา ทำลวนน้องสาวของตน และขณะที่เกิดเรื่องเกษรก็ปรากฏ
ตัวขึ้นเรื่องจึงเปิดเผยว่า เกษรก็เป็นภรรยาอีกคนหนึ่งของขุนอาทรา ที่ถูกละเลยทอดทิ้ง
บรรยงเมื่อได้พบกับเกษรคนรักเก่า ทำความเข้าใจกันและได้แต่งงานกันใหม่ในที่สุด

3) วิเคราะห์เรื่องตามนัยแห่งมนุษยธรรม

3.1 ค่านจริยธรรม

3.1.1 ความกตัญญูกตเวทเป็นจริยธรรมที่สูงเสริมความรักเบียด
และความผูกพันระหว่างมนุษย์ เห็นได้จากลักษณะนิสัยของบรรยงซึ่งเป็นชายหนุ่มที่ถือความ
กตัญญูกตเวทที่ต่อมารดาเหนือกว่าความรักของตน โดยยอมแต่งงานกับลมัย หญิงที่แม่เลือก
ให้ทั้ง ๆ ที่ทองทนทุกข์ใจเพราะต้องเลิกรักกับเกษรหญิงคนรัก ดังข้อความตอนหนึ่ง

'ฉันจะเป็นตายอย่างไรก็อย่ามาเหลียวแล' คำพูดของมารดาประโยคนี้น่าทึ่งหัวใจเหลือเกิน เกือบจะทนอยู่ไม่ไหว ใจหนึ่งคิดจะไปเคาะห้องนอนมารดา ขอขมาท่านและสัญญาจะแต่งงานกับแมลงมัย และละทิ้งแม่ขบถใจของเธอไว้เบื้องหลัง แต่ใจหนึ่งกลับหวดไปคำนึงถึงพิมพ์อักษรอันทรูคาของเกษรสาว ... ถึงมรรยาทอันแสนซอ ... ถึงความน่าเอ็นดูจากความเสี้ยวหมิงของหลอน ... ถึงอินทรีอันล่อเอื้อม และรูปทรงอันอ่อนแอ ... ถึงถ้อยคำที่สลับซับซ้อนและหวานเย็นโศก เจ้าหลอนจ๋าเลาะปากเนื้อปากตัวแก่เธอ อนิจจา เธอไม่สามารถจะลืมหลอน เธอไม่ใช่ภรรยาจะได้ลืมเกษรเสียง่าย ๆ ...

โดยเหตุที่ดวงจิตของเธอผูกพันอยู่กับมารดาตลอดเวลา พอหลับก็บังเกิดนิมิตขึ้นทันที ความฝันได้ฟื้นฟูเอาความเป็นอยู่ของบรรยงเมื่อครั้งยังเป็นเด็ก ๆ มีมารดาเอารถยนต์ไปส่งและรับจากโรงเรียนทุกวันด้วยตัวเอง แสดงภาพมารดาที่กำลังอาบน้ำแต่งตัวให้เธออย่างประณีต เผ่าตรวจตราและตบแต่งจนกระทั่งเล็บมือ เมื่อกลับจากโรงเรียนก็รับขวัญจูบกอดด้วยความเอ็นดูรักใคร่ เธอจะปรารถนาสิ่งใดมารดาเป็นต้องจัดหาให้ทุกอย่าง จนกระทั่งเธอแทบจะเหี่ยวแห้งไปหมด มารดาก็ยังคงปฏิบัติประคับประคองความนาสุกของเธอเสมอมา เวลาเธอป่วยมารดาเฝ้าพยาบาลอยู่ข้างเตียงมิได้ห่างทั้งกลางวันและกลางคืน เมื่อเธอลืมตาขึ้นขณะใดเป็นต้องเห็นมารดาทุกครั้งบางครั้งวางพานรองให้พลงบนหน้าลงข้าง ๆ เธอด้วยความปรีวิตกและสุกแซ่สนเสนา ... เธอสะกึ่งด้วยความหวาดกลัวจนขนลุกชันไปทั้งตัว พลงยกมือกุมหน้าผาก อนุสรณ์คำนึงถึงความฝันที่ผ่านไป ความดังเดใจค่อย ๆ ลมเลื่อนไปจากเจตสิกของเธอทีละน้อย

โอ๊ะ คุณแม่สุดที่รักของคุณ อะไรเล่าจะสามารถมาปลุกมันให้ลุกขึ้นมา
 พระคุณของแม่เสียได้ไม่มีเลย ... ลูกได้สลัดแล้วถึงความวิมุตตังชา
 1
 ทั่งมวล

3.1.2 ความรับผิดชอบและความซื่อสัตย์ เป็นจริยธรรมของ
 บรรณกิจ ซึ่งมีความรับผิดชอบและซื่อสัตย์ต่อลัทธิบรรณกิจ ถึงแม้ว่าคนจะทำงานกับลัทธิ
 ตามความปรารถนาของมารดา โดยตรงไม่ใคร่รักก็ตามแต่บรรณกิจก็เลิกติดต่อกับมารดา
 เกษตรกรรักอย่างเคียดแค้นและรับผิดชอบต่อบรรณกิจ

จริงอยู่ ก่อนแต่งงานบรรณกิจไม่เคยสนิทชิดชอบรักใคร่บรรณกิจมาก่อน
 แท้ตลอดชีวิตของเธอ เธอได้รักนามบรรณกิจและคุณธรรมของสามีที่ดี
 เป็นเนื่องนิจ ไม่เคยกระทำการใดอันจะนำมาซึ่งความโศกเศร้าระทม
 ใจสู่เจ้าหลอนเลย ลักษณะที่เธอได้ควบคุมตนเองให้ห่างเหินจากเกษตร
 โดยมีได้ไปมาหาสู่เจ้าหลอนแม่แต่ครั้งเดียวนั้นยอมสวดอยู่ซัด ๆ แล้วว่า
 เธอทนอมความเป็นลูกผู้ขายของเธอไว้ได้อย่างดีและเด็ดเดี่ยวเพียงใด
 ทั้งความจริงก็ได้ปรากฏว่าหลังจากการวิวาห์ เธอได้เริ่มเพาะความรัก
 ในบรรณกิจ ซึ่งก่อนวิวาห์ไม่เคยมีให้มัน และพยายามที่จะให้เพิ่มพูนเป็น
 ลำดับ ในกาลปัจจุบันนี้เกือบกล่าวได้ว่าความรักที่เธอมีต่อบรรณกิจนั้นเป็น
 ความรักอันมีค่ายิ่ง สมควรที่บรรณกิจจะพึงภาคภูมิใจได้ทีเดียว²

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ชีวิตสมรส โดยศรีบูรพา (นามแฝง)
 หน้า 219 - 233

² ก. หน้า 264 - 265

ในทางตรงข้าม ลมัยซึ่งเป็นภรรยาที่ไม่ซื้อตรงต่อสามีไม่รับผิดชอบในหน้าที่ภรรยาที่ดี ประพฤตินอกใจลอบรักกับขุนอาหารฯ ทั้ง ๆ ที่ตนยังเป็นภรรยาของบรรยงอยู่ ผู้แต่งโคลงโหมเชอให้ได้รับความผิดหวังในบั้นปลาย เพราะได้รู้ความจริงว่าขุนอาหารฯ เป็นชายเจ้าชู้มีภรรยามาก และมีเจตนาจะล่อลวงเชอเป็นคนต่อไป พร้อมกับขุนอาหารฯ ก็ต้องมาถูกยิงตายในวันแต่งงานกับเชอในที่สุดเชอก็ต้องอยู่ตามลำพัง ในขณะที่บรรยงได้แต่งงานกับเกษร อย่างสุขสมหวัง

2.1.3 ความสุภาพและความถ่อมตน ลักษณะจริยธรรมปรารถนาส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ ซึ่งได้แก่ลักษณะอุปนิสัยของบรรยง และพฤติกรรมของเขาที่แสดงต่อเกษร เช่น ตอนที่บรรยงมาหาเกษรเพื่อขอเลิกรักและไปแต่งงานกับลมัย ซึ่งทำให้เกษรน้อยใจ คังบทสนทนาตอนหนึ่งว่า

ยอดรัก แม้ความจำเป็นจะแยกเราทั้งสองเสียในความคับขันเช่นนี้
ใจพี่ก็ยังจจจขอเชอ และยั้งคำนี้เสมอว่าวาสนาคงจะเกื้อกูลความรัก
ของเราบ้างในโอกาสหลัง แต่สำหรับเวลานี้เจ้าจงตัดใจลืมพี่เสียเถิด
เพราะเธอก็จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นทุกวัน ธรรมดาของหญิงชายก็จะต้อง
มีสามีและภรรยาเป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขสักวันหนึ่ง เพื่อเตรียมตัวไว้สำหรับ
การแต่งงานในวันข้างหน้าเช่นกัน เป็นกรรมแล้วจะมานั่งโศกอยู่ทำไม
ให้ป่วยการ ยิ่งแต่ตั้งซารร่างกายจะทรุดโทรมไปเปล่า ๆ พี่ขอกล่าวด้วย
ความสุจริตว่าชายเช่นนี้เธอพอจะหาเป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขได้ไม่สู้ยากนัก
แต่หญิงเช่นเธอคนที่รู้สึกได้ว่าในร้อยคนจะมีก็แต่เพียงคนเดียวเท่านั้นเอง...

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ชีวิตสมรส โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

3.1.4 ความรู้สึกที่ยังซึ้งใจ จริยธรรมประเภทสร้าง
 ความเจริญให้กับตนเองได้แก่ พฤติกรรมของบรรยงที่ปฏิบัติต่อเพชรในตอนที่ยังบรรยง
 ตัดสินใจจะต้องแต่งงานกับฉมับเพื่อแทนคุณมารดา แม้จะอยู่ใกล้ชิดกับเพชรกัน
 สองต่อสองในห้องนอนขณะฝนตก ในบ้านซึ่งไม่มีใครอยู่ บรรยงก็ไม่ไฉฉวเกิน
 เพชรแม้ว่าโอกาสจะอำนวยให้และเพชรก็ไม่ได้ขัดขืน ทั้งนี้เพราะบรรยงเคารพใน
 ประเพณีอันดีงาม และคำนึงถึงความไม่มีสิทธิของตน (ถึงแม้จะผิดกรรมคาไปบ้าง)

ในตอนท้ายบรรยงคิดจะไปอ้อนวอนฉมับ เพื่อขอคืนดี และรับบุตรชาย
 กลับบ้าน แต่บังเอิญได้เห็นพฤติกรรมของภรรยาที่ขายตัว และได้ฟังการสนทนา
 ของคนทั้งสอง ก็จับได้ว่าทั้งสองได้แอบลอบรักกันตั้งแต่สมัยอยู่กับตน
 แต่เขาก็อดกลั้นความโกรธไว้อย่างสงบ ไม่แสดงตนให้ทั้งสองเห็น และเก็บความ
 แค้นไว้ อันเป็นธรรมดาของปุถุชนไว้ เขาคิดจะแก้แค้นให้สามี ตอนนี้เองที่ความ
 คิดคำนึงในลักษณะก้าวร้าวบังเกิดแก่เขา แต่การที่เขารู้จักอดกลั้นไม่ทำร้ายคน
 ทั้งสองเสียด้วยความใจร้อน ก็ยอมแสดงให้เห็นถึงความอดกลั้นอย่างยิ่งของบรรยง
 และในที่สุดขุนอาทรา ก็ต้องจบชีวิตด้วยความชั่วของตนเอง โดยเขาไม่ต้องลงมือเลย

อ่านาใจ

1) สาระ (Theme)

ผู้แต่งต้องการเสนอข้อคิดในการครองเรือนว่าสามีควรจะซื่อตรงต่อภรรยาของตน

คือภรรยา

2) เรื่องย่อ

ชายแต่งงานกับระอ่ำ ได้แค่ 6 เดือน ก็เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายภรรยาของตน มองเห็นหญิงอื่นสวยน่ารักเกินกว่าหญิงที่ซอຍเกิดความรู้สึกพิงพอใจ มีใจใฝ่ใคร่อื่นที่แท้คือรักภรรยาของส้าราญซึ่งเป็นเพื่อนรักของเขาเอง

ซอຍได้พยายามไปพบรักหาอยู่เสมอ ด้วยความมั่นใจว่าจะต้องสมหวังเข้าสักวันหนึ่ง รักภรรยาคือจุดหมายของหญิงคนหนึ่งที่ยืนยันแน่วแน่ว่าสามีของหล่อนได้ไปพบกันที่แม่น้ำอีกเถิงเหล่า ห้องที่ 4 เวลา 2 ทุ่มตรง เพื่อที่จะให้คำตอบที่สามีของหล่อนต้องการ จดหมายนั้นทำให้ซอຍพอใจมาก คิดว่าเป็นโอกาสของตนแล้วที่จะได้รักภรรยามาครอบครอง ซอຍตกลงทันทีเมื่อภรรยาชวนเขาไปที่แม่น้ำอีกเถิงเหล่า เพื่อแอบดูส้าราญไปพบกับหญิงอื่นตามที่ได้นึกหมาย

เมื่อทั้งสองไปถึงก็ปรากฏว่า ส้าราญเพิ่งจะเข้าไปในแม่น้ำอีกเถิงเหล่า เช่นกัน ซอຍและรักภรรยาจึงได้ไปเลือกนั่งห้องติดกับส้าราญและหญิงคนนั้น เมื่อได้ฟังการสนทนาของส้าราญและหญิงคนนั้นแล้ว ทั้งซอຍและรักภรรยาก็ใจอย่างสุขซิคเพราะที่แท้แล้ว หญิงคนนั้นก็คือ ระอ่ำ ภรรยาของซอຍนั่นเอง และในการสนทนา ระอ่ำได้ตอบปฏิเสธความรักของส้าราญโดยอ้างกฎธรรม ระหว่างเธอกับซอຍในฐานะภรรยาและกฎธรรมระหว่างส้าราญกับระอ่ำ ในฐานะมิตร คำพูดที่แสดงถึงความซื่อสัตย์ต่อสามีของระอ่ำทำให้ซอຍสำนึกในหน้าที่และกฎธรรมจนไม่สามารถจะคิดทรยศต่อภรรยาของตนได้

ซอຍกลับไปอยู่กับระอ่ำอย่าง เป็นสุขขึ้นและได้พากันไปหาอากาศที่วีราราช ซอຍเขียนจดหมายถึงส้าราญเล่าถึงความสุขระหว่างตัวเขาและภรรยาและชี้แจงให้ฟัง ถึงความรับผิดชอบของสามีที่พึงมีต่อภรรยา

3) วิเคราะห์เรื่องตามนิยามนิยมนิยธรรม

3.1 งานจริยธรรม ความคิดที่สำคัญของเรื่อง ไก่แก่ หน้าที่และความรับผิดชอบของสามีที่พึ่งมีภรรยาและภรรยาพึ่งมีสามี ผู้แต่ง ได้แสดงถึงข้อปฏิบัติของภรรยา และสามีให้ว่าควรมีหน้าที่ต่อกันดังนี้

3.1.1 จริยธรรมของภรรยา หน้าที่ของภรรยาที่ดี คือ ซื่อสัตย์ รักเคารพสามี บทสนทนาตอนหนึ่งระหว่างข้อยสามีของชะอำได้พยายามเกลี้ยกล่อมให้ภรรยาของสำราญตกลงใจมาอยู่กินกับตน เพราะขณะนั้นข้อยได้ทราบแล้วว่า สำราญนอกใจรักขาไปคบหญิงอื่น จากการเล่าให้ฟังของสำราญเอง บทสนทนาตอนนั้นแสดงความจงรักภักดีของภรรยาต่อสามีได้อย่างชัดเจน

"แม่รักษา" ผมทำลายความเจ็บช้ำก่อน "เธอก็อย่างไรในเรื่องนี้"

"ดิฉันจะคิดอย่างไรคะ" หล่อนตอบเสียงเกรือ "นอกจากจะคิดว่าดิฉันไม่ดีเอง คุณสำราญจึงไม่ต้องการ" ... "ดิฉันหมายความว่าที่คุณสำราญไปชอบผู้หญิงคนใหม่ นั้นไม่ใช่ความผิดของเธอ หรือของผู้หญิงคนนั้น เป็นความผิดของฉันทนเถียว"

"ไปรื้ออธิบาย แม่รักษา" พูดยาวจริงจัง "เธอทำให้ฉันงงมากทีเดียว ทำไมเธอจึงรับว่าเป็นความผิดของเธอ ฉันมองไม่เห็นเลย"

"คุณมองไม่เห็นหรือคะ" หล่อนตอบเสียงเกรือยิ่งกว่าเก่า "ที่ดิฉันว่าเป็นความผิดของดิฉันนั้น ดิฉันหมายความว่า ดิฉันยังบำเพ็ญตัวเป็นภรรยาที่ดี ไม่พอและงมีอะไรบกพร่องมาก จึงทำให้สามีไม่พอใจ ถ้าดิฉันดีพร้อมเธอคงไม่อยากจากดิฉันไป แต่นี้ดิฉันคงบกพร่องอะไรสักอย่างหนึ่ง"¹

ข้อยยังคงใช้ความพยายามชักจูง ให้รักภักดีตกลงกับตนโดยชี้แจงให้เห็นว่า ถ้ารักษาทำหน้าที่อย่างดีแล้วก็ยังไม่ไฉด สำราญยังคงพอใจในหญิงอื่นอีก รักษาจะทำ

¹ ภูทาบ สายประดิษฐ์ อำนาจใจ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 423-424

อย่างไร คำตอบในตอนนั้นของรักษายืนยันให้เห็นว่า ตนเองมีความซื่อสัตย์เคารพและบูชาสามีเพียงคนเดียวโดยพยายามจะทำหน้าที่ที่บกพร่องให้ดีที่สุด "ดิฉันจะขอ เป็นคนไข้ปรนนิบัติเธอต่อไป และในระหว่างนั้น ก็จะพยายามเรียนรู้หน้าที่การมาจากเมียใหม่ของเธอด้วยความอดทน"¹

ระอ่ำเป็นตัวละครหญิงอีกตัวหนึ่งที่ปฏิบัติจริยธรรมของภรรยาได้อย่างดี ตอนที่หลังจากระอ่ำ ทนรับสำราญที่อยากจะทิ้งคำคมจากตนไม่ไหว จึงได้เขียนจดหมายไปนักร้องสำราญให้ไปพบที่ แม่จืดเคืองเหลา ห้องที่ 4 เวลา 2 ทุ่มตรง ที่นี่เองที่ระอ่ำได้แสดงความซื่อสัตย์ จงรักภักดีในสามี ได้ชี้แจงให้สำราญเห็นถึงความคิดที่ถูกทอดทิ้งตามธรรมเนียมของกรรมกรกรรมไม่กระทำในสิ่งที่ผิดศีลธรรมอัน เป็นการสร้างความเคืองแค้นและไม่ให้เกียรติกับผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย จึงบดขยี้หนามของสำราญและระอ่ำดังนี้

"โปรดตอบสิว่าจะ รักและเต็มใจจะเป็นภรรยาฉัน" เสียงเจ้าสำราญกรวยตรางท้อ "เปล่าคุณเข้าใจผิด" เสียงผู้หญิงตอบอย่างหนักแน่น "ดิฉันรักและชอบคุณจริงแต่ เป็นไปในฐานะที่คุณเป็น เพื่อนของสามีดิฉัน ไม่ใช่ฐานะที่จะยินยอมเป็นภรรยาของคุณ" "ตายโหง" เสียงเจ้าสำราญตราง "ก็ไหนเธอว่าเธอภรรยาฉัน" "ก็เพราะดิฉันกรุณาคุณนะสิ ดิฉันถึง ไม่ยินยอมเป็นภรรยาของคุณ ขอให้คิดดู การที่ดิฉันทำเช่นนี้ไม่ใช่แค่จะกรุณาคุณและกรุณาตัวของดิฉันเองด้วย ดิฉันยังได้แต่ความเมตตากรุณาอันนี้ไปยังภรรยาที่รักของคุณ ผู้ซึ่งจะต้องอกหักหากดิฉันจะยินยอมตามความประสงค์ของคุณ นอกจากนี้... ดิฉันยังจะต้องกรุณาบุคคลอีกผู้หนึ่งซึ่ง เป็นที่เคารพบูชาอย่างสูงสุดของดิฉันและซึ่งเป็นมิตรที่รักของคุณด้วย... บุคคลผู้นั้นก็คือคุณฮ้อยสามีของดิฉันเอง"²

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ อำนาจใจ โดย ศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 426

² ก. หน้า 430 - 431

จริยธรรมอันดีงามของชะอำและรักษาซึ่งปฏิบัติได้ถูกต้องตามหน้าที่ของภรรยา
 กังกล่าวเป็นน้ำเสียงของผู้แต่งที่ตอ้งการ เช่นนั้น ทั้งนี้เพื่อให้ฝ่ายสามีได้เกิดความคิดที่ถูกต้อง
 คือรู้จักหน้าที่รู้จักรับผิดชอบ และเคารพคุณธรรมของภรรยาที่น้อยสยดยดน จึงกำหนดให้รักษา
 ใคร่ความลับจากจดหมายที่ชะอำนาคให้สำราญไปฟังคำตอบที่แปะอีกเคียงเหลว รักษาได้ชวน
 ช้อยให้ไปถามที่ชะอำกับสำราญนั้กัน ภายหลังจากช้อยได้ฟังชะอำภรรยาของคนที่แจ้ง
 ให้สำราญเห็นความผิดชอบชั่วดี และแสดงความซื่อสัตย์เทิดทูนในคน ทำให้ช้อยพินิจพิจารณา
 ไค่สติไม่หลงผิดอย่าง เดิม

3.1.2 จริยธรรมของสามี ไค่แก่รู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ของสามีที่พึง
 ปฏิบัติต่อภรรยา เมื่อช้อยไค่สติจากการหลงผิด ไม่นอกใจภรรยาที่ดีของตน และหมายจะไค่
 ภรรยาของเพื่อน เขาเกิดความละอายรู้จักความผิดชอบชั่วดี จึงไค่เขียนจดหมายถึงสำราญ
 ชี้แจงให้เห็นคุณค่าของภรรยาให้เลิกหลงผิดอย่างคนบาง เนื้อความในจดหมายแสดงให้เห็นถึง
 การปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบจริยธรรมของสามีต่อภร่ายดังนี้

ความคิดของฉันนะ เมื่อแต่งงานกับแม่ชะอำใหม่ ๆ นั้น หวังอยู่อย่างเดียวคือ
 ความเกษมสำราญอันจะพึงมีมาจากความสวยงามของหลอน แต่หารูปธรรม
 ไรสิ่งจริงจัง เพราะฉะนั้นเมื่อความงามของแม่ชะอำลคลง ความเบื่อหน่าย
 ในรูปสมบัติของหลอนก็ย่อมอุบัติขึ้นในความรู้สึกของฉั้เองเป็นธรรมดา นี่เป็น
 ความจริงใจของฉั้ในขั้นต้น...

แต่นั้นมาถนะเรอนะ ที่เราแต่งงานกับหลอนเพื่อความงามอย่างเดียว
 ฉั้คิดว่าถ้าผู้ชายแต่งงานกับผู้หญิงโดยถือเกณฑ์อย่างที่เราไค่ถือมาแล้ว บุคคล
 นั้นก็ราคาเจ้าหลอนเท่ากับเครื่องอุปโภคบริโภคหนึ่งนั่นแหละ

จริงอยู่หรอก เราแต่งงานกับเจ้าหลอนก็เพราะหลอนเป็นเช่นที่กล่าวกันว่า
 มาลีที่หอมหวาน และที่สับใจเรา ก็แต่ความมาลีไม่มีเวลาจะเหี่ยวแห้งหรือกลาย
 สุนทรสังบางดอกหรือ ก็เพราะเจ้าหลอนมีสภาวะไม่ผิดแผกกับมาลีนั้นสิ
 เราจึงจะเจาะจงแต่ความสำราญจากหลอนอย่างเดียวนั่นได้ เพราะดอกไม้

ที่ไม่หอมเราก็มไม่ได้

อีกอย่างหนึ่งเราต้องไม่ลืมคุณค่าของภรรยาไม่ใช่ลาของดอกไม้ ดอกไม้เมื่อไม่หอมเรายังได้ แต่ภรรยาขอให้ฉันกล่าวซ้ำสักหนึ่งครั้งแสนครั้งเถิดว่า เราสามีจะทิ้งขว้างเจ้าหลอนไม่ได้ ให้ผมกลืน ผมสื ผมอะไรก็ตามที่เกิดแม่เจ้าหลอนผู้คงชอศยตอเราอยู่ก็เป็นการจำเป็นตอมไวจนถึงที่สุด

แต่ก็เป็นธรรมดาอีกถ้าสิ่งใดซึ่งเราเปื้อ ถึงเราจะรักเขาก็รักหาอย่างไม่เต็มใจ ย่อมเห็นว่ามิประโยชน์เลย การที่จะกำจัดอาการเปื้อในภรรยาเราต้องมีความรู้สึกเพิ่มขึ้นอีก ไม่ใช่แต่เพียงความเกณสมำราญ อันจะได้จากหลอนอย่างเดียวและความรู้สึกส่วนสำคัญที่สุดคือมิตรภาพ... เราต้องไม่เคยมิคิดไปว่า หลอนคือลูกจ้างที่จะบ้ำเราความสุขให้แก่เราโดยเฉพาะโดยที่แท้หลอนกับเราคือเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขอันสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวงได้กลั่นคาลิให้มาสมัครสมานต่อกัน เรากับหลอนทางมีหน้าที่สร้างพลเมือง และยังจะต้องกล่อมเกลาคให้เป็นพลเมือง และยังจะต้องสำคัญที่เราแต่งงานกับหลอนควรเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่จะเบียดหวังให้หลอนคอยกอบโกยความสุขให้แก่เราฝ่ายเดียว และจุดสำคัญที่กล่าวนี้ถ้าจะนับก็ค่อนหาที่อันจำเป็นยิ่งที่เราเป็นสุภาพบุรุษพึงปฏิบัติโดยแท้

เมื่อเรารู้หน้าที่ของเราเช่นนี้แล้ว ถึงแม่หลอนจะเป็นมาลีที่ไรกลิ่นไร้รส เราก็มอาจสลักหลอนได้ เพราะถ้าไม่มีหลอนเราก็อำหน้าที่ของเราไม่สำเร็จ ที่นั้นทุกเฉพาะหน้าที่ซึ่งมีอยู่ในวงของเรา¹

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ อำนาจใจ โดยทมิฬรพา (นามแฝง) หน้า 51

สงครามชีวิต

1) สารัตถะ (Theme)

สะท้อนให้เห็นชีวิตของสองหนุ่มสาว ซึ่งเพื่อให้อยู่ในโลกใค้ที่สุกตาม
ปรัชญาชีวิตของคน

2) เนื้อเรื่องย่อ

ระพีพร บุหงาศิลป์ ชายหนุ่มวัยเบญจเพศ ได้เขียนจดหมายเล่าให้เพลินฟังถึง
สภาพบ้านเขาที่แสนจะหอมช่อ เครื่องแต่งบ้านที่มีกลิ่นแต่โกโรโกโสและเป็นของเฉพาะที่จำเป็น
ทั้งสิ้น เพลินเองก็ได้เล่าให้ระพีพรฟังความน้อยใจถึงเรื่องเสื่อมา 2 - 3 ชุด ของตน
เมื่อเปรียบเทียบกับเสื่อผืนยาวราคาแพงที่คนมั่งมีที่มาซื้อที่คืนใกล้บ้านเพลินในมา ระพีพร
แนะนำเพลินไม่ให้ชีวิตของบุคคลที่สูงกว่า ปลอบใจเพลินว่ายังดีกว่าคนที่ชีวิตครั้งเยาว์วัย
ที่สนุกสนานราเริง เพราะตนเองนั้นต่อสู้ชีวิตมานาน บิดาของเขาต้องเสียชีวิตลงเมื่อเขา
อายุได้ประมาณ 6 ขวบ ทำให้ญาติพี่น้องที่เคยสนิทสนมคอยรอบคอบทั่วทำคว้างเหินไป ด้วย
ความตรอมใจในสาเหตุนี้อีก 2 ปี ต่อมามารดาจากไปอีก ตนเองได้รับความอุปการะทาง
การศึกษาคณะและความเป็นอยู่จากญาติพี่น้อง ซึ่งมารดาได้ขอร้องไว้ก่อนสิ้นชีวิต ระยะแรกที่อยู่
ในบ้านญาติจึงได้รับความช่วยเหลือเยี่ยงญาติ มาในระยะหลังตนต้องทำหน้าที่ทุกอย่าง เยี่ยง
คนใช้นี่มาน

ระพีพร รักการอ่านหนังสือเป็นชีวิตจิตใจ เขามีความมุ่งมั่นที่จะเป็นนักประพันธ์
ให้ได้ ระพีพรเชื่อว่าการได้อ่านหนังสือเป็นการเพาะ มนุษยธรรมให้เกิดขึ้น ในบุคคลได้
อย่างดี และจากชีวิตที่ต้องต่อสู้มาตั้งแต่เยาว์วัยทำให้ระพีพรเข้าใจถึงจิตใจของผู้อื่นจนกว่า
ต้องการความเมตตาและความเอื้อเฟื้อ ระพีพรได้เล่าเหตุการณ์ของยายแก่เพื่อนบ้านให้
เพลินฟังว่า แก่ทักบาตรพระทุกเช้า แต่ไม่ยอมให้ทานอาหาร เสื่อผืนแก่ญาติไร เพราะ
คิดว่าไม่ไค้สิ่งตอบแทนอย่างการทักบาตรซึ่งจะทำให้ไค้ขึ้นสวรรค์ ตนเองจึงต้องให้ความ
ช่วยเหลือแก่ญาติไรแทนยายแก่ไป

เพลิน โรหิตบวร เป็นบุคคลที่มีความเมตตาปรานี เห็นอกเห็นใจจนยากใคร่เช่นกัน เพลินได้ส่งให้ระพีพรเห็นถึงความเมตตาการุณาหลายครั้งหลายหน ครั้งหนึ่งเพลินเล่าให้ระพีพรฟังถึง เหตุการณ์ที่ตนเองได้ออกไปนอกบ้าน เห็นว่าฝนจะตกหนัก จึงวิ่งหาให้เจ็ก ลากรวดพาคนกลับบ้าน เจ็กลากรวดเข้ามา คนอยากจะได้กลับบ้านโดยเร็ว จึงกำขี้ให้เจ็ก ลากรวดโดยเร็ว เจ็กแกได้ทำตามคำสั่ง แต่ในที่สุดรถก็ขัดข้องอีก ตนเองเกิดอารมณ์ฉุนเฉียว แต่เมื่อเห็นภาพของ เจ็กลากรวดหนาวสั่นและเห็นอาการเหนื่อยอ่อนก็เกิดความสงสารไม่เห็นว่ามี ความจำเป็นอันใดที่จะต้องรีบกลับถึงบ้าน

การติดต่อเล่าเรื่องต่าง ๆ ทางจดหมายของหนุ่มสาวคู่นี้เป็นไปอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ความสัมพันธ์เกิดขึ้นตามลำดับ ระพีพรได้ไปมาหาสู่เพลินมากขึ้น เพลินเองก็เอาใจใส่ต่อระพีพรเป็นอย่างดี เมื่อได้เชิญให้ระพีพรไปรับประทานอาหารที่บ้าน ส่วนระพีพรก็เอาใจใส่เพลินโดยชวนหาซื้อของไปให้เพลิน แม้กระทั่งจัดหาหนังสือที่มีคุณค่าให้เพลินได้อ่าน

ความสัมพันธ์ของระพีพรกับเพลินมีมากขึ้นเป็นลำดับ จนกลายเป็นความรัก เพลินรู้สึกพอใจกับความรักที่ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของกายภาพ ระพีพรเองก็พอใจในมิตรภาพเช่นนี้ ต่อมาซึ่งเพลินอาศัยอยู่ควมลำบาก ต้องแบ่งเงินที่ใช้สอยในเรื่องอาหารประจำวันเป็นค่ารักษาพยาบาล เงินจำนวนน้อยเช่นนั้นทำให้รักษาไม่ได้เต็มที่ ระพีพรพยายามหาเงินมาให้แต่ยังไม่พออนุญเอง ขณะนั้นมีบริษัทภาพยนตร์ประกาศรับสมัครหญิงสาว เพื่อคัดเลือกนางเอก เพลินตัดสินใจที่จะสมัคร โดยให้เหตุผลระพีพรว่าเพลินจะได้รักษาผู้มีบุญคุณได้เต็มที่ และเพื่อได้ช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของระพีพรไปบ้าง ระพีพรคัดค้านว่าควรให้โอกาสแก่เขาในฐานะที่เขาเป็นผู้ชาย แต่เพลินก็ขอให้ตนเองได้มีอิสระที่จะได้ช่วยเหลือคนที่ผู้มีบุญคุณบ้าง

เพลินได้รับการคัดเลือกให้เป็นนางเอกภาพยนตร์ หลังจากการถ่ายทำครั้งแรกผ่านไป เพลินได้รับคำชมว่าสามารถในการแสดงจากผู้จัดการบริษัทภาพยนตร์ซึ่งให้ความสนใจเพลินมากและปรนเปรอเพลินด้วยการพาไปรับประทานอาหาร และเลือกซื้อเสื้อผ้า

ที่จะใช้ในการแสดงภาพยนตร์ให้ ในระยะต่อมา เฟลินจะทิ้งไปถ่ายภาพยนตร์ที่สงขลา เป็นเวลาถึง 3 สัปดาห์ หม่อมสาวได้ให้คำมั่นต่อกันว่าระยะเวลาที่ห่างเหินกันนี้จะให้ความสำคัญกับการเขียนจดหมายติดต่อกัน

ระหว่างที่เฟลินอยู่ที่สงขลา ระพีพันธุ์ไม่เคยได้รับจดหมายกลับจากเฟลินเลย ทำให้ระพีพันธุ์กระวนกระวายมากและก่อกวนที่จะคิดระแวงผู้จัดการของเฟลินไม่ได้ เมื่อถึงวันกำหนดกลับระพีพันธุ์ได้ไปรอรับเฟลิน เวลานั้นเฟลินได้ตัดสินใจที่จะแต่งงานกับผู้จัดการของตนแล้ว แต่เฟลินยังไม่บอกให้ระพีพันธุ์ทราบ ต่อมาเฟลินคิดว่าหากการเปิดเผยเป็นผลดีมากกว่า จึงได้เขียนจดหมายเล่าให้ระพีพันธุ์ฟังถึงเรื่องการรับเราขอความรักและแต่งงานของผู้จัดการ เฟลินได้ตอบผู้จัดการของตนว่าตนเองไม่เคยรักใคร่มากเท่าระพีพันธุ์ และไม่สามารถจะรักใคร่อีกได้ แต่ส่วนการแต่งงานเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ตนเองอาจแต่งงานกับใครก็ได้ที่ตนเองได้คำนวณทุกสิ่งทุกอย่างในตัวเขาแล้วเป็นที่พอใจ และให้เหตุผลต่อระพีพันธุ์ในเรื่องการแต่งงานอีกว่าตนเองเมื่อสมัยที่ยังอยู่กับบิดามารดา มีชีวิตที่รุ่งเรือง มีรักที่คู่ควรกัน ทุกคนที่รู้จักตนคิดว่าเมื่อใดแต่งงานกันอนาคตจะมีแต่ความสุขสมบูรณ์ แต่เมื่อบิดามารดาสิ้นไป ตนต้องบิตห่างจากชายคู่รัก เฟลินจึงยึดคำสาบานที่ไม่อาจลืมว่าความรักกับการแต่งงานเป็นคนละเรื่องกัน เรื่องนี้ตนได้เล่าให้ระพีพันธุ์ฟังบ้างแล้ว แต่ระพีพันธุ์ไม่เห็นเป็นเรื่องจริงจังเอง

เมื่อเฟลินจะออกจากระพีพันธุ์ไป เพราะผู้จัดการจะมารับเฟลินไปแต่งงาน เฟลินได้บอกให้ระพีพันธุ์รีบไปหาที่บ้านเพื่อจะได้อำลากันเป็นครั้งสุดท้าย

3) วิเคราะห์เรื่องความนิยมแห่งมนุษยธรรม

3.1 ด้านจริยธรรม แนวคิดของเรื่องแนวหนึ่งเน้นถึงความเมตตาปรานี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันใคร่ โดยทริบูรพาให้ "ระพีพันธุ์" และเฟลินปฏิบัติจริยธรรมตามแนวนี้

3.1.1 ความเมตตาปรานีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันใคร่ ระพีพันธุ์เป็นบุคคลที่ให้ความช่วยเหลือ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน แม้ในขณะนั้นระพีพันธุ์ยังยากจน

ทองช่วยเหลือตัวเอง แต่หลังจากนั้นก็เลยถูกปฏิเสธการให้ทานจากยายแก่ที่ศรัทธา
พระทุกเช้าเพื่อหวังผลการขึ้นสวรรค์แล้ว ระพีพันธุ์จึงได้แสดงความเบตคาโดยให้ความ
ช่วยเหลือเท่าที่ทำได้ทันที

ประเดี๋ยวก่อนลง ผู้ที่จะช่วยเหลือโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนยังมีอยู่ในโลกนี้
อย่างน้อยคนหนึ่ง ... ฉันรีบฉีกเสื้อผาออกอย่างเร็ว ๆ ซึ่งออกมาจาก
ร้านไปเก รากบาทกว่า และยื่นให้แก่ตาเฒ่า นี่เป็นทั้งหมดที่ฉันมีอยู่
สำหรับหนานาว เธอสวมใส่แก่เจาหลานชายของลุงเออะ ฉันยังหนุ่ม
แน่นแข็งแรงพอที่จะทนอากาศร้าย ๆ ได้

การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้ ระพีพันธุ์ได้แสดงทัศนะของการช่วยเหลือได้
อย่างถูกต้อง เช่นวิจารณ์ การศรัทธาพระของยายแก่ หวังขึ้นสวรรค์ให้เปลี่ยนฟังว่า
"การศรัทธาของยายปลวรากันนี้มีรากเหง้ากับการหลงผิดเตอริชต์ ๆ การหลงผิดเตอริชต์
เป็นสิ่งที่ช่วยให้นักบวชขึ้นไ้โดยไม่ต้องประกอบกรรมอันดีฉันใด การศรัทธาก็เป็น
สิ่งที่ช่วยให้นายนี้ไ้ขึ้นสวรรค์ได้โดยไม่ต้องประกอบกรรมอื่น ๆ ฉันนั้น"² และชี้ทัศนะ
ที่ถูกตอ้งในการช่วยเหลือผู้ยากจนแก่เปลี่ยนว่า "จงมีใจเมตตากรุณา และช่วยเหลือสัตว์โลก
ทุกชนิด แม่แก่เจ้าพวกเก๋รเจ้านาน จงช่วยโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนนั่นแหละเป็นความบริสุทธิ์อย่าง
ไม่มีสง สวรรค์หรือนรกจะมีหรือไม่ช่างเถิด จงเอาความฉันทิใจที่ได้เห็นสัตว์โลกด้วยกันเป็น
สุขเป็นที่ตั้ง"³

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ สงครามชีวิต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 21-22

² ก. หน้า 24

³ ก. หน้า 25

เพลินเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่ขี้กลัวและปฏิบัติวัชรกรรม แม้บางครั้งไม่มีโอกาสได้ปฏิบัติจริงแต่ภายในจิตใจนั้นระลึกอยู่เสมอ นับได้ว่าเป็นผู้ที่มีความเมตตาเห็นอกเห็นใจผู้อื่นมากไรเช่นกัน ก่อนหนึ่งระพีพรได้กล่าวถึงความมีใจเมตตาปรานีของเพลินว่า

ฉันรู้ว่าเพลินเป็นคนมีใจบริสุทธิ์อ่อนโยน มีความเมตตาปรานี เป็นคุณสมบัติประจำตัวของผู้หญิง เธอรักสัตว์เลี้ยงเท่ากับเธอรักตัวของเธอเอง เธอไม่เคยฆ่าสัตว์แม้แต่เจ้าพวกเราๆ ฉันยังจำได้ครั้งหนึ่งมีผู้เลี้ยงหมาหน้าเราไปทอดเนื้อไก่ไม่ขึ้นจะตี เธอได้ยกมือไว้และว่าขอให้ฉันเอี๊ยะพินทร์ ไปรคอย่าทำร้ายสิ่งที่ไม่ผิดเลย ฉันยังกานว่ามันเป็นสัตว์ร้ายนะเพลิน ถ้าละชีวิตมันไว้มันอาจทำร้ายเธอในวันหนึ่ง เธอกับฉันยกยางอ่อนโยนและตอบว่า แท้มันก็ยังไมเคยทำร้ายดิฉันสักครั้งเดียวไม่ใช่หรือ และดังนั้นจึงไม่มีความผิดมันมาเช่นนี้อาจใจบุญมากไม่ใช่หรือระพีพรที่จะฆ่าสิ่งซึ่งเราเพียงแค่วางสงสัยว่าเขาอาจจะเป็นศัตรูของเราภายหลัง¹

อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าเพลินเป็นบุคคลที่มีจิตใจประกอบด้วยความเมตตา สงสารเห็นอกเห็นใจผู้อื่นมากจน แม้ในความรู้สึกครั้งแรกจะขาดความรู้สึกเห็นใจและสงสาร แต่พอได้สติหยูกคิดสักเล็กน้อย เพลินก็มีความรู้สึกสงสารขึ้นทันที เหตุการณ์ดังกล่าวเพลินได้เล่าให้ระพีพรฟังถึงตอนที่กลับจากธุระนอกบ้าน ได้วางใจให้เจ๊กลากรดไปส่งที่บ้าน โดยเพลินให้แรงใจให้ท้าวเกรงฝนจะตกหนัก แต่เนื่องจากความเห็นดีเห็นน้อยและความซื่อสัตย์ของเจ๊กลากรด รดวิ่งเร็วอยู่ได้ไม่นานก็ขาดตามลำบาก เพลินจึงได้วิ่งมาทันก่อนหน้ารถออก แต่ยังไมทันจะร้องว่าเจ๊กให้เจ็บแสบ พอเพลินเห็นสภาพความเห็นดีเห็นน้อยความซื่อสัตย์ก็เกิดความรู้สึกเห็นใจ เข้าใจ สภาพความยากจนไร้ที่

¹ ภูหลาน สายประภินธุ์ สงครามชีวิต โดยศรีบุรพา (นามแฝง) หน้า 24

ทรงหน้าคิดน้อออกไปนั้นคือร่างกายของคนแก่คนหนึ่งซึ่งตามหน้าและเนื้อตัว
 โสภณไปควยเมื่อก่อน ทนทานไปทั่วทั้งกาย กราญกุดงฝน และกำลัง
 ทำงานหนักเพื่อความอบอุ่นสบายของหญิงสาวคนหนึ่ง โดยได้รับบำเหน็จตอบ
 แทนเพียงเล็กน้อย บำเหน็จที่พอจะช่วยให้ทองของเขาเต็มไปด้วยอาหาร
 ชีวิตหนึ่งแล้วก็มีเรี่ยวแรงสำหรับมากกว่าและทำงานหนักต่อไปอีก ต่อไป
 อีกทุก ๆ วัน จนกว่าความตายจะมาช่วยเขาให้หนีไปเสียจากทุกข์ทรมาน¹

จริยธรรมในด้านการเมตตาปราณีและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่นของ
 ระพีพันธุ์กับเพลินมีข้อนาสั่ง เกตวาระพีพันธุ์และเพลินกระทำกรรมที่ช่วยความรู้สึกท้อ
 หลอดเวลาว่าตนทำดี และชมตัวเองว่าดีหรือไม่เพราะไม่ว่าจะเป็นการวิจารณ์การทักทาย
 พระของยายแก่เพื่อหวังขึ้นสวรรค์และการแสดงทัศนะต่อการช่วยเหลือผู้อื่นของระพีพันธุ์
 รวมทั้งการที่เพลินแสดงความเมตตาสงสาร เจตนากรดวนแต่เป็นการเล้าถึงความดีของตน
 สู้กันทั้งทางจดหมาย ระพีพันธุ์กับเพลินยังผลักดันชมคุณงามความดีของกันและกัน การที่
 ไม่รักเพลิน มีความพอใจเพียงใจว่าเนื่องจากเพลินเป็นคนดี เป็นคนมีจริยสุจริตอ่อนโยน
 ตามที่ระพีพันธุ์ชม

อย่างไรก็ตามการพิจารณาถึงความงามของตนเองในตอนนี้ ผู้อ่านควรคำนึงถึง
 รูปแบบของการเขียนสงครามชีวิต ซึ่งอาศัยจดหมายเล่าเรื่องโต้ตอบกันไปมาเป็นลักษณะ
 สำคัญในการดำเนินเรื่อง ความจำเป็นตามลักษณะของรูปแบบเช่นนี้มีอยู่วิธีเดียวคือการ
 เล่าเรื่องสู่กันฟัง ยิ่งศรีบูรพากำหนดให้ระพีพันธุ์กับเพลินอยู่ในฐานะที่เป็นคู่รักกันด้วยแล้ว
 พฤติกรรมที่เป็นไปในด้านกึ่งามก็ย่อมเล่าให้แก่นักฟัง

การพิจารณาว่าคุณงามความดีของตัวละครเพียงด้านเดียวจะทำให้ไม่เห็นลักษณะ
 ที่แท้จริงของตัวละคร เพลินเป็นตัวละครที่น่าสนใจแม้จะมีลักษณะที่ตึงเครียดแล้ว แต่เพลิน

ยังเป็นผู้คน ยังพอใจใครมีเครื่องแต่งกายสวยงาม เช่นตอนที่ตัวละครที่มีฐานะดี แต่งตัวสวยเสื้อผาราคาแพงและสวยงามไปซื้อที่กินข้างบ้านคน ในจดหมายของเฟลีน ถึงระพีพรรณหนึ่งเฟลีนบ่นนอยใจตัวเองที่ไม่มีเสื้อผ้าสวย ๆ เช่นผู้อื่น และในตอนสุดท้าย ของเรื่องการเลือกแต่งงานกับคนที่มีความรู้ทางการเงินและอาจทำตามสัญญาที่ให้กับตนเอง ไว้ก็ยังเป็นข้อแก้ไม่คอยหนักแน่นนัก แต่กับแสดงว่าเฟลีนรักสวยรักงาม รักความสุขสบาย อันเนื่องมาจากการมีฐานะดี

3.1.2 ความรักในความสุขจิต ยุติธรรมมีความรับผิดชอบหน้าที่ จริยธรรมอันนี้เห็นได้ชัดเจนจากคำพูดเล่าในจดหมายของเฟลีนถึงระพีพรรณ เฟลีนเล่า ถึงเพื่อนบ้านหนุ่มที่รับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยสมุหบัญชี ซึ่งเป็นคนเที่ยงธรรม ปฏิบัติตาม หน้าที่รับผิดชอบเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของทางราชการ แต่ในที่สุดข้าราชการหนุ่มผู้นี้ ถูกส่งพักราชการ เนื่องจากเคร่งครัดในหน้าที่ราชการถึงกล่าวไม่เป็นที่ยอมรับของข้าราชการ ชั้นสูงเมื่ออำนาจ นับว่าศรีบูรพาไม่เคยเว้นที่จะกล่าวถึงความบกพร่องของข้าราชการ ข้าราชการบางคนขาดจริยธรรมในค่านิยมความสุขจิต เมื่อมีข้าราชการที่ปฏิบัติจริยธรรมและ ซักดลประโยชน์ของผู้อื่นเขา เขาย่อมได้รับโทษเป็นเครื่องตอบแทน

การเบิกเงินของแผนกต่าง ๆ ที่ต้องผ่านทางเขา เขาพิจารณาอย่างละเอียด สุขุมและลงความเห็นอย่างเที่ยงธรรมป้องกันความรวลไหลของเงินแผ่นดิน ก็ความเที่ยงธรรมนั้นเป็นสิ่งที่พอใจจนทั่วไปหรือ ... ท่านเจ้ากรมก็คงมีความ คิดว่าการที่เพื่อนของเราปรารภรณาคือต่อราชการ จนถึงกับขัดขวางคนของท่าน นั้นเป็นการอดแค้นอดกลืนไม่เคืองพยาน... ดังนั้นในเวลาต่อมาไม่นานเพื่อน ของเราก็กู้ถูกส่งพักราชการ¹

3.2 กานลิทธิมนุษยชน ศรีบูรพาได้แสดงแนวคิดที่ล้ำหน้านักเขียนใน รุ่นเดียวกันโดยใช้นิยายเรื่องและแนวคิดของ The poor people และโดยให้ความสนใจ

ต่อเรื่อง "สิทธิมนุษยชน" อย่างจริงจัง สิทธิมนุษยชนเป็นประเด็นที่กำลังได้รับความสนใจในประเทศรัสเซียในขณะนั้น และที่สำคัญก็คือสิทธิที่บุคคลควรจะได้เพื่อความจำเป็นในการดำรงชีวิต แนวคิดดังกล่าวที่บูรพาโกไโหระพินทรและเพลินเรียกร้องขอได้รับสิทธิ นั้น ๆ เช่น สิทธิที่อยู่อาศัย สิทธิทางการแพทย์ และสิทธิทางการศึกษา ดังนี้

3.2.1 สิทธิของบุคคลที่จะได้รับในเรื่องที่อยู่อาศัย ศรีบูรพา
ไคโหระพินทรแสดงความรู้สึกในความไม่เสมอภาคของที่อยู่อาศัยดังนี้

บางครั้งฉันก็รักบ้าน บางครั้งก็เบื่อบ้านที่จริงฉันจะไม่เบื่อเลย
ถ้าทุก ๆ บ้านในโลกจะเหมือนกันหมด แต่ฉันแะละมเพื่อนรัก บ้านที่สวย
วิเศษกว่าที่ฉันอยู่เดี๋ยวนี้ มันมีมากมายเหลือเกิน โรงเก็บรถยนต์หรือ
โรงมาของทานพวกญาติมากดี ขยับจะน้อยกว่าบ้านของนายระพินทร
ยุทธศิลป์ ไปเสียอีก¹

ความไม่เท่าเทียมกันของที่อยู่อาศัยทำให้ระพินทรเกิดความน้อยใจในสภาพที่อยู่
อาศัยของตนเอง ระพินทรไคเปรียบเทียบกับบ้านของตนเองที่ไม่สะดวกสบายเท่าบ้านของ
บุคคลอื่น โดยไม่ได้คำนึงถึงสาเหตุเลยว่าเพราะเหตุใดจึงแตกต่างกัน และการเรียกร้อง
สิทธิที่อยู่อาศัยดังกล่าวฟังดูเหมือนกับระพินทรเรียกร้องเพื่อตนเอง เท่านั้น พฤติกรรมที่
แสดงว่าระพินทรเป็นนักมนุษยธรรมในการเรียกร้องครั้งนี้จึงอยู่ในวงแคบ

3.2.2 สิทธิของบุคคลที่จะได้รับการรักษาพยาบาล เพลินไค
เขียนเล่าให้ระพินทรฟังถึงถ้าหากมีโอกาสที่จะได้รับการรักษาพยาบาลที่ถูกวิธีเพราะเพื่อนบ้าน
ของตนไปปฏิบัติราชการด้วยความสุจริต แต่ในที่สุดกลับถูกส่งพักรักษาการ เพราะความสุจริต
ของตนไปขัดผลประโยชน์ของกลุ่มผู้มีอำนาจ เพื่อนบ้านของเพลินต้องวิ่งเต้นหางานเพื่อหา
รายได้ช่วยครอบครัวเมื่อพวกเขาไปทำงานที่เหมาะสมก็หันไปพึ่งพาเพื่อน โดยขอเงินยืมรถเพื่อ
จะได้ประกอบอาชีพค้าขายแก่ชี ในระหว่างที่ฝึกหัดขับต้องนั่งตากแดดตากลมอยู่ในรถ

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ สงครามชีวิต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 3

ตลอดทั้งวัน และบางทีก็ถึงกลางคืน ในที่สุดก็ล้มป่วยลงในขณะที่ชักเงิน ทำให้ขาดโอกาสจะได้รับการรักษาที่ดีที่สุดของ ในที่สุดเพื่อนบ้านของเพลินก็จากไปเพราะยากจนอย่างแท้จริง

จริงอยู่ ความตายเป็นธรรมดาของโลก ทุกคนเกิดมาแล้วจะต้องตาย แต่ตายช้าตายเร็ว หรือตายในเมื่อมีเหตุอันควรยอมเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ที่ฉันไม่เชื่อในพรหมลิขิต... เราไม่มีหลักฐานอะไรเลยที่จะรับรองว่า พรหมลิขิตเป็นเรื่องจริงจัง... คุณพอจินตนาการได้บ้างว่าใครจะตายโรคร้ายเดียวกัน ข้ากำลังวังชาของท่านที่จะไขข้อสงสัยโรคร้าย ก็มีน้อยกว่าเพื่อนหนุ่มของเราหลายเท่า แต่ท่านรอดตายมาได้ด้วยการมีเงินเสียค่าหมอรับรักษาแท้ ๆ นี่ถ้าคุณพอเป็นคนยากจน ท่านก็คงจะถึงพรหมลิขิตเสียตั้งแต่ครั้งนั้นแล้ว... พรหมลิขิตมีความหมายอย่างเดียวกันว่า เราจะมีสภากาโหลหรือไม่ ... ฉันรับรองว่าเพื่อนรักของเราวันนี้ตายเพราะขาดการรักษาพยาบาล ตายเพราะความยากจนแท้ทีเดียว¹

3.2.3 สิทธิของบุคคลที่จะได้รับการศึกษา เมื่อเพื่อนบ้านของเพลินจากไปเพราะขาดการรักษาพยาบาลที่ดีและถูกต้อง ปัญหาที่ตามมาจึงเกิดขึ้นกับคนข้างหลังเพราะผู้ตายเป็นหลักของครอบครัว สิทธิอีกอันหนึ่งที่ควรจะได้แก่ของบุคคล โอกาสตามไปถวาย คือสิทธิทางการศึกษาในชั้นสูงของบุตรน้อย เพลินได้เขียนเล่าถึงความรู้สึกของแม่แก่คนน้อยและของเขาคือให้ระพีพรฟังว่า

เมื่อพ่อของ เข้ามาคำนวณสิ้นบุญลงเสียเช่นนี้ ลูก ๆ ก็ไม่มีหวังจะใคร่เรียน พ่อลูกชายของเขาคงต้องใจเป็นควาย ฉันใจหายเมื่อคิดถึงเด็กคนนั้น เด็กที่มีแววตาดี ถ้าเขาได้รับการศึกษาและอบรมอย่างเพียงพอ เขาจะได้เป็นใหญ่เป็นโตในทางที่ดี แต่ตามาขาดการอบรม เขาจะได้เป็นใหญ่

¹ ภูหลวง สายประสิทธิ์ สงครามชีวิต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 116-

เป็นโศกในทางที่ชั่ว ตามที่ในตาของเขามอง เด็กคนนี้โตขึ้นจะเป็นได้
ทั้งสองอย่าง คืออาจไม่ใช่เสนาบดีก็ต่อเป็นโจรบดียิ่ง หรือก๊วยบดียิ่ง

สิทธิของบุคคลที่จะได้รับสิ่งจำเป็นต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตนั้นว่ามีความสำคัญมาก
เพราะการพบโอกาสที่จะได้รับสิทธิอย่างใดอย่างหนึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งของการพบ
โอกาสในสิทธิอีกอันหนึ่ง และการพบโอกาสในสิทธิที่ควรจะได้รับอันใหม่ก็อาจเป็น
สาเหตุให้พบโอกาสอันต่อไปอีก เป็นวัฏจักรแห่งความชั่วร้าย เช่น การพบโอกาส
ที่จะได้รับสิทธิในการมีที่อยู่อาศัยที่ดีที่ถูกต้อง อาจเป็นสาเหตุให้เกิดโรกภัยไข้เจ็บที่ต้องการ
การรักษาพยาบาลที่ดี แต่หาโอกาสที่จะได้รับการรักษาพยาบาลที่ดีหมดสิ้นไปด้วย อาจต้อง
เสียชีวิตหรือไม่สามารถประกอบอาชีพหารายได้มาช่วยครอบครัวได้ ทำให้บุตรหลานพบ
โอกาสหรือมีโอกาสน้อยลงในการได้รับการศึกษาระดับสูง และมีโอกาสเจริญก้าวหน้าใน
ชีวิตน้อยลง ทำให้มีผลต่อการที่จะมีที่อยู่อาศัยให้ดีขึ้นน้อยลงไปด้วย เวียนวนเป็นวัฏจักร
อยู่เช่นนั้น

3.2.4 สิทธิที่จะมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เพลินได้
เขียนเล่าให้ระพีพรรู้จักเพื่อนรุ่นเยาว์ของบิดาคนที่มื่อชีพเป็นนักเขียนของหนังสือพิมพ์
ในความรู้สึกของเพลินคือเพื่อนรุ่นเยาว์ของบิดาคนที่มาจากการฟังการสนทนา เพลินรู้สึกว่า
เขาเป็นสุภาพบุรุษ เป็นคนง่าย ๆ เปิดเผยม มีความกตัญญูต่อกวีและปรารถนาดีต่อ
ทุกคน เพลินเล่าถึงสาเหตุที่เขาถูกฟ้องและถูกจำคุกถึง 8 ปีว่า "เรื่องของเขาคือเขา
รุนแรง และความรุนแรงอันนั้นได้นำไปสู่ความมั่นใจที่ร้ายกาจที่สุด"² และได้เสนอทางออก
แก่ระพีพรในการมีอาชีพนักเขียนว่า "เมืองไทยเป็นเมืองของสมมติโลก เป็นเมืองที่
ต้องการความพอดี ความพอเหมาะพอเจาะ ถิ่นนี้รู้สึกเธอเป็นคนรักความจริง และ
ความยุติธรรมมากเหลือเกิน เธอจะระวังความเหลือเกินนั้นให้จงหนัก"³

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ สงครามชีวิต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 119

² ฎ. หน้า 182

³ ฎ. หน้า 183

ความคิดของเรื่องให้ระพันทร์และเพลินแสดงความสามารถปราชญ์ และช่วยเหลือ
 ญายกไร หรือการให้เพลินแสดงความคิดเห็น... ภายใต้อาการรักษายาบาล
 การได้รับการศึกษาแสดงให้เห็นจิตใจของเพลินที่เปี่ยมไปด้วยความเมตตา...
 ที่หมกโอกาสหรือมีโอกาสน้อย พฤติกรรมของระพันทร์และเพลินดังกล่าวสามารถอธิบาย
 สาเหตุได้โดยทฤษฎีอิทธิพลของสังคมต่อการวางจริยธรรม* ระพันทร์เมื่อเยาว์วัย
 ต้องต่อสู้กับความขมขื่นเมื่อต้องอาศัยอยู่กับญาติเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันเมื่อมาเข้านอน
 ส่วนเพลินในวัยเยาว์ได้รับความสุขความสบาย แต่ชีวิตก็ผันแปรไป ทำให้ต้องต่อสู้กับ
 ชีวิตเมื่ออาศัยอยู่กับนา การต่อสู้ชีวิตในสังคมของคนจน ทำให้ระพันทร์และเพลินขมขื่นและ
 เข้าใจสภาพชีวิตของญายกไรที่มีความทุกข์ทรมาน ทั้งยังเข้าใจสภาพจิตใจของบุคคลที่
 หนักหนาของการอุปถัมภ์โดยการให้ความเมตตาปราชญ์แก่เขาเหล่านั้น จึงได้กล่าวถึง
 พฤติกรรมที่เป็นความเมตตาช่วยเหลือญายกไร

ขางหลังภาพ

1) สารัตถะ (Theme)

ความรกระหว่างบุคคลต่างวัย

2) เรื่องย่อ

นพพรหมวัย 22 ปี ได้ไปศึกษาวิชาธนาคารที่ประเทศญี่ปุ่น มีโอกาส
 ทอนรับ อำนาจความสะกดสบายแก่ท่านเจ้าคุณฉนิการบิสิตรสินพิคาของชน กับหม่อม
 ราชาวดีกิริยรรยาคนที่ 2 ของท่าน

* ทฤษฎีที่เชื่อว่าสังคมมีส่วนในการบ่มนุษย์ให้มีลักษณะต่าง ๆ กัน ความแหว่
 มนุษย์นั้นจะอยู่ในกลุ่มใดของสังคม

หม่อมราชวงศ์กิริติ เป็นหญิงสาวที่ไม่จะมีวัยล่วงเข้า 35 แล้วก็จริง แต่ยังมี ความงามกว่าหญิงสาวอีกหลายคน ประกอบกับการได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบสังคมของผู้ที่ เก่งทำให้หม่อมราชวงศ์กิริติ เป็นหญิงที่มีความฉลาดมีอัธยาศัย มีความสง่างาม คุณสมบัติทั้งการทำให้หม่อมราชวงศ์กิริติเป็นหญิงสาวที่มีเสน่ห์

ในระหว่างที่พักอยู่ในประเทศญี่ปุ่น นพพรกับหม่อมราชวงศ์กิริติ แหม่มจ๊กกันไม่นาน ก็สนิทสนมคุ้นเคยทั้งนี้จากการที่นพพรได้พาหม่อมราชวงศ์กิริติเที่ยวพักผ่อนในที่ต่าง ๆ โดย ได้รับอนุญาตจากท่านเจ้าคุณอธิการบดีว่ามี นานวันเข้าความงามและความสุภาพ ซาบเอารใจ ของหม่อมราชวงศ์กิริติทำให้ความสนิทสนมของบุคคลคู่นี้องงามขึ้นเป็นความรัก

เพื่อได้มีโอกาสเที่ยวเตร่พักผ่อนด้วยกันหลายครั้ง นพพรก็สารภาพรักต่อหม่อม ราชวงศ์กิริติ แต่หม่อมราชวงศ์กิริติเป็นผู้ที่มีพื้นฐานการอบรมเป็นอย่างดีก็ไม่ได้แสดงความรัก ของตนให้นพพรทราบ ซ้ำยังคอยให้สติกกับนพพร ไม่ให้คิดออกนอกคุณนอกทางของศีลธรรม หม่อมราชวงศ์กิริติเข้าใจฐานะของตนเองดีว่าเป็นหญิงที่มีสามีแล้วควรจะต้องซื่อสัตย์จงรักภักดี ต่อสามีและไม่ควรคบกับเด็กหนุ่มผู้นอว้ยกว่าตน

เมื่อถึงวันกำหนดกลับประเทศไทยของ เจ้าคุณอธิการบดีกับหม่อมราชวงศ์กิริติ ก็จากไป ทั้งให้นพพรคุ้นเคยความรักแรงกล้าของคนหนุ่มอยู่ระยะหนึ่ง ด้วยมรรยาธ อันงดงามของหญิงใจความกิริยาอาการเป็นปกติ ซ่อนความรักอันลึกซึ้งไว้ในใจ ความ สัมผัสของบุคคลคู่นี้ในญี่ปุ่นไม่ไกลวงรู้ถึงเจ้าคุณอธิการบดี

ในระหว่างเดินทางกลับบ้านของเจ้าคุณอธิการบดีกับหม่อมราชวงศ์กิริติ นพพรยัง ได้เขียนจดหมายแสดงความรักต่อหม่อมราชวงศ์กิริติ คุณหญิงเมื่อกลับมาถึงได้รับจดหมาย แสดงความรักผูกพันอย่างรุนแรงต่อไป แต่คุณหญิงได้ตอบโต้แจงและเตือนสติให้เขียนถึงท่าน เจ้าคุณอธิการบดีบ้าง ทอมมาภายหลัง เมื่อตนพรไม่ได้รับกัณธความรักตอบจากหม่อมราชวงศ์ กิริติให้ตนเองได้เข้าใจเข้าว่าหม่อมราชวงศ์กิริติไม่ต้องการจะตอบสนองในความรักของ ตน ประกอบกับตนเองเห็นว่ความคลุมคลั่งของตนในยามที่อยู่ไกลกันไร้ประโยชน์ไม่มีทางจะ บำบัดได้ เลยหันมาเอาใจใส่ในการเล่าเรียนตามตำแหน่งของหม่อมราชวงศ์กิริติ อันเป็น สภาเหตุที่ทำให้ความรักความปรารถนาซึ่งต่อหม่อมราชวงศ์กิริติของนพพรจืดจางลง ดังนั้น

การเขียนจดหมายที่เคยกระทำอย่างสม่ำเสมออีกห่างเหินออกไป และเมื่อคุณหญิงเขียนจดหมายบอกข่าวการเสียชีวิตของท่านเจ้าคุณเอ็ดการบก็ นพพรก็ได้แต่แสดงความเสียใจตลอดโดยไม่ได้ออกไปถึงความเป็นอิสระของคุณหญิงและความหวังที่จะได้ครองคู่กับเธอเลย

เมื่อ นพพร เรียนสำเร็จและเดินทางกลับมายังไทย นพพรได้มาเยี่ยมเยียนหม่อมราชวงศ์กิริติในบางโอกาส แม่คุณหญิงจะแสดงความน้อยใจในความรักที่นพพรเปลี่ยนไป นพพรก็ไม่สามารถสังเกตเห็น ซึ่งเป็นเพราะความรักในใจของนพพรได้เสื่อมคลายลงตั้งแต่อายุที่ญี่ปุ่น เมื่อกลับมาไทยก็สนใจในกิจการงานของตน ประกอบกับขณะนั้นนพพรมีความพึงพอใจในฐานะการศึกษาของคุณหญิงซึ่งพอได้หาไว้ให้ทั้งแก่ครั้นตนยังศึกษาที่ญี่ปุ่น ความรักและความรู้สึกต่อหม่อมราชวงศ์กิริติอย่างที่เคยมีในตอนแรกต่อหม่อมราชวงศ์กิริติจึงหมดไป

ความนึกหวังทำให้หม่อมราชวงศ์กิริติซึ่งป่วยเป็นวัณโรคอยู่ก่อนแล้วมีอาการทรุดลงวาระสุดท้ายของหม่อมราชวงศ์กิริติจึงใกล้เข้ามาเมื่อ นพพร มาบอกกำหนดแต่งงานของตนกับคุณหญิง ภายหลังจากนั้นไม่นานอาการของหม่อมราชวงศ์กิริติก็ทรุดหนักถึงกับเพื่อท่านพระญาติของหม่อมราชวงศ์กิริติได้ไปตามนพพรให้มาพบ วันนั้นเอง เป็นวาระสุดท้ายของหม่อมราชวงศ์กิริติก่อนสิ้นใจเธอได้เขียนข้อความลงในกระดาษมีใจความว่า เธอตายโดยไม่มีคนรัก แต่เธอก็มีใจที่เธอมั่นใจที่เธอรัก

3) วิเคราะห์เรื่องตามนิยายแห่งมนุษยธรรม

ข้างหลังภาพเป็นนวนิยายที่มีรูปแบบการประพันธ์ตามแบบจินตนิยม (Romantic) ซึ่งผู้เขียนพยายามปรุงแต่งด้วยวิธีแห่งศิลป์ เพื่อดึงดูดและเร้าเร้าจิตใจของผู้อ่านให้ติดตามชีวิตของตัวละครอย่างมีอารมณ์ร่วม โดยผู้เขียนไม่นำเสียงเชิดชวนให้ผู้อ่านรับทราบเจตนารมณ์ประการหนึ่งประการใดของผู้เขียนเลย ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้นวนิยายเรื่องข้างหลังภาพ แตกต่างจากนวนิยายเรื่องอื่น ๆ ของศรีบูรพา คือศรีบูรพาไม่ได้เน้นมนุษยธรรมอันเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของงานประพันธ์ โดยทั่วไปของศรีบูรพา

แม้กระนั้นบุคลิกภาพด้านมนุษยธรรมของศรีบูรพาก็ยังปรากฏให้เห็นในท่วงท่าองอาจ
ของศรีบูรพาผู้นั้นเอง

3.1 งานจริยธรรม หม่อมราชวงศ์กิริติ เป็นหญิงสาวมีกำเนิดใน
ตระกูลสูงศักดิ์ ของสังคมเก่า ได้รับการเลี้ยงดูอบรมตามแบบผู้ดีอย่างเคร่งครัด ความ
ตอนหนึ่งได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการอบรมเลี้ยงดูที่ผู้หนึ่งได้รับเป็นข้อความที่ผู้หนึ่งได้
เล่าให้พรพเพเพื่อตอบคำถามว่า ทำไมตนเองจึงตัดสินใจแต่งงานกับเจ้าคุณธวัชการบดี
ดังนี้

ฉันไม่ได้เป็นเจ้าแต่ฉันก็เป็นลูกเจ้า ท่านพ่อของฉันท่านเป็นเจ้านายแท้จริง
ในสมัยที่ยังไม่เปลี่ยนการปกครองบ้านเมืองนั้น เขาก็ทราบแล้วว่า เจ้านาย
ท่านเป็นเจ้านายกันจริง ๆ โดยมาก ท่านอยู่ของท่านต่างหากในโลกอีกโลก
หนึ่ง ท่านพ่อของฉันก็พยายามจะให้ตัวฉันและลูก ๆ ของท่านเป็นเจ้านาย
เช่นเดียวกับองค์ท่าน ฉันได้เรียนหนังสืออย่าง เป็นกิจจะลักษณะที่โรงเรียน
ความสมควร พอเข้าชีวิตจะเป็นสาว ท่านก็เก็บตัวฉันไว้ในโลกของท่าน
ท่านป้องกันฉันจากการติดต่อกับโลกภายนอก ฉันได้เรียนหนังสือตามกับ
แผนมเก่า ๆ คนหนึ่ง ที่บ้านของเราหรือวังตามที่เรียนกันในเวลานั้น ฉันได้
เรียนรู้อะไรของโลกภายนอกบ้างจากครูหม่อมของฉัน และจากแผนมเก่า
นะเธอ ระหว่างครูหม่อมเก่าของฉันกับแม่เขาสาวไทยของเรา ก็ไม่มี
อะไรแตกต่างกันมากนัก การสนทนาพาทย์ของเก่า ก็มีแต่เรื่องคุณธรรมความ
ดีแม่ศรีเรือนอะไรพวกนี้ เป็นอยู่อย่าง ที่เกะกะทำให้ฉันรู้จักว่าในโลกนี้มี
หนังสือจำพวก โจ๊ก แล่งแมคคอสส์ ซึ่งช่วยแนะนำรักษาความงาม ความ
เปล่งปลั่งของฉันไว้โดยยืนนานคู่ความสดชื่นยืนนานของดอกไฮเดรนเยีย
ฉันอยู่บ้านเรียนหนังสือจากครูหม่อมบ้าง บางที่ท่านพ่อส่งฉันไปอยู่ใน
รั้วในวัง รั้วเจ้านายใหญ่โตองค์หนึ่งบางองค์ที่เป็นญาติของเรา ฉันได้
ชีวิตในวัยสาวของฉัน ในท่านองนี้หลายปี ฉันอยู่ในโลกของเจ้านายมานานพอ

จนฉันแทบไม่มีโอกาสจะระลึกว่าความเป็นสาวมีค่าอย่างที่สุดสำหรับสตรีเพศเพียงใด และฉันควรจะใช้เวลาเป็นสาว เพื่อประโยชน์แก่ตัวฉันเองอย่างไรบ้าง ในเวลานั้นฉันเหมือนฉันไม่เคยกังวลหาถามตัวเองว่า เป็นการถูกต้องหรือที่เราจะปกป้องก้ำกึ่งความเป็นสาวสัณฐานของเราไว้เสีย จากนั้นคำสอนของกษัตริย์นอก ชีวิตโลกาไรที่ตรงไหนเล่า ในการกระทำเช่นนั้นเป็นการฉลาดหรือที่ไม่เปิดเผยวัยงามที่สุดของเรา ฉันไม่ใคร่จะได้คิดอะไรในเวลานั้น เพราะว่าเราไม่ได้ถูกอบรมให้เป็นคนช่างคิด เราเฝ้าทางที่เขากำหนดไว้ให้เดิน เราต้องเดินอยู่ในทางแคบ ๆ ตามจารีที่ประเพณีชนบทรอบน้อม...

เธออย่าพูดว่าฉันเป็นคนฉลาดกว่าเธอหรือใคร ๆ เพียงแต่ฉันพอจะไปกับคนทั้งหลายได้ก็เป็นผู้ของฉันอยู่แล้ว เหตุการณ์ในปีต่อ ๆ มา อนุเคราะห์ให้ฉันเป็นคนช่างคิด นอกจากนั้นครูหม่อมมัทนาหนังสือภาษาอังกฤษ ๆ มาให้ฉันอ่านเป็นการช่วยกระตุ้นให้ฉันกลายเป็นคนรักหนังสือ แล้วก็รักศิลปะ รักความสวยงามทุกชนิด แล้วก็กลายเป็นคนช่างตรึกตรอง ฉันคิดว่าฉันมีอุปนิสัยในสิ่งเหล่านั้นอยู่แล้ว...

3.1.1 จริยธรรมของกุลสตรีและหน้าที่ของภรรยา การอบรมเลี้ยงดูตามจารีที่ประเพณีอย่างเคร่งครัด และการได้รับการศึกษาอย่างที่ดีทำให้ผมธรรมาชนกัหญิงที่รักดี เป็นคนฉลาดมีไหวพริบ เกรงคราญประเพณี และเมตตาการอบรมเลี้ยงดูตามแบบสังกมยูติก็จะทำให้คุณหญิงอยู่แกลในโลกแคบ ๆ จนในที่สุดโอกาสเลือกคู่ครองของเรามีเพียงแต่เจ้าคุณอธิการบดี แต่ลักษณะการอบรมที่เคารพในคุณลักษณะของกุลสตรี และการได้มีโอกาสอ่านหนังสือที่ครูหม่อมมัทนาให้ทำให้คุณหญิงเป็นคนช่างตรึกตรองมีเหตุผลและประพฤติก่อนใครเหมาะจะสมกับกานินิยมของสังกม กังเช่น

¹ ภูทาบ สายประดิษฐ์ ข้างหลังภาพ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 127-

ความออกกลิ่นหัวใจ หม่อมราชวงศ์กิริที่มีคุณสมบัติสุภาพสตรีไทยในข้อนี้เป็นอย่างดี
แทน ความออกกลิ่นต่ออำนาจฝ่ายตัว ขณะนั้นคุณหญิงอยู่ในฐานะภรรยาของเจ้าคุณ
อธิการบดีแม้จะมีความพึงพอใจรักใคร่ในพรอย่างมากเพราะเป็นความรักครั้งแรกของ
คนรักตาม คุณหญิงได้แสดงความออกกลิ่นความรู้สึกของตนและยังชี้แจงความผิดชอบชั่วดี
ให้พรเข้าใจและปฏิบัติโดยถูกต้องเหมาะสมไม่ว่าความรักจนละเมิดต่อภรรยาของ
ผู้อื่นดังนี้

นพพร ถ้าเราทั้งสองจะดำรงชีวิตอยู่แบบนอกเขมิตาเถื่อนตลอดไปจน
ชั่วชีวิตหาไม่... แต่ความจริงอีกประการเดียวเราก็จะลงมาจากภูเขาสูงนี้
ไปเผชิญหน้ากับฝูงชนแล้วในไม่ช้า เธอจะต้องไปสนใจกับการศึกษาเล่า
เรียนของเธอ และกะโครงการอันเต็มไปด้วยความมุ่งหมายสูงในชีวิต
ภายภาคหน้าของเธอ ส่วนฉันก็มีหน้าที่ที่จะต้องภักดีต่อท่านเจ้าคุณ จะต้อง
ติดตามไปกับท่านในทุกหนทุกแห่ง... เธอเชื่อหรือว่าสมาคมมนุษย์จะรับ
รองภรรยาคนหนึ่งที่เธอยกขึ้นกล่าวแก่นพพรไปรักเชื่อนั้น เธอต้องเพียร
เผชิญกับของจริง ของจริงเท่านั้นที่เป็นคำพิพากษาโลกาในตัวของ
เรา...¹

คุณหญิงได้พยายามระงับอารมณ์ และไม่ตอบรับค่อนพพรที่เพียรซักถามอยู่หลายครั้ง
คุณหญิงได้ใช้ความฉลาดในการวางตัวรับสภาพความเป็นจริงของสถานการณ์ในทางสังคมของ
ตน และที่สำคัญคือความออกกลิ่นใจปรารถนาที่จะตอบคำถามของนพพรได้อย่างใจคิด นพพร
ถึงกับรำพึงกับตัวเองว่าไม่แน่ใจ และไม่เข้าใจว่าคุณหญิงรู้สึกต่อตนอย่างไร เมื่อเจ้าคุณ
อธิการบดีสามีกจากไปแล้วทำให้คุณหญิงมีอิสระ แต่คุณหญิงก็ยังออกทนต่อการรบกวนนพพรต่อไป
ปฏิเสธคำขอแต่งงานของชายอื่นทั้งที่ขณะนั้นความรักของนพพรได้เสื่อมสั่นลงหมดแล้ว
หม่อมราชวงศ์กิริก็ยังสะกดกลิ่นความเข้าใจโดยมโนเมตตาความรักให้พรใคร่อย่างแจ่มแจ้ง

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ข้างหลังภาพ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 153-154

จนกระทั่งวันสุดท้ายของชน นพพรจึงได้มีโอกาสไต่ถามความจริง ตามคำของคุณหญิงที่ว่า "ฉันตายโดยปราศจากคนที่รักฉัน แต่ฉันก็ภูมิใจว่าฉันมีคนที่ฉันรัก"¹

หน้าที่ของภรรยา แม่หม่อมราชวงศ์กิริยาจะไม่มีความรักเจ้าคุณอธิการบดีสามี แต่มีความซื่อสัตย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง การคบหาสมาคมกับนพพรก็เป็นไปอย่างเปิดเผย และถูกต้องตามธรรมเนียมของครอบครัว และเหตุผลในส่วนของคุณหญิงกิริยาได้ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ และเมื่อถึงคราวจำเป็นก็ต้องชี้แจงเพื่อเตือนสตินพพรก็กล่าวออกมาด้วยความจริงใจ และถูกต้อง "ส่วนฉันก็มีหน้าที่จะต้องภักดีต่อท่านเจ้าคุณ จะต้องติดตามไปกับท่านในทุกหนทุกแห่ง คอยปรนนิบัติรับใช้ท่านตามหน้าที่ของภรรยาที่ดี ทรามเท่าที่ ท่านยังต้องการตัวฉัน และทราบเท่าที่ฉันยังไม่ละเลยหน้าที่ของท่านเอง"²

นอกจากจริยธรรมของหม่อมราชวงศ์กิริยาก็กล่าวแล้ว ตัวละครอื่น ๆ เช่น เจ้าคุณอธิการบดีก็ยังได้ปฏิบัติตามจริยธรรม เช่นความเมตตาปราณีต่อบุคคลอื่นและต่อนพพร แต่ที่พอจะน่าแปลกใจก็คือการปฏิบัติหน้าที่ของสามีที่มีฐานะทางการเงินดี และมีวัยสูงเฒ่าอย่างเหมาะสม เช่นความในจดหมายตอนหนึ่งที่เขียนถึงนพพรแสดงความประสงค์ที่จะพามารยา ที่เพิ่งแต่งงานใหม่ไปพักผ่อนที่ญี่ปุ่น เจ้าคุณอธิการบดีได้กล่าวถึงหม่อมราชวงศ์กิริยาไว้ว่า

ฉันรักและสงสารเธอ เป็นผู้ที่ยังไม่รู้จะคุ้นเคยกับโลกภายนอก แม้ถึงว่าจะมีอายุมากแล้ว ฉันปรารถนาที่จะให้กิริยาคุ้นเคยกับโลกภายนอก ไม่เฉพาะแต่ในเพียงเมืองไทยเท่านั้น และฉันปรารถนาจะให้เธอเป็นสุข เบิกบาน ปรารถนาจะให้เธอรู้ว่าการแต่งงานกับผู้มีอายุเช่นฉันนั้น อย่างน้อยก็ไม่ไร้ความหมาย เสียทีเดียว...³

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ข้างหลังภาพ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 276

² ก. หน้า 154

³ ก. หน้า 9

และจากคำบอกเล่าของเพชรราชวงศ์กิริยาที่ตอบคำถามพบว่า ท่านเจ้าคุณ
รักคุณหญิงหรือไม่ ซึ่งเพชรราชวงศ์กิริยาบอกแก่พบว่า "... ฉันรู้ว่าท่านมีความเอ็นดู
ฉัน ท่านอาจจะรักฉันอย่างผู้ใหญ่รักเด็ก..."¹

3.2 กานสัทิมิมนุษยชน ทั้งกล่าวแล้วว่าแม่โครงเรื่องจะมีจุดอ่อนในการ
เสนอแนวคิดกานมนุษยชนแท้ที่พอเห็นได้คือความตั้งใจที่ผู้เขียนได้พยายามให้เห็นถึงการ
มีสิทธิในการเลือกคู่ครองของสตรีนั้นอย่างชัดแจ้ง อันเป็นผลจากการเล็งดูอย่างเคร่งครัดประเพณี
นำเสียงของผู้เขียนหลายคนจึงแสดงให้เห็นถึงความต้องการเสรีภาพ อิสระภาพ ในชีวิต
ไว้วางใจ

3.2.1 สิทธิในการเลือกคู่ครอง แลจากการเล็งดูตามจารีต
ประเพณีแบบเก่าของสังคมไทย ทั้งที่ได้อธิบายรายละเอียดแล้วเป็นผลให้เพชรราชวงศ์กิริยา
ต้องอยู่ภายในโลกแคบ ๆ ซึ่งเป็นการจำกัดโอกาสที่จะได้พบหรือเลือกคู่ครองใค่น้อยลง
คุณหญิงก็ของตกใจเลือกเจ้าคุณอินทการบดี ซึ่งมีอายุแก่กว่ามาก การตกใจของคุณหญิง
แม้บิดาเพียงแต่ขอรองให้เห็นแก่ความเป็นเพื่อนของบิดาโดยไม่ไต่ถามถึง ย่อมเนื่องมาจาก
การยอมรับเล็งดูแบบเก่าซึ่งทำให้ผู้น้อยเชื่อฟังและยอมรับปฏิบัติตามผู้ใหญ่เป็นปรกติวิสัย นอก
จากนั้นคุณหญิงก็สนใจในงานกับเจ้าคุณอินทการบดีเพื่อต้องการมีเสรีภาพในโลกภายนอก
มากยิ่งขึ้น

ฉันต้องใช้ชีวิตอยู่ในโลกอันแคบมาเป็นเวลา 34 ปีเต็ม ฉันทั้งเบื่อหน่ายและเจ็บปวด
เปล่าเปลี่ยวเต็มทีแต่ทนอยู่เมื่อปีกแข็งยังสละรังเหี่ยวโอบนินไปชมโลกอันกว้างใหญ่
ไพศาล ก็ฉันเป็นคนและเติบโตเต็มที่จนจะทะลุออกไปในทางรุ่งโรจน์อยู่แล้ว
เหตุใดจะมาจับเจ้าเข้าอยู่แต่แห่งเดียว ฉันต้องการดิ้นรนเคยกับโลกภายนอก
ต้องการความเปลี่ยนแปลงในชีวิต ต้องการประกอบกิจการที่แปลกแตกต่างไป
จากที่ฉันได้ทำมาแล้วตลอดเวลา 34 ปีบ้าง ไม่มีอะไรจะช่วยให้ฉันบรรลุความ

¹ ภูทาบ สายประดิษฐ์ ข้างหลังภาพ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 95

ต้องการเหล่านี้ได้ นอกจากการแต่งงาน...

เมื่อท่านเจ้าคุณเป็นคนดี ฉันทาคณอะไรเล่าในการที่จะแต่งงานกับ
ท่าน ท่านแก่เกินไปที่ฉันจะแต่งงานด้วย นั่นก็เป็นความจริง แต่ฉันคอย
ใครอยู่เล่า ฉันอาจจะคอยคน ๆ หนึ่งแต่คนนั้นคือใคร ฉันจะพบเขาได้
ที่ไหน ความจริงเขายังไม่เกิด หรือเพิ่งตายไปเมื่อเร็ว ๆ นี้เองก็ได้

...

การวิเคราะห์ห้วงมอราชวงศ์กิริติภูตะ เมลลิตีในการเลือกคู่ครองหรือไม่
เป็นปัญหาที่ควรได้รับการพิจารณา ตามจารีตประเพณีของการเลี้ยงดูแบบสังคมผู้กำกับ
นำเสียงของมอราชวงศ์กิริติคือการไม่มีเสรีภาพ ที่จะกระทำการใด ๆ โดยอิสระ
ไม่อาจท่องเที่ยวไปไหน ๆ แลล่าพั่ง และการแต่งงานมีกรอบกว้างสำหรับฝ่ายหญิงคือการ
คอยให้ฝ่ายชายมาสู่ขอ ดังนั้นสตรีที่ไม่ได้แต่งงานจึงไม่มีเสรีภาพดังกล่าว มอราชวงศ์
กิริติทราบว่า การตัดสินใจแต่งงานจะมีอิสรภาพและเสรีภาพมากขึ้น จะได้เที่ยวโยยบิน
เหมือนนกไปสู่โลกที่กว้างใหญ่ไพศาล จะได้ติดต่อกับคนเคยกับโลกภายนอก จะได้เปลี่ยน
แปลงชีวิตที่อยู่ภายในโลกแคบตามแบบของสภาพสตรีที่ยังไม่ได้แต่งงาน ดังนั้นการตัดสินใจ
แต่งงานของมอราชวงศ์กิริติกับท่านเจ้าคุณฉนิการบคิจจึงเป็นการตัดสินใจด้วยความสมัครใจ
ที่จะไปสู่เสรีภาพในโลกกว้างใหญ่

สิ่งที่ชีวิตต้องการ

1) สารัตถะ (Theme)

การใช้ชีวิตร่วมกันของคู่สมรสทั้งสองฝ่ายจะต้องคำนึงถึงความต้องการของกัน
และกัน ยอมรับความต้องการของตนเองเสียบ้าง เพื่อความสุขและความยั่งยืนของชีวิตคู่

¹ ภูหลาน สายประภินทร ข้างหลังภาพ โดยศรัณูรพา (นามแฝง) หน้า 143-145

2) เรื่องย่อ

รานี วรรณวรางค์ เป็นหญิงสาวสวยมีเสน่ห์ เป็นคนร่าเริง ฯลฯ
ไม่เห็นว่าเป็นชีวิตเป็นของจริงจัง

ด้วยความสวยงามอย่างมีเสน่ห์ของรานีนี้เองทำให้เธอได้สมรสกับนายแพทย์
อุบล คลิตกุล ซึ่งเป็นแพทย์ที่มีชื่อเสียงที่ไ้มารักษารานีเมื่อเธอป่วย และหลังจากนั้นเพียง
5 - 6 เดือน ก็ได้แต่งงานกัน ขณะนั้นรานีมีอายุเพียง 18 ปี ในขณะที่นายแพทย์อุบล
มีอายุล่วงเข้า 30 ปีแล้ว ชีวิตเริ่มแรกในการสมรสทำให้รานีมีความสุขมาก เพราะมีสิ่ง
แปลก ๆ ใหม่ ๆ เข้ามาในชีวิตของเธอคือเธอมีหน้าที่รับผิดชอบภาระในบ้าน แต่ต่อมา
ไม่นาน ความสุขที่รานีเคยได้มาก็เปลี่ยนไป เนื่องจากนายแพทย์อุบล มีได้ให้เวลากับเธอ
เหมือนครั้งก่อน หากแต่สนใจแต่เรื่องการทำงานจนกระทั่งทำให้รานีรู้สึกเหงา เธอได้เขียน
จดหมายมาบรรยายความทุกข์ต่าง ๆ นานา อันเกิดจากความต้องการที่ไม่ตรงกันระหว่าง
เธอกับนายแพทย์อุบล นั่นคือรานีต้องการที่จะใช้ชีวิตให้มีความสุขกับสามีด้วยการไปเที่ยว
พักผ่อนหย่อนใจ และต้องการความกระชุ่มกระชวย เช่นหยอกกล้อกัน แต่สามีของเธอกลับ
เห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องไร้สาระ สิ่งสำคัญในชีวิตของนายแพทย์อุบลคืองาน ในที่สุด
นายแพทย์อุบลกับรานีก็หย่าขาดจากกันหลังจากที่อยู่ด้วยกันเพียงปีเศษ

หลังจากหย่าขาดจากรานีแล้ว รานีได้ไปพักแรมที่หัวหิน 2 สัปดาห์ แล้วจึงกลับ
มาอยู่กับมารดาและพี่น้อง นายแพทย์อุบลแบ่งเงินสินสมรสส่งมาให้อุบลจำนวนห้าพันบาท
ต่อมาไม่นานนักรานีก็แต่งงานอีกครั้งหนึ่งกับชายหนุ่มชื่อภราโดย ซึ่งรู้จักสนิทสนมกับรานี
มาตั้งแต่รานียังอยู่กับนายแพทย์อุบล การแต่งงานครั้งนี้ทำให้รานีมีความสุขมาก เพราะ
ความต้องการของทั้งสองฝ่ายตรงกันคือภราโดยเป็นคนรักสนุก หลังจากแต่งงานแล้วก็พา
รานีไปงานสโมสร เต้นรำเสมอ ๆ และพอให้ที่จะเห็นรานีแต่งตัวสวย ๆ แต่ต่อมาไม่นาน
นักเหตุการณ์ก็เปลี่ยนไป ภราโดยซึ่งเคยพารานีออกงานเสมอ ๆ ก็กลับไปเพียงคนเดียว
และเริ่มนอกใจรานี โดยพาหญิงอื่นไปหาความสำราญ รานีเขียนจดหมายเล่าความทุกข์
อันเกิดจากการแต่งงานครั้งหลังให้สุรางค์พี่สาวพี่อีก และในที่สุดรานีก็ต้องแยกทางกับ

ภราดาไทยอีกด้วยการจากไปอย่างเงิบ ๆ โดยเขียนจดหมายทิ้งไว้ให้ภราดาไทย แล้วออกจากบ้านไปพักนอนที่ทะเลอำ เพื่อหนีเมื่อครั้งที่เธอพยายามคบหานายแพทย์อุบล

ณ ที่ชะอำนี้เอง นายแพทย์อุบล ก็มาพักนอนเนื่องจากป่วยเช่นกัน ทั้งสองคน มีโอกาสพบกัน แรก ๆ ราวนี้มิได้บอกความจริงแก่นายแพทย์อุบลว่าเธอพยายามจากภราดาไทยแล้ว ทั้งสองไปมาหาสู่กัน รับประทานอาหารร่วมกัน และในที่สุดราวนี้ก็ได้สลับใจบอกความจริงแก่นายแพทย์อุบลว่าเธอพยายามจากภราดาไทยแล้ว สุดท้ายทั้งสองคนก็หวนกลับมาหาความเข้าใจกันใหม่ และแต่งงานกันอีกครั้ง ทั้งสองครองชีวิตคู่ด้วยกันอย่างมีความสุข เพราะต่างก็ไม่ยึดเอาความต้องการของตัวเองเป็นหลัก หากแตกต่างฝ่ายก็ยอมประนีประนอมหาทางกัน สนใจความต้องการของกันและกัน

3) วิเคราะห์เรื่องตามนัยแห่งมนุษยธรรม

3.1 ด้านจริยธรรม เนื่องจากความคิดของเรื่องต้องการแสดงให้เห็นถึงแนวทางการใช้ชีวิตสมรสรวมกันให้มีความสุขว่าต้องคำนึงถึงความต้องการของคู่สมรสเป็นสำคัญ การแสดงจริยธรรมของตัวละครจึงไม่ค่อยแจ่มชัดนัก แต่ที่พอจะเห็นน้ำเสียงของผู้แต่งที่ต้องการให้ตัวละครได้แสดงออกทางจริยธรรมบางดังนี้

3.1.1 จริยธรรมของสามี แม่นายแพทย์อุบลจะสนใจใส่ในงานอาชีพของตนเองอย่างมาก จนลืมเอาใจใส่ในความต้องการของภรรยาผู้เป็นภรรยา ทำให้การปฏิบัติจริยธรรมของสามีที่ควรปฏิบัติต่อบรรยากาศพร่องไป ทั้งนี้เป็นเพราะความไม่เข้าใจของนายแพทย์อุบลต่อความต้องการของภรรยาเท่านั้น ถึงอย่างไรนายแพทย์อุบลก็ยังคงเอาใจใส่ต่อภรรยาอยู่บ้าง เช่นความในจดหมายที่ภรรยาบรรยายความทุกข์ให้สุรางค์พิสาพัช

... ฉันรู้สึกตัวว่าฉันถูกทอดทิ้งไม่มากนักน้อย แต่ฉันก็กลัวโทษคุณอุบลไม่ถนัดว่า เธอทอดทิ้งฉันอย่างไร เพราะว่าเมื่อไม่ออกไปทำงานคุณอุบลก็อยู่กับบ้าน และถ้าเธอจะไปเที่ยว เธอก็พาฉันไปด้วยแทบทุกที่วันแต่ในงานสมาคมเป็นพิเศษบางครั้งคราว ข้อที่ฉันอีกอึดใจมากคุณเหมือนจะอยู่ที่ว่า แม่คุณอุบลจะอยู่บ้าน

ฉันรู้สึกเหมือนกับว่าฉันถูกปล่อยไว้ตามลำพัง เพราะคุณอุบลก็วนอยู่แต่
ในห้องหนังสือ เกี่ยวกับการค้นคว้าเรื่องแพทย์ของเธอ¹

การพิจารณาจริยธรรมของนายแพทย์อุบลน่าจะเป็นธรรมยิ่งขึ้น ถ้าฉันเข้าใจ
ความต้องการของสามีบ้าง สามีน่าจะเข้าใจความคิดของนายแพทย์อุบลที่หมกมุ่นอยู่กับงาน
บ้างว่าเพื่อความเจริญก้าวหน้าในอาชีพอันเป็นผลถึงความมั่นคงของครอบครัว หรืออย่างน้อย
ก็เข้าใจในความสนใจในวิชาชีพของสามี

จริยธรรมของนายแพทย์อุบลในการกระทำหน้าที่ของสามีจะเห็นได้ชัดเจนมากขึ้น
เมื่อเปรียบเทียบกับการปฏิบัติหน้าที่สามีของภรรยาโดยที่เธอไม่มีจุดประสงค์สำคัญ
ที่จะทำให้ผู้อื่นเปรียบเทียบจริยธรรมของสามีระหว่างนายแพทย์อุบลกับภรรยา ที่มีที่เธอ
ภรรยา แต่เพื่อให้เห็นว่านายแพทย์อุบลไม่ไถ่สิ่งหนึ่งที่สามี จนถึงกับจะเป็นข้อนา
คำหว่านไถ่ จึงขอยกเนื้อความในจดหมายอีกฉบับหนึ่งซึ่ง สามีระบายความทุกข์ให้สุรางค์ฟัง
เมื่อครั้งใจจะเลิกจากภรรยาโดย ดังนี้

ฉันถูกทอดทิ้งครั้งนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับที่ฉันเคยประสบมาเมื่อครั้งอยู่กับคุณ
อุบลแล้ว มันแตกต่างกันมาก ฉันได้รับความเจ็บแสบในการถูกทอดทิ้งครั้ง
แรก แต่ในปัจจุบันนี้มันเป็นความเจ็บปวดและอาจจะเรียกได้ว่าเป็นความ
เจ็บปวดอย่างสาหัสด้วย มิใช่เพราะเหตุว่าฉันยังรักภรรยาโดยมากเท่าใดก็
ยิ่งมีความเจ็บปวดมากเท่านั้น เหตุสำคัญอยู่ที่ลักษณะแห่งการทอดทิ้ง ที่คน
ทั้งสอง ได้ปฏิบัติต่อฉันต่างหาก

คุณอุบลทิ้งฉันไว้ในความไม่เข้าใจ ในหลักการหมกมุ่นของเธอ
คุณอุบลหันหลังให้ฉันไปหมกมุ่นอยู่กับการทำงานของเธอสวนภรรยาโดยหันหลัง
ให้ฉันแล้วก็กระโจนลงไปในหมู่หญิงและแกวเหว...²

¹ ภูหลวง สายประสิทธิ์ รวมเรื่องเอก โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 16

² ภู.
ภู. หน้า 66

3.1.2 ความเมตตาปรานีและการให้อภัย หลังจากนายแพทย์อุบลทราบเรื่องราวของรานีที่ได้รับความทุกข์ทรมานจากภราโดย ที่ทอดทิ้งรานีไปสนใจหญิงอื่นแทนที่เขาจะแสดงความเย้ยหยันหรือไม่สนใจเพราะเขาคิดว่าโก๋เคื่อนรานีให้ระวังอันตรายจากชายหนุ่มอย่างภราโดย ก่อนที่จะหย่าจากกันแล้ว นายแพทย์อุบลกลับแสดงความเห็นใจรวมทุกข์ร่วมสุขและให้อภัยแก่รานีดังนี้

"ชีวิตของเธอเหมือนความฝัน" เขาพูดด้วยเสียงเศร้า "และเธอก็ช่างเคราะห์ร้ายอะไรเล่าที่มันเกิดขึ้นร้าย ๆ ทั้งนั้น ฉันเห็นใจและสงสารเธอเหลือเกินรานี"...

"ฉันเห็นใจรานี" เขาพูดด้วยน้ำใสใจจริง "ฉันร่วมรับความทุกข์ของเธอ เหมือนหนึ่งว่า มันก็เกิดแก่ตัวฉันเอง"...

"เธอไม่ควรจะพูดว่า เธอโง่ทึบตา เธอสมควรจะไม่ทึบตาไปเมื่อเธอไม่รู้จักมัน แต่ฉันแะรานี เธอคิดหรือแปลว่าการที่เราทั้งสองโง่เหมือนกัน นี่ โศกสาร์ภาพความผิดและความเสียใจอันลึกซึ้งของเรานั้น เป็นสิ่งประเสริฐที่สุดเท่าที่ชีวิตของเราจะต้องการ"¹

ความเมตตาปรานีและการให้อภัยของนายแพทย์อุบลต่อรานี นอกจากจะเกิดจากความมีจริยธรรมของนายแพทย์อุบลเองทางหนึ่งแล้ว ก็อาจจะเกิดเพราะนายแพทย์อุบลยังมีความรักความผูกพันในรานีอยู่ และถ้าเป็นเพราะประการหลังจริยธรรมในข้อนี้ของนายแพทย์อุบลก็จะคอยคุณค่าง

3.1.3 จริยธรรมที่พัฒนาขึ้นของสามี - ภรรยา แม้ชีวิตการครองคู่เป็นสามีภรรยาของนายแพทย์อุบลกับรานีในครั้งแรกได้ประสบกับความล้มเหลว เพราะความไม่เข้าใจในความต้องการของกันและกันก็ตามภายหลัง เมื่อทั้งสองได้มีโอกาสดูใช้ชีวิตร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง ขอบบพระองค์ของการอยู่ร่วมกันอย่างในครั้งแรก ถูกกำจัดให้หมดไป

¹ ฤทธาน สายประสิทธิ์ รวมเรื่องเอก โดยศรีบุรพา (นามแฝง) หน้า 100-

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเนื่องจากประสบการณ์ในครั้งก่อนของทั้งคู่ หรือเนื่องจากวัยที่สูงขึ้น โดยเฉพาะราณี ทำให้ทั้งคู่รู้จักไตร่ตรอง รู้จักปฏิบัติในการใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างถูกต้อง อันเป็นผลให้การปฏิบัติหน้าที่ของสามีภรรยาต่อกันพัฒนาขึ้นดังนี้

เมื่อได้พบกันอีกครั้งในครั้งหลัง ราณีสังเกตเห็นได้ว่า การพูดกันนั้นไม่จำกัด เป็นการพูดคุยเรื่องสนุกสนานเฮฮาอย่างเกี้ยว การวิจารณ์ปัญหาและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ชวนให้น่าฟังไม่น้อย ถ้าพูดเข้าใจพูด และผู้ฟังจะสนใจบ้างสักเล็กน้อยความเปลี่ยนแปลงนี้ที่ราณีได้สังเกตเห็นก็คือ การรู้จักปล่อยและเอาอกเอาใจหล่อนก็ขึ้นมาก ดูเขาเข้าใจหล่อนก็พอใช้ทีเดียว ราณีเชื่อแน่ว่า ความน่าเอ็นดูเช่นนี้ไม่ใช่ความประพฤติกี่เขาสร้างทำขึ้น เพื่อที่จะทอนรับหล่อนในช่วงเวลาที่หล่อนต้องตกอยู่ในความระทมทรมาน หรือในช่วงเวลาแรกที่พบกันเท่านั้น อีกสิ่งหนึ่งที่ราณีรู้จักเขาว่าเป็นอุปนิสัยคือ ความสุจริตจริงใจ เขาสร้างกำแพงให้แตกไปจากของจริงไม่เป็น แต่เขาอาจจะตกแต่งแก้ไขเพื่อความเก๋มยิงขึ้นด้วยความสามารถสุจริตจริงใจได้ เมื่อได้คำตอบจากความแตกสลายในการร่วมชีวิตกับภรรยาไปแล้ว ราณีเข้าใจดีว่า ความประพฤติสองอย่างนี้ถูกทำลายกันก็จริงแท้ ๆ นั้นแตกต่างกันมาก¹

ความเข้าใจอันดีต่อกันของนายแพทย์อุปถัมภ์กับราณีตามข้อความข้างต้นเป็นความเข้าใจกันที่เกิดขึ้นก่อนจะตกลงใจใช้ชีวิตร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากใช้ชีวิตร่วมกันอีกครั้งหนึ่งแล้ว ทั้งคู่ได้มีโอกาสแสดงความรักความเข้าใจในความต้องการของกันและกันได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ความในจดหมายฉบับสุดท้ายของราณีได้เขียนถึงสุรางค์อย่างมีความสุขในชีวิตสมรสว่า

เกี้ยวนี้อุปถัมภ์ไม่ประพฤติกับฉันเหมือนอย่างที่เขาได้เคยประพฤติแก่คนอื่น

¹ ภูทาบ สายประดิษฐ์ รวมเรื่องเอก โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 106 -

เมื่ออยู่ที่ชะอำ เธอสารภาพกับฉันว่าแต่ก่อนเธอทำกับเรื่องการทำงาน
ของเราว่านี่เป็นเครื่องใช้อย่างหนึ่งในการแพทย์ของเธอ แต่ความ
จริงมันเป็นเช่นนั้นไม่ได้ เพราะว่าฉันมีร้านอยู่ด้วย เธอกล่าวว่านี่แหละ
เป็นความผิดพลาดใหญ่หลวงของเธอ ในครั้งนี้เธอไม่บังคับกับตัวเองเช่นให้ฉัน
เข้าใจในความต้องการของเธอแล้ว เธอมีแต่จะสนใจในความต้องการของ
ฉันและช่วยให้ความต้องการของฉันได้สำเร็จลุล่วงไป

แล้วฉันเล่าฉันก็แปลกใจมากที่ตัวเองที่ว่างๆ ฉันแทบเข้าใจตัวเอง
ไม่ได้ เกี่ยวกับเมื่อเธอมาคอยสนใจในความต้องการของฉันเสียแล้ว ฉัน
ก็เกือบคิดว่าฉันต้องการอะไรบางอย่างและแทนที่ฉันจะมัวมาหมกมุ่นครุ่นคำนึง
ถึงความต้องการของฉันเอง ฉันกลับเอาใจไปสอพลอเป็นอิสระกับความ
ต้องการของเธอด้วยความเข้าใจกันก็เป็นอันดี ฉันรู้สึกอึดอัดเหมือนเพื่อน
ที่สนิทสนมอย่างที่สุดของฉัน...

การที่ฉันคอยสอพลอและรับใช้ความต้องการของเธอกลับทำให้ฉัน
เบิกบานใจยิ่งกว่าในเวลาที่ได้บรรลุความต้องการใด ๆ ของฉันเอง
เสียอีก มันประหลาดแต่ก็เป็นความจริง ในการแต่งงานครั้งแรกฉัน
ไม่เคยคิดว่าสิ่งนี้จะเป็นอย่างจริงได้

เมื่อเราต่างสนใจรับใช้ความต้องการของซึ่งกันและกันจนเคยชินเข้า
ในที่สุดก็ยากที่จะเหมือนว่าความต้องการของเราจะรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียว
กัน และยากที่จะแยกออก กล่าวได้ว่าฉันต้องการอะไร และเธอต้องการ
อะไร เรามักต้องการอะไรเหมือนกัน ๆ กัน¹

¹ ภูหลวง สายประสิทธิ์ รวมเรื่องเอก โดยศรีบุรพา (นามแฝง) หน้า

จนกว่าเราจะพบกันอีก ★ ห้องพิมพ์ สัปดาห์พิมพ์ ฉบับที่ 53-55

1) สารัตถะ (Theme)

ความรักของคนต่างเชื้อชาติที่เชื่อว่า "ความรัก" ไม่ใช่การแลกเปลี่ยนทางจิตใจระหว่างผู้มีอารมณ์รวมกันเพียงสองสามคน แต่เป็นความรักที่พึงมีต่อประชากรทั่วโลก

2) เรื่องย่อ

เป็นเรื่องของ "โกเมศ" "แนลลี" และ "โคโรลี" โดยโคโรลีเป็นผู้เล่าเรื่องตอนที่ไทรามจากโกเมศ อีกที

โกเมศ เป็นบุตรของขุนนางผู้ใหญ่ซึ่งเป็นเจ้าของอาคารสถานที่และที่ดินมากมาย ได้ใช้ชีวิตหนุ่มในระหว่างสงครามซึ่งไม่ต้องการเรียนให้หมดไปด้วยความสนุกสนาน ครั้นสงครามสงบจะเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัย โกเมศก็ไม่สามารถจะเรียนได้ เพราะได้ทิ้งมานาน บิดาของเขามีความเห็นว่าย่ำแย่ปล่อยให้โกเมศใช้ชีวิตเที่ยวเตร่อยู่เช่นนี้ ชีวิตของโกเมศก็คงเสเพล คำชวนกลับตัวไม่ได้ จึงส่งโกเมศออกมาเรียนต่อที่ออสเตรเลีย

ระยะ 6 - 7 เดือนของปีแรกที่ศึกษาในออสเตรเลีย โกเมศเรียนอย่างไม่สนใจ ย้ายออกจากโรงเรียนนี้ไปโรงเรียนนั้น โดยมีความคิดแต่เพียงว่าจะได้พบผู้หญิงชั้นสูงของออสเตรเลีย แล้วพากันไปเช่าสโมสร เล่นกอล์ฟ เล่นโปโล และไปเล่นรำตามที่เคยประพฤติในเมืองไทย การเรียนนั้นจะเรียนเพียงเล็กน้อยพอเป็นข้ออ้างที่อยู่ต่างประเทศ เมื่อกลับเมืองไทยจะได้ออกมาเป็นพวกหัวนอก

ความตั้งใจของโกเมศที่จะพบผู้หญิงชาวออสเตรเลียต้องผิดหวัง ทำให้โกเมศรู้สึกเปล่าเปลี่ยวของอยู่แต่ลำพัง คืนหนึ่งในปลายเดือนสิงหาคม โกเมศได้รับเชิญไปในงานฉลองการสถาปนาสาธารณรัฐอินโดนีเซียที่โฮเตลวินด์เซอร์ คืนนี้เองที่โกเมศได้มีโอกาสได้รู้จักกับ "มิสแนลลี เฮนเคอตัน" และได้มีการติดต่อกันเรื่อยมาจนเกิดความสนิทสนม

โกเมสได้เล่าชีวิตของแนนซีให้โคโรซีฟังว่า แนนซีได้ออกจากบ้านเดิมมาทำงานที่เมืองเมลเบิร์น มาเช่าที่พักทำงานเลี้ยงตัวเองอยู่ที่เมืองเมลเบิร์น แต่ต้องทำงานอยู่ 19 ปี ระหว่างที่ทำงานเลี้ยงตัวเองได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมตลอดเวลา นอกจากนั้น ยังใช้เวลาที่เหลือจากการประกอบอาชีพทำงานให้แกสหภาพของเธอโดยไม่ได้ออกแบบ และยังคงใช้เวลาไปทำงานให้แกคณะ East west committee ซึ่งเป็นคณะที่มุ่งหมายแม่ไมตรี และให้ความช่วยเหลือแก่เอเชียทุกชาติที่เข้ามาอยู่ในออสเตรเลีย

การใช้ชีวิตอย่างมีแก่นสารโดยเสียสละเวลาไปทำงานให้แกคณะต่าง ๆ ของแนนซี ทำให้โกเมสนึกถึงอายุในการใช้ชีวิตที่เหลือเหลือของคน จึงนับเพียงระยะ 3 เดือนที่โกเมสได้รู้จักแนนซี ทำให้โกเมสยอมรับว่าแนนซีเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต และเมื่อได้ฟังแนนซีชี้แจงให้เห็นความชอบธรรมในทรัพย์สินสมบัติของบิดาโกเมสว่า ได้อย่างไร โกเมสมีสิทธิเพียงใดในการใช้ทรัพย์สินแปรปรวนความสุขใจตนเอง โกเมสได้ใช้เวลา 2 วัน ไตร่ตรองยอมรับความเป็นจริงตามคำชี้แจงของแนนซี พร้อมยอมรับปากว่าจะพยายามเปลี่ยนชีวิตใหม่ใหม่สำหรับตัวเองและเพื่อนมนุษย์

ความสัมพันธ์ระหว่างแนนซีกับโกเมส ได้ดำเนินไปอย่างแนบแน่น แนนซีได้มอบหนังสือที่มีคุณค่าให้โกเมสได้อ่าน และช่วยปลูกปลอญใจให้โกเมสยอมเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยเมลเบิร์น โดยเลือกศึกษาวิชาเกษตรศาสตร์ ทั้งสองได้ตกลงกันว่าเมื่อมหาวิทยาลัยปิดภาคเรียนปลายปี จะออกไปพักผ่อนที่เกาะฟิลิปปินเป็นเวลา 1 สัปดาห์ แต่ในวันหนึ่งในช่วงปิดภาคกลาง โกเมสเดินทางไปหาแนนซี เพื่อแจ้งข่าวการจ้องที่หักทากอากาศใหญ่ ในวันนั้นเขาได้รู้ข่าวจากนายแพทย์ว่าเธอป่วย เป็นวัณโรคมาหลายปีแล้ว แต่ไม่เคยบอกเขา แนนซีไม่ยอมหยุดทำงานและปลอญใจโกเมสว่าจะพ้นจากอาการป่วยในไม่ช้า

แนนซีได้รับการแนะนำจากนายแพทย์ให้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล โกเมสไปเยี่ยมเยียนทุกวัน อาการของแนนซีไม่ดีขึ้น ในที่สุดวันสุดท้ายของแนนซีก็มาถึง

เมื่อโคโรซีทราบความสัมพันธ์ระหว่างแนนซีกับโกเมสนั้นเป็นเวลาถึง 10 เดือนแล้วนับจากโคโรซีและโกเมสได้รู้จักกันโดยบังเอิญที่ฟิลิปปินส์ ขณะนั้นโกเมสได้กลายเป็นโกเมส

คนใหม่ ที่รู้จักคุณค่าของชีวิตมีความรอบรู้และพร้อมจะนำความรู้ที่ใคร่หาเรียนมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ โกเมศได้แสดงความปรารถนาเรื่องวิจารณ์ความไม่เสมอภาค ความไม่มีสวัสดิภาพในประเทศไทยเป็นโคโรที่ฟังความแน่นแฟ้นในมิตรภาพของโคโรอีกับ โกเมศมีมากขึ้นเป็นลำดับ จนวันหนึ่งโกเมศได้บอกโคโรอีว่า เขาจะขอการศึกษาในปลายปี นี้ และก็จะเดินทางกลับไทยในต้นปีถัดไป ทำให้โคโรอีตกใจเพราะไม่คิดมาก่อนว่าโกเมศ กำลังศึกษาอยู่ในสุดท้าย

ผลการสอบปลายปีของโกเมศเป็นที่น่าพอใจมาก โกเมศปรารถนาจะไปเที่ยว ทางไกลด้วยกันสักครั้ง เพื่อระลึกถึงอดีตที่เริ่มรู้จักกันที่ฟิลิปปินส์ โคโรอีแนะนำเกาะฟิลิปปินส์ โกเมศตกลง ในเที่ยวกลับจากการเที่ยวที่เกาะฟิลิปปินส์ โคโรอีได้ถามโกเมศถึงตำแหน่ง ที่จะได้รับเมื่อมาอยู่เมืองไทย โกเมศได้ตอบว่าประเทศของตนคงไม่ต้อนรับความรู้ใหม่ ๆ ของคนที่ได้จากการศึกษา เพราะชนชั้นปกครองของไทยยังคงพอใจในความคิดเก่า ๆ ที่เป็นประโยชน์และสะดวกสบายต่อพวกเขา หรือไม่ก็เพราะเขายังไม่ได้คิดว่าความรู้ ความคิดใหม่ ๆ จะเหมาะสมกับการณ์ในไทยขณะนั้นหรือไม่ ตนเองจึงคิดว่าจะนำ ความรู้มาทำงานเฉพาะตนเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนร่วมชาติและมนุษยชาติ

ในวันที่ 30 มกราคม โกเมศได้เดินทางออกจากออสเตรเลีย เหลือไว้แต่ความรู้สึก ความศรัทธาของโคโรอี ที่มีต่อคนสีขาวเอเชียอย่างโกเมศ และตั้งแต่โกเมศจากไป โคโรอีก็ยังไม่พบหนุ่มออสเตรเลียคนใดที่จะมาชักชวนการจากไปของโกเมศได้เลย

3) วิเคราะห์เรื่องตามนัยแห่งมนุษยธรรม

วิเคราะห์

3.1 งานจริยธรรม สาระสำคัญของเรื่อง เน้นความรักที่ขยายกว้างออกไปสู่ความรักมนุษยชาติในบทแรกของเรื่อง เป็นฉากทดลองของโกเมศกับโคโรอี ที่มีความจอบใจในเมืองไปนั่งตกปลาที่ท่าที่ดำฮาร์ ฉากนี้ ชัยสิริ สมุทวณิช กล่าวว่า

การจับปลาเพราะหว่านไถหนึ่งตัวเป็นสัญลักษณ์ที่ขยายคุณภาพของแนวเรื่อง
เชื่อมโยงไปไกลกว่าที่เราจะคิดจากการต่อสู้ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ตอนนี

ศรีบูรพาแฉกระแสนักลงโป้เต็มที่ 'เจ้าตัวน้อยที่ใจเขตก้นกลด...
 ันเห็นกันเราเต็มกำลังน้อยของมันจะไปสู่ทองคำซึ่งมันดำรงชีวิตอยู่ได้
การต่อสู้ระหว่างสัตว์กับมนุษย์คือการต่อสู้ระหว่างผู้เสียเปรียบกับผู้ได้เปรียบ
สัตว์ที่เสียเปรียบนั้นอย่างไรเสียก็ต้องเสียเปรียบอยู่วันยังค่ำ ต้องกินร่น
ในสังคมที่ขาดความเป็นธรรมทางออกที่ศรีบูรพาเสนอคือ 'สังคมลัทธิแห่ง
ความรัก' ที่เป็นสากล เขามบรรยายว่า 'โคโรวี' เธอคงไม่เคยคิดถึง
 เรื่องจะวางแผนฆ่าญาติคนใดคนหนึ่งของเธอและก็เพื่อเพียงจะปรนเปรอ
 ความสำราญของเธอเท่านั้นมิใช่หรือ...'¹

ความรักเพื่อมนุษยไทยไม่กำหนดในเรื่องใด ๆ เป็นความรักที่กว้างขวางอย่าง
 ไม่มีขอบเขตเป็นความคิดที่สำคัญที่ศรีบูรพาพยายามเสนอในตอนกล่าวถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
 ของชาวนาญากไรที่แสดงต่อเพื่อนมนุษย์ทั่ว ๆ ไป

3.1.1 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จากใจจริงของคนจน ศรีบูรพาได้ให้
โกเมตเล่าถึงลักษณะเด่นของชาวนาไทยซึ่งได้เกิดการวิจาคทานความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อ
แขกหรือของเขาและต่อคนแปลกถิ่นโดยที่รัฐบาลไม่ต้องการการว่างงานเพราะกลัวผู้
ยากจนจะอดตาย ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ดังกล่าวเป็นเรื่องประหลาดเพราะหลังไหลออกจาก

มีคนเป็นอันมากที่พร้อมจะบริจาคให้แก่คนที่ไม่มีอะไรจะกิน โดยที่รัฐบาล
 ไม่ต้องการเขาเกี่ยวข้องกับจักจางเลย ทานนั้นหลังไหลมาจากคนจนยิ่งกว่าคน
 มั่งมีเป็นการประหลาดที่เกี่ยวที่คนยากจนอยู่แล้วยังพร้อมที่จะสละให้ แต่คน
 มั่งมีนั้นในส่วนใหญ่พร้อมที่จะตักตวงเอา คนว่างงานในประเทศนั้น ทุกวันนี้
 ก็มีอยู่เป็นอันมาก แต่ทุกคนก็ปลอดภัยจากภัยแห่งการอดตายโดยที่รัฐไม่ได้

¹ วัลลภ สุมวณิจ "ความรักในงานของศรีบูรพา" อักษรศาสตร์วิจารณ์

ประกันการว่างงานและไม่ได้ให้ความสงเคราะห์อะไร¹

✓ 3.1.2 การให้ที่ไม่หวังผลตอบแทน แม้จะเป็นบุคคลที่เสียสละอย่างมาก เพราะนอกจากเธอจะต้องทำงานเฉพาะตัวและการที่ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมแล้ว เธอยังได้ใช้เวลาที่เหลือช่วยเหลืองานของหน่วยงานต่าง ๆ อย่างไม่หยุดหย่อน แม้เวลาที่เจ็บป่วย เธอก็ยังไม่หยุดการทำงานขององค์กรและหน่วยงานอื่นในที่สุดเธอต้องจบชีวิตลง "เธอได้รับมอบหมายจากสมาคมให้ทำงานส่วนหนึ่งในแผนก Labour college ซึ่งเป็นสำนักงานให้การศึกษาวិชาการที่ก้าวหน้าแก่พวกคนงานและเธอยังได้ใช้เวลาไปทำงานให้แก่อนะ East-West Committee ซึ่งเป็นคณะที่มุ่งหมายแผ่ไมตรีและให้ความช่วยเหลือแก่ชนเอเซียในทุกชาติที่เขาไปอยู่ในออสเตรเลีย"²

ความเสียสละที่เป็นสาเหตุให้เธอต้องจบชีวิตจากโรคร้ายเร็วเข้าเพราะมีเวลาพักผ่อนน้อยเกินไป คือการช่วยเหลือแก่ชนเอเซียในทุกชาติ โกเมสเล่าให้โคโรซีฟังว่า "เขาพบเธอนั่งกรอกรายการภาษีเงินได้ให้แก่คนมลายู อินโดนีเซียและจีนที่ไม่รู้ภาษาอังกฤษ และบางทีก็แนะนำใตถามทุกข์สุขของคนงานเอเซียที่อยู่ตามเมืองต่าง ๆ"³

✓ 3.1.3 ความรักที่แท้จริง โกเมสได้แสดงทัศนะของ "ความรัก" ที่บริสุทธิ์ที่แท้จริง เพื่อตอบคำถามของโคโรซี ที่สงสัยว่าเขากับแอนน์รักกันหรือไม่ก่อนแสดงทัศนะของความรัก โกเมสได้แสดงความรู้สึกของเขาที่มีต่อหญิงสาวเมื่ออยู่ในไทย เปรียบเทียบับความรู้สึกของเขาเองตอนนั้นว่า

ความรู้สึกที่ฉันมีต่อสตรีผู้รักในสยาม กับความรู้สึกที่ฉันมีต่อแอนน์นั้น แตกต่างกัน
ไกล ความรู้สึกต่อแอนน์นั้นเป็นความรู้สึกประณีตลึกซึ้ง ทั้งที่ฉันไม่เคยพูดถึง

¹ ภูหลวง สายประคิษฐ์ จนกว่าเราจะพบกันอีก โดยศรีบุญพา (นามแฝง) หน้า 38

² ภู
ก. หน้า 64

³ ภู
ก. หน้า 65 - 66

ความรักกับแนซีเลยฉันดูแลแนซีด้วยความเลื่อมใสในความประพฤติและ
จิตใจของเธอ เพียงแต่ไถ่อยู่ใกล้และเฝ้าพิทักษ์นางจากเธอในเรื่องที่เป็นคดี
แก่ชีวิต ฉันก็เบิกบานเป็นสุขยิ่งขึ้น ฉันได้เห็นความโศกเศร้าลึกในดวงหน้า
และเส้นเกศา ฉันไม่ได้รับการตกแต่งของแนซียิ่งกว่าดวงหน้าที่ผูกมัดด้วย
แป้งสีชมพูและลิปสติกสีแดงเข้มของสตรีสาวอื่น ๆ ฉันมีความห่วงใยสงสาร
ในการที่เธอทำงานโดยมีเวลาพักผ่อนน้อยนัก ครั้นเธอจากไป เธอได้ทำให้
ฉันรู้สึกว่าการมนุษยชาติไร้ค่าเสียอะไรไปอย่างหนึ่ง¹

โกเมสได้ออกแก่โคโรซีต่อไปว่า เขาตอบคำถามของโคโรซีอย่างจริง ๆ แต่ภายหลัง
ที่เขาเองได้ใคร่ครวญคุณค่าของชีวิตมาเป็นเวลาเกือบ 3 ปี ได้มีทัศนะต่อสิ่งที่เรียกว่า
"ความรัก" ว่า "ความรักนั้นควรจะต้องตั้งต้นจากจุดของความสละให้มิใช่จากจุดของการ
เรียกร้องเอา ถ้าเรามีความรักต่อคนหนึ่ง มันไม่ควรจะเป็นว่าเราก็คำนึงว่าเราจะได้อะไรจากคนรักของเรา แต่มันควรจะเป็นว่าเราก็คำนึงว่า เราจะให้อะไรแก่เธอเพราะ
เหตุแห่งความรักของเรา"²

3.1.4 ความรักที่กว้างขวางไม่แบ่งผิวพรรณวรรณะ แนซีได้แสดง
ความเสียใจอย่างลึกซึ้งที่รัฐบาลออสเตรเลียมีนโยบายเหยียดผิวโดยรังเกียจและกีดกันคนผิวสี
ไม่ให้ได้อยู่ร่วมกับชาวออสเตรเลีย แนซีได้เล่าให้โกเมสฟังว่า

ฉันมีความเสียใจอย่างลึกซึ้งที่ประเทศของฉันมีนโยบายที่เรียกว่า White
Australia ซึ่งเธอยอมรับมาแล้วว่าหมายถึงประเทศออสเตรเลีย
จะต่อต้านการมาถึงพำนักรักแห่งแต่เฉพาะคนที่ผิวขาวเท่านั้น คนที่ผิวอื่น

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ จนกว่าเราจะพบกันอีก โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า

หรือที่เรียกว่า 'คนสี' จะได้รับการปฏิเสธ ฉันมีความเสียใจที่พรรค
เดโมแครตซึ่งเป็นพรรคโซเชียลลิสต์สนับสนุนนโยบายอันนี้ เช่นเดียวกับพรรคการ
เมืองฝ่ายขวาดังกระนั้นก็ยังไม่เป็นเคราะห์ร้ายทั้งหมด เพราะมีคนขาว
ส่วนหนึ่งซึ่งคัดค้านนโยบายออสเตรเดียวขาว ถึงแม้เป็นส่วนน้อย แต่เราก็
จะดำเนินการคัดค้านความเกลียดชังอันนี้ต่อไป โดยไม่หยุดยั้ง¹

3.2 กานสีหิมะ ดังได้กล่าวแล้วว่าความคิดของเรื่องเน้นความรักที่
แผ่ขยายไปสู่มนุษยชาติทั่วไป ซึ่งได้ช่วยขยายเรื่องให้กว้างขวางขึ้น ความรักที่มีต่อมวลมนุษย
จึงปรากฏออกมาหลายลักษณะ ลักษณะที่สำคัญได้แก่ ความรัก ความเคารพในสิทธิของ
มวลชนที่พึงจะได้รับเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตให้เป็นสุข ศรีบูรพาได้ให้โกเบตเล่าถึงชาวนา
ไทยซึ่งประกอบเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นผู้ใช้แรงงานที่หารายได้ให้ประเทศถึง
60 - 70 เปอร์เซ็นต์ แต่กลับถูกละเลยขาดความเอาใจใส่จากผู้บริหารประเทศ โกเบต
ได้ระบายความคับข้องใจให้โคโรวีฟังถึงสิทธิของชาวนาไทยที่ถูกละเมิดและถึงความไม่เสมอ
ภาคในด้านต่าง ๆ ดังนี้

3.2.1 สิทธิที่จะได้รับความเสมอภาคในการรักษาพยาบาล ชาวนา
ไทยเมื่อเกิดเจ็บป่วยลงจะรักษาพวกเขาเองด้วยเวทย์มนต์คาถาหรือใช้สิ่งที่อยู่ในธรรมชาติ
เป็นยารักษา ทำให้ต้องสูญเสียชีวิตจากการเจ็บป่วยไปมาก โกเบตชี้แจงให้โคโรวีฟังว่า
ชาวนาฝรั่งเศส ชาวนาอเมริกันได้รับการรักษาพยาบาลที่ดีจึงกลัวการเจ็บป่วย น้อยกว่า
อะตอมิกบอมบ์ แต่ชาวนาไทยกลับไม่เคยตื่นกลัวอะตอมิกบอมบ์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเขา
ไม่เคยรู้จักคำ ๆ นี้ และถึงแม้รู้จักก็ไม่รู้ถึงอิทธิฤทธิ์ของมัน เขาจึงกลัวการเป็นไข้ป่า
การเป็นโรคบิด ซึ่งชาวนาไทยไม่เคยได้รับการรักษาที่ดี ดังนี้

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ จนกว่าเราจะพบกันอีก โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

เขาไม่มีวันจะได้พบนายแพทย์ ไม่มีวันจะได้เข้ารักษาตัวในโรงพยาบาล เพราะสิ่งทั้งสองนั้น ไม่มีอยู่ในชุมชนของมนุษย์ที่นำส่งสารพวกนั้น เมื่อคนเหล่านั้นต้องเจ็บป่วยลง ไม่ว่าควยโรคร้ายแรงขนาดใด เขาก็ต้องเข้าพึ่งการรักษาจากสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติ หรือมีฉะนั้นก็อาศัยเวทมนต์คาถา ซึ่งเป็นการรักษาอย่างเสี่ยงภัย แพทย์และโรงพยาบาลนั้นก็มีอยู่พอสมควรเหมือนกันในประเทศสยาม แต่ก็มีอยู่สำหรับการรับใช้คนเล็กน้อยจำนวนหนึ่งเท่านั้น¹

3.2.2 สิทธิที่จะได้รับความเสมอภาคทางด้านความบันเทิงและการพักผ่อน ความบันเทิงและการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะมีถิ่นฐานอยู่ที่ใด แต่ชีวิตของชนในเมืองหลวงของไทยเท่านั้นที่มีโอกาสได้รับ ชานาไทยที่มีถิ่นฐานไกลจากเมืองหลวง ไม่มีโอกาสสัมผัสกับสิ่งเหล่านี้ เขาถูกปล่อยให้ อยู่ตามยถากรรมในความสงเคราะห์ของบรรพชา หากจะหาความสุขทองแสงหาของ ซึ่งก็มักจะเป็นการพักผ่อนที่ไม่ถูกไม่ควร อันเนื่องจากการที่เขาไม่ได้รับสิทธิทางด้านนี้ เช่น "เขาไม่มีเครื่องเล่นกีฬา ไม่มีมหรสพ เช่น ภาพยนตร์ และละครใหญ่ ไม่มีดนตรี จะฟัง ไม่มีหนังสือจะอ่าน คนพวกนั้นบางส่วนจึงหันเข้าหาการพักผ่อนหย่อนใจ โดยการ ดื่มสุรา เกอมน และเล่นการพนัน หรือบางคนก็ประพฤติเป็นโจร²

3.2.3 สิทธิที่จะได้รับความเป็นธรรมในการแบ่งรายได้ ชานาไทยซึ่งประกอบเป็นพลเมืองของไทยถึง 80 เปอร์เซ็นต์ มีแรงงานที่ทำรายได้ให้แก่ประเทศไทยถึง 60 - 70 เปอร์เซ็นต์ แต่กลับได้อาตบแทนแรงงานอย่างนาตราสลดใจ เมื่อเทียบกับรายได้ของข้าราชการ รัคับบริหารประเทศดังนี้

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ จนกว่าเราจะพบกันอีก โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

หน้า 40 - 41

² ก. หน้า 41

ในสมัยก่อนเปลี่ยนการปกครอง ผู้ที่เป็น Minister มีเงินเดือนขนาด
 คนงานชั้นที่ส่งชนมโง่รวมกัน 150 คนเห็นจะได้และเมื่อเทียบกับรายได้
 ของพวกชาวนาแล้ว Minister คนหนึ่งได้รับเงินเดือนเท่ากับรายได้
 ของชาวนาประมาณ 400 หรือ 500 คนรวมกัน ส่วนพวกนายพาดินัย หรือ
 ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งราชการชั้นรอง ๆ ลงมา ก็มีรายได้แตกต่างกันไกลกับ
 พวกคนงานที่ใช้แรงงาน และชาวนาของเราทำนองเดียวกันกับความแตกต่าง
 ระหว่างท่าน Minister กับคนงานชาวนาของเรานั้นแหละ¹

¹ ดูหลาบ สายประสิทธิ์ จนกว่าเราจะพบกันอีก โดย ศรีบุรพา (นามแฝง)

แลไปข้างหน้า (ภาคปฐมวัย)

1) สารัตถะ (Theme)

ความไม่เสมอภาคทางชนชั้นในสังคมย่อมก่อความขมขื่นและความทุกข์

2) เรื่องย่อ

เป็นภาพจากความคิดคำนึงของครูถึงสถานะความเปลี่ยนแปลงในสังคม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ภาพที่ครูนึกถึงคือลูกศิษย์คนหนึ่งที่ถูกรักมาก โดยเฉพาะจันทา โนนดินแดง ซึ่งเป็นเด็กกำพร้าบิดา-มารดา เดินทางมาจากเมืองชุนซันซ์ เข้ามากรุงเทพฯ พร้อมกับพระ ตั้งแต่เยาว์วัยและได้รับการศึกษาขั้นต้นในวัดต่อมาพระโคตพาไปฝากฝังไว้กับพระยาอภิบาลราชธานี จันทาได้เข้าศึกษาในโรงเรียนเทเวศร์รังษณคดีซึ่งเป็นโรงเรียนเดียวกับวิชิตนรินทร์บุตรชายพระยาอภิบาลฯ ศึกษาอยู่ที่โรงเรียนเทเวศร์รังษณคดีนี้เอง จันทาได้พบสหายร่วมชั้นเรียน ซึ่งมาจากครอบครัวต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ครอบครัวที่มีฐานะและเกียรติสูงสุดถึงครอบครัวที่ต่ำต้อยที่สุด จันทาได้ศึกษา ณ โรงเรียนแห่งนี้จนจบชั้นมัธยมปีที่ 6 แล้วเข้ารับราชการเป็นเสมียนอยู่ในกระทรวงเกี่ยวกับท่านเจ้าคุณอภิบาลฯ ผู้ที่อุปถัมภ์เขานั่นเอง

3) วิเคราะห์เรื่องตามนัยแห่งมนุษยธรรม

3.1 ด้านจริยธรรม ผู้เขียนได้แสดงทัศนะด้านนี้โดยดำรงส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งแสดงผ่านตัวละคร โดยกล่าวถึงจริยธรรมตามบทบาทของตัวละครอย่างลึกซึ้ง เต็มไปด้วยข้อคิดและเหตุผล

3.1.1 ความเป็นกัลยาณมิตร ความรัก ความเสียสละของจันทา กับนิทัศน์ เป็นตัวอย่างที่ดี ของนักเรียนโรงเรียนเทเวศร์รังษณคดีอยู่หลายครั้งหลายครา ตอนที่สำคัญคือในตอนบ่ายวันหนึ่งซึ่งไม่มีการเรียน นิทัศน์ได้ชวนจันทาไปนั่งที่ลานดิน ซึ่งอยู่ด้านหลังของตึกเรียน นิทัศน์ได้นำข้าวต้ม 3 มัด มาแกงห่อออก โดยกล่าวกับจันทาว่า "วันนี้แม่ทำข้าวต้มมัดให้พี่เอาไปขายที่ตลาด แม่รู้ว่าฉันกินไม่หมดหรอก ต้อง 3 มัด แม่คงตั้งใจให้ฉันเอามาแจกพวกเพื่อนด้วย ... กินซิเธอคนละอันก่อน"

เหลือคอยคิดทีหลัง"¹ ภายหลังจากกินคนละห่อแล้วทั้งสองก็ตกลงกันไม่ได้ว่าใครจะกิน
ห่อที่ 3 "เธอกินห่อที่สามเถอะนี่ฉันยืนข้าวต้มมัดให้จันทา เธอเป็นเด็กโตต้องการ
อาหารมากกว่าฉัน ฉันกินไม่ได้หรอก จันทาหัดมือ ฉันกินของเธออันหนึ่งก็มากอยู่แล้ว
เธอเป็นคนรูปร่างผอมบาง ควรจะกินมาก ๆ หน่อยจะไก่อ้วนและแข็งแรง"² ผลสุดท้าย
นิตินก็ ... "แกข้าวต้มมัดห่อที่สามออก เขามีกินหน่อยหนึ่งเพื่อเป็นการชักชวนสหาย
และเขาส่งส่วนที่เหลือทั้งหมดให้จันทา"³

นอกจากความดีและความเสียสละของนิตินที่มีต่อจันทาแล้ว ความรัก ความ
เห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนร่วมชั้นเรียนที่ประสบกับความทุกข์จะได้รับความเหลียวแลอย่าง
ทั่วถึงเสมอ ... วันหนึ่งภายหลังที่โรงเรียนได้เปิดภาคเรียนใหม่ปลายได้ 7 วันแล้ว
เซ้งจึงได้มาโรงเรียน ทั้งนี้เพื่อจะมาลาเพื่อน เนื่องจากบิดาของเขาได้เสียชีวิต
เขาไม่สามารถจะศึกษาต่อได้อีก ต้องช่วยมารดาของเขาประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัว
แทนบิดา เพื่อน ๆ ของเซ้งพากันอาลัยต่อการที่เขาจะคงจากไปอย่างสงบ จนในที่สุด
ลูกเพื่อนร่วมห้องของเซ้งคนหนึ่งได้ร้องขึ้นว่า "ถ้าหากที่บ้านของพวกเราเสียเรา
จะไปให้เซ้งแก่"⁴ ความรักความอาลัยอาวรณ์ของเพื่อนร่วมห้องที่มีต่อเซ้งในคอนนั้นมีต่อไป
ดังนี้

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 59

² ค. หน้า 60

³ ค. หน้า 61

⁴ ค. หน้า 287

ต่อจากนั้นก็เลยวิ่งรอนแข่งแข่งตามกันมา ทำให้แข่งต้องเงยหน้าขึ้นจากหนังสือ และเผยยิ้มออกมาจากริมฝีปากที่ฉ่ำเป็นครั้งแรก เมื่อเสียงระฆังเข้าห้องเรียนดังขึ้น เด็ก ๆ ก็ค่อยแยกไปนั่งที่ของเราและไม่มีใครที่แยกไปโง่ มิได้กล่าวคำไว้อาลัยแข่งอย่างจริงจังจนละสองสามคำ จันทาปิดแขนของแข่งไว้แน่นกรุหนึ่ง เขามีน้ำตาคลอ เมื่อบอกแกมริกรักว่า 'เขาจะไม่ลืมมิตร และจะชวนนิหิตน์ไปเยี่ยมที่บ้าน'¹

3.1.2 จริยธรรมของผู้เป็นครู คือการปฏิบัติตามหน้าที่ของครู ที่ชี้ซึ่งได้แก่ความรัก ความกรุณา ความเสียสละ และการให้ความยุติธรรมต่อศิษย์ครูใน แลไปข้างหน้าได้กระทำหน้าที่ของครู ดังนี้

3.1.2.1 ความรักและความเสียสละตามหน้าที่ของครู ครูขุนวิบูลย์วรณวิทย์ เป็นตัวอย่างของความเสียสละและความรักในอาชีพอย่างยากที่จะหาครูที่ไหนเทียบได้ ผู้เขียนได้เขียนถึงความรู้สึกในความเป็นครูของครูขุนวิบูลย์วรณวิทย์ ว่า

ความจริงครูมีอายุถึงหกสิบแปดแล้วแต่ครูก็ยังคุ้ยแฉ่งแรงกระปรี้กระเปร่า ทั้งครูเองก็ยังไม่รู้สึกว่าเป็นคนแก่เลยจนกระทั่งทุกวันนี้ครูก็ยังไปสอนหนังสืออยู่ ไม่ใช่เป็นการกระเสือกกระสน ไม่ใช่เพราะว่าถ้าครูไม่ได้ออกไปสอนหนังสือครูจะอดตาย แหกกว่าครูยังรักการสอนหนังสืออย่างสุดจิตสุดใจ ใครจะว่าชีวิตประกอบขึ้นมาจากธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ก็ว่าไป แต่ครูจะว่าชีวิตของครูประกอบขึ้นมาจากกระตือรือร้น ขอดึก โตะเรียน

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 287

และดวงหนักระรึ้น ดวงตาแจ้วแหวไรมารยาของพ่อหนูแม่หนู ทั้งตัวเล็ก และตัวโต ครูเคยพูดกับลูกศิษย์ของครูว่า 'ถ้าครูได้ตายลงในขณะที่ถือ ขอลูกอยู่ในมือ ครูก็จะไม่คิดเลยว่าใครเคยมีวีรบุรุษคนใดในประวัติศาสตร์ ที่ได้จบชีวิต ของเราได้อย่างความยิ่งใหญ่กว่าครู'

3.1.2.2 ความยุติธรรม และความเข้าใจใส่ต่อศิษย์

ด้วยความรู้ความปรารถนาดี เป็นคุณสมบัติอีกประการหนึ่งของครูขุนวิบูลย์วรรณวิทย์ คือภายหลัง เกิดการทะเลาะวิวาทถึงกับชกต่อยกันระหว่างจันทากับรุจิเรจ อันเป็นผลให้รุจิเรจถึงกับ หมดสติไปซึ่งมีสาเหตุมาจากการออกความเห็นของรุจิเรจ ถึงวีรบุรุษบุพพของเขาวา ทำการรบอย่างกล้าหาญเพื่อชาติ ทำให้ชาติไทยยังยืนเป็นปึกแผ่นมาได้จนทุกวันนี้ นิทัศน์ได้แสดงความคิดเห็นว่า ชาวบ้านบางระจันก็ควรจะได้รับยกย่องที่ได้ทำการรบ อย่างกล้าหาญ ทำให้รุจิเรจไม่พอใจ จนในที่สุดรุจิเรจได้ตัวคณินทัศน์เพื่อจะโน้มน้าพระ มากระแทกกับโต๊ะ ทำให้จันทาท้องไส้กำลังป้องกันนิทัศน์อันเป็นเหตุให้จันทาถูกลงโทษ จากครูขุนวิบูลย์วรรณวิทย์ สองสัปดาห์ต่อมาเมื่อครูขุนวิบูลย์วรรณวิทย์ได้หาโอกาสที่จะ ชี้แจงการตัดสินใจในการทำโทษจันทา จึงได้เชิญจันทากับนิทัศน์ไปรับประทานอาหาร ที่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความเข้าใจใส่ต่อศิษย์ของครู

การเชิญเด็กนักเรียนไปสนทนาวิสาสะที่บ้านนั้นไม่ใช่พฤติกรรมใหม่ของท่าน ขุนฯ ครูเคยปฏิบัติมาแล้วแก่นักเรียนรุ่นก่อน ๆ ก่อนโรงเรียนเปิดเทอมปลาย ครูเชิญนักเรียนทั้งหมดไปพักผ่อนเลี้ยงดูที่บ้านในวันขึ้นปีใหม่ และในระหว่าง ปีครูมักจะเชิญนักเรียนที่หมั่นเรียน และมีความประพฤติดีเอนไปรับประทานอาหาร

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

อาหารที่บ้าน และให้รางวัลเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นการให้เกียรติและ
สนับสนุนให้เด็กเหล่านั้นมั่นคงในการทำดียิ่งขึ้น¹

นิทัศน์กับจันทาไปบ้านครูตามวันที่กำหนดนัด ภายหลังจากที่ร่วมรับประทานอาหาร
กับครูแล้ว ศรีบูรพาได้ให้ครูชุนวิบูลวรรณวิทย์แสดงให้เห็นว่าครูรักในความยุติธรรม
การตัดสินผิดพลาดโดยศาลโทษจันทาไว้ว่าถ้าก่อความเสียหายร้ายแรงอีกจะถูกตัดสิน
ออกจากโรงเรียนและได้เขียนจันทา 10 ที่ สำหรับความผิดครั้งนี้เพราะครูถูกชักนำ
ให้หลงในข้อเท็จจริงด้วยความอ่อนแอและความฉลาดของกลุ่มนักเรียนที่เป็นลูกน้อง
ครูใจเรง เมื่อครูได้สอบถามจากพยานอื่น ๆ ใหม่จนได้ความจริงแล้วจึงรู้ว่า

ความผิดชอบในเรื่องนี้ควรตกอยู่แก่หม่อมราชวงศ์ใจเรง ส่วนจันทานั้น
ควรจะพ้นจากการถูกทำโทษอย่างร้ายแรง ดังที่ถูกทำโทษและศาลโทษ
อย่างหนักไว้ เพราะเขาทำไปด้วยความหลงใหลใจอันนาสรร เสริญ เขาอาจ
จะถูกทำโทษในฐานะทำการป้องกันมิตรด้วยการกระทำที่อาจเป็นการ เกิน
สมควรแก่เหตุผล²

ในตอนท้าย ศรีบูรพาได้ให้ครูสรุปเรื่องนี้ให้เด็กทั้งสองฟังว่า "ครูเสียใจที่ฟัง
ข้อเท็จจริงผิดพลาดไป และทำให้การวินิจฉัยของครูคลาดเคลื่อนจากความยุติธรรมและ
ครูก็ยินดีประกาศแก้ความวินิจฉัยของครูใหม่ ..."³

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 326

² ด. หน้า 337

³ ด. หน้า 238 - 239

ครูอุทัย เป็นครูอีกคนหนึ่งที่มีรักในความยุติธรรม กรณีที่แข่งยื่นถ่ายบัตรสาวะที่ริมรั้ว พอที่เจ้าคุณมาพบเข้า ทำให้แข่งถูกตำหนิอย่างร้ายแรงว่าเป็นลูกไพร่ ไม่มีคุณสมบัติของลูกผู้ดี โดยแข่งไม่มีโอกาสโต้แย้งถึงสาเหตุการกระทำของตน ท่านเจ้าคุณได้ให้ครูอุทัยซึ่งเป็นครูประจำชั้นของแข่งลงโทษและอบรมแข่งสำหรับครูอุทัยเด็กนักเรียนส่วนมากให้ความศรัทธาและนิยมชมชอบในความยุติธรรม นี่เป็นคนหนึ่งที่ชื่นชมในคุณสมบัติข้อนี้ของครูอุทัย เขาพูดถึงครูอุทัยว่า

ครูได้แสดงให้นักเรียนมีความมั่นใจว่า นักเรียนทุกคนจะได้รับการปฏิบัติจากครูโดยเสมอหน้ากัน ไม่เลือกที่จะมาจากครอบครัวของชนชั้นไหน และครูไม่ลงโทษนักเรียนตามอารมณ์ ครูให้นักเรียนชี้แจงก่อนเสมอ แล้วครูจึงจะวินิจฉัยว่าเขาทำผิดหรือไม่ ในกรณีที่นักเรียนทำผิด ครูจะชี้ให้นักเรียนให้เห็นความผิดของตัวเอง และนักเรียนก็จะยอมรับผิดโดยซื่อสัตยา โดยทั่วไปครูอุทัยจะให้โอกาสเมื่อเป็นความผิดครั้งแรกแม้ว่าจะเป็นความผิดที่สำคัญจะภาคทัณฑ์เมื่อเป็นความผิดครั้งที่สองจะลงโทษต่อเมื่อเป็นความผิดครั้งที่สาม ครูอุทัยไม่พะเน้าพะนอนักเรียนลูกผู้ดีเป็นพิเศษ เหมือนกับครูอาจารย์รุ่นเกาสวนมากชอบกระทำ ครูสนใจแต่เฉพาะเรื่องของเด็ก และไม่สนใจเรื่องของพ่อแม่ และตระกูลฐานะชาติของเด็ก ซึ่งไม่ใช่เป็นสิทธิของครูและไม่ใช่งานของครู¹

ในการสอบสวนแข่ง ศรีบูรพาได้กล่าวถึงขั้นตอนในการสอบสวนของครูอุทัยที่เป็นไปตามความยุติธรรม

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 333

ครูไม่ได้เริ่มต้นด้วยการคุกคามเชิงและครูมิได้ถือข้อเท็จจริงที่ได้ฟังมาจาก
 เจ้าคุณ เป็นข้อเท็จจริงที่เพียงพอแก่การลงโทษใดทันที ครูมิได้วางตัวเป็น
 โจทก์ แต่ครูวางตัวเป็นตุลาการ ครั้นได้แจ้งข้อหาให้เซ่งทราบ และถาม
 เขาว่าเขาได้กระทำเช่นนั้นจริงหรือไม่ เมื่อเซ่งรับว่าเป็นความจริง
 ครูจึงบอกแก่เขาว่าผู้ถูกกล่าวหาขอมิสิทธิจะชี้แจงป้องกันตัว แต่เมื่อคำ
 ชี้แจงนั้นฟังไม่ขึ้น เขาจึงจะถูกลงโทษ ผู้กล่าวหาไม่ควรจะถูกลงโทษก่อน
 ที่เขาจะได้ให้การ¹

เซ่งได้ชี้แจงถึงสาเหตุที่ทำให้เขาเกิดความจำเป็นจนถึงต้องถ่ายปัสสาวะที่ริมรั้ว
 ว่าเขาปวดปัสสาวะเมื่อใกล้เวลาจะเข้าเรียน ขณะนั้นเป็นเวลาพัก เขาได้อธิบายวิชา
 เลขแก่เด็กนักเรียนคนหนึ่ง แต่เด็กคนนั้นยังไม่ตื่นความสงสัย ขอให้เขาอธิบายต่อไปอีก
 เขาได้ขอคนที่คำอธิบายต่อไปจนเสียงกระดิ่งบอกเวลาเข้าเรียน นักเรียนทั้งหลายต่าง
 พากันวิ่งสู่ตึกเรียน เขามองไปทางที่ถ่ายปัสสาวะทางหลังตึกเรียน ซึ่งอยู่ห่างไกลจาก
 เขามาก เขาเกรงว่าจะวิ่งไปไม่ทันจึงต้องถ่ายปัสสาวะที่ริมรั้ว ครูอุทัยเมื่อได้รู้ถึง
 สาเหตุของการถ่ายปัสสาวะในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมของเซ่ง จึงได้เรียกเด็กที่เซ่งอ้าง
 มาสอบสวน และเมื่อเด็กผู้นั้นได้ให้การตรงกับคำชี้แจงของเซ่งแล้ว ครูก็ได้กล่าวแก่เซ่ง²
 ด้วยเสียงอันแสดงความเป็นมิตรว่า "ในสายตาของครู เหนอหม่อมลึนแล้ว"

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 337

² ค. หน้า 242

3.1.3 การใช้อำนาจหน้าที่โดยชอบธรรม เป็นการปฏิบัติหน้าที่ที่ควรจะเป็นไปโดยชอบธรรม แต่ถ้ามัวแต่ไม่ถูกต้องตามระเบียบราชการ นับว่าเป็นข้าราชการที่ประพฤติผิดจากจริยธรรมของข้าราชการ หรือบุรพาคิดกล่าวถึงบิดาของบุญครอง ซึ่งจินตาคาหมายไว้ว่า บุญครองจะเป็นมิตรสนิทของตนได้เนื่องจากเป็นเด็กบ้านนอก และมีความยากจนจนแสนเข็นเกี่ยวกับตน แต่ครอบครัวของบุญครองไม่ยากจนอย่างที่จินตาคิด บิดาของบุญครองเป็นเจ้าของสวนยางเป็นเจ้าของที่ดิน เพราะอาศัยอำนาจหน้าที่ทางราชการที่ไม่ชอบธรรมสร้างความมั่งมีให้ตนเอง

บิดาของบุญครองเป็นเสมียนแผนกที่ดินอำเภอ การที่ปฏิบัติหน้าที่อื่นนี้ทำให้บิดาของบุญครองได้เรียนรู้ว่าถ้าเขาปรารถนาเขาก็มีโอกาสจะได้ครอบครองที่ดินจำนวนมาก และเปลี่ยนแปลงฐานะครอบครัวของเขาจากการเป็นชาวนาผู้ต่ำต้อยไปสู่ความเป็นเจ้าของสวนยางได้โดยไม่ยาก อาศัยอิทธิพลในหน้าที่ราชการและความร่วมมือจากการฉ้อโกงที่แลกเปลี่ยนประโยชน์กันระหว่างตัวเขากับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่มาขอจับจองที่ดิน เขาคอย ๆ สะสมที่ดินในทำเลดี ๆ ไว้ที่ละเล็กละน้อยด้วยการฉ้อโกงจับจองตามปกติ และการจับจองทั้ลงไปบนที่ดินที่ชาวนาได้เข้าครอบครองทำงานโดยมิได้มาทำการจับจองให้ถูกต้องตามพิธีการของกฎหมาย อาศัยโอกาสและอิทธิพลในหน้าที่ราชการเช่นนี้ ในเวลาไม่นานบิดาของบุญครองก็ได้เป็นเจ้าของที่ดินโดยชอบด้วยกฎหมาย¹

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบุรพา (นามแฝง)

3.2 ด้านสิทธิมนุษยชน ศรีบูรพาจะประเมินคุณค่าของมนุษย์ โดยใช้ความสามารถ ความสุจริต และความเชื่อเพื่อเป็นเกณฑ์พิจารณา แต่คัดค้านการมองคุณค่าของคนที่มีศักดิ์ศรีถูกละเลย สถานะทางการเงิน ความคิดดังกล่าวได้แก่

3.2.1 ความไม่เสมอภาคทางชนชั้นเนื่องด้วยฐานะทางการเงินเป็นทัศนะของมารดานิทัศน์ ที่อบรมสั่งสอนนิทัศน์ นิทัศน์ได้นำมาอธิบายให้จันทาฟังเพื่อให้เข้าใจเรื่องชนชั้นที่แบ่งเป็นหงส์ เป็นกา ดังนี้

แม่ฉันสอนฉันว่าเกิดมาเป็นคนต้องคิดพึ่งตัวเองพึ่งน้ำพักน้ำแรงของเราเอง แม่บอกว่าถึงเราจะจนไม่มั่งมีเหมือนคนอื่นไม่ต้องอับอายใคร เราไม่ได้ลักขโมยใครเขากิน ไม่ได้ฉ้อโกงใครเขากิน เราไม่ได้หาเงินด้วยการหลบแฝงซื่อซื่อแหละ และเราก็ไม่ได้ไปเที่ยวขอทานใครเขามากิน เราทำมาหากินด้วยน้ำพักน้ำแรงของเรา และด้วยความสามารถ "... เมื่อฉันเข้าไปขอสตางค์แม่ ในวันที่โรงเรียนมีงานเป็นพิเศษ แม่กับสตางค์ส่งให้แล้วเอามือลูบหัวฉัน แล้วแม่ก็พูดว่า 'ลูกเอ๋ยเรามีน้อยก็ใช้น้อยนะลูก ถึงแม่จะมีให้ลูกเพียงเล็กน้อย แต่ทุกสตางค์ที่แม่ให้ก็ได้มาด้วยเหงื่อไคลของแม่เอง ลูกไม่ต้องอายใคร เพราะลูกมีสตางค์ติดตัวไปแทน้อย คนที่ทุจริตฉ้อโกงเขากินหรือกินอะไรที่ควรจะอับอาย' ... แม่ไม่เคยพูดกับฉันถึงเรื่องหงส์เรื่องกา โรงเรียนเขาเก็บค่าเล่าเรียนเท่าไร แม่ก็หามาเสียให้โรงเรียนเท่ากับเด็กคนอื่น ๆ ทุกคน ฉันจึงรู้สึกว่าคุณฉันก็เหมือนเด็กอื่น ๆ¹

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

ทัศนะทางชนชั้นเนื่องด้วยฐานะทางการเงินนี้ ศรีบูรพาไม่ให้ความสำคัญของการยากดีมีจนแต่ให้ความสำคัญกับวิธีการที่จะได้เงินมาแม้จะได้มาน้อย ทำให้ฐานะยากจนแต่ถ้าได้มาด้วยความสุจริตก็น่าภูมิใจมากกว่าพวกที่ร่ำรวยแต่ได้มาด้วยการทุจริต

3.2.2 ความไม่เสมอภาคทางสิทธิเนื่องจากสภาพของสังคมชนบท ศรีบูรพาให้ความสำคัญแก่ชาวนา ซึ่งอยู่ในสังคมชนบท โดยใช้จินตนา โนนดินแดง เด็กชาวนาจน ๆ จากเมืองขุนศรี เป็นตัวแทนแสดงให้เห็นปัญหาสังคมชนบทที่รัฐควรจะดูแลให้สวัสดิการและแก้ไขตามสิทธิอันชอบธรรมที่เขาจะได้รับให้เท่ากับถิ่นเจริญอื่น ๆ โดยเฉพาะเมืองหลวง

3.2.2.1 ปัญหาสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่อำนวยต่ออาชีพ

กสิกรรม

แก้มบางที่ฟ้าฝนไม่บันดาล หรือแม้พระคงคงโกรธขึ้นมา ก็เกิดความอดอยากขึ้นในหมู่บ้านของเรา พวกฉันได้อาศัยแต่ต้นข้าวในท้องนาเท่านั้นเป็นที่พึ่งเลี้ยงชีวิต เมื่อนาล่มชีวิตของพวกฉันก็ล้มตามต้นข้าวในท้องนา ... ชีวิตของพวกฉันมันก็หมุนเวียนไปกับการหากินอยู่กับดินกับทราย กับห้วยหนองและป่า ป่าไผ่ถั่วฝักยาวไม่บันดาล ผีสงฆ์เทวดาไม่ช่วยก็ต้องอดอยากยากแค้น...

และอีกตอนหนึ่งที่แสดงความคับแค้นของชาวนา ซึ่งเกิดจากดินฟ้าอากาศไม่อำนวย

ปีนั้นเกิดฝนแล้งครั้งใหญ่ ข้าวในนาตายหมด ชาวบ้านทั้งตำบลไม่มีข้าวจะกิน เกิดอดอยากกันทั่วไป ทางคนก็กระเสือกกระสนหาทางแก้ไขไม่ให้อดตาย ทางก็พากันเข้าป่าเข้าดงหาของป่าไปแลกข้าว เก็บพืชผลในป่า

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 72

และจับสัตว์ต่าง ๆ ที่กินได้เอามากินเป็นอาหาร ในตอนกลางคืนฉันเคย
ออกไปกับแม่เพราะความหิว ไปช่วยแม่ส่องไฟจับกบ จับเขียด และจิ้งหรีด¹

นอกจากสภาพสังคมชนบทที่ไม่เอื้ออำนวยความสุขให้แก่ประชาชน เนื่องจาก
สภาพดินฟ้าอากาศ การดำรงชีวิตประจำวันของชาวนาเต็มไปด้วยความทุกข์ยากแล้ว
ชาวนาซึ่งอาศัยอยู่ตามชนบทไกลจากความเจริญยังมีปัญหาในเรื่องอื่น ๆ อีก ซึ่งรัฐก็ควร
จะมีหน้าที่ให้สวัสดิการ หรือแก้ปัญหานั้นอีกเช่นกัน

ปัญหาทางการแพทย์ เมื่อเกิดโรคระบาดในชนบทที่ขาดแพทย์ ต้องรักษากันไป
ตามมีตามเกิดจนในที่สุดก็ตายไป เช่นเดียวกับแม่ของจันทาและชาวบ้านอื่น ๆ ในเรื่อง
ที่ป่วยเป็นไข้ทรพิษตาย ดังที่จันทาได้ตอบข้อซักถามของนิทัศน์ดังนี้

"ทำไมไม่ดีควักชิ้นป้องกัน?" นิทัศน์ถาม

"ที่บ้านนอกบ้านป่าอย่างฉัน ไม่มีใครรู้จักใช้ควักชิ้นป้องกันไข้เจ็บกันหรอก

ไม่มีหมอหลวง ไปตรวจรักษากันเลย"

"ที่หมู่บ้านเธอไม่มีนายแพทย์หรือ?"

"นายแพทย์อย่างที่นี่ในกรุงเทพฯ นี่ ที่หมู่บ้านฉันหรือตามบ้านนอกไม่มีเลย"

"แล้วเวลาเจ็บป่วย ใครเป็นคนรักษาพยาบาลพวกเธอ?"

"บางที่เราก็กินกันเองไปเที่ยวเก็บรากไม้ใบไม้มาต้มกินบ้าง ฝนกินบ้าง
หาบ้าง ตามอย่างที่เราเห็นพวกผู้ใหญ่ทำกันมา บางทีก็ไปหาหมอที่มีอยู่ใน
หมู่บ้าน หมอก็ให้รากไม้ใบไม้มาต้มมาฝน มาทาเหมือนกัน โรคเบาหนอย
ก็หาย โรคหนักหนอยก็ตาย"

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 91

"พวกเธอไม่รักชีวิตเหมือนกับคนในกรุงเทพฯ เขาบอกหรือ?"

"พวกฉันก็รักชีวิตเหมือนคนอื่น ๆ เหมือนกัน แต่เราไม่รู้จะทำอะไรให้ดีกว่านั้น บางทีคนป่วยหนักก็ไปเชิญหมอผีมารักษา"¹

ปัญหาโจรผู้ร้าย เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากสภาพดินฟ้าอากาศไม่อำนวยในอาชีพการกสิกรรมของชาวนาทำให้ภาวะทางเศรษฐกิจตกต่ำยากไร้ การต่อสู้เพื่อให้ชีวิตอยู่ได้ ไร้ทุกวิถีทาง แม้แต่การปล้นชิงทรัพย์ "การที่มีแกะดำ เกิดขึ้นที่นี้ก็เป็นอุบัติเหตุอันเนื่องมาจากภาวะทางเศรษฐกิจ มีคนประพฤติก้าวเป็นโจรผู้ร้ายเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว ในเมื่อเกิดความอดอยากขาดแคลนขึ้นในตำบลของเขาและตำบลใกล้เคียง"²

ปัญหาการถูกเอาเปรียบจากนายทุน นอกจากโจรผู้ร้ายจะเป็น "แกะดำ" ต่อชาวชนบทชนิดหนึ่งแล้ว แกะดำอีกชนิดหนึ่งที่เอารัดเอาเปรียบชนชั้นชาวนาได้แก่นายทุน "แกะดำ" อีกจำพวกหนึ่งที่ถือโอกาสธุรกิจเลือดเนื้อของพวกเขา ด้วยการให้กู้ข้าวไม่กิน และเรียกดอกเบี้ยข้าวอย่างแรง ทำให้อิสระในการครองชีวิตของเขาที่ได้มีมาแต่โบราณกาลเสื่อมสลายไปเป็นลำดับ และ 'แกะดำ' จำพวกหลังนี้จะนับว่าเป็นสมาชิกคนหนึ่งในหมู่พวกเขาก็ไม่ผิด"³

ปัญหาจากข้าราชการที่ประพฤติดันไม่ชอบธรรม ปัญหานี้ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจน ในชีวิตของพ่อของจันทา ผู้ที่ทนอิทธิพลเดือนของแกะดำในสังคมดังกล่าวไม่ได้ จนต้องละชีวิตทางโลกออกบวช ซึ่งจันทาเล่าถึงชีวิตของพ่อให้บันทึกฟังว่า

¹ ภูหลวง สายประคิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

หน้า 93 - 95

² ภู. หน้า 129

³ ภู. หน้า 130

พอเคยพูดว่านิสัยของพ่อไม่เหมาะจะหมั้นเมียเหลืองเลย แต่ก็ต้องจำใจหมั้น
พ่อบวชตั้งแต่ยังหนุ่ม พ่อถูกคนรังแก ...

วันหนึ่งพ่อออกจากหมู่บ้านไปหาแม่ แต่ไม่พบแม่ที่บ้าน แม่ออกจากบ้านไปทำ
บุญที่วัดยังไม่กลับ พ่อถามหนทางไปวัดจากชาวบ้านแล้วก็ตามแม่ไปที่วัด
แต่พอหลงทาง พ่อเดินไปทางวัดร้างซึ่งเป็นที่เปลี่ยววังเอยู่ในวันนั้นมีพวก
นักเลงมาเล่นการพนันกันบนศาลาร้าง พ่อเป็นคนแปลกถิ่น พวกนักเลง
ไม่รู้จักหน้าเขาใจว่าเป็นเจ้าหน้าที่ปลอมตัวมาจะจับกุมเขา พวกเขาจึง
ดักทำร้ายเอาพ่อไม่ไคระวังตัว ถูกแทงด้วยมีดซุญสองที่จนล้มลงแล้วพวก
เขาก็หนีไป แสบาคแผลที่ถูกแทงไม่สาหัส ...

ก่อนหน้านี้พ่อเคยถูกแทงครั้งหนึ่ง พ่อมีเรื่องวิวาทกับเจ้าหน้าที่ที่เขี้ยวเกรี้ยว
ต่อชาวบ้านของเรา เขาจ้างคนทำร้ายพ่อถูกจอบแทงแต่ไม่เข้า
พวกนักเลงเหล่านั้นเขามีพวกพ้องอยู่ที่อำเภอ เมื่อเขารู้ว่าพ่อไม่ตาย
เขากลัวว่าพ่อจะกลับมาเอาเรื่องกับพวกเขา เขาจึงคบคิดกับพวกอำเภอ
แต่งเรื่องขึ้นว่าพ่อคุมพรรคพวกไปปล้นบ้านเขา เกิดการต่อสู้กันขึ้นพ่อถูก
แทงแล้วหลบหนีไปได้

เขาว่าจ้างพยานเท็จฟ้องศาลจนพ่อต้องติดคุกโดยไม่มีความผิด 4 ปี
แต่ในที่สุดศาลฎีกาก็พิจารณาให้พ้นโทษ ... เมื่อพ่อออกจากคุก ทั้งที่พ่อ
ไม่ได้ทำความผิด แต่ทางเจ้าหน้าที่เขาก็คอยจับตาดูพ่อด้วยความไม่ไว้ใจ
อย่างหนึ่ง เจ้าหน้าที่บางคนเขาไม่ชอบพ่อ เพราะเขาสนิทกับคนมึงมี
บางคน ที่เป็นอริกับพ่อ และมักพูดให้ร้ายพ่อ พ่อถูกเขาส่งสัยและถูกเขา
มาเอาตัวไปสอบสวนสองครั้ง ครั้งที่หนึ่งเขาส่งสัยเรื่องขโมยควาย
อีกครั้งหนึ่งเป็นเรื่องปล้นอีกนั่นแหละ เรื่องหลังนี้ทำให้พ่อหมดความอดทน
และประกาศออกมาว่ามันอยากให้อูเป็นโจร กูก็จะไปเป็นโจร มันอยาก
จับกู ก็ให้มันตามไปจับในป่า กูจะคอยพมมันในกลางป่า แม่ปลอบให้พ่อสงบ
อารมณ์ หอบอกกับแม่ว่า พ่อจะเข้าใจมากถ้าถูกจับในบ้าน และไม่ได้ต่อสู้

ให้เต็มรัก เมื่อบ้านเมืองปล่อยให้เจ้าหน้าที่คอยรังควานความสุขของ
ราษฎรที่สุจริตอยู่เช่นนี้ เราก็จะต้องคิดอ่านรักษาตัวเอง พอพูดว่า
เกิดมาแล้วมันก็ต้องตายแหละเจ้าเอ๋ย แต่ขอให้ไต่ตายอย่างคน ไม่ใช่
ให้เขาทำเอาข้างเดียวอย่างหมูหมา ผลสุดท้ายพอก็ต้องออกบวชตามคำ
แนะนำของพระ

3.2.3 ความไม่เสมอภาคของคนเมืองหลวงกับคนชนบทเมื่อ
มาอยู่ในเมืองหลวง นอกจากความไม่เสมอภาคทางสิทธิที่คนในสังคมชนบทควรจะได้รับ
จากรัฐบาลในการให้สวัสดิการและการแก้ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว จันทาก็ยังได้พบว่า
เมื่อเขามาอยู่ในเมืองหลวงก็ได้พบความเหลื่อมล้ำของคนเมืองหลวงกับคนชนบทดังนี้

ความงามของกรุงเทพมหานครนั้นเป็นของแน่นอนเพราะมันแตกต่าง
ห่างไกลกันเหลือเกินกับความเป็นไปในหมู่บ้านเขา มันแสดงชีวิตมนุษย์
คนละยุคที่อยู่ห่างไกลกันหลายพันปี แต่กรุงเทพที่นักเดินทางแห่งซุซันซ์ได้
เห็นนั้นเป็นการแลเห็นจากการชะเง้อดูอยู่ห่าง ๆ และเป็นการแลเห็น
ผิว ๆ ภายนอก และเขาก็ได้แต่จะเปล่งเสียงอุทานว่า โอ้โฮ โอ้โฮ
ด้วยความตื่นตาตื่นใจเท่านั้น²

และเมื่อจันทาไปเที่ยวงานภูเขาทองที่เขาเห็นว่าใหญ่โตมาก เงินที่เขาหามาเพียง
เล็กน้อยหมดกระเป๋ำ เขาจึงทราบบ้างที่จะสนุกสนานเต็มที่ในงานไม่ใช่คนจน ๆ อย่าง
เขา เมื่อท่องเที่ยวงานก็หมดสนุก เมื่อเขาเดินผ่านไปยังร้านกวยเตี๋ยวเขาพบว่า

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โภยศรีบูรพา (นามแฝง)

หน้า 79 - 90

² ก. หน้า 136

เสียงร้องเชิญของเจ้าของร้านนั้น เขาได้ยินเสียงชัดได้และดวงตาที่
 สอดส่องไปมาของเจ้าของร้านเพื่อคอยสนองคำสั่งของลูกค้านั้นเล่า
 เมื่อลอคสายมาพบกับสายตาของเขา เขาก็เห็นเป็นอาการมึนงง
 เขาทราบดีว่าคำร้องเชิญนั้นมีใช้คำเชิญแก่ทุกคน หากเป็นคำเชิญเฉพาะ
 แแต่ผู้มีสัด ภัตตาคารอาหารอันโอชะนั้นได้ ... เขารู้สึกว่าในเมือง
 สวรรค์นี้ มาตราวัดจะมีความสนุกสนาน และของกินของใช้อย่างสมบูรณ์
 แต่มุคคดเช่นเขาก็ได้เคยยืนอยู่ห่าง ๆ ได้เคยยืนดูเขากินกันและมีได้เข้า
 ร่วมในการกินกับเขาควย

3.2.4 ความไม่เสมอภาคทางชนชั้นในสภาพของสังคมเมือง
 การแบ่งคนในหมู่ผู้ดีในคฤหาสน์ของพระยาอภิบาลฯ ที่จินทาได้ไปอาศัยอยู่เป็นตัวอย่าง
 ที่แสดงให้เห็นสภาพในสังคมเมือง ดังลักษณะที่จินทาสังเกตได้ดังนี้

ในคฤหาสน์ใหญ่นี้ การแก่งแย่งแบ่งชนชั้นในระหว่างผู้คนที่รวมอยู่ในบ้าน
 เดียวกันเป็นที่สุดคดตาเขา เจ้าคุณและคุณหญิงพร้อมด้วยบุตรชายของท่าน
 เป็นเจ้าขุนมูลนายที่อยู่เบื้องบนสุดโดยเฉพาะตัวท่านเจ้าคุณนั้น ทุกคนใน
 บ้านต่างถือว่าท่านเป็นบรมโพธิ์บรมไตร เป็นที่พึ่งพำนักแห่งชีวิตของเขา
 ทั้งหลาย นอกจากเจ้านายชั้นเบื้องบนสุดแล้ว ยังมีเจ้านายชั้นรองลงมา
 อีกคือคุณอบเชย และคุณบานชื่น สองสตรีพี่น้องโคมงาม ผู้มีวัยไม่เกินสาม
 สิบห้าปี พร้อมด้วยบุตรของหลอน แต่เดิมหลอนทั้งสองอยู่ในชั้นบ่าว

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

และผู้อาศัย คุณอบเชยเป็นที่เลื่อมใสของท่านเจ้าคุณซึ่งได้ถึงแก่กรรม
เมื่อสามสี่ปีมาแล้ว หลังจากนั้นท่านเจ้าคุณยกของคุณอบเชยไว้ในฐานะ
ภรรยาบุญ และต่อมาได้คุมบานขึ้นเข้าไปในขบวนอีกคนหนึ่ง

พวกบ่าวไพร่ก็เลียนแบบเจ้าขุนมูลนายของเขามีการพยายามยก
ตนเอง แล เหยียดหยามกันในหมู่พวกบ่าว ดังนั้นในหมู่พวกบ่าวจึงมีการ
แบ่งชั้นชั้นอีก ในชั้นยอดของพวกบาวก็มีคนจำพวกกึ่งนายกึ่งบ่าว เช่น
คุณลมัย หรือญาติของคุณหญิงบางคนผู้อาศัยอยู่ในบ้านนั้น¹

ลักษณะการแบ่งชนชั้นในสังคมเมืองดังกล่าว จันทาไม่พบในหมู่บ้านของเขา
เพราะในชนบทนั้น

ไม่มีสภาพของข้าเจ้ามูลนาย ที่นั่นมีแต่ความเป็นญาติพี่น้องกัน ที่นั่นเขา
ทั้งหลายมอบความเคารพนับถือโดยความสมัครใจแก่ผู้สูงอายุและแก่ผู้มี
คุณความดี มีความรู้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนของเขา และบุคคลเหล่านี้
ได้รับความเคารพนับถือไว้ด้วยการแสดงความเมตตา มิใช่แสดงอำนาจ
ข่มขู่ หรือการวางท่าเป็นเจ้านาย ไม่มีการแบ่งชนชั้นและพวกในหมู่เขา²

และการจัดแบ่งแยกชนชั้นภายในคณะที่จันทาได้ไปอาศัยอยู่ จันทาได้พบการ
กีดกันแรงกัน การไม่ร่วมกันทำงานและการแบ่งปันผลจากการลงแรงเหมือนในสังคมที่เขา
อยู่มันเป็นความไม่เท่าเทียมกันของชนชั้นที่เห็นได้อย่างชัดเจน

¹ ภูหลวง สายประคิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

หน้า 172 - 173

² ภู. หน้า 178 - 179

สระน้ำนั้นเป็นของสงวนสำหรับ 'ท่าน' ต่าง ๆ ที่อยู่บนตึก จะลงมาพายเรือและอาบน้ำเล่นเป็นครั้งคราว และ คุณ ๆ อีกสองสามคนที่อยู่ในฐานกึ่งนายกึ่งบ่าว เช่นคุณลมัย จะลงไปลอยคอกันบ้างในยามที่อากาศร้อน ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างเขากับสระน้ำอันสดใสนั้นก็คือการไปนั่งชัตดู บันไดซีเมนต์ที่ท่าน้ำเมื่อมีทะเลใคร เกาะหนา และเอาตะไกรไปตัดเล็มหญ้าที่ขอบให้เรียบร้อย ตามที่คุณลมัยหรือคนอื่น ๆ จะสั่งการ หากว่าเราต้องการจะออกกำลังว่ายน้ำ เขาก็ต้องไปอาบตามลำคลองหรือไปอาบกับนิตินในสระที่วัดข้างบ้าน ส่วนสวนดอกไม้งามตระการตา และสนามหญ้าอันกว้างใหญ่นั้นเล่า ความเกี่ยวข้องของเขาก็มี แต่จะถูกเรียกให้ไปตกแต่งให้งามตา แต่การที่จะเก็บดอกไม้มาแซมและเข้าไปเดินเล่นวิ่งเล่นบนสนามหญ้าอันอ่อนนุ่ม ซึ่งเขามีส่วนร่วมในการตกแต่งนั้น เป็นของต้องห้าม ... การหวงห้ามและข้อจำกัดก็ต่างกันต่าง ๆ ที่เขาประสบมาในคดีเหล่านั้น เขาได้รับคำอธิบายที่พูดต่อ ๆ กันมาว่า เพื่อให้สอดคล้องตามประเพณีอันดีงาม ประเพณีอันดีงามดังกล่าวนี้มันแตกต่างกับชนบชีวิตรในชนบทของเขา เป็นต้นว่า ที่หมู่บ้านของเขาขอมได้กินได้ใช้สิ่งที่เขามีส่วนร่วมกันทำมันขึ้น แต่ในชุมชนของ ประเทศ แห่งเมืองสวรรค์นี้เขาได้ทำแต่เขาไม่ได้กิน¹

จากผลของการวิเคราะห์ที่ความคิดทางค่านิยมมนุษยชนข้างต้นปรากฏว่า ผู้เขียนมีน้ำเสียงโน้มเอียงมาทางฝ่ายคนจนในชนบท เพราะไม่ว่าจะเป็นการแสดงความคิดในความไม่เสมอภาคหรือในปัญหาที่ชาวนาได้รับ ล้วนแต่แสดงความเห็นใจใน

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 179

ความยากแค้นของชาวนาในชนบททั้งสิ้น หรือการแสดงความเท่าเทียมกัน ของชนชั้นใน สังคมชนบทก็เป็นการแสดงความตึงเครียดดังกล่าวยุติลงด้วยการ เขียนถึงบุคคล ที่อยู่ในถิ่นฐานที่เจริญแล้ว เช่น การเขียนถึงการแบ่งฐานะในสังคมเมืองหลวงและการ กล่าวถึงความได้เปรียบของคนที่อยู่ในเมืองหลวงได้แสดงน้ำเสียงในเชิงคำหยาบ น้ำเสียง ที่กล่าวถึงชาวนาในชนบทและคนในเมืองหลวง เป็นน้ำเสียงที่เป็นความตั้งใจของ ผู้เขียนที่จะให้เห็นลักษณะที่ดีของชนบทว่าควรยึดเอาเป็นตัวอย่าง และลักษณะที่น่าเห็นใจ เพื่อชีวิตอันเป็นสุขก็เพื่อให้รัฐบาลได้หันมาเอาใจใส่ส่งเสริมผู้ยากแค้นให้สามารถทำมาหากินส่วนน้ำเสียงที่กล่าวถึงคนในสังคมเมืองหลวงและการกล่าวถึงลักษณะที่ได้เปรียบ ของคนในสังคมเมืองหลวงเพื่อให้เห็นลักษณะเปรียบเทียบที่ดีและน่าเห็นใจของคนจนใน ชนบทมากยิ่งขึ้น

แลไปข้างหน้า (ภาคมหัศจรรย์)

1) สารัตถะ (Theme)

การปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งปกครองโดยประชาชน เพื่อประชาชน เป็นระบอบการปกครองที่ให้สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคแก่ปวงชน

2) เรื่องย่อ

ชีวิตในช่วงวัยหนุ่มของจันทา โนนดินแดง และเพื่อนร่วมชั้นเรียนของเขา เป็นช่วยชีวิตที่ได้พบกับความเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ในสังคมคือ การเปลี่ยนแปลง การปกครองแบบที่เรียกว่า "พลิกแผ่นดิน" สภาพการเปลี่ยนแปลง ทำให้ชนชั้นสูงใน สังคม เจ้าขุนมูลนายถูกปลดจากตำแหน่งราชการ และหน้าที่บริหารบ้านเมือง ประชาชนสามัญซึ่งรวมทั้งชาวนา กรรมกรมีส่วนร่วมในการปกครอง ได้รับสิทธิอันชอบธรรม ได้รับสวัสดิการทางสังคมดีขึ้น เช่นได้รับการศึกษา ในขณะนี้เจ้าคุณอภิบาล ผู้อุปการะจันทา ถูกปลดออกจากราชการหมดอำนาจวาสนา สภาพใน "ปราชัย"

ของเจ้าคุณอภิบาลจึงเลื่อนโหมลง ส่วนจันทา โนนดินแดง ซึ่งรับราชการเป็นเสมียน
ในกระทรวงมหาดไทยไม่ได้ถูกปลดออกจากราชการ และในช่วงนี้นิตน์ได้สมัครเข้าเป็น
นักเรียนสอน โดยสอนอยู่ในโรงเรียนเก่าของเขา เพื่อช่วยผ่อนภาระทางเศรษฐกิจ
ของครอบครัว ต่อมาจันทาและนิตน์ได้เข้าเรียนกฎหมายที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดย คณะราษฎร ซึ่งเพื่อนร่วมรุ่นคนหนึ่งของจันทา ซึ่งมีความจำเป็นต้อง
ออกจากโรงเรียนกลางคัน ได้ชวนหาหาความรู้ส่วนตัวจนมีความสามารถในการใช้
ภาษาต่างประเทศเป็นอย่างดี ได้เข้าทำงานหนังสือพิมพ์ "ประชาชาติ" จันทาและนิตน์
เรียนทางวิชากฎหมายจนได้รับปริญญา ในช่วงนั้น "คณะราษฎร" ได้เพิ่มเติมงบประมาณ
ด้านการทหาร แทนที่จะเอางบนั้นมาส่งเสริมด้านการศึกษา และเศรษฐกิจของประชาชน
ตามเจตนารมณ์เดิม ทำให้เกิดการคัดค้านจากประชาชนขึ้น โดยเฉพาะการคัดค้าน
จากหนังสือพิมพ์ จึงมีการจับกุมผู้ขัดแย้งรัฐบาล ฝ่ายบริหารบ้านเมืองเมื่อได้รับอำนาจ
ในการปกครองนานเข้า ก็เริ่มคิดถึงลาภยศและผลประโยชน์ส่วนตัว บิดเปื้อนเจตนารมณ์
ของประชาธิปไตย สร้างสมอำนาจบารมีและวิตรอนสิทธิเสรีภาพของปวงชน เห็นได้จาก
การตั้งศาลพิเศษพิจารณาคดีโทษแก่ผู้ขัดแย้งหรือต่อต้านโดยไร้ความยุติธรรม การวิตรอน
สิทธิการพิมพ์ของหนังสือพิมพ์ การแก้ไขรัฐธรรมนูญ โดยยึดบทเฉพาะกาลออกไปอีกสิบปี
ซึ่งหมายถึงการผูกขาดอำนาจของบุคคลบางคนในคณะก่อการไปอีกสิบปี จึงนับเป็นยุคมืด
ของประชาธิปไตย ในช่วงนี้นิตน์ได้ไปศึกษากฎหมายต่อที่ต่างประเทศ จันทาได้แต่งงาน
กับพยอม น้องสาวของนิตน์และไปรับราชการเป็นอัยการที่จังหวัดศรีสะเกษ
บ้านเดิมของตน ต่อมาใน พ.ศ. 2482 ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น ญี่ปุ่นส่งทหาร
เข้าบุกประเทศไทย รัฐบาลได้เข้าร่วมสงครามโดยเป็นฝ่ายมิตรของญี่ปุ่น และถอนตัว
ให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยไปฆ่าและแหลมมลายู โดยญี่ปุ่นสัญญาว่าจะเคารพเอกราช
และอธิปไตยของไทย รัฐบาลประกาศกฎอัยการศึกให้ประชาชนสนับสนุนมิตรภาพระหว่าง
ไทยกับญี่ปุ่น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้ประชาชนผู้รักชาติบางกลุ่มไม่พอใจที่รัฐบาลยอมมี
ไมตรีกับญี่ปุ่น และวิจารณ์ว่ารัฐบาลเลี้ยวเกินไปโดยใช้ชาติเป็นเดิมพัน มีการแจกใบปลิว

ต่อต้านและคัดค้านการกระทำของรัฐบาล ฝ่ายรัฐบาลก็ปราบปรามจับกุมผู้คัดค้านเหล่านั้น
 ทันทีจับไว้เพียงเท่านั้น

3) วิเคราะห์เรื่องตามนัยแห่งมนุษยธรรม

3.1 ด้านจริยธรรม ความคิดสำคัญของนวนิยายเรื่องนี้เห็นว่า
 ฝ่ายปกครองหรือรัฐบาลควรปฏิบัติต่อประชาชนอย่างไรจึงจะเป็นไปตามครรลองของการ
 ปกครองแบบประชาธิปไตย คือ การปกครองด้วยความชอบธรรม และเห็นประโยชน์ส่วน
 รวมมากกว่าส่วนตน เห็นได้ชัดการที่ผู้แต่งคัดค้านการปกครองที่ไม่ชอบธรรม และเน้น
 คุณค่าของการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยตลอดทั้งเรื่อง

3.1.1 การใช้อำนาจของรัฐบาล เมื่อรัฐบาลของคณะราษฎร
 ได้ก่อตั้งระบอบประชาธิปไตยขึ้นมาแทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว ได้พยายาม
 จะปกครองประเทศตามระบอบใหม่ ต่อมาเจตนารมณ์ดังกล่าวได้เปลี่ยนไป เพราะขาด
 อุดมการณ์ของการปฏิวัติ หลงในอำนาจ และคิดถึงแต่ผลประโยชน์ของตนเอง
 พฤติกรรมของคณะราษฎรตอนนี้ได้แก่

ความคิดถึงตนเอง คิดถึงความรุ่งโรจน์ของตนเอง คิดถึงลาภยศและผลประโยชน์
 ของตนเอง และคอย ๆ เบียดความคิดถึงประเทศชาติที่เคยมีอยู่
 อันกว้างขวางพอในจิตใจ ให้เหลือเล็กลงเป็นลำดับ อนึ่งเมื่อได้ปราบ
 พรรคพวกของอำนาจเก่าได้แล้วครั้งหนึ่ง และแน่ใจว่าไม่มีภัยหนามที่มี
 กำลังพอจะมาขัดขวางความอยากทำอะไรตามใจตนเองได้อีกแล้ว รัฐบาล
 ก็ใช้อำนาจด้วยความพอใจตนเองยิ่งขึ้นเป็นลำดับ จนในที่สุดก็ได้มีการจับ
 กุมบุคคลที่รัฐบาลถือว่าเป็นศัตรูของรัฐบาล¹

¹ กุหลาบ ลายประคิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

3.1.2 จริยธรรมของผู้พิพากษา คือรักษาความยุติธรรมและ
 ผนุงรักษาความยุติธรรมให้คงไว้ จากบทสนทนาของนิทัศน์กับจันทาท่อนหนึ่งเขาได้แลกเปลี่ยนความเห็นกันในเรื่องการดำเนินชีวิตในอนาคต นิทัศน์ผู้รักความจริงและความ
 ยุติธรรมปรารถนาจะได้เป็นผู้พิพากษา เขามีความมั่นใจว่าคดีทุกคดีที่มาสู่การพิจารณา
 ของเขา เขา จะต้องทำให้ตราฐแห่งความยุติธรรมตั้งอยู่อย่างเที่ยงตรง เขายินดีจะปล่อย
 คนผิดเสียสิบคนดีกว่าที่เขาให้คนที่ไม่ได้กระทำความผิดไปทนทุกข์ทรมานอยู่ในคุก เขาคิด
 ว่าด้วยการ เป็นผู้พิพากษาเขาจะได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการผนุงรักษาความยุติธรรม
 ของสังคม เขาจึงกล่าวกับจันทาทว่า

ถ้าฉันเป็นผู้พิพากษาและมีคนมาพูดให้สินบน ฉันจะบอกให้ตำรวจจับทันที
 และถ้าฉันทราบว่าผู้พิพากษาอื่นสินบน ฉันก็จะบอกให้ตำรวจจับเหมือนกัน
 ... ความจริงจะเป็นอย่างไรก็ตาม เคี้ยวนี้ประเทศของเราที่ปกครอง
 ด้วยระบอบประชาธิปไตยแล้ว เราจะต้องทำให้บ้านเมืองของเราเป็น
 บ้านเมืองแห่งความยุติธรรม¹

3.1.3 จริยธรรมที่ส่งเสริมชาติบ้านเมือง ได้แก่ความเสียสละ
 ส่วนตัวเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เป็นเจตจำนงประการสำคัญของการปกครอง
 ในระบอบประชาธิปไตย เป็นตอนที่จันทาไม่สามารถเข้าใจความไม่สบายใจในครั้งแรก
 ของตนเองต่อเหตุการณ์ที่เจ้าคุณอภิบาลฯ ถูกปลดออกจากราชการ ทั้ง ๆ ที่ตนเองก็มี
 สติปัญญา มีความรู้ที่จะพิจารณาเองได้ แต่เกิดความคับข้องใจไม่สามารถมองเห็นความ
 ถูกผิด ฉะนั้นเมื่อเขาพบครูอุทัยเขาปรารถนาความข้องใจข้อนี้ขึ้น ครูอุทัยได้ชี้แจงแก่เขาว่า

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

วิชาความรู้ที่บุคคลมีอยู่นั้นไม่ว่าจะมากมายสักเท่าใด จะไม่ทำให้เขามีความคิดที่ถูกต้องขึ้นมาได้ และก็จะไม่ทำให้เขาเป็นประโยชน์แก่ชนส่วนมากได้ หากเขาพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยถือเอาการได้เสียส่วนตัว และความรู้สึกส่วนตัวของเขา ซึ่งขัดแย้งกับผลประโยชน์ของคนส่วนมาก เพราะฉะนั้นคนขอทานหรือกรรมกรที่อดโซ่จึงอาจมีความคิดที่วิเศษยิ่งกว่าผู้มีอำนาจวาสนา ซึ่งคำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ส่วนตัวของเขา

นอกจากความคิดด้านจริยธรรมดังกล่าว ซึ่งเน้นการปฏิบัติด้วยจริยธรรมของฝ่ายปกครองหรือของเจ้าหน้าที่ข้าราชการที่ปฏิบัติต่อประชาชนแล้ว ยังมีจริยธรรมที่เน้นการปฏิบัติระหว่างบุคคลต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยคำนึงถึงหน้าที่ของตนเองเป็นสำคัญ จริยธรรมดังกล่าวคือ การปฏิบัติตามหน้าที่ของครู ครูขุนวิบูลวรรณวิทย์ และครูอุทัย เป็นแบบอย่างที่ดีของครู ครูทั้งสองรักในหน้าที่ รักงานอาชีพ รักศิษย์ และที่สำคัญรักความยุติธรรม ดังได้กล่าวแล้วในภาคปฐมวัย ในภาคมัธยมวัยครูทั้งสองก็คงทำหน้าที่ครูได้อย่างสมบูรณ์ และที่น่านิยมนกย่องคือครูเป็นผู้ที่ไม่หาความรู้ ไม่ยึดมั่นกับความคิดและคติเก่า ๆ อย่างคั่งค้าง ดังนี้คือ

3.1.4 จริยธรรมของผู้เป็นครู คนหนึ่งเมื่อครูขุนวิบูลวรรณวิทย์ได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนเทเวศร์รังสฤษฎ์ ที่โรงเรียนได้มีงานชุมนุมศิษย์เก่าและมีการเลี้ยงฉลองการรับตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ ภายหลังเมื่อครูได้รับการเคารพและการปฏิสันถารจากศิษย์ที่มาในงานแล้ว ผู้เขียนได้แสดงความรู้สึกของตนต่อครูขุนวิบูลวรรณวิทย์ว่า

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

ครูเป็นคนค่อนข้างขบถบ้าง แต่กำลังงานของครูแข็งแกร่งเกินตัว ครูไม่แสดงความเบื่อหน่ายเห็นแก่เหนื่อยในการทำงานเลย ครูรักการสอน หนังสือเป็นชีวิต ครูรู้สึกพวกเด็กนักเรียนเหมือนกับบุตรของครู ปรารถนาให้เราทุกคนได้บรรลุความดี และความเจริญในชีวิตยิ่งไปกว่าครู ครูเคยพูดว่าอาชีพครูเป็นอาชีพที่พวกศิษย์จะผ่านหน้าครูไป แต่ครูก็ยินดีที่จะอยู่ข้างหลัง เพื่อทำหน้าที่ส่งเสริมให้ศิษย์ทั้งหลายได้ผ่านครูไปสู่ตำแหน่งแห่งที่ซึ่งสูงยิ่งไปกว่า คำพูดอันจริงใจของครูนี้เป็นที่จับใจศิษย์ และทำให้ศิษย์ทั้งหลายไม่ลืมความรักและความนับถือในครูผู้น่ารักของเขา นอกจากนี้ความมีอาวุธและคุณวุฒิในวิชาชีพครูยังเป็นที่ปรากฏแก่คนทั้งหลายว่า ครูมีใจคนที่ยึดมั่นอยู่กับความดีและประเพณีเก่า ๆ อย่างค้ำคอง ครูเป็นผู้สนใจศึกษาเหตุการณ์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เป็นไปในโลกกว้าง แม้ว่าครูอาจจะไม่เข้าใจมัน และบางทีก็อาจไม่ชอบมัน แต่ครูก็ไม่ปฏิเสธความจริงที่มันได้มาปรากฏขึ้นแล้ว เท่ากับแสดงว่ามันจะอยู่ต่อไป คุณสมบัติเหล่านี้รวมกันทั้งหมดได้ส่งครูขึ้นสู่ตำแหน่งอาจารย์ใหญ่¹

แลไปข้างหน้าเป็นนวนิยายที่เพียบพร้อมไปด้วยจริยธรรม เช่น การปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการและเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐบาลดังกล่าวแล้ว ผู้เขียนยังได้แทรกทัศนคติของตนเองให้ตัวละครได้กระทำหน้าที่ตามหน้าที่ของตน เช่น นิทัศน์เมื่อสมัครทำหน้าที่เป็นครูสอน ก็สนใจใฝ่หาความรู้และกระทำหน้าที่อื่น ๆ ของครูไว้อย่างสมบูรณ์ เมื่อตั้งใจจะเป็นผู้พิพากษาก็ตั้งใจไว้ว่าจะต้องดูแลรักษาไว้ซึ่งความยุติธรรม นอกจากนั้นยังทำ

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

หน้าที่ของบุตรที่ดี คือ มีความกตัญญูต่อบิดา มารดา และพี่สาว จันทานนอกจากมีความกตัญญูต่อกวีที่คอยมีพระคุณแล้ว ยังมีสัมมาคารวะ สุภาพ ซื่อสัตย์ และเป็นมิตรที่ดีต่อบุคคลทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะสนิทสนมกับเซ่ง ส่วนเซ่งเป็นบุคคลที่กระทำหน้าที่ของตนอย่างไม่บกพร่อง ในวัยเยาว์ได้รับการหาเลี้ยงครอบครัวอีกแรงหนึ่งแทนบิดาที่เสียชีวิต เมื่อมีอาชีพหนังสือพิมพ์ก็ทำหน้าที่ได้อย่างดี จนได้รับความไว้วางใจจากบรรณาธิการให้เขียนบทความต่างประเทศ

3.2 ค่านิยมมนุษยธรรม ได้เน้นถึงวิถีทางในการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งเสริมสร้างความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ การศึกษา และด้านอื่น ๆ ให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ เช่น ชวนาและกรรมกร ให้สิทธิเสรีภาพแก่คนส่วนใหญ่ในการที่จะแสดงความคิดเห็นเพื่อเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและค้ำค้ำรัฐบาลที่วิกรอนสิทธิทั้งหลาย

3.2.1 สิทธิความเสมอภาคทางการศึกษา ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองราวหนึ่งสัปดาห์ นิทัศน์กับจันทาได้มีโอกาสพบกันที่ร้านอาหาร หลังจากได้ถามถึงการปฏิบัติงานในหน้าที่ราชการ ของกันและกันแล้ว ก็ได้สนทนากันถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ตอนที่จันทาสงสัยว่า ตามการปกครองในระบบใหม่ที่ประเทศจะให้ราษฎรได้จัดการปกครองกันเองนั้น ราษฎรไม่ได้รับการศึกษาเล่าเรียนเหมือนเจ้านายจะปกครองกันเองได้อย่างไร นิทัศน์ได้นำคำอธิบายของครูอุทัยซึ่งได้พูดไว้ในที่ประชุมนักเรียนในฐานะที่มีส่วนร่วมในการ เปลี่ยนแปลงการปกครองมาชี้แจงให้จันทาฟัง

แต่เดิมมานั้นวิชาความรู้ต่าง ๆ ไม่ได้บันทึกไว้เป็นหนังสือหรือหากจะบันทึกไว้ก็ไม่ได้มีการจัดพิมพ์ให้ได้อ่านกันอย่างแพร่หลายเหมือนสมัยนี้ พวกเจ้านายได้เรียนวิชาการปกครองบ้านเมืองจากการปฏิบัติของบรรพบุรุษของท่าน และจากการสั่งสอนโดยตรงของบรรพบุรุษ และจากบันทึกวิชาความรู้ต่าง ๆ ซึ่งเป็นสมบัติของเจ้านายท่านโดยเฉพาะ พวกขุนนางหรือพวกผู้ดีชั้นสูง

ซึ่งเป็นข้าของเจ้านาย ก็ได้เรียนรู้วิชาการปกครองบ้านเมืองจากเจ้านายของเขา และพวกลูกหลานของเขาก็ได้เรียนรู้จากเขาเป็นการถ่ายทอดสืบต่อกันมาโดยตรงเป็นทอด ๆ การสืบตำแหน่งราชการ เช่น ตำแหน่งผู้ปกครองหัวเมืองต่าง ๆ ก็เป็นการสืบตำแหน่งกันโดยทางสกุล การผูกขาดตำแหน่งทางราชการได้มีผลเป็นการผูกขาดการศึกษาไปด้วย คือว่ามีแต่พวกเจ้านายและพวกขุนนางซึ่งเป็นบ่าวไพร่ของพวกเจ้านายเท่านั้นที่มีโอกาสศึกษา ส่วนพวกราษฎรที่ถูกปกครองไม่มีโอกาสศึกษาเช่นท่านทั้งหลาย พวกราษฎรไม่รู้จะไปเรียนเรื่องการปกครองบ้านเมืองจากใครที่ไหน¹

สำหรับปัญหาว่าเมื่อราษฎรไม่ได้รับการศึกษาจะปกครองบ้านเมืองกันได้อย่างไร นิตินันท์ได้ชี้แจงตามคำอธิบายของครูอุทัยให้จินตนาฟังแต่เพียงสั้น ๆ ว่า เมื่อกิจการของบ้านเมืองเจริญขึ้น เจ้านายและพวกบ่าวไพร่ที่ได้รับการศึกษา มีจำนวนไม่เพียงพอที่จะปกครองบ้านเมือง การศึกษาจึงได้ขยายไปสู่ราษฎรในที่สุด ซึ่งคำตอบของนิตินันท์ก็ยังไม่สามารถตอบคำถามของจินตนาได้ชัดเจน

ความไม่กระจ่างในปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองของจินตนา กับนิตินันท์มักจะเกิดขึ้นเสมอ โดยเฉพาะจินตนามักจะตั้งข้อสงสัยและถามเอาจากนิตินันท์บางปัญหานิตินันท์ก็ตอบได้ไม่กระจ่างไม่เป็นที่เข้าใจของจินตนา จึงตกลงกันที่จะไปถามครูอุทัยโดยจะพากันไปที่บ้าน ปัญหาที่จินตนาซักถามคือ ปัญหาเกี่ยวกับการปลดข้าราชการรุ่นเก่าออกว่ามีสาเหตุจากอะไร ปลดแล้วจะได้นักการศึกษาที่ใหม่มาเข้ารับราชการแทน ปัญหาแรกครูอุทัยได้ชี้แจงว่า "คงอาศัยเหตุผลในข้อที่รัฐบาลต้องการได้คนที่สนใจและ

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

เข้าใจการดำเนินนโยบายใหม่ ๆ มาดำรงตำแหน่งแทน" ¹ ปัญหาหลัง ทรูฮัทย์ได้ชี้แจงให้เห็นว่ารัฐบาลใหม่จะขยายการศึกษาให้กว้างขวางให้กับชนทุกชั้น เป็นการศึกษาให้เปล่าในระดับต้น ๆ และตั้งมหาวิทยาลัยเปิดสอนวิชาที่จำเป็นต่อการบริหารบ้านเมือง ในปัจจุบัน นับว่าความตั้งใจของคณะราษฎรต้องการจะขยายการศึกษาซึ่งราษฎรทั่วไปมีความเสมอภาคที่จะได้รับอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน ดังนี้

ในไม่ช้ารัฐบาลคณะราษฎรจะตั้งมหาวิทยาลัยที่สอนวิชากฎหมาย วิชาการปกครอง เศรษฐศาสตร์ และวิชาการเมือง ดังที่สอนกันในต่างประเทศ และก็ยังไม่เคยเรียนกันในเมืองไทย มหาวิทยาลัยใหม่จะรับนักศึกษาอย่างกว้างขวาง ทั้งจะมีการพิมพ์ เล็ก เซอร์ ของอาจารย์ออกจำหน่ายแก่นักศึกษาในราคาถูก นักศึกษาที่ยากจนจะได้ไม่ต้องลำบากในเรื่องการซื้อตำรา ²

นิตินัยยังคงสงสัยถึงปัญหาการศึกษาในระดับต้น ๆ ว่ารัฐบาลใหม่จะมีวิธีที่จะช่วยเหลือเด็กที่ยากจนให้มีโอกาสได้ศึกษาในระดับสูงต่อไปได้อย่างไร ทรูฮัทย์ได้ชี้แจงว่า "รัฐบาลจะขยายการศึกษาฟรีให้แก่เด็กจน ๆ ไปจนถึงชั้นมัธยม รัฐบาลของราษฎรจะต้องคิดถึงราษฎร คนยากคนจนก่อนสิ่งอื่นใด" ³

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 54

² ก. หน้า 54 - 55

³ ก. หน้า 55

3.2.2 การละเมิดสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของ หนังสือพิมพ์ การแสดงความคิดเห็นเป็นวิถีทางอันหนึ่งของการปกครองในระบบประชาธิปไตย รัฐบาลคณะราษฎรได้ปฏิบัติเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบบประชาธิปไตย แต่กลับละเมิดสิทธิในการแสดงความคิดเห็นของ หนังสือพิมพ์ เช่น ตอนที่ศิษย์ต่าง ๆ ของครูขุนวิบูลวรรณวิทย์ ได้มาชุมนุมกันในงานศิษย์เก่า และงานแสดงความยินดีแก่ครูที่ได้เป็นอาจารย์ใหญ่ ภายหลังที่ลูกศิษย์ของครูได้ แสดงการวะ และแสดงความยินดีต่อครูโดยทั่วหน้ากันแล้วก็พากันมาจับกลุ่มสนทนากัน หม่อมเจ้าศุภมณฑลบัณฑิตจากอังกฤษได้เล่าถึงการมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ของชาวอังกฤษว่า ในสวนสาธารณะไฮด์ปาร์กว่าใคร ๆ ก็มีสิทธิจะไปกล่าวคำเหน็ดเหนื่อย รัฐบาลได้ และโดยปราศจากการรบกวนขัดขวางของตำรวจ ถึงตอนนั้นซึ่งซึ่งเป็นนัก หนังสือพิมพ์ ซึ่งได้ร่วมสนทนาอยู่ด้วย ได้กล่าวขึ้นว่า "แต่ในประเทศของเราเมื่อ หนังสือพิมพ์คัดค้านรัฐบาลที่ใช้งบประมาณหนักไปทางทหาร หนังสือพิมพ์ก็จะถูกคุกคาม"¹ คิริลักษณ์ นักเรียนนอกจากอังกฤษอีกคน ได้กล่าวเสริมหม่อมเจ้าศุภมณฑลว่า "ในประเทศอังกฤษ ใครจะคัดค้านรัฐบาลอย่างไรก็ได้ ... จะคัดค้านในหนังสือพิมพ์ หรือโดยการประชุมสาธารณะหรือเดินขบวนก็ได้"² ซึ่งได้ตั้งคำถามต่อคิริลักษณ์ว่า "แล้วไม่มีตำรวจไปเที่ยวคุกคามผู้ที่เรียกร้องให้รัฐบาลลาออกหรือ ... มีบ้างไหมที่ นายทหารยกพวกเข้าไปในโรงพิมพ์ แล้วพูดจาข่มขู่พวกหนังสือพิมพ์ที่แสดงความคิดเห็นคัดค้าน งบประมาณการทหาร"³

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 213

² ก. หน้า 113

³ ก. หน้า 114

3.2.3 สิทธิทางด้านร่างกาย เป็นสิทธิของผู้ถูกคุมขังที่จะเป็นอิสระพ้นไปจากการล้วงละเมิด ถึงเขาไม่ได้ทำผิดกฎหมาย แตนเพื่อนของจินตสมัยเมื่อเป็นเด็กวัดได้มีโอกาสพบจินตากับพยอมโดยบังเอิญ ขณะนั้นจินตากับพยอมน้องสาวของนันทน์ได้แต่งงานกันได้ 3 - 4 วัน สามีภรรยาออกจากบ้านไปจ่ายของที่บางลำพู พยอมได้หอบของพระรุ่งพระรังและผ้าของตก แตนเก็บนำมาคืนให้ จินตาก็จำได้ จินตากับพยอมชวนแตนให้ไปรับประทานอาหารที่ร้านในตลาด แตนเล่าถึงชีวิตที่เสเพลของเขาหลังจากที่จินตาทอกจากวัดไปพักอาศัยกับพระยาอภิบาลราชธานี การใช้ชีวิตที่เสเพลทำผิดของแตนมีมากขึ้นเป็นลำดับ ในที่สุดเขาก็ถูกจับได้และถูกขังคุก แตนได้เล่าต่อไปถึงชีวิตภายในคุกที่มีความทุกข์ทรมานมาก เนื่องจากการปฏิบัติโหดร้ายทารุณของเจ้าหน้าที่ ดังนี้

คุกตารางไม่ได้ทำให้มนุษย์ดีขึ้นเลย มันมีแต่จะทำคนเลวให้เลวยิ่งขึ้น มันทำให้คนที่พอจะกลับตัวได้ หดกกำลังใจที่จะกลับตัวไปเลย ความเมตตาปรานีหรือความดีงามอะไรน่าจะหายไปจนถึงมันเลยครึ่งในคุก ... ก็เขาเอาคนไปขังไว้เหมือนอย่างว่าคนเหล่านั้นไม่ใช่คน ... ทางเรือนจำเขาปฏิบัติกับนักโทษหรือผู้ต้องขังที่ยังไม่เป็นนักโทษ เหมือนกับที่เขาคิดว่าควรจะปฏิบัติกับสัตว์ ... เรือนจำจึงดูไม่แตกต่างอะไรกับกรงขังสัตว์ห้องหนึ่ง ๆ เขาให้พวกที่ต้องขังอยู่กันอย่างยัดเยียด จนแทบไม่มีที่ที่จะกางมุ้ง ... เขาก็พยายามจะทำให้เป็นมุ้งลวดครับ แต่ความจริงมันมักจะมึนๆที่ไม่ใช่เหมาะแต่ยุ่งจะบินเข้าออกได้อย่างสบายเท่านั้นหรอก แม้แต่แมวก็เข้าออกได้ตามสบาย ในห้องแต่ละห้องยังมีถุงเมล็ดที่คลุ้งไปด้วยกลิ่นบัสสาวะและอุจจาระ แต่ละห้องเป็นคงเลือกซึ่งเจ้าหน้าที่ไม่เคยสนใจที่จะกำจัดมัน จะว่าเพราะความใจบุญของเขาตามอุปนิสัยของผู้นับถือพุทธศาสนาก็ว่าได้ครับ เพราะเจ้าหน้าที่หลายคนที่ไม่ฆ่าเลือกนั้น

ฆ่าคนได้ และทำร้ายคนได้โดยไม่สะกึ่งสะเทือนใจ หรือเห็นว่าเป็นการบาป
 หยาบข่าเลย การซ้อมหรือการทำร้ายร่างกายนั้น ไม่ใช่มีแต่ที่ตำรวจได้
 กระทำต่อผู้ต้องหาเท่านั้น แม้ในเรือนจำพวกผู้คุมก็ซ้อมผู้ต้องขังอย่างเปิด
 เผย และเหมือนอย่างกับว่า การซ้อมผู้ต้องขังหรือนักโทษเป็นเรื่องที่
 กฎหมายรับรองว่าเป็นการกระทำที่ชอบ ... แม้กระทั่งพวกเจ้าหน้าที่ของ
 เรือนจำก็ห้ามมนุษยธรรมได้ยาก เมื่อนักโทษทำร้ายกัน แทนที่เราจะรักษา
 บาดแผลเสียก่อน เขากลับเอาทั้งผู้ทำร้ายและผู้ที่ถูกทำร้ายมาตีตรวน
 และขังรอการสอบสวนไว้ก่อน สอบสวนแล้วจึงจะตรวจและรักษาบาดแผล
 กัน บางรายก็ตายไปเพราะการปฏิบัติที่ไม่มีมนุษยธรรม เช่นนั้นมันทารุณ
 เหลือเกิน¹

¹ ภูทาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

บทที่ 4

วิเคราะห์ประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาที่มีผลต่อความคิดค่านิยม ตามที่ปรากฏในนวนิยาย

ผู้สนใจพิจารณาวรรณกรรมประเภทนวนิยายของศรีบูรพา จะเห็นได้ชัดเจนว่า นวนิยายของเขาอาจแบ่งได้เป็น 2 สมัย คือ สมัยต้นมีลักษณะเป็นจิตนิยมมีแนวการเขียนเกี่ยวกับความรัก ชีวิตสมรส และเรื่องของครอบครัว ทั้งนี้ยกเว้นเรื่องสงครามชีวิต ซึ่งจะได้พิจารณาต่อไปข้างหน้า นวนิยายในสมัยหลังเป็นนวนิยายที่เน้นเรื่องเสรีภาพและประชาธิปไตย มีแนวทางเปลี่ยนไปจากสมัยต้นคือ แสดงความคิดทางการเมือง ทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติทั้งนี้อนุมานได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางแนวเขียนของศรีบูรพามีสาเหตุจากการได้เรียนรู้ชีวิตจากประสบการณ์มากขึ้น ๆ ที่สำคัญคือ ศรีบูรพาได้เดินทางไปทำงานและศึกษาต่อต่างประเทศ การศึกษาและประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวเขียนจึงเป็นข้อสังเกตที่น่าสนใจ โดยเฉพาะการศึกษาแนวเขียนที่เปลี่ยนไปทางค่านิยมธรรม ดังนั้นผู้เขียนจึงได้พิจารณาประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาที่มีผลต่อความคิดค่านิยมธรรมตามที่ปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพาจากนวนิยายต่อไปนี้เพื่อเป็นแนวทางศึกษา

1. สงครามชีวิต
2. จนกว่าเราจะพบกันอีก
3. แลไปข้างหน้า

สงครามชีวิต

ศรีบูรพาเขียนเรื่องนี้ขึ้นในปี พ.ศ. 2474 กล่าวเฉพาะเนื้อหานวนิยายเรื่องนี้ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่ามีเนื้อเรื่องแตกต่างไปจากนวนิยายที่เขียนในเวลาใกล้เคียงกันของศรีบูรพาเอง เช่น ฉกฉวย (พ.ศ. 2477) สิ่งมีชีวิตทองคำ (พ.ศ. 2482) เป็นต้น การศึกษาถึงที่มาของสงครามชีวิตจะช่วยอธิบายถึงความแตกต่างนี้ได้

ที่มาของสงครามชีวิต

จากการศึกษาประวัติชีวิตของศรีบูรพา จะทราบว่าก่อนที่จะศรีบูรพาจะเป็นนักเขียน เขาได้ทำงานในสำนักงานรวมการแปล มีโอกาสได้ฝึกฝนเกี่ยวกับงานแปล ฉะนั้นจึงไม่ใช่เป็นเรื่องลึกลับวิเศษสำหรับศรีบูรพาที่จะได้แนวคิดหลาย ๆ อย่างจากการอ่านนวนิยายต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอ่าน *The Poor People* ของ ฟิโอดอร์ คอสโตเยฟสกี ซึ่งศรีบูรพาได้ไขแนวเทียบในการเขียนสงครามชีวิตของเขา

เหตุผลที่สนับสนุนให้เห็นว่า ศรีบูรพาน่าจะได้ศึกษานวนิยายเรื่อง *The Poor People* ของ ฟิโอดอร์ คอสโตเยฟสกี จริง คือในบทที่ 21 ของสงครามชีวิต ศรีบูรพาได้เขียนถึงประวัติของฟิโอดอร์ คอสโตเยฟสกี ว่าเป็นนักประพันธ์ที่ยิ่งใหญ่ของรัสเซีย มีผลงานเรื่อง *The Poor People* เป็นที่ประทับใจของชาวรัสเซียเป็นจำนวนมาก

ศรีบูรพามีความประทับใจในฟิโอดอร์ คอสโตเยฟสกีมาก ตอนหนึ่ง หลังจากศรีบูรพาได้ให้ระพินทร์ เล่าถึงประวัติของนักประพันธ์ยิ่งใหญ่ท่านนี้ให้เพลินฟังอย่างละเอียดแล้ว ระพินทร์ถึงกับสารภาพกับเพลินว่า "โอแม่ยอดมิตร ฉันขอสารภาพแก่เธอว่า ฟิโอดอร์ คอสโตเยฟสกี มาทำให้ฉันคลุ้มคลั่งเป็นอันมาก ฉันเกรงว่าปีศาจของนักประพันธ์เอกผู้นี้จะเข้าศึกษามาสิงสู่อยู่ในตัวฉัน เข้ามาปลุกสั่นหัวใจฉันให้เกิดความตื่นเต้นทะเยอทะยาน ระพินทร์มีความอยากอย่างแรงกล้าที่จะเป็นอย่าง โอดอร์บ้าง"¹

ความประทับใจของศรีบูรพาต่อฟิโอดอร์ คอสโตเยฟสกีที่ประสบความสำเร็จในการเขียน *The Poor People* ถึงกล่าวทำให้ศรีบูรพาแสดงความตั้งใจอยากเขียนเรื่องที่มีโครงเรื่องอย่าง *The Poor People* ซึ่งเป็นเรื่องที่แต่งตามความจริงที่เป็นอยู่มีอยู่ในชีวิตจริง คือ คนที่ยากจน ศรีบูรพาแสดงความตั้งใจที่เขียนเรื่องใน

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ สงครามชีวิต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 174

ลักษณะ โดยแสดงความจำนงผ่านตัวระพิทร์ว่า "ฉันมีความจริงพอเป็นทุนอยู่บ้างที่จะเขียนเรื่องในทำนองนี้ ฉันอาจไม่ทราบความจริงในชีวิตของนายเกยูร หรือของใคร ๆ ที่มีฐานะแตกต่างจากฉัน แต่อย่างน้อยที่สุดฉันก็ต้องการความจริงในชีวิตของฉันและของเฟลินอย่างแจ่มแจ้งในเรื่องแรกที่จะเขียน ฉันอาจใช้ตัวละครเพียงสองตัวก็ได้คือ ระพิทร์และเฟลิน"¹

ความคิดและแนวการเขียนที่ส่งครามชีวิตได้รับอิทธิพลจาก The Poor People

การจะศึกษาว่า สงครามชีวิตได้รับอิทธิพลจาก The Poor People ในเรื่องใดบ้างควรได้ศึกษา The Poor People เสียก่อน รุ่งวิทย์ สุวรรณอักษร ได้กล่าวถึงโครงเรื่องและที่มาของ The Poor People ดังนี้

The Poor People เป็นวรรณกรรมแนวสัจนิยม เป็นเรื่องของชายหญิงคู่หนึ่งที่มีความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้น มีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เล่าถึงเรื่องราวของชนชั้นต่ำในรัสเซียอย่างน่าสนใจและน่าทึ่ง ประสบการณ์ของชีวิตคนยากในสังคมรัสเซียถูกถ่ายทอดมาในรูปแบบของจดหมายโต้ตอบระหว่าง พาดาร์ เกวซกิน กับ อเล็กเซเยฟน่า วาร์วารา เรื่องราวต่าง ๆ ในนวนิยาย เรื่องนี้คอสโตฟสกี สะท้อนออกมาได้อย่างแจ่มชัดและมีชีวิตชีวา สิ่งที่เขาเขียนออกมาเป็นการเขียนจากประสบการณ์ชีวิตของเขา คอสโตฟสกีเกิดและเติบโตที่โรงพยาบาลอนาถาในกรุงมอสโก ซึ่งเป็นที่ทำงานของพ่อ ผู้เป็นคุณหมอลูกมากถึง 8 คน ที่นี้เองเขามีโอกาสสัมผัสความยากไร้ได้แก่ในสังคมของรัสเซียอย่างใกล้ชิด²

¹ ภูหลวง สายประสิทธิ์ สงครามชีวิต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 175

² รุ่งวิทย์ สุวรรณอักษร ศรีบูรพาแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 22 - 23

เมื่อได้ศึกษาสงครามชีวิตแล้วจะเห็นว่าศรีบูรพาไม่ได้เลียนแบบมาทั้งหมด แต่ได้ดัดแปลงจาก The Poor People บางส่วน ส่วนที่ดัดแปลงมาที่เห็นได้ชัดเจนนั่นคือ สงครามชีวิตสะท้อนภาพสังคมไทย ส่วน The Poor People สะท้อนภาพของสังคมรัสเซีย ศรีบูรพาใช้จินตนาการและประสบการณ์ของชีวิตในสังคมสมัยนั้นเขียนนวนิยายเรื่องนั้น เมื่อได้พิจารณาประวัติของศรีบูรพาจะทำให้เข้าใจโครงเรื่องของสงครามชีวิตได้ดีขึ้น ขณะที่ศรีบูรพาแต่งสงครามชีวิต (พ.ศ. 2474) ศรีบูรพาสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 8 จากโรงเรียนมัธยมเทพศิรินทร์แล้ว ฐานะทางสังคมของศรีบูรพานับว่าเป็นชนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษาดี ประสบการณ์ของชีวิตตอนนั้น รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชนได้นำคำกล่าวของ ชนิค สายประคิษฐ์ ที่กล่าวถึงศรีบูรพาว่า "คุณกุลหลาบจบ ม.8 ที่โรงเรียนนี้ ได้เห็นชีวิตลูกผู้ดีและลูกชาวบ้านที่โรงเรียนนี้"

ลักษณะของสงครามชีวิตที่ได้จาก The Poor People จึงเป็นลักษณะของรูปแบบในการเขียนเป็นจดหมายโต้ตอบส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งได้จากประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาเอง กล่าวคือ ศรีบูรพาคลุกคลีกับชนชั้นกลางในสังคมไทย จึงให้เฟลินโรทิตนวรร ลูกผู้ดีตกยากอาศัยอยู่กับน้า และระพีพร มุทธศิลป์ ข้าราชการผู้น้อยในกระทรวงหนึ่งซึ่งต้องอาศัยบ้านเช่าทั้ง 2 คน เป็นผู้ได้รับการศึกษาอย่างดี เลียนแบบอเล็กเซ เยฟนา วาร์วารา และ มาร์กา เควซกิน ตัวละครสำคัญใน The Poor People แต่เนื่องจากพิโอคอร์ คอสโตเยฟสกี เขียน The Poor People จากประสบการณ์ของชีวิตที่อยู่ในท่ามกลางความลำบากจริงๆ ความทุกข์ยากของอเล็กเซ เยฟนา วาร์วาราและมาร์กา เควซกิน จึงมีมากกว่า เฟลินและระพีพรซึ่งเป็นประสบการณ์ทุกข์ยากของชนชั้นกลางเท่านั้น

อย่างไรก็ตามแม้ตัวละครในนวนิยาย 2 เรื่องจะมีความลำบากยากแค้นมากน้อยแตกต่างกัน แต่ลักษณะหนึ่งที่ศรีบูรพานำมาใช้แนวทางมาจาก The Poor People

คือ แนวความคิดในการต่อสู้ชีวิตเพื่อความอยู่รอดของคนจนและแนวความคิดที่พยายามมองโลกอย่างกว้างขวางมาใส่ไว้ในสงครามชีวิต โดยดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยในสมัยนั้น และเหมาะสมกับตัวละครของตนซึ่งเป็นชนชั้นกลางที่มีการศึกษาค่อนข้างดี

มนุษยธรรมใน "สงครามชีวิต"

ประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพามีอิทธิพลต่อความคิดด้านมนุษยธรรมในนวนิยายเรื่องสงครามชีวิต โดยได้เสนอความคิดด้านมนุษยธรรมดังนี้

1. มนุษยธรรมที่ขยายกว้างไปสู่บุคคลต่าง ๆ โดยไม่มีขอบเขตจำกัด ศรีบูรพาต้องการให้เกิดความเสมอภาคในการดำรงชีวิตของมวลชน สิทธิที่จำเป็นในการดำรงชีวิตที่ศรีบูรพาได้เรียกร้อง ได้แก่

1.1 สิทธิในเรื่องที่อยู่อาศัย "บางคราวฉันก็รักบ้าน บางคราวฉันก็เบื่อบ้าน ที่จริงฉันจะไม่เบื่อบ้านเลยถ้าทุก ๆ บ้านในโลกจะเหมือนกันหมด"¹

1.2 สิทธิที่จะได้รับการรักษาพยาบาล "...ดิฉันรับรองว่าเพื่อนรักของเราวันนี้ตายเพราะขาดการรักษาพยาบาล ตายเพราะความยากจนแท้ทีเดียว"²

1.3 สิทธิที่จะได้รับการศึกษา "ถ้าเขาได้รับการศึกษาและการอบรมอย่างเพียงพอ เขาจะได้เป็นใหญ่เป็นโตในทางที่ดี แต่ถ้าเขาขาดการอบรมเขาจะได้เป็นใหญ่เป็นโตในทางที่ชั่ว"³

¹ ภูธลภ สายประสิทธิ์ สงครามชีวิต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 3

² ภู. หน้า 117

³ ภู. หน้า 119

2. ความรักในเพื่อนมนุษย์ โดยไม่จำกัดเชื้อชาติ อาชีพหรืออื่นใด เป็นความรักที่แท้จริงแลกว้างขวางอย่างไม่มีขอบเขต

ถึงเขาจะเป็นคนชาติอื่น ภาษาอื่น เป็นชาติที่เราคนไทยและคนทั้งหลายในโลกมักดูหมิ่น ถึงเขาจะเป็นเจ๊กและเป็นเจ๊กที่มีอาชีพค้าขาย แต่นั่นก็ไม่ได้ทำให้เขาเป็นอื่น นอกจากเป็นมนุษย์เหมือนกับเรา...เป็นคนแก่ที่กำลังทำงานหนักกรำฝนหนาวสั่นไปทั่วทั้งตัว เป็นคนแก่ที่มีเลือกเนื้อและความรู้สึกเหมือนบิคารมารคาของคิฉิน เหมือนบิคารมารคาของคนทั้งหลาย ชาติและอาชีพไม่สามารถจะเปลี่ยนมนุษย์ให้เป็นสัตว์ไค้คอก จริงไหมคะระพีรินทร์¹

3. สิทธิและเสรีภาพในมนุษยธรรมตามนัยของศรีบูรพา ซึ่งศรีบูรพาได้แสดงให้เห็นตระหนักในเรื่องสงครามชีวิตว่า สิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เป็นความคิดล้ำหน้าค่านิยมธรรมอีกข้อหนึ่งที่ล้ำหน้ากว่านวนิยายอื่น ๆ ที่เขียนในสมัยเดียวกัน และล้ำหน้าแม้แต่นวนิยายที่ศรีบูรพาแต่งเองในเวลาใกล้เคียงกันกับสงครามชีวิต ในเนื้อเรื่องของสงครามชีวิต แม้ผู้ใช้เสรีภาพในทางนี้จะได้รับโทษถึงถูกจำคุก แต่ก็นับว่าสนองความต้องการตามธรรมชาติของมนุษย์ นั่นคือความเป็นอิสระ เสรี โดยเฉพาะในการแสดงความคิดเห็น

4. การอ่านและประสบการณ์เป็นที่มาของความเข้าใจในมนุษยธรรม ระพีรินทร์ในเรื่องนี้เป็นบุคคลที่รักการอ่านหนังสือเป็นชีวิตจิตใจ ซึ่งก็เป็นคุณสมบัติของศรีบูรพานั่นเอง ระพีรินทร์ได้บอกแก่เพลินถึงประโยชน์ของการอ่านซึ่งได้สร้างความเข้าใจและสร้างมนุษยธรรมในจิตใจของเขาวา "เดี๋ยวนี้บอกได้ว่าตัวเองเห็นคุณค่าประโยชน์ในการอ่านหนังสือเป็นอย่างสูงสุด ไม่สงสัยสักนิดเดียวว่าจะมีอะไรที่ควรแก่เวลาอันมีค่าของคนเรายิ่งไปกว่านี้ รักหนังสือเหลือเกินรักอย่างจับจิตจับใจ มันเพราะมนุษยธรรมให้องกงามขึ้นในความรู้สึกอย่างน่าประหลาด"¹

¹ ภูทาบ สายประดิษฐ์ สงครามชีวิต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 62

นอกจากความรักในการอ่านจะช่วยปลูกฝังมนุษยธรรมให้เกิดขึ้นแล้ว ประสบการณ์ของชีวิตโดยเฉพาะประสบการณ์ที่เข้มข้น ยังทำให้เข้าใจจิตใจบุคคลที่ตกอยู่ในสภาพเดียวกันกับตน เพราะทำให้ได้คิดได้เข้าใจความต้องการของผู้ทุกข์ยากกว่าในเวลาเช่นนี้ต้องการความเมตตาและความช่วยเหลือ ระพีพันธุ์มีชีวิตที่เข้มข้นในวัยเด็ก ต้องทนต่อสู้กับชีวิตเรื่อยมาจนถึงวัยหนุ่ม เขาจึงให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ทุกข์ยาก เพราะเข้าใจสภาพชีวิตที่ระทมขมขื่น เช่นเดียวกับที่ตนเคยประสบมาดังนี้

ความซอกแซกจะกำใจในบางขณะที่ได้เผชิญในปัจจุบันกระตุ้นเตือนให้ฉันรำลึกถึงความขมขื่นเก่าแก่หลายสิบชนิด และในช่วงระยะเวลาเหล่านั้นเองฉันมีเวลาหยุดยั้งคิด พร้อมกับสำนึกในรสชาติของความระทมขมขื่น บรรดาที่ได้อุปถัมภ์แล้วแก่ตัว ในเวลาเช่นนี้สิ่งที่คนเราต้องการมากที่สุดคือ ความปลอดภัย ความเมตตาปราณี ความเห็นอกเห็นใจจากคนอื่นนี้แหละ เป็นวาระที่มนุษยธรรมได้ก่อกำเนิดในตัวฉัน...¹

จนกว่าเราจะพบกันอีก

เป็นงานประพันธ์ชิ้นแรกที่ศรีบูรพา เขียนขึ้นทันทีที่ได้ออกจากการศึกษาวิชาการเมืองที่ออสเตรเลีย แนวความคิดของศรีบูรพาพัฒนาไปจากเดิมมาก โกลเมศ นักศึกษาหนุ่มในออสเตรเลีย คือตัวแทนที่แสดงถึงแนวโน้มของความก้าวหน้าทางความคิด ความตอนหนึ่งในรวมเรื่องสั้นรับใช้ชีวิตศรีบูรพา รัชฎาวัน อินทรกำแหง เขียน "รู้จักศรีบูรพา" ได้แสดงให้เห็นแนวความคิดของศรีบูรพาที่พัฒนาไปจากเดิม โดยผ่านทางตัวละครในเรื่อง คือโกลเมศและรัชฎาวัน อินทรกำแหง กล่าวว่า

¹ ภูกลาง สายประสิทธิ์ สงครามชีวิต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 62

ข้าพเจ้ารู้สึกเหมือนรู้จัก 'ศรีบูรพา' สองคน คนหนึ่งมีลักษณะเหมือน
โกเมศในเรื่อง 'จนกว่าเราจะพบกันอีก' ตอนที่เขายังไม่ได้พบกับ
'แนนซี่' เพื่อนหญิงชาวออสเตรเลีย ซึ่งเป็นผู้ออกปากพูดกับเขาว่า 'เขา
เป็นคนน่าสงสาร เป็นคนมีบาปกรรม เป็นคนที่ยืนอยู่บนอากาศมีแต่ตัวว่าง
เปล่าไม่มีอะไรเป็นที่พึ่งในตัวเอง' ส่วน 'ศรีบูรพา' อีกคนหนึ่งก็มีลักษณะ
เหมือน 'โกเมศ' เหมือนกัน แต่เป็นเมื่อตอนที่ 'แนนซี่' ได้พูดกับเขาว่า
'โกเมศ ความจริงนั้นเธอได้เริ่มเป็นตัวของเธอเองแล้ว เธอบรรจุชีวิตลง
ไปในตัวของเธอแล้ว'¹

ลักษณะความคิดของ โกเมศที่เปลี่ยนไปเป็นเรื่องน่าสนใจควรที่จะศึกษาถึงสาเหตุ
อย่างยิ่ง ดังกล่าวแล้วว่า จนกว่าเราจะพบกันอีกเขียนขึ้นทันทีหลังจากที่ศรีบูรพากลับ
จากการศึกษาวิชาการเมืองที่ออสเตรเลีย ประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาจากการศึกษา
วิชาการเมืองและจากการได้ใช้ชีวิตอยู่ในออสเตรเลีย ได้มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความคิด
ของศรีบูรพาอย่างชัดเจน หลักฐานที่ช่วยยืนยันในเรื่องนี้ได้ก็คือ งานประพันธ์ชิ้นหนึ่ง
ของศรีบูรพาชื่อ "ข้าพเจ้าได้เห็นมา" เป็นหนังสือรวมบทความเกี่ยวกับเรื่องราว
ต่าง ๆ ที่ศรีบูรพาได้ประสมระหว่างใช้ชีวิตที่ออสเตรเลีย เขียนจนกว่าเราจะพบกันอีก
โดยใช้ความรู้ทางการเมืองที่ได้ศึกษาในระหว่างอยู่ออสเตรเลียและประสบการณ์ชีวิตที่
ได้พบเห็นในขณะนั้น ดังนี้

1. ความรู้ทางวิชาการเมือง ประสบการณ์ชีวิตที่ได้จากการศึกษาวิชาการเมือง
เมื่อไปศึกษาในประเทศออสเตรเลียใน พ.ศ. 2490 ทำให้ศรีบูรพามีความรู้ทาง
การเมืองเพิ่มขึ้น ศรีบูรพาได้พัฒนาเรื่องเกี่ยวกับการเมืองได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน

¹ รัญจวน อินทรกำแหง "รู้จักศรีบูรพา" รวมเรื่องสั้นรับใช้ชีวิตศรีบูรพา

การศึกษาวิชาความรู้ เพื่อที่จะใช้สิทธิทางการเมืองกับการฝึกฝนเพื่อที่จะเป็น
 นักการเมืองนั้นเป็นคนละอย่างต่างกันไกล คนบางคนคิดว่าเขาไม่จำเป็น
 จะต้องสนใจกับการเมือง และไม่จำเป็นจะต้องศึกษาหาความรู้อะไรเกี่ยวกับ
 เรื่องการเมือง เพราะเหตุว่าเขาไม่คิดจะเป็นนักการเมือง ความคิด
 เช่นนั้นเป็นความคิดที่ปฏิเสธหน้าที่หรือความเป็นพลเมืองและปฏิเสธสิทธิ
 ทางการเมืองที่พลเมืองแต่ละคนย่อมมีอยู่ในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐประชา
 ธิปไตย เมื่ออ่านาจอธิปไตยในบ้านเมืองเป็นของปวงชน ปวงชนจะใช้หรือ
 อนุมัติการใช้อ่านาจอธิปไตยนี้ได้อย่างไร หากว่าเขาไม่มีความรู้อะไรเสีย
 เลยในเรื่องราวที่เขาจะใช้หรืออนุมัติการใช้ เมื่อปวงชนไม่มีความรู้ ไม่มี
 ความสนใจในกิจการเมืองแล้ว เขาก็ได้แต่จะปล่อยให้คนไม่กี่คนที่เป็นนัก
 การเมืองใช้อ่านาจอของปวงชนไปและคนไม่กี่คนนั้น จะใช้อ่านาจอเพื่อ
 ประโยชน์ของปวงชนจริง ๆ หรือจะใช้เพื่อประโยชน์ของตัวเอง หรือ
 เฉพาะพรรคพวกกลุ่มน้อยของเขาเอง ปวงชนก็รู้ไม่ได้ดังนั้นก็ว่า อ่านาจอ
 อธิปไตยเป็นของปวงชนก็จะเป็นเพียงในนาม...¹

ความรู้ทางวิชาการเมืองของศรีบูรพาทั้งกล่าว แสดงให้เห็นความจำเป็น
 ของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย แม้ไม่ต้องการเป็นนักการเมืองแต่ก็ต้องมีความรู้
 ทางการเมือง เพื่อจะได้ใช้สิทธิหรืออนุมัติให้นักการเมืองใช้สิทธิแทนตนได้อย่างถูกต้อง
 เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ รู้เท่าทันและป้องกันนักการเมืองที่จะละเมิดสิทธิของตน
 โดยใช้อ่านาจอของนักการเมืองหาผลประโยชน์เข้าตนเอง ศรีบูรพาจึงเป็นผู้รอบรู้วิชา
 การเมือง โดยเฉพาะเรื่องสิทธิมนุษยชนที่พึงมีตามระบอบประชาธิปไตย ความรู้ใน
 วิชาการเมืองทางก้านสิทธิมนุษยชนนี้ ศรีบูรพาได้ให้ตัวละครในเรื่อง จนกว่าเราจะ
 พบกันอีก ได้แสดงออกถึงสิทธิและหน้าที่อันพึงมีพึงปฏิบัติของตนในฐานะพลเมืองและ
หน้าที่ของรัฐบาลต่อประชาชนในชาติ

¹ ภูหลวง สายประคิษฐ์ ข้าพเจ้าได้เห็นมา โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 9

2. ประสบการณ์ชีวิตในระหว่างที่อยู่ในออสเตรเลีย ประสบการณ์ชีวิตของ ศรีบูรพา ซึ่งศึกษาได้จากหนังสือรวมบทความชื่อ "ข้าพเจ้าได้เห็นมา" กล่าวถึง ขณะที่ศรีบูรพาศึกษาวิชาการเมืองที่ออสเตรเลีย เขาได้พักนอนอยู่กับครอบครัวชาว ออสเตรเลียเป็นเวลา 7 เดือนเศษ และได้พักนอนในโฮเต็ลซึ่งมีคนอยู่ราว 60 คน อีก 1 ปี ข้อสังเกตที่ศรีบูรพาได้พบเห็นจากการอยู่ร่วมกัน จากการสังสรรค์เยี่ยมเยือน ครอบครัวออสเตรเลียที่เป็นมิตร และจากการพบเห็นการดำเนินชีวิตประจำวันของ ชาวออสเตรเลีย ทำให้ศรีบูรพารู้จักชาวออสเตรเลียได้เป็นอย่างดี ซึ่งอาจแยกกล่าว ดังนี้

2.1 การดำเนินชีวิตประจำวันที่แตกต่างกันไม่ออกจากระบบการปกครอง ศรีบูรพาได้เล่าถึงชีวิตประจำวันของชาวออสเตรเลียที่ผูกพันอยู่กับระบบการปกครอง ระบบประชาธิปไตยอย่างแนบแน่นว่า

สิ่งที่เรียกว่าประชาธิปไตยนั้น ไม่ได้มีอยู่หรือขึ้นอยู่กับรัฐธรรมนูญของ คอมมอนเวลท์แห่งออสเตรเลีย ไม่ได้มีอยู่หรือขึ้นอยู่กับรัฐสภาที่แคนเบอร์รา ไม่ได้มีอยู่หรือขึ้นอยู่กับนายซิปลีย์ หรือนายเมนซิส หัวหน้าพรรคการเมือง ทั้งสองท่านนั้น สิ่งทีเรียกว่าประชาธิปไตยของออสเตรเลียแผ่ฐานอยู่ใน การดำเนินชีวิตประจำวันของคนออสเตรเลีย ประชาธิปไตยของออสเตรเลีย เกาะอยู่ตามเส้นผม ตามมือ ตามจมูก ตามปาก และอยู่ในลมหายใจ ของคนออสเตรเลียคนทั่วไป

ประชาธิปไตยซึ่งเกาะอยู่ตามเนื้อและอยู่ในลมหายใจของผู้คนทั่วไปเช่นนั้น จึงเป็นประชาธิปไตยที่สามารถป้องกันมิให้มีการคอร์รัปชันในประเทศขึ้นได้ จึงเป็น ประชาธิปไตยที่สามารถบังคับราคาสินค้าได้ บังคับตลาดมีค่าได้ บังคับสินบนได้ บังคับ การยิงทิ้งและการข่มขู่ตองหาได้ บังคับมิให้นักการเมืองหรือข้าราชการหรือข้าราชการ ร่ำรวยขึ้นมาในพริบตา...ประชาธิปไตยเช่นนั้น จึงเป็นประชาธิปไตยที่อยู่ในวิสัย สามารถกำจัดกลางความชั่วร้ายได้ทุกแบบและทุกรูป...

ประชาธิปไตยขอเสรีเลยไม่ไ้สร้างจากยอคงมก ประชาธิปไตยที่นั้น
 คำใหม่ไปจากเบื้องล่าง จากท้องถนนไปสู่ทำเนียบรัฐบาลและรัฐสภา
 ที่แคนเบอร์รา นักการเมืองที่นั้นเขานักการเมือง ของพรรคโซซิดิสต์ไปจาก
 ราษฎร ไปจากเลือดเนื้อเชื้อไขของราษฎรจริง ๆ กังนั้น เมื่อไปนั่งเป็น
 รัฐบาลก็มุ่งจะรับใช้แต่ราษฎรและมุ่งที่จะให้ผลงานของเขาเป็นประโยชน์
 แผลลุ่มไปถึงราษฎรส่วนมากจริง ๆ ความสำคัญว่าเป็นผู้รับใช้ราษฎรนั้นไม่ใช่
 เป็นเรื่องที่ถูกโฆษณาเกินไป หากเป็นความสำคัญที่มาจากน้ำใสใจจริง
 และความสำคัญกึ่งกลาวันนั้นไ้โดยหอคอกออกมา เป็นการปฏิบัติเห็นประจักษ์พยาน
 กันจริง ๆ

ในประเทศนั้น ราษฎรถือว่ารัฐบาลและนักการเมืองเป็นผู้ที่จะต้องคอย
 ปฏิบัติตามคำสั่งของเขา และถือว่าความทุกข์สุขของเขาจะต้องได้รับการดูแล
 ้วยความเอาใจใส่จริง ๆ กังนั้นถ้ามีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น ซึ่งกระทบ
 กระเทือนต่อความเป็นอยู่ของเขา เขาก็ดำเนินการเรียกร้องให้รัฐบาลปฏิบัติ
 หน้าที่ เป็นคน ถ้ามีความเคลื่อนไหวในเรื่องราคาสินค้า เฉพาะอย่างยิ่งใน
 ส่วนที่เกี่ยวกับอาหารประจำวัน เช่น น้ำตาล นม เนย ไข่ไก่ ขนมปัง
 เป็นอาทิ แม้ราคาจะขึ้นสูงไปไม่สู้มากเพียง 10 - 20 สตางค์ แต่เขา
 รู้สึกว่าจะกระทบกระเทือนต่องบประมาณตามมาตรฐานการครองชีพของเขา
 เขาก็จะเรียกร้องให้รัฐบาลพิจารณาบังคับราคาสินค้าไม่ให้ตัวสูงขึ้นไปอีก
 และรัฐบาลก็จะต้องฟังความเอาใจใส่¹

2.2 การยึดหลักความยุติธรรมของชาวออสเตรเลีย คนออสเตรเลีย
เวลาจะทำอะไรมักคิดถึงหลักความยุติธรรม ในการสนทนากัน เรามักจะได้ยินประโยค
 ว่า "That's unfair" อยู่เป็นครั้งคราว การติดคอกคยหากัน คนออสเตรเลียจึง
 อาศัยหลักการคอมแพนเป็นบรรทัดฐาน เช่น เขามาเยี่ยมเรา เราก็กวหาเวลาไป

¹ ดูตาม สายประสิทธิ์ ข้าพเจ้าได้เห็นมา โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

เยี่ยมครอบครัว ตัวอย่างสำคัญเป็นการแสดงถึงความยุติธรรมที่รัฐบาลมอบให้กับมวลชน
ไทยแก่ "ระบบการจ่ายเงินค่าจ้างหรือค่าตอบแทนแรงงาน ที่เรียกว่า fair and
reasonable เป็นผลให้บุคคลที่มีอาชีพต่าง ๆ กัน มีรายได้ไม่แตกต่างกันมากนัก

2.3 มาตรฐานในการดำรงชีวิตของชาวออสเตรเลีย หมายถึงการ
ดำรงชีวิตที่พ้นจากเกณฑ์ต่ำหราบ โดยรัฐบาลออสเตรเลียจัดสวัสดิการที่จำเป็นในการ
ดำรงชีวิตให้ ทั้งนี้เพื่อบูรณาการคุ้มครองรักษาความผาสุกของประชาชนเป็นสำคัญ ทั้งนี้

พลเมืองมีที่อยู่ อาหาร และการแต่งกายในเกณฑ์อันผาสุก ถึงแม้จะไม่
เป็นชีวิตที่ฟุ่มเฟือย เป็นต้น เกี่ยวกับเรื่องที่อยู่นั้นในยามปกติคือ สมัย
ก่อนสงครามในจำนวนบ้าน 1,150,000 หลังนั้น มากกว่า 1 ใน 3
ก่อสร้างเป็นตึกในจำนวนที่อยู่อาศัยนั้นมากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้อยู่เป็นเจ้าของ
บ้านเหล่านั้นคิดตามส่วนเฉลี่ย พลเมืองคนหนึ่งมีรายได้ 6 ปอนด์ 3 ชิลลิง
3 เพนนีต่อสัปดาห์ ในครอบครัวที่มีบุตร 3 คน ต้องจ่ายค่าที่อยู่และค่า
อาหารประมาณ 3 ปอนด์ครึ่งต่อหนึ่งสัปดาห์ ซึ่งเป็นจำนวนเพียงพอที่จะ
จ่ายซื้อเครื่องแต่งตัวใหม่ ๆ จ่ายซื้อหนังสือ เครื่องกีฬาและเครื่องบันเทิง
ชีวิตอื่น ๆ ได้ตามสมควร...¹

2.4 การแสดงความรักความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ แบบการครอง
ชีวิตของชนชาติหนึ่ง ๆ ที่เราเรียกว่า วิถีชีวิต (way of life) เป็นสิ่งที่น่าสนใจ
วิถีชีวิตของแต่ละชาติไม่เหมือนกัน และอาจแตกต่างกันมากจนแต่ละชาติอาจจะเข้าใจกัน
ไม่ได้ เช่น "ในเมืองไทยเรามักจะวัดความใจดีหรือความมีใจกว้างขวางของบุคคล

¹ ภูธลา สายประสิทธิ์ ข้าพเจ้าได้เห็นมา โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

ช่วยการใช้จ่ายเงินทองเลี้ยงคูมิตรสหายหรือแจกจ่ายแก่บริวาร อย่างที่เรียกว่าไม้อื่น..."¹
 ชาวออสเตรเลียนมีวิถีชีวิตในการแสดงความรัก ความเมตตาแตกต่างจากชาวไทย ศรีบุรพา
 กล่าวถึงวิถีชีวิตในแง่นี้ของชาวออสเตรเลียนว่า

เขาอาจเป็นคนใจแคบในแง่ที่เกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินทอง เพราะเขาไม่ใ้
 ใช้จ่ายเงินทอง ซึ่งตามความคิดของเขาเห็นว่าเป็นการใช้จ่ายที่ไร้เหตุผล
 แต่คนออสเตรเลียนจะกลับเป็นคนที่มีใจเผื่อแผ่กว้างขวางอย่างน่าประหลาด
 ในกรณีที่เขาเห็นว่ามีความจำเป็นที่เขาจะกระทำ คนที่ใช้จ่ายช่วยการประหยัค
 มัธยัสถ์เพื่อขยายแก่คนหนึ่งที่ดูไม่เอาเรื่องกับใคร แต่นั่นจะกลายเป็นคนที่เอา
 ธุระในทุกสิ่งของเพื่อนบ้านหรือเพื่อนมนุษย์ขึ้นมาอย่างน่าพิศวง ในเมื่อเขา
 รู้สึกว่าหน้าที่แห่งมนุษยธรรมเรียกร้องให้เขากระทำ²

จะขอยกตัวอย่างการแสดงความรักความเมตตาที่มีเหตุผลว่า เขาสมควรจะกระทำ
 สักสองสามแบบ แต่ละแบบล้วนแต่มีเหตุผลแห่งการกระทำอย่างเดียวกัน คือหน้าที่แห่ง
 มนุษยธรรมใดเรียกร้องให้เขากระทำดังนี้

เด็กหนุ่มสองคนออกไปเที่ยวลุยหิมะในน้ำแข็งหนึ่งและหายไป ตำรวจประจำ
 หอพักนั้นได้ระดมกำลังเป็นการใหญ่ เกือบจะกล่าวได้ว่ากำลังตำรวจเท่าไร
 ในท้องถิ่นนั้น ก็เรียกกันมาทั้งหมดและงัดการอื่นไว้อีกคราว ออกเสาะ
 ค้นหาตัวหนุ่มน้อย 2 นายตลอดคืน ภายหลังที่ตำรวจทั้งขีโยงในท้องถิ่น

¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ข้าพเจ้าได้เห็นว่า โดยศรีบุรพา (นามแฝง)

² ก. หน้า 61

ออกเผชิญกับความหนาวเย็นตลอดคืนมาแล้ว หนังสือพิมพ์ที่ออกตอนเช้า
ได้รายงานว่าการค้นหายังไม่ไ้ผล ทั้งนครเมลเบิร์นพากันวิตกกังวลถึง
อันตรายที่จะเกิดแก่ชีวิตของหนุ่มน้อยทั้งสอง หนังสือพิมพ์รายงานว่าทั้งที่
เห็นคเห็น้อยอ่อนเพลียมาตลอดคืนในเช้าวันนั้น คณะตำรวจแห่งท้องที่ได้
ดำเนินการค้นหาต่อไป¹

อีกแบบหนึ่ง เป็นการคัดค้านการจับคนต่างผิวตามนโยบายคนออสเตรเลียขาว
ของรัฐบาล หนังสือพิมพ์ออสเตรเลีย วงการต่าง ๆ และชาวออสเตรเลียพากัน
คัดค้านทวยเหตุผลแห่งคุณธรรมอย่างกว้างขวาง เรื่องมีอยู่ว่า

มร. คอลเวล รัฐมนตรีคนเข้าเมืองของออสเตรเลีย ได้ออกคำสั่งจับ
นางแอนนีโอคิฟและบุตรแปดคนออกจากประเทศ ในฐานะที่นางและบุตร
ไม่ใช่คนขาว นางโอคิฟ เป็นชาวอินโดนีเซีย อยู่ในความคุ้มครองของ
ชาวคริสต์ ครอบครัวของนางอพยพมาสู่ออสเตรเลียในระหว่างสงคราม
เพื่อลี้ภัย สามิเคิมชื่อนายยาacob เป็นชาวอินโดนีเซีย มีอาชีพเป็นครู
ได้อาสาเข้าร่วมรบในกองทัพออสเตรเลีย และเสียชีวิตในสงครามครั้งนั้น
ภายหลังสามิวายชนม์ นางโอคิฟจึงสมรสกับจอห์น วิลเลียม โอคิฟ ชาว
ออสเตรเลีย ผู้ได้รับฝากนางและครอบครัวไว้จากยาacob ในระหว่าง
ที่เขาออกไปสงคราม จอห์น วิลเลียม โอคิฟ ถือว่าการสมรสกับนางเป็น
หน้าที่ ซึ่งเขาพึงอุปถัมภ์แก่ครอบครัวของยาacob นายและนาง โอคิฟ
พำนักอยู่ ณ บอนบีชีในรัฐนิวเซาท์เวลส์ พร้อมด้วยบุตรทั้ง 8 ของนาง²

¹ ภูธลาบ สายประสิทธิ์ ข้าพเจ้าได้เห็นมา โดย ศรีบูรพา (นามแฝง)
หน้า 63 - 64

² ภู. หน้า 82 - 83

การศึกษาค้นการขับไล่ นางแอนนี โอคิฟ และบุตรตกคนงานนโยบายออสเตรเลีย
ชาว เต็มไปด้วยเหตุผลที่น่าฟัง เพราะเป็นเหตุผลแห่งคุณธรรมและเพื่อมนุษยธรรม
เช่น "บรรดาเพื่อนของครอบครัว โอคิฟ ก็ให้สัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ว่า นาง โอคิฟและ
บุตรเป็นอาชญากรที่เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมในขนาดที่กล่าวว่า สูงกว่าคนออสเตรเลียสามัญ
ส่วนพวกเสียอีก"¹

การศึกษาค้นในกรณี นาง โอคิฟได้เป็นไปอย่างเอิกเกริกและกว้างขวางจนชาวนี
ทราบถึงชาวออสเตรเลียในเกาะบอนนีโอตะวันตก สุลต่านของบอนนีโอ ได้ประกาศ
เปิดเผยว่า

การอยู่ในออสเตรเลียของนาง โอคิฟและบุตรนั้น นาง โอคิฟมิได้ไปกอบโกย
รายได้อะไรในออสเตรเลียด้วยปกติสามีก็มีหน้าที่ต้องอุปการะภรรยาอยู่แล้ว
ส่วนบุตรของนาง โอคิฟเล่า ก็ได้รับเงินเดือนจากรัฐบาลออสเตรเลียในฐานะที่
บิดาเสียชีวิตระหว่างสงครามเป็นเงินเดือนละ 28 ปอนด์ ซึ่งเพียงพอ
สำหรับที่จะใช้จ่ายอยู่ในออสเตรเลียอย่างประหยัด ฉะนั้นการขับสตรี
อินโดนีเซียครั้งนี้ จึงมิใช่เรื่องเนื่องมาจากรักษามลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
หากเป็นเรื่องเนื่องด้วยรังเกียจผิว ฉะนั้นมาตรว่านาง โอคิฟต้องออกจาก
ประเทศออสเตรเลีย สุลต่านบอนนีโอก็จะขับชาวออสเตรเลียทั้งหมดบน
บอนนีโอตะวันตกออกจากเกาะทันที²

ความรู้ทางการเมืองจนสามารถพิจารณาเรื่องที่เกี่ยวกับการเมืองได้อย่าง
ชัดเจนตามแนวโน้มของตนและการรู้จักวิถีชีวิตของชาวออสเตรเลีย ไม่ว่าจะเป็นการ

¹ ภูทาบ สายประดิษฐ์ ข้าพเจ้าได้เห็นมา โดยศรีบูรพา (นามแฝง)
หน้า 83

² ภู. หน้า 85

ดำเนินชีวิตประจำวันที่ถูกพันกับประชาธิปไตย การยึดหลักความยุติธรรม การมีมาตรฐานในการดำรงชีวิตและการรู้จักแบบอย่างการแสดงความรักความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นผลจากการเดินทางไปศึกษาวิชาการเมืองที่ออสเตรเลียของศรีบูรพาเมื่อ พ.ศ. 2490 เป็นส่วนใหญ่ เมื่อศรีบูรพาเดินทางกลับประเทศไทยต้นปี พ.ศ. 2492 ศรีบูรพาได้เขียนนวนิยาย จนกว่าเราจะพบกันอีก ศรีบูรพาได้ใช้ความรู้ทางการเมืองที่เพิ่มซึ่ขึ้นนั้นในการเขียนนวนิยายเรื่องนี้ มีจริยธรรมที่กว้างขวางขึ้น ทางด้านสิทธิมนุษยชน ศรีบูรพาได้สร้างตัวละครที่มีแรงกระตุ้นเรียกร้องสิทธิที่พึงมีพึงได้จากรัฐบาล ส่วนประสบการณ์ชีวิตที่ศรีบูรพาได้รู้จักและเข้าใจวิถีชีวิตของชาวออสเตรเลีย นอกจากได้นำมา เป็นส่วนสำคัญในการวาง โครงเรื่องของวรรณกรรมหลายเรื่องแล้วยังนำมาเป็นแบบอย่างด้านมนุษยธรรม ซึ่งศรีบูรพาใช้ในการเขียนจนกว่าเราจะพบกันอีก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

มนุษยธรรมใน "จนกว่าเราจะพบกันอีก"

ความรู้ทางการเมือง การศึกษาวิชาการเมืองและประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาในออสเตรเลีย มีอิทธิพลต่อความคึกคักด้านมนุษยธรรมในนวนิยายเรื่อง จนกว่าเราจะพบกันอีก ตลอดจนพัฒนาการ ของความคึกคักด้านมนุษยธรรมมีปรากฏในนวนิยายเรื่องนี้หลายประการ กล่าวคือ

1. มนุษยธรรมที่เกิดขึ้นโดยอาศัยพื้นฐานจากเหตุผล เป็นมนุษยธรรมที่ผ่านการวิเคราะห์ วิจัยแล้ว ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ ไคลเบอร์ก ถือว่าการปฏิบัติจริยธรรมในลักษณะนี้อยู่ในระดับที่ 3 ซึ่งเป็นระดับสูงสุด ประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาในขณะที่อยู่ออสเตรเลียมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการทางด้านมนุษยธรรมในค่านต่อไปนี้

1.1 การเรียกร้องในการจัดแบ่งรายได้ให้กับบุคคลที่ประกอบอาชีพต่างกันอย่างยุติธรรมและใกล้เคียงกัน ศรีบูรพาได้ข้อคิดสำคัญในทางความยุติธรรมจาก

องค์การต่าง ๆ และหนังสือพิมพ์เป็นอย่างดี ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 ความประทับใจในเหตุผลแห่งความช่วยเหลือและการได้รับความช่วยเหลือจากทุกวงการอย่างกว้างขวาง เป็นแรงบันดาลใจให้ศรีบูรพากำหนดให้แนตซีใช้ชีวิตอย่างเสียสละเพื่อ บำเพ็ญประโยชน์ต่อชาวออสเตรเลียทุกชาติที่อยู่ในออสเตรเลีย แนตซีได้ให้ข้อคิดที่ต้องใช้ชีวิตใหม่ประโยชน์ไว้ว่า

ฉันไม่คิดว่าการมีชีวิตอยู่เพียงแต่จะกินไปวันหนึ่งและแสวงหาความสุขไปวันหนึ่งแล้วก็รอวันเจ็บป่วยและตายนั้นเป็นสิ่งที่มีความหมายอะไร ตามความเห็นของฉัน ชีวิตเช่นนั้นเป็นของว่างเปล่าเท่ากับไม่ได้เกิดมาเลยในโลกนี้ ชีวิตเฉย ๆ ไม่มีความหมายสำหรับฉัน ถ้าฉันอยู่ฉันต้องอยู่ในชีวิตที่คั่งงาม และชีวิตที่คั่งงามนั้นต้องมีอะไรมากกว่าการหากิน การแสวงหาความสุข แล้วก็รอวันตาย ชีวิตที่คั่งงามย่อมมีอยู่และถูกใช้ไปเป็นประโยชน์แก่คนอื่น¹

๔. มนุษยธรรมที่ขยายกว้างไปสู่บุคคลต่าง ๆ โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ ไคลเบอร์ก์ ถือว่าเป็นการปฏิบัติจริยธรรมในระดับ 3 ขั้นที่ 5 คือการเห็นความสุขของคนหมู่มากไม่ทำให้ตนให้ขัดข้องสิทธิอันพึงมีพึงได้ของบุคคลอื่น ประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาในขณะที่ใช้ชีวิตอยู่ในออสเตรเลีย มีผลต่อการพัฒนาการทางค่านิยมมนุษยธรรมในด้านต่อไปนี้

2.1 การเรียกร้องให้ได้รับความเสมอภาคในการรักษาพยาบาล ดังกล่าวแล้วในบทที่ 3 ว่าศรีบูรพาได้พบเห็นชีวิตความเป็นอยู่ของชาวออสเตรเลียมีมาตรฐานในการดำรงชีวิตที่สูงกล่าวเฉพาะเรื่องการรักษาพยาบาล เวลาเจ็บป่วยได้รับการรักษาพยาบาลอย่างทั่วถึงและถูกวิธี ไม่เห็นเข้าพึ่งรากไม้ใบไม้ หรือใช้อำนาจลี้ลับเข้ารักษาอย่างชาวนาไทย ซึ่งปีหนึ่ง ๆ ต้องเสียชีวิตด้วยการรักษาที่ไม่ถูกวิธีและทั่วถึงดังได้ยกคำกล่าวของ โกลเมตส์ที่กล่าวแก่โคโรซี ไว้แล้วในบทที่ 3 เช่นกัน

¹ ภูทาบ สายประดิษฐ์ จนกว่าเราจะพบกันอีก โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

2.2 การเรียกร้องให้ได้รับความเสมอภาคในด้านการพักผ่อนและการ
บันเทิง เช่นเดียวกับศรีบูรพาได้พบเห็นชีวิตชาวออสเตรเลียที่มีความผาสุกจากการพักผ่อน
และการได้รับความบันเทิง โดยที่รัฐเป็นผู้จัดสิ่งเหล่านี้ให้ เช่น การจัดที่อยู่อาศัยให้
เพียงพอ ซึ่งประชาชนที่เข้าพักอาศัยสามารถจะเป็นเจ้าของได้ในอนาคต การจัด
เบงรายได้ใหญ่ประกอบอาชีพต่าง ๆ อย่างยุติธรรมและเพียงพอที่หล่อซื้อเครื่องแต่งตัว
ใหม่ ใช้อุปกรณ์กีฬา และหาความบันเทิงได้บ้าง แต่ในประเทศไทย ชาวนาไทยซึ่ง
เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ มีแรงงานที่ทำรายได้ให้กับประเทศมากกว่าครึ่งหนึ่งของ
รายได้ทั้งหมดของประเทศกลับไม่ได้รับสิ่งเหล่านี้ คอนหนึ่ง โกเมสได้กล่าวกับโดโรธีว่า

ก็คนพวกนั้นอีกนั่นแหละ ที่ถูกปล่อยให้อยู่และให้เคยชินกับชีวิตที่ต่ำทรามที่สุด
เป็นชนชั้นที่ต่ำที่สุดของประเทศ ซึ่งตัวเขาเองพร้อมด้วยแม่น้ำเจ้าพระยา
และพระพิรุณได้เลี้ยงไว้นอกจากความอุดมของแผ่นดิน นอกจากสัตว์ โค
กระบือ และนอกจากกรรมของเจ้าชายสิทธิตะแห่งอินเดียนแล้ว ไม่มีผู้ใด
ได้เป็นที่พึ่งของเขาเลย เขาถูกปล่อยให้กับกรรมชาติและตามยถากรรม
มาอย่างไรในศตวรรษที่แล้วมา และจนถึงยุคที่โลกกำลังตื่นกลัวอะตอม
นิคมอมบ๋อย่างขนานใหญ่นี้ เขาก็คงถูกปล่อยให้เช่นนั้น¹

แลไปข้างหน้า

เป็นนวนิยายเรื่องสุดท้ายของศรีบูรพา เขียนขึ้นในระหว่าง พ.ศ. 2495 -
2498 ระหว่างนั้นศรีบูรพาถูกคุมขังด้วยกองโทษทางการเมืองที่เรียกกันว่า "กบฏ
สันติภาพ" แลไปข้างหน้าเป็นนวนิยายที่สะท้อนภาพสังคมไทยในยุคหนึ่ง ตามความคิด
และทัศนะของ ศรีบูรพา รุ่งวิทย์ สุวรรณอักษร ได้กล่าวไว้ใน "เบื้องหลังภาพ

¹ ภูหลวง สายประดิษฐ์ จนกว่าเราจะพบกันอีก โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

จำลองจากแลไปข้างหน้า" . ตอนหนึ่งว่า "รายละเอียดของผู้คน เหตุการณ์ และ
ฉากประกอบต่าง ๆ บางครั้งดูเหมือนจะเป็นเลี้ยวหนึ่งแห่งชีวิตของผู้ประพันธ์เอง"¹
และรุ่งวิทย์ ได้กล่าวข้อความที่สนับสนุนข้อความในตอนแรกของตนเอง โดยเริ่มตั้งแต่
ตัวละครในเรื่อง ศรีบูรพาที่ได้เข้ามาจากบุคคลในชีวิตจริง ซึ่งได้แก่ตัวศรีบูรพาเอง
และเพื่อนสนิททั้งนี้

นิทัศน์ ศาสตร์ศึกษา บางสิ่งบางอย่างในตัวนิทัศน์คล้าย กุหลาบ
สายประติณฐ์มาก โดยเฉพาะบุคลิกและแนวความคิดที่แสดงออก กุหลาบ
สายประติณฐ์ มีนิสัยรักสันติและความยุติธรรมไม่หาความรู้อยู่เสมอ และ
มีความมั่นคงในความคิดของตนเอง เคยเป็นครูและสำเร็จปริญญาตรีจาก
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง (เช่นเดียวกับนิทัศน์) สภาพทาง
บ้านมีลักษณะใกล้เคียงกันมาก กล่าวคือ มีแม่และพี่สาวเป็นผู้ส่งเสียให้
ได้ร่ำเรียน ในชีวิตจริงเพื่อน ๆ หรือผู้ร่วมงานของ กุหลาบ สายประติณฐ์
ต่างไม่มีใครรู้จักพ่อของเขาเลย ขณะที่พ่อของนิทัศน์ป่วยเป็นอัมพาตอยู่แต่
ในบ้านอย่างเงิบ ๆ ไม่สามารถไปไหนมาไหนได้ ศรีบูรพาเองคงมีส่วน
บางอย่างจึงประพันธ์ให้ จันทา ขึ้นชมสภาพครอบครัวของนิทัศน์ว่า ...
'เราอดรู้สึกไม่ได้ว่าเด็กชายที่มีพี่สาวร่างเป็นเด็กชายที่มีโชคเสียจริง...'
ในหมู่เพื่อน ๆ ต่างก็รู้ดีว่าคราวใดที่กุหลาบ สายประติณฐ์ ตกงาน
หนังสือพิมพ์ เขาก็ยังมีแม่และพี่สาวคอยช่วยเหลืออยู่เสมอ²

¹รุ่งวิทย์ สุวรรณอักษร ศรีบูรพาศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 47

²ดู. หน้า 61 - 62

จันทาเป็นตัวละครอีกตัวหนึ่งที่ศรีบูรพาได้วาดภาพตามแบบของนักประพันธ์
ผู้หนึ่งที่ใฝ่ฝันปากกาว่า คม สุริยะ ลักษณะของจันทาซึ่งได้จาก คม สุริยะ คือ
เป็นเด็กหนุ่มที่โตมาก มีอายุ 16 ปี รูปร่างดำสัน ขณะที่บันทึกนี้มีอายุอ่อนกว่า ร่างเล็ก
และคุดบอบบาง ดังความตอนหนึ่งที่ช่วยแสดงให้เห็นว่า จันทาได้แบบจาก คม สุริยะ
ดังนี้

คม สุริยะ แก่กว่าศรีบูรพา 2 ปี เรียนอยู่ชั้นมัธยมปีที่ 6k ห้องเดียวกัน
คม สุริยะ เป็นชาวชนบทเมื่อสอบไล่ปลายปีการศึกษา พ.ศ. 2465
(สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 6) เขาก็ต้องออกจากโรงเรียน เพราะไม่มีทุนเรียน
ต่อ ขณะที่ศรีบูรพาเรียนต่อมัธยมปีที่ 7 - 8 คนทั้งสองต่างก็เป็นลูกศิษย์
ของหลวงสำเภาวรรณกิจ ครูประจำชั้นมัธยมปีที่ 6k¹

ตัวละครที่เป็นครูในและไปข้างหน้า ซึ่งมีอยู่ 2 คน คือครูอุทัยและครูขุน
วิบูลย์วรรณวิทย์ ซึ่งต่างก็มีบทบาทสำคัญในเรื่อง แต่ครูคนใดคนหนึ่งมีบทบาทสอดคล้อง
กับเหตุการณ์ในเรื่อง กล่าวคือ คนใดเป็นครูที่รำลึกถึงเหตุการณ์แท่นหลังของครูเอง
และได้เฝ้ามองเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านมา รุ่งวิทย์ สุวรรณภิกษุ ได้ให้คำอธิบาย
ว่า ครูคนใดที่มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง ซึ่งตรงกับครูในชีวิตจริงของศรีบูรพาดังที่
ได้จำลองภาพและความคิดมาไว้ในแลไปข้างหน้า

เท่าที่ข้าพเจ้าคาดหวังและพิจารณาจากข้อมูลหลาย ๆ ด้าน แบบอย่าง
ของครูในแลไปข้างหน้าของศรีบูรพาข้างละม้ายคล้ายกับครูคนหนึ่ง
โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ เมื่อหกสิบปีก่อนครูคนนั้นและ ที่เคยสอนหม่อมเจ้า
อากาศคำแข็ง รพีพัฒน์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ สด ภูมมะโรหิต
หม่อมหลวงคอดย คุมสาย ไซติ แพร่พันธ์ และอีกหลาย ๆ คนต่างเคย
ว่าเรียนที่นี่ ครูที่ผู้เขียนกล่าวถึงนี้เป็นครูสอนวิชาภาษาไทย โดยเฉพาะ
วิชาเรียงความ ครูคนนี้เป็นครูที่มีจิตใจรักเด็กเช่นเดียวกับครูในแลไป-
ข้างหน้า แม้ครูจะเกษียณอายุแล้ว...ครูก็ยังสอนหนังสืออยู่จนถึงปี

พ.ศ. 2514 ตลอดระยะเวลาที่ครูยืนหยัดอยู่กับชอล์กและกระดานดำเป็นเวลายาวนานกว่า 60 ปี (เข้าเป็นครูสอนที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2454) ความผูกพันระหว่างครูกับลูกศิษย์ครูเหมือนจะใกล้เคียงกับความบรรยายใน แลไปข้างหน้า รวบรวมใจจะถอดมาจากแบบชีวิตจริง ๆ หากมีโอกาстанก็จะคอยให้สติและกำลังใจศิษย์อยู่เสมอ แพบทุกครั้งที่ทีมงานพบปะสังสรรค์กันที่โรงเรียนหรืองานเป็นงานตายเองศิษย์ ท่านจะต้องไปร่วมด้วยเสมอ เพราะทำให้ท่านหนักถึงหลังและมีความสุขที่ได้พบปะพูดคุยกับบรรดาศิษยานุศิษย์ ครูที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงนี้หมายถึงใครแน่นอนจะเป็นใครอื่นไม่ได้นอกจากครูหลวง สำเร็จวรรณกิจ (บุญ เศษะนันท์) ครูประจำชั้นมัธยมปีที่ 6ก แห่งโรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ บรรณาธิการคนแรกของหนังสือพิมพ์ (รายเทอม) แดงการณศึกษาเทพศิรินทร์¹

และในเนื้อความตอนหนึ่งของ แลไปข้างหน้า ภาคปฐมวัยได้บรรยายไว้ว่า

กาลเวลาของครูก็เหมือนกัน ในระยะสี่สิบปีแรกของอายุขัย ครูได้พบการเปลี่ยนแปลงในอาการไหลเอื่อยไม่ปลุกเร้าความตื่นตาตื่นใจ อาจมีการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในระหว่างนั้นอันเป็นที่สะดุดบ้าง แต่มันก็เลื่อนลงไปในการแสดงของการเปลี่ยนแปลงที่ไหลเอื่อย แต่ในระยะเวลาสี่สิบกว่าปีหลังนี้ คงได้พบการเปลี่ยนแปลงที่เหมือนกับสายธารอันกระโจนลงมาจากหินผาลงสู่ทะเล ครูได้พบการเปลี่ยนแปลงที่ไหลแรงเร็ว กระแทกกระทั้นจุดความตื่น กั่นและกั่นตระหนักให้ลูก โพรงขึ้นในจิตใจครู มีการเปลี่ยนแปลงบางอย่างที่ครูคิดว่า ครูย่อมไม่มีโอกาสได้พบเห็นในชีวิตครู²

¹รุ่งวิทย์ สุวรรณภิกขุ ศรีบูรพาศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 52 - 53

²กุหลาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า (ภาคปฐมวัย) โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 5

ถ้าวิเคราะห์จากคำบรรยายข้างบนจะเห็นว่าในระยะ 40 ปี แรกของกรุง
ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป นอกจาก
เหตุการณ์กบฏในปี พ.ศ. 2455 (ร.ศ. 130) เท่านั้นที่ค่อนข้างจะรุนแรง แต่ใน
ระยะ 20 ปีหลังของกรุง เป็นช่วงเวลาในประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง
(พ.ศ. 2475) จากระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย
เป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ในความรู้สึกรับรู้ของกรุง เหตุการณ์ 40 ปีแรก
และ 20 ปีหลังของกรุงจึงกล่าว คือเหตุการณ์ที่สอดคล้องกับชีวิตจริงของกรุงหลวงสำเร็จ
วรรณกิจ

หลวงสำเร็จวรรณกิจ มีชีวิตระหว่างปี พ.ศ. 2434 - 2514 ช่วงระยะ
40 ปีแรกของอายุขัยของกรุง หมายถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ระหว่างปี พ.ศ.
2434 จนถึงปี พ.ศ. 2475 (กรุงเกิดเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2434)
การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เป็นไปอย่างเอื่อย ๆ ไม่มีอะไรน่าตื่นตาตื่นใจ
นอกจากคราวเกิดกบฏ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) จากนั้นการเปลี่ยนแปลง
ต่าง ๆ เป็นไปอย่างช้า ๆ จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครองในปี พ.ศ. 2475 เปลี่ยนจากระบอบการปกครองแบบสมบูรณา
ญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เหตุการณ์นี้สร้างความตื่น
ตระหนกแก่ประชาชนทั่ว ๆ ไป ที่ไม่เข้าใจกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงและ
ในทัศนะกรุง ไม่เชื่อว่าจะเกิดขึ้นในชีวิตของกรุง จากนั้นเป็นต้นมา
เมืองไทยมีการปฏิวัติและรัฐประหารอยู่หลายครั้ง มีการเปลี่ยนแปลงคณะ
ผู้บริหารประเทศอยู่หลายชุด ซึ่งก่อนหน้านี้สังคมไทยไม่เคยมีปรากฏการณ์
มาเลย การเปลี่ยนแปลงคณะผู้ปกครองบ้านเมืองแต่ละครั้งหมายถึงการ
สิ้นสุดของรัชกาลเดิมและกษัตริย์รัชกาลใหม่ทรงขึ้นครองราชย์ ปกครอง
บ้านเมืองสืบช่วงต่อไป การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเชื่องช้า
ตามที่บรรยายใน แลไปข้างหน้านี้มีตลอดเวลาจนถึงต้นปี พ.ศ. 2496¹

นอกจากเหตุการณ์ที่บรรยายไว้ข้างต้น จะช่วยแสดงให้เห็นว่าครูในบทบรรยาย คือ ครูหลวงสำเร็จวรรณกิจแล้ว รุ่งวิทย์ สุวรรณภิกขุ ได้เสนอข้อมูลอีกประการหนึ่งที่แสดงว่า ครูขุนวิบูลย์วรรณวิทย์ในนวนิยายเรื่องนี้ได้แบบจำลองของครูหลวงสำเร็จวรรณกิจ โดยรุ่งวิทย์ กล่าวถึงครูขุนวิบูลย์วรรณวิทย์ มีบุตรสาวและบุตรชายสอดคล้องกับครูหลวงสำเร็จวรรณกิจ ดังนี้ "ครูในนวนิยายเรื่องนี้มีลูกสาว 1 คน ซึ่งแต่งงานออกเรือนไปแล้วกับลูกชายอีก 1 คน ซึ่งอยู่กับครู ในชีวิตจริงครูหลวงสำเร็จวรรณกิจก็มีลูกสาว 1 คน กับลูกชาย 1 คน เช่นกัน แต่เป็นลูกบุญธรรม ส่วนลูกที่เกิดจากครูเองไม่มีเลย"¹

การนำบุคคลในชีวิตของศรีบูรพาเองมาเป็นแบบของตัวละครสำคัญในการเขียนเล่าไปข้างหน้า รายละเอียดของเหตุการณ์ในและไปข้างหน้า ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่ง ศรีบูรพาได้นำเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ไทยมาบรรยายเหตุการณ์ดังกล่าว คือการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ซึ่งได้บรรยายไว้ในบทแรกตอนสองของ แลไปข้างหน้าตามความคิดของศรีบูรพาว่า

ในยามเช้ามีแสงเงินแสงทองยังไม่เบิกฟ้า ขณะที่พวกชาวนาที่กำลังก่อไฟฟันในเตาดินหุงข้าว เตรียมตัวออกไปทำงานกรำแดดกรำฝน กับเจ้าควายคู่ยากในทุ่งนา ขณะที่พวกคนงานตามโรงงานและตามที่ต่าง ๆ กำลังลุกขึ้นจากที่หลับนอนซึ่งได้ปลดเปลื้องความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าของวันวาน และเตรียมบรรจุอาหารที่พอประทังชีวิตลงไปในห้อง ออมแอมแรงงานเพื่อไปเผชิญกับงานหนักของวันใหม่ต่อไป ขณะที่พวกพ่อค้า แม่ค้าหวานแรมและตามตลาดกำลังเตรียมกระบุง กระจากและเครื่องมือหาบคอนไปรับสินค้าตามแม่น้ำลำคลองและตามที่ต่าง ๆ มาขายเลี้ยงชีพไปวันหนึ่ง ๆ ขณะที่

พวกประกอบอาชีพราชการยังนอนงัวเงียอยู่บนที่นอน และขณะที่พวกเจ้านาย และขุนนางผู้ใหญ่และนายพาดิษเทรณรี กำลังหลับอย่างแสนสุขบนที่นอนอัน สูงและอ่อนนุ่มนั้น ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันใหญ่หลวงก็ได้เกิดขึ้น เหมือนกัน และเตรียมพร้อมที่จะเผยโฉมหน้าของมันแก่มหาชนในชั่ว โมง สองชั่วโมงที่จะมาถึง อำนาจใหม่ซึ่งเติบโตขึ้นมาในสายตาอันฝ้าฟางของ อำนาจเก่า กำลังแย่งสามง่ามออกมา เพื่อจะเข้าครอบงำอำนาจเก่าที่อ่อน แฉ่นโอนานให้ย่อยยับไป ประวัติศาสตร์ของสยามกำลังจะขึ้นบทใหม่และ ผู้ที่สร้างประวัติศาสตร์หรืออีกนัยหนึ่งผู้ลิขิตชะตากรรมของมนุษย์ ผู้ลิขิต ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของมนุษย์นั้น ก็หาใช่พระพรหมหรือพระผู้เป็น เจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไหนไม่ หากเป็นมนุษย์นั่นเอง หากจะเรียกว่า พระพรหมเป็นผู้ลิขิตประวัติศาสตร์บทใหม่เป็นผู้ลิขิตความเปลี่ยนแปลงไปทางสังคม อันใหญ่หลวงในเช้ามีดวันนั้น พระพรหมก็เสด็จมาในขบวนรถบรรทุกทหาร รถยนต์หุ้มเกราะสรรพไปช่วยอาวุธประหารนาาชนิด มีปืนกลเบา มีปืน เล็กยาว หีบกระสุน อันมีจุดเริ่มต้นที่กรมทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์และ ได้เคลื่อนขบวนมาตามถนนสายบางซื่อ ในยามฟ้าสว่างพระพรหมสวมหมวก เหล็ก เสด็จมาในท่ามกลางสรรพหูกด้วยดวงหน้าอันเกร่งเครือคดมึงถึง เพื่อที่จะเข้าครอบงำอำนาจเก่าให้แหลกเป็นผุยผง

แสงทองส่องฟ้าเรื่อเรือง มวลชีวิตได้พลิกตัวตื่นพร้อมกับการพลิกหน้าใหม่ ของประวัติศาสตร์ แต่กลุ่มชีวิตที่รุ่งโรจน์ด้วยอำนาจวาสนายังหลับใหลอยู่ ด้วยความบรมสุขอันสืบต่อมาจากศตวรรษเก่า พระพรหมผู้ส่ำแดงทนออกมา ในรูปคณะนายทหารและข้าราชการพลเรือนในนามของคณะราษฎรได้ไป ประชุมกันอยู่พร้อมหน้า ภายในพระที่นั่งอนันตสมาคม ณ บริเวณพระบรมรูป ทรงมา กองทหารของพระพรหมตั้งอยู่แน่นขนัดพร้อมด้วยสรรพ เป็นใหญ่ ปืนกลและรถเกราะ กบฏ ! เปลี่ยนแปลงการปกครอง ยึดอำนาจจาก กษัตริย์

ทิวากาลของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้คลอการปฏิวัติออกมา
เมื่อกลุ่มชนชั้นสูงผู้ครองอำนาจได้คืนอำนาจในเช้าวันนั้น เขาก็ได้พบว่า
อำนาจลายครามของเขาได้ถูกกลุ่มชนอีกชั้นหนึ่ง ยึดเอาไปเสียแล้ว...¹

สถานที่ใน แลไปข้างหน้า เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ศรีบูรพาได้นำสถานที่จริงในสมัย
นั้นมาเป็นฉากของเรื่องนี้ ดังนี้ "โรงเรียนเทเวศร์รังสฤษฎ์ที่เข้าใจว่าจะจำลองจาก
โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ เช่น คลองที่ผ่านหน้าโรงเรียนซึ่งนิทัศน์รอบนั้งดูแม่น้ำพายเรือ
ผ่านไปมาอยู่เป็นนิมิต เช่นเดียวกับคลองผดุงกรุงเกษมหน้าโรงเรียนเทพศิรินทร์ในอดีต"²

บุคคลในชีวิตจริงของศรีบูรพาที่ใช้เป็นแบบในการสร้างตัวละครต่าง ๆ
เหตุการณ์ในสมัยปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นำมาบรรยายในบทแรกของนวนิยายแลไปข้างหน้า
ภาคสมัยนิยม โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ คือฉากโรงเรียนเทเวศร์รังสฤษฎ์และ
คลองที่ผ่านหน้าโรงเรียนเทเวศร์รังสฤษฎ์ได้แบบมาจากคลองผดุงกรุงเกษม ที่อยู่หน้า
โรงเรียนเทพศิรินทร์ เป็นเพียงตัวอย่างของบุคคล เหตุการณ์และฉากที่ศรีบูรพาใช้
ประสบการณ์ในชีวิตจริงบางส่วนมาเขียนไว้ในแลไปข้างหน้า หากนำรายละเอียดของ
ตัวละคร เหตุการณ์และฉากในแลไปข้างหน้ามาวิเคราะห์ต่อไปอีก จะเห็นว่าความ
เป็นจริงแล้วศรีบูรพาก็ยังเขียนขึ้นจากประสบการณ์ในชีวิตของเขานั้นเอง เพียงแต่
หล่อหลอมรวมกับจินตนาการและศิลปะแห่งการประพันธ์ ตัวอย่างเช่น ตัวละครต่าง ๆ
ในแลไปข้างหน้า นอกจากที่กล่าวมาแล้วก็ได้แก่ แซง ผู้ได้รับคำแนะนำในการเขียน
หนังสือจากคุณครู อนุบาลยรรณวิทย์ จนมีอาชีพเป็นนักหนังสือพิมพ์ ประจำหนังสือพิมพ์
ประชาชาติ หม่อมเจ้าสุภมงคล นักเรียนนอกจากอังกฤษ ผู้รักการอ่านหนังสือยิ่ง

¹ รุ่งวิทย์ สุวรรณอธิษฐาน ศรีบูรพาศรีแห่งวรรณกรรมไทย หน้า 50

² ก. หน้า 60

ศิริลักษณ์ นักเรียนนอกจากอังกฤษ เรายังเป็นนักวิจารณ์การเมืองสมัครเล่น ภายหลังถูกเจ้าหน้าที่จับกุม อันเนื่องจากบทวิจารณ์ตัวละครเหล่านี้หากพิวราจะคล้ายกับของครูหลวงสำเร็จวรรณกิจ ซึ่งได้แก่ หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รพีพัฒน์ สกกรมะโรหิต และหม่อมหลวงคอบ ชุมสาย

แต่ไปข้างหน้า จึงเป็นนวนิยายที่ศรีบูรพาใช้ประสบการณ์ในชีวิตจริงเขียนขึ้น มนวกกับจินตนาการและลีลาแห่งศิลปะการประพันธ์สำหรับแนวความคิดต่าง ๆ ที่ศรีบูรพาพยายามสอดแทรกอยู่ทุกบททุกตอนในงานเขียนชิ้นนี้ ก็น่าจะเป็นประสบการณ์ในชีวิตจริงในขณะนั้นบางส่วน ความคิดบางประการเป็นความคิดจากประสบการณ์เก่าก่อนที่สะสมกันมาผนวกกับความคิดใหม่ ๆ โดยเฉพาะที่ได้จากประสบการณ์ในต่างประเทศ เช่น ในการเดินทางไปดูกิจการหนังสือพิมพ์ที่ญี่ปุ่น การเดินทางไปออสเตรเลียเพื่อศึกษาวิชาการเมือง ความเป็นนักหนังสือพิมพ์ เป็นนักประพันธ์ เป็นนักมนุษยธรรมที่ได้เคยช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ โดยนำขบวนการเขียน นักศึกษาและนักหนังสือพิมพ์ออกตระเวนแจกจ่ายหมยารักษาโรค ให้ประชาชนในภาคอีสาน ประสบการณ์ที่ศรีบูรพาได้ไปสัมผัสอย่างแท้จริงเหล่านี้ล้วนมีผลต่องานประพันธ์ของศรีบูรพาทั้งสิ้น

เมื่อศรีบูรพาเดินทางกลับจากอีสาน เขาก็ถูกจำคุกด้วยข้อหาทางการเมือง ในระหว่างถูกคุมขังที่บางขวาง ศรีบูรพาก็พยายามศึกษาหาความรู้จากตำราต่าง ๆ ประสบการณ์อันกว้างขวางข้างต้น ทำให้เขาเขียน แลไปข้างหน้า ด้วยความมุ่งหมายที่จะเน้นข้อคิดด้านสังคมอย่างจริงจัง เข้มขันและข้อตรงต่ออุดมการณ์ของเขาโดยเฉพาะความคิดทางค่านิยมมนุษยธรรมตามนัยของศรีบูรพา

มนุษยธรรมใน "แลไปข้างหน้า"

ประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพา มีอิทธิพลต่อความคิดค่านิยมมนุษยธรรมในนวนิยายเรื่องแลไปข้างหน้า ศรีบูรพา เสนอความคิดค่านิยมมนุษยธรรม ดังนี้

มนุษยธรรมที่ผูกพันกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นมนุษยธรรมที่คำนึงถึงสิทธิ ความเสมอภาคและเสรีภาพในการดำรงชีวิตที่จะเกิดที่จะกระทำ ฯลฯ อย่างมีอิสระและเท่าเทียมกันโดยไม่มีปัญหาของเพศ เชื้อชาติ ฯลฯ เข้ามาเป็นข้อจำกัด การคิดหรือการกระทำดังกล่าว ต้องเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของคนส่วนรวม ไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อใครคนใดคนหนึ่ง โดยเฉพาะลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะของมนุษยธรรมทางศาสนิกมนุษยชนที่ปรากฏใน แลไปข้างหน้า ดังนี้

1. สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เป็นการใช้เสรีภาพในทางความคิดเพื่อเป็นกระจกส่องเตือน การทำงานของคณะรัฐบาล อันจะเป็นผลประโยชน์ต่อคนส่วนรวมในประเทศชาติ การใช้เสรีภาพแสดงความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์ตามระบอบการปกครองประชาธิปไตย หนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยที่แข่งทำงานอยู่ได้ถูกคุกคามเสรีภาพจากฝ่ายทหารในปลายของวันที่นี้ทัศนกับจันทร์รับปริญญาบัตรวิชากฎหมาย ซึ่งได้โทรศัพท์จาก โรงพิมพ์เล่าให้ทัศนฟัง ภายหลังนี้ทัศนได้ถ่ายทอดการคุกคามเสรีภาพของฝ่ายทหารต่อหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยให้เจ้าหน้าที่อีกทอดหนึ่ง ความที่แข่ง โทรศัพท์มาถึงนี้ทัศน มีดังนี้

ราว 5 โมงเช้ามีทหารกลุ่มหนึ่งนั่งรถไปที่โรงพิมพ์ มีปืนอยู่ในรถ ทหารสะพายปืนยาวเอารถมาจอดที่หน้าสำนักงาน ตัวนาย 1 คน ซึ่งมีปืนพกเสียบของคอกที่เอว ก็ลงจากรถเข้าไปในสำนักงาน ขณะเขาเข้าไปในสำนักงาน คนงานในกองจัดการอยู่ที่นี่หลายคน แก่นายทหารทั้งสองไม่พูดจากับใคร เขาเดินขึ้นบันไดตึก ๆ ขึ้นไปชั้นบนด้วยหน้าตาอึดอัดยิ่ง เหมือนกับจะนัดยิงกันกับพวกบรรณาธิการ¹

¹ ภูทาบ สายประดิษฐ์ แลไปข้างหน้า (ภาคสมัยนิยม) โดยศรีบูรพา (นามแฝง) หน้า 153

จินตนาได้ถามนิทัศน์อย่างพาดพิงว่า มีการยิงกันหรือเปล่า คำตอบของนิทัศน์
ตอนต่อไป ได้แสดงให้เห็นว่าหนังสือพิมพ์จะต่อสู้ด้วยความชอบธรรม ไม่ต่อสู้ด้วยพล
กำลัง "พวกเราหนังสือพิมพ์มีแต่ปากกา จะไปยิงกับนายทหารได้อย่างไร...เราไม่
ต้องการจะยิงกับใคร ด้วยกระสุนเหล็กและด้วยการใช้อำนาจข่มขู่ผู้อื่น แต่เราจะยิงต่อ
ไป ด้วยกระสุนแห่งถ้อยคำและเหตุผลจนกว่าเราจะล้มลงและหมดกำลัง เราจึงเพื่อ
ความถูกต้องชอบธรรม..."¹

จินตนาได้คิดใคร่ครวญการคุกคามของฝ่ายทหารครั้งนั้นว่า บทความของนิทัศน์
ที่ส่งไปลงใน ประชาชาติ อาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับตนด้วยก็ได้ บทความนั้นจินตนาถือว่า
ได้แสดงความคิดเห็นที่เป็นความจริง เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของคนส่วนมากตามระบบ
การปกครองแบบประชาธิปไตย นี่

ในบทความสุดท้ายของเธอที่เขียนคัดค้านการเพิ่มงบประมาณการทหารนั้น
เธอได้เขียนว่า 'คณะราษฎร' ไม่ได้ประกาศว่าจะเปลี่ยนแปลงการ
ปกครองเพื่อจะนำประเทศไปทำสงครามกับใคร คณะราษฎรไม่ได้ประกาศ
ว่าจะเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อจะเพิ่มงบประมาณการทหารอย่างมากมาย
ใหญ่โต แต่ได้ประกาศว่าจะบำรุงเศรษฐกิจและการศึกษาของประเทศ
จะช่วยให้ราษฎรทุกคนมีงานทำ จะช่วยให้ราษฎรอยู่ดีกินดี ข้อความตอนนี้
และต่อไปอีกจับใจฉันและคนอ่านทั่วไป เพราะมันเป็นความจริงและตรง
กับที่เราต้องการจะพูดออกมาเหลือเกิน ฉันคิดว่าบทความของนิทัศน์ชิ้นนี้
เป็นบทความที่แทนเสียงมหาชนอย่างแท้จริง แต่รัฐมนตรีว่าการกลาโหม
และนายทหารสองคนนั้นจะไม่พอใจ²

¹ ภูวนา สายประสิทธิ์ แลไปข้างหน้า (ภาคหมื่นมัย) โดยศรีบุรพา
(นามแฝง) หน้า 154

² ภู. หน้า 155.

2. โอกาสที่จะศึกษาและทำงานเพื่อดำรงชีวิต การมีโอกาสนี้ไม่เท่าเทียมกัน ทำให้สิทธิที่จะได้รับสิ่งต่าง ๆ ไม่เท่าเทียมกันด้วย เช่น มีโอกาสน้อยที่จะได้รับการศึกษาและการรักษาพยาบาลที่ดี แทนเพื่อนของจินทาเมื่อเป็นอิสระจากการจองจำใน คดีลักขโมย ได้ระบายความรู้สึกให้จินทาและพยอมฟังว่า ตัวเขาเองก็อยากเป็นคนดี ไม่ประพฤติผิดกฎหมาย แต่ไม่มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนหาเลี้ยงชีพเท่าเทียมกับคนอื่น เพราะความเป็นคนจน ทำให้โอกาสที่จะเป็นคนดีมีน้อยโดยเฉพาะในโอกาสที่จะประกอบอาชีพโดยสุจริตเพื่อให้มีพอกิน พอใช้นั้นน้อยมาก

เรามีโอกาสน้อยเหลือเกินที่จะเป็นคนที่เหมือนคนทั้งหลาย เพราะว่า ถ้าเราจะเลิกอาชีพโจรกรรมและเลิกประพฤติเป็นนักเลง เราก็ไม่รู้ว่า จะไปทำอะไรที่เป็นอาชีพสุจริตที่จะทำให้เราอยู่ได้อย่างพอมิพอกิน อีก อย่างหนึ่งเราก็กลัวตัวไปมากแล้ว ความชำนาญในการหาเลี้ยงชีพ ก็มี แต่ความชำนาญในทางที่ไม่สุจริต เครื่องชักจูงใจให้เราล้มตัวก็หายาก หมู่คนที่เราคบหาก็มักแต่พวกที่คอยดึงกันไปทางนรก...¹

การมีโอกาสน้อยที่จะเป็นคนดีของคนเกิดจากความยากจน แต่คนก็มีความ ตั้งใจที่จะทำดีโดยการใช้ชีวิตที่ไม่ฝ่าฝืนศีลธรรมและกฎหมาย เช่น การประกอบอาชีพ สุจริต โอกาสในการศึกษาเล่าเรียนเพื่อการประกอบอาชีพเป็นเรื่องสำคัญ เพราะ เมื่อไม่ได้รับการศึกษาและมีอาชีพที่มั่นคงแล้ว ก็ทำให้ไม่เป็นคนสุจริตได้เท่ากับว่าตน ถูกจำกัดเสรีภาพในการดำรงชีวิตและเลือกอาชีพ ศรีบูรพาเสนอเป็นข้อคิดว่าการ ปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะต้องคำนึงถึงการให้โอกาสศึกษา การให้โอกาส เลือกอาชีพที่ดีและมั่นคง มิฉะนั้นแล้วก็จะเท่ากับเปิดโอกาสให้คนหาอาชีพที่ไม่สุจริตซึ่งเป็นภัยแก่ตนเองและสังคม

มนุษยธรรมทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตยจึงกล่าวเป็นความคิดที่ สมบูรณ์ในสิทธิเสมอภาคและเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตย อันเป็นผลให้ แลไป ข้างหน้า ได้รับการพิจารณาและกล่าวถึงความสนใจ

¹ ภูธลภ สายประคิษฐ์ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง)

สรุปผลกิจกรรมศึกษาคุณค่าและขอเสนอแนะ

การวิเคราะห์หัวข้อ ศรีบูรพาในฐานะนักมนุษยธรรม มีสาระเกี่ยวกับการศึกษาและการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

ความมุ่งหมายของการศึกษาคุณค่า

1. เพื่อศึกษาความคิดทางค่าน "มนุษยธรรม" ในส่วนที่เกี่ยวกับจริยธรรม และสิทธิมนุษยชนดังที่ปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพา
2. เพื่อศึกษาประสบการณ์ในชีวิตของศรีบูรพาที่มีผลต่อความคิดทางค่านมนุษยธรรม ทั้งในแง่จริยธรรมและทั้งในแง่สิทธิมนุษยชนเท่าที่ปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพา

วิธีดำเนินการศึกษาคุณค่า

1. ศึกษาเกณฑ์การวิเคราะห์ "นักมนุษยธรรม" ตามข้อตกลงเบื้องต้น
2. ศึกษาประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาที่มีต่อความคิดค่านมนุษยธรรมตามที่ปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพา
3. ศึกษาวิเคราะห์นวนิยาย 11 เรื่อง ของศรีบูรพา ดังนี้
 - 3.1 ศึกษาวิเคราะห์ความคิดค่านมนุษยธรรม ในแง่จริยธรรมและสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในนวนิยายแต่ละเรื่องของศรีบูรพา
 - 3.2 ศึกษาวิเคราะห์ประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาจากเอกสารต่าง ๆ ที่มีต่อความคิดทางค่านมนุษยธรรมในแง่จริยธรรมและสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในนวนิยายบางเรื่องของศรีบูรพา

วิเคราะห์ความคิด "มนุษยธรรม" ที่ปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพาในทางความคิด
งานจริยธรรม และสิทธิมนุษยชน

เพื่อได้ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับจริยธรรมและสิทธิมนุษยชนอันเป็นสาระสำคัญที่สุดของมนุษยธรรมแล้ว ก็จะได้ใช้เกณฑ์ทั้งสองนี้เป็นแนววิเคราะห์วรรณกรรมของศรีบูรพา เพื่อแสวงหาคำตอบว่า ศรีบูรพามีบทบาทของนักมนุษยธรรมเพียงไร ในการแต่งวรรณกรรมประเภทนวนิยาย 11 เรื่องของเขา และเพื่อแสดงพัฒนาการของมนุษยธรรมทางงานจริยธรรมของศรีบูรพาในนวนิยาย 11 เรื่อง จะได้นำทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ โคลเบอร์ก*¹ มาเป็นเกณฑ์วิเคราะห์รวมด้วย

นวนิยายของศรีบูรพาที่นำมาวิเคราะห์เรียงตามลำดับปีที่พิมพ์ครั้งแรก*² ดังนี้

มารมมนุษย์

ลูกผู้ชาย

โลกสันนิบาต

หัวใจปรารภนา

ชีวิตสมรส

*¹ โคลเบอร์ก นักทฤษฎีพัฒนาการลักษณะที่ส่งเสริมจริยธรรม ได้ศึกษาตามแนวทางของเพียเจต์ ซึ่งเป็นนักทฤษฎีในกลุ่มเดียวกัน โคลเบอร์ก พบว่ามนุษย์มีไบบรรลุจุดสมบูรณ์ในบุคคล อายุ 10 ปี อย่างเพียเจต์กล่าว แคนมนุษย์ในสภาพปกติจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมอีกหลายขั้นตอน โดยมีความสัมพันธ์กับสติปัญญาและอายุ จึงเชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมมีแนวทางและขั้นตอนที่เป็นสากล การศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมของ โคลเบอร์ก ครั้งนี้ ได้ศึกษาวิเคราะห์จากคำตอบของเยาวชนอเมริกันอายุ 10 - 16 ปี เกี่ยวกับเหตุผลในการเลือกกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ในสถานะที่ขัดแย้งระหว่างความต้องการส่วนบุคคลและกฎเกณฑ์ของกลุ่มหรือสังคม โคลเบอร์ก ได้จำแนกเหตุผลในการเลือกกระทำพฤติกรรมออกเป็น 6 ชั้น 3 ระดับ

*² ปีที่พิมพ์เป็นเล่ม ไม่ใช่ปีที่เขียน หรือปีที่พิมพ์ในหนังสือพิมพ์

อ่านาใจ

สงครามชีวิต

ข้างหลังภาพ

สิ่งที่ชีวิตต้องการ

จนกว่าเราจะพบกันอีก

แลไปข้างหน้า (ภาคปฐมวัยและภาคมัธยมวัย)

ความคิดทางกานจริยธรรมและสิทธิมนุษยชนของศรีบูรพาที่ปรากฏในนวนิยายแต่ละเรื่อง ดังนี้

มารมมนุษย์

1. ความคิดกานจริยธรรม

จริยธรรมของฝ่ายปกครอง

จริยธรรมของมิตร

จริยธรรมของสุภาพบุรุษและลูกผู้ชาย

2. ความคิดกานสิทธิมนุษยชน

ความเสมอภาคของมนุษย์

ความเสมอภาคทางเพศ

ตัวละครที่แสดงจริยธรรมในทางที่ดีได้แก่ หลวงโกศล ขุนศรีบริรักษ์ และ ประยูร ประยูรมีความตั้งใจที่จะรับผิดชอบหน้าที่ของตนเมื่อมีครอบครัว การปฏิบัติจริยธรรมของประยูรอยู่ในระดับที่ 2 ขั้นที่ 4 ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก ที่เน้นให้บุคคลกระทำหน้าที่ของตนตามบทบาทที่สังคมกำหนด ทางด้านสิทธิมนุษยชน มารมมนุษย์เป็นนวนิยายในยุคแรกของศรีบูรพาที่แสดงให้เห็นถึงความคิดที่ล้ำหนากว่านักเรียนในยุคเดียวกัน แต่การแสดงความคิดเห็นทางคานนี้เกิดขึ้นเพราะเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของตัวเอง

ลูกผู้ชาย

1. ความกตัญญูจริยธรรม

ความอดกลั้นต่อความผิดของผู้อื่นและพร้อมที่จะให้อภัย
การเป็นกัลยาณมิตร ควบคู่การเลิกละความสุขส่วนตัว
และความรักในความยุติธรรม

2. ความกตัญญูสิทธิมนุษยชน

ความเสมอภาคของบุคคลโดยไม่คำนึงถึงเพศและฐานะทางการเงิน

มาโนช ได้แสดงคุณสมบัติของลูกผู้ชายได้อย่างครบถ้วน การแสดงออกทางจริยธรรมของ มาโนช เห็นความยุติธรรมของกฎหมายมากกว่าความรักที่มีต่อบุตร เขารู้จักคิดไตร่ตรองแล้วเลือกกระทำในทางที่ถูกต้องและเห็นว่าสำคัญ การปฏิบัติจริยธรรมของ มาโนชอยู่ในระดับ 3 ขั้นที่ 5 ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก ซึ่งกล่าวถึงการที่บุคคลใดคิดไตร่ตรองโดยยึดความสำคัญของคนหมู่มาก แล้วตัดสินใจตามแนวทางที่คิดตามลำพังของตนเอง ทางด้านสิทธิมนุษยชน ลูกผู้ชายเป็นนวนิยายสมัยแรก ๆ ของศรีบูรพา อีกเรื่องหนึ่งที่แสดงความกตัญญูหาของศรีบูรพา ส่วนการแสดงความคิดเห็นทางด้านสิทธิมนุษยชน พิจารณาจากน้ำเสียงของผู้เขียนซึ่งไม่เห็นด้วยกับการที่หญิงไม่ได้รับสิทธิเสมอภาคเท่าชาย

โลกสันนิบาต

1. ความกตัญญูจริยธรรม

ความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเห็นใจเพื่อนมนุษย์
ความเป็นธรรมในสังคม
ความซื่อตรงและความมั่นคง
ความรับผิดชอบ
การให้อภัยต่อศัตรู

2. ความศึกษานิสิตนิมนษณ

ความเท่าเทียมกันของมนุษย์

ณัฏ เป็นตัวละครเอกของเรื่อง ได้แสดงออกทางก้นจริยธรรมโดยการปฏิบัติตามหน้าที่ของสามัคคี ณัฏเป็นผู้มีจริยธรรมในระดับที่ 2 ระดับ 4 ซึ่งกล่าวไว้ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ โคลเบอร์ก ว่า เป็นบุคคลที่ทำหน้าที่ของตนตามบทบาทที่สังคมกำหนด และโลกสันนิบาตเป็นนวนิยายสมัยแรกของศรีบูรพาที่มีความคิดทางก้นสัทธนิมนษณ ก้นเห็นความสำคัญของความเสมอภาคของมนุษย์ โดยมีน้ำเสียงความคิดเห็นทางก้นสัทธนิมนษณ ผู้เขียนแสดงความรู้สึกไม่พอใจแก่ตัวละครที่ได้รับความไม่เสมอภาค

หัวใจปรารถนา

1. ความคิดก้นจริยธรรม

จริยธรรมในฐานะของลูกผู้ชาย

จริยธรรมในฐานะของคนรับใช้

จริยธรรมของกุลสตรี

2. ความศึกษานิสิตนิมนษณ

ความเสมอภาคทางความรักโดยไม่จำกัดชนชั้นและเพศ

ทอง น้อย และวารี ต่างก็ไปปฏิบัติหน้าที่ของตนตามฐานะที่เป็นลูกผู้ชาย เป็นคนรับใช้ และในฐานะที่เป็นสตรีผู้หนึ่งอย่างสมบูรณ์ทุกคน การปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทฐานะของตัวละคร ทั้งกล่าว ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ โคลเบอร์ก คือผู้มีจริยธรรมในระดับที่ 2 ขั้นที่ 4 กล่าวคือ เป็นบุคคลที่ตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนตามที่สังคมกำหนด ทางก้นสัทธนิมนษณ หัวใจปรารถนาเป็นนวนิยายยุคแรกของศรีบูรพา ที่ผู้เขียนแสดงความรู้สึกทางก้นสัทธนิมนษณ ก้นเห็นความสำคัญของการแสดงความคิดเห็นว่า มนุษย์ควรเสมอภาคกันทางชนชั้นและเพศ แต่การแสดงความคิดเห็น ก้นสัทธนิมนษณเกิดขึ้นเพราะเกิดความรู้สึกว่าตนเองไม่ได้รับความเสมอภาค

ชีวิตสมรส

ความคิดก่อนการวิวาห์

ความกตัญญูต่อกัน

ความรู้สึกรับผิดชอบและความซื่อสัตย์

ความสุภาพ ความอดทน และความรู้จักยับยั้งชั่งใจ

บรรพบุรุษ ทัศนะคติของเรื่อง โท่แสดงจริยธรรมอย่างเหมาะสมกับหน้าที่ของตน

คือ มีความกตัญญูต่อกันในฐานเป็นบุตร รับผิดชอบในฐานที่เป็นสามีของละมัย การกระทำหน้าที่ดังกล่าวเกี่ยวเนื่องกับจริยธรรมในระดับที่ 2 ขั้นที่ 4 ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ ไคลเนอร์ก ซึ่งเกี่ยวกับความเข้าใจบทบาทที่สังคมกำหนดให้แก่บุคคลและกระทำหน้าที่ตามบทบาทนั้น ชีวิตสมรสเป็นนวนิยายที่ไม่ปรากฏความคิดทางศาสนาสัทนิยม

อำนาจใจ

ความคิดก่อนการวิวาห์

จริยธรรมของภรรยา

จริยธรรมของสามี

ชะตา และ รักษา โท่ทำหน้าที่ของภรรยาที่ดี ซื่อ รุส่าณิกจนรู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ของสามี การกระทำหน้าที่ดังกล่าวเป็นการปฏิบัติสอดคล้องกับจริยธรรมในระดับที่ 2 ขั้นที่ 4 ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ ไคลเนอร์ก ซึ่งเน้นหน้าที่ให้บุคคลกระทำหน้าที่ตามบทบาทที่สังคมกำหนดให้ ส่วนความคิดทางศาสนาสัทนิยมไม่ปรากฏในนวนิยายเรื่องนี้

สังเขปชีวิต

1. ความคิดก่อนการวิวาห์

ความเมตตาปรานี และเชื่อเพื่อเนื้อคู่อยู่ยากไว้

ความรักความสุจริต ยุติธรรมและรับผิดชอบต่อกัน

2. ความคึกคักด้านสิทธิมนุษยชน

สิทธิของบุคคลที่จะได้รับในเรื่องที่อยู่อาศัย

สิทธิของบุคคลที่จะได้รับการรักษาพยาบาล

สิทธิของบุคคลที่จะได้รับการศึกษา

สิทธิของบุคคลที่จะมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น

ชายหนุ่มเพื่อนบ้านของเพลินได้กระทำหน้าที่ของข้าราชการช่วยความสุจริตยุติธรรม

เป็นการปฏิบัติจริยธรรม ในระดับที่ 2 ขั้นที่ 4 ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ ไคลเบอร์ก ที่กล่าวถึงบุคคลซึ่งทำตามบทบาทหน้าที่ของตนตามที่สังคมกำหนด แต่การปฏิบัติจริยธรรมของ ระพีพัทธ์ และเพลิน เช่นการแสดงความเมตตาปรานีต่อบุคคลไร้ยางอาย การศึกษาเหตุผลที่ถูกต้อง จึงนับได้ว่า ทั้งสองเป็นผู้มีจริยธรรมในระดับ 3 ขั้นที่ 5 ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ ไคลเบอร์ก ที่เน้นความสำคัญของการคิดไตร่ตรอง แล้วจึงเลือกกระทำ

ทางด้านสิทธิมนุษยชน สงครามชีวิตได้แสดงให้เห็นพัฒนาการกว้างขวางและลึกซึ้งขึ้นกว่า เรื่องในสมัยเดียวกัน ซึ่งกล่าวถึงแต่เฉพาะความเสมอภาคทางชนชั้นและทางเพศเท่านั้น แต่ในเรื่องสงครามชีวิต เพลิน ได้เรียกร้องสิทธิทางการศึกษา การรักษาพยาบาล การแสดงความคิดเห็น เพราะเพลินมีความรู้สึกว่า บุคคลทั่วไปยังไม่ได้รับสิทธิเหล่านี้อย่างเสมอภาค การเรียกร้องของเพลินจึงไม่ใช่การเรียกร้องเพื่อตนเองโดยเฉพาะ เหมือนในเรื่องอื่น ๆ ซึ่งตัวละครรู้สึกว่าตนเองเป็นผู้ไม่ได้รับความเสมอภาค (ยกเว้นเรื่อง ลูกผู้ชาย)

ช่วงหลังภาพ

1. ความคึกคักด้านจริยธรรม

จริยธรรมของกุดสกริไคแก่ ความซื่อสัตย์และหน้าที่ของภรรยา

2. ความคึกคักด้านสิทธิมนุษยชน

สิทธิหรืออิสรภาพในการเลือกคู่ครอง

หม่อมราชวงศ์ ธิติ และพระยาอธิการบดีแห่งงานกัน ได้ปฏิบัติหน้าที่ของสามีภรรยา ตามที่สังคมกำหนด การกระทำในลักษณะนี้ตรงกับทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ ไคลเบอร์ก

ในระดับ 2 ชั้นที่ 4 ที่เน้นถึงบุคคลกระทำหน้าที่ของตนตามกำหนดของสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และพระยาธรรมิกราชที่จึงเป็นผู้จริยธรรม ในระดับ 2 ชั้นที่ 4

ข้างหลังภาพ เป็นนวนิยายที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิทธิในการเลือกคู่ครองของสตรีในสมัยเก่าประมาณ 30 - 50 ปีมาแล้ว แม้สิทธิในการเลือกคู่ครองจะมีอยู่แต่ก็ค่อนข้างยากที่จะทำได้จริง แต่แสดงให้เห็นว่าสิทธิของสตรีในเรื่องนี้มีไม่มากนัก และตัวละครเองก็ตัดสินใจเลือกคู่ครองเพราะต้องการอิสรภาพที่กว้างขวางขึ้นในการดำรงชีวิต

สิ่งที่ชีวิตต้องการ

ความคิดด้านจริยธรรม

จริยธรรมของสามี

ความเมตตาปรานีและการให้อภัย

ความเข้าใจตนเองและผู้อื่นมากขึ้น ทำให้รู้หน้าที่ของชีวิตดีขึ้น (ภายหลังที่ได้หย่าร้างกันไปคนหนึ่ง)

นายแพทย์อุบลและรานีคู่สามีภรรยาเมื่อทวนกลับมาแต่งงานกันใหม่และได้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะสามีและภรรยาอย่างถูกต้องขึ้น กล่าวได้ว่าได้ทำหน้าที่ของตนตามจริยธรรมในระดับ 2 ชั้นที่ 4 ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ โคลเบอร์ก ที่เน้นหน้าที่ของบุคคล โดยบุคคลต้องกระทำหน้าที่ตามที่สังคมกำหนดบทบาทให้ สิ่งที่ชีวิตต้องการจึงเป็นนวนิยายที่มีจริยธรรมในระดับและชั้นเกี่ยวกับนวนิยายในสมัยแรกของศรีบูรพา ส่วนความคิดด้านสิทธิของมนุษย์ชนไม่ปรากฏ เช่นเกี่ยวกับนวนิยายบางเรื่องในตอนแรก ๆ ของศรีบูรพา

บทกวีเราจะพบกันอีก

1. ความคิดด้านจริยธรรม

ความเชื่อเพื่อเมื่อแยกออกจากใจจริงของคน

การเสียสละโดยไม่หวังผลตอบแทน

ความรักที่แท้จริง

ความรักที่กว้างขวางไม่จำกัดผิวพรรณ รวมทั้งเผ่าพันธุ์

2. ความศรัทธาสิทธิมนุษยชน

สิทธิที่จะได้รับความเสมอภาคในการรักษาพยาบาล

สิทธิที่จะได้รับความเสมอภาคทางด้านการเงินเหิงและการพักผ่อน

สิทธิที่จะได้รับความเป็นธรรมในการแบ่งรายได้

จริยธรรมของตัวละครอย่าง แนนซี เป็นการลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังและมุ่งหมายให้ได้ผลต่อมวลชนมากกว่านวนิยายเรื่องก่อน ๆ ศรีบูรพาพยายามกล่าวถึงความเมตตา เอื้อเฟื้อที่แสดงออกจากใจจริง การเสียสละโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ส่วนในด้านของความรักก็ได้นำเสนอทัศนคติที่กว้างขวางไม่มีขอบเขตจำกัดผิวพรรณ เช่นกรณีของนางแอนนีไอคอฟ ที่ถูกขับไล่ตามนโยบายขั้วคน ของรัฐบาลออสเตอร์เลีย ได้รับการชักชวนจากชาวออสเตอร์เลียอย่างทั่วถึงและจริงจัง นับว่าเป็นจริยธรรมที่พัฒนาว่าเรื่องก่อน ๆ ของศรีบูรพา ซึ่งอยู่ในระดับ 2 ขั้นที่ 4 โดยคำนึงถึงแต่การกระทำที่เหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ของตนตามสังคมกำหนดเท่านั้น แต่จนกว่าเราจะพบกันอีก จริยธรรมอยู่ในระดับ 3 ขั้นที่ 5 ตัวละครจะเห็นความสำคัญของคนหมู่มาก และพิจารณาข้อขัดแย้งต่าง ๆ ด้วยการนำมาคิดไตร่ตรองด้วยตนเอง เช่น การคัดค้านนโยบายของรัฐบาลในเรื่องการขับคนสี ชาวออสเตอร์เลียบางกลุ่ม ได้ติดตามศึกษาจากข่าวและทัศนคติไปตามแนวที่เห็นว่าถูกต้องของตน จนกว่าเราจะพบกันอีกได้แสดงความคิดด้านสิทธิมนุษยชน ที่พัฒนาง่ายกว่าเรื่องอื่น ๆ แม้ช่วงหลังภาพ ซึ่งเป็นนวนิยายที่เขียนในช่วงหลัง ๆ แล้วยังไม่เน้นในด้านสิทธิมนุษยชนเท่า จนกว่าเราจะพบกันอีก ผู้เขียนมีน้ำเสียงที่หนักแน่นในการเสนอว่า มนุษชนในความหมายอย่างกว้างโดยไม่กำหนด เชื้อชาติ และอื่นใดทั้งสิ้น ประเภทของความเสมอภาคที่เรียกร้องก็เพิ่มมากขึ้น คือ สิทธิที่จะได้รับความเป็นเหิงจากการพักผ่อน และการแบ่งรายได้อย่างยุติธรรม

ต่อไปข้างหน้า (ภาคปฐมวัยและภาคหิมะวัย)

1. ความคิดด้านจริยธรรม

ความเป็นกัลยาณมิตร

จริยธรรมของผู้เป็นครู
 การขาดจริยธรรมของข้าราชการ
 จริยธรรมของผู้พิพากษา
 จริยธรรมที่ส่งเสริมชาติบ้านเมือง

2. ความคึกคักด้านสิทธิมนุษยชน

ความไม่เสมอภาคทางชนชั้นเนื่องด้วยฐานะทางการเงิน
 ความไม่เสมอภาคทางสิทธิเนื่องจากสภาพสังคมชนบท
 ความไม่เสมอภาคทางชนชั้นในสภาพของสังคมเมือง
 สิทธิความเสมอภาคทางการศึกษา
 สิทธิทางกายภาพ
 การละเมิดสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์
 ความไม่เสมอภาคของชนเมืองหลวงกับชนชนบทเมื่อมาอยู่ในเมืองหลวง

แต่ไปข้างหน้า เป็นนวนิยายเสนอข้อคิดด้านจริยธรรมหลายประการ เป็นแบบอย่างของ
 การกระทำหน้าที่ตามบทบาทของตน เช่น ความตั้งใจในการเป็นครูด้วยชีวิตและวิญญาณของครู
 ชนวิบุลยรณวิทย์ ซึ่งพยายามทำหน้าที่ของตนอย่างดียิ่ง ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ
 ไคลเบอร์กในระดับที่ 2 ขั้นที่ 4 ที่กล่าวถึงบุคคลมีความรู้ในบทบาทหน้าที่ของตน แล้วกระทำ
 หน้าที่ที่สังคมกำหนด ส่วนจริยธรรมที่ส่งเสริมชาติบ้านเมือง เป็นความตั้งใจของผู้ทำประโยชน์
 ต่อประชาชนเป็นส่วนรวม กล่าวคือ มองเห็นประโยชน์ เห็นความสำคัญของคนส่วนใหญ่แล้วจึง
 พิจารณาและตัดสินใจที่จะกระทำเพื่อให้เกิดผลดี การคิดพิจารณาและกระทำดังกล่าว คือการ
 กระทำตามจริยธรรม ในระดับที่ 3 ขั้นที่ 5 ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ ไคลเบอร์ก
 ที่เน้นให้บุคคลพิจารณาไตร่ตรอง แล้วเลือกกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชนส่วนรวม ความคิด
 ทางด้านสิทธิมนุษยชนที่กล่าวถึงสิทธิทางกายภาพ น่าเสียดายที่กล่าวถึงความคิดทางด้านนี้เกินไป
 เพื่อเรียกร้องให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเคารพกฎหมายและสิทธิมนุษยชน โดยไม่ใช่อ่านจะละเมิดสิทธิ
 ในข้อนี้คือผู้ที่ถูกคุมขังเป็นจำนวนมาก การเรียกร้องในข้อนี้เป็นการเรียกร้องเพื่อคนหมู่มาก

การศึกษาวិเคราะห์ความคิดทางด้าน "มนุษยธรรม" ที่ปรากฏในนวนิยาย 11 เรื่อง ของศรีบูรพาทั้งหลาย สามารถจำแนกความคิดทางด้านมนุษยธรรมออกเป็นสองนัย คือ ด้าน จริยธรรม และสิทธิมนุษยชน โดยสรุปได้ดังนี้

1. ด้านจริยธรรม

1.1 ความเมตตากรุณาและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

1.2 ความรู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง

1.2.1 จริยธรรมของสามี ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบใน หน้าที่ของสามี

1.2.2 จริยธรรมของภรรยา ได้แก่ ความซื่อสัตย์ การปฏิบัติภารกิจ ครอบคลุมทั่ว

1.2.3 จริยธรรมของผู้รับใช้ ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดี ความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่

1.2.4 จริยธรรมของบุตร ได้แก่ ความกตัญญูกตเวที

1.2.5 จริยธรรมของลูกผู้ชายหรือสุภาพบุรุษ ได้แก่ ความอดกลั้น ความรู้จักยับยั้งชั่งใจ การให้อภัย การเสียสละ ความสุภาพอ่อนน้อม

1.2.6 จริยธรรมของกุลสตรี ได้แก่ ความอดกลั้น

1.2.7 จริยธรรมของฝ่ายปกครอง ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต การรักษาและให้ความยุติธรรม

1.2.8 จริยธรรมของข้าราชการ ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม ความมีระเบียบวินัย การเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน

2. ด้านสิทธิมนุษยชน ศรีบูรพาเสนอให้มี

2.1 ความเสมอภาคของบุคคล โดยไม่คำนึงถึง

2.1.1 ฐานะทางการเงิน

2.1.2 สถานภาพทางสังคม

2.2 สิทธิที่จะได้รับความเสมอภาค

- 2.2.1 ในที่อยู่อาศัย
- 2.2.2 ในการรักษาพยาบาล
- 2.2.3 ในการศึกษาเล่าเรียน
- 2.2.4 ในการแบ่งรายได้
- 2.2.5 ในด้านการบันเทิงและการพักผ่อน
- 2.3 สิทธิที่จะมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น
- 2.4 สิทธิที่จะมีเสรีภาพในการเลือกคู่ครอง
- 2.5 สิทธิทางด้านการร่างกาย

สรุปวิเคราะห์ประสบการณ์ของชีวิตที่มีผลต่อความคิดด้าน "มนุษยธรรม" ตามที่ปรากฏในนวนิยายของศรีบูรพา ในเรื่อง สงครามชีวิต ทบทวนเราจะพบกันแล้ว และแลไปข้างหน้า ทั้งนี้

สงครามชีวิต

เป็นนวนิยายที่ศรีบูรพาเขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2474 ขณะนั้นศรีบูรพาสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 8 จากโรงเรียนเทพศิรินทร์ ในขณะที่ศึกษาที่โรงเรียนนี้ ศรีบูรพาได้มีโอกาสพบเห็นชีวิตของลูกผู้ดีและลูกชานา ฐานะของศรีบูรพาเป็นชนชั้นกลาง จึงได้ใช้ชีวิตคลุกคลีกับชนชั้นกลางด้วยกัน ลักษณะของประสบการณ์ดังกล่าวมีผลต่อการกำหนดฐานะของตัวละครคือ เพลิน ให้เป็นลูกผู้ดีตกยาก ให้ระพีพรเป็นข้าราชการผู้น้อย เข้ามานเป็นพี่ฟ้านักอาศัย แต่ได้รับการศึกษาก่อนหน้านั้นยังปรากฏในการเรียกร้องสิทธิของชนชั้นกลางที่ตกอับตามในเรื่อง

ศรีบูรพามีนิสัยรักการอ่านหนังสือเป็นชีวิตจิตใจ และศรีบูรพาได้ทำงานในสำนักงานรวมการแปลอยู่ระยะหนึ่ง จึงมีโอกาสดูฝึกฝนงานแปลและอ่านนวนิยายต่างประเทศชื่อว่า The Poor People ของ พอลล่า ทอสโตเยฟสกี และศรีบูรพานิยมเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง

The Poor People เป็นเรื่องของชนชั้นต่ำในรัสเซียที่กล่าวถึงชายหญิงคู่หนึ่งที่มีความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้น มีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ประสบการณ์ชีวิตของคนยากชนในประเศรัสเซียได้ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของจดหมายโต้ตอบกัน ศรีบูรพาเลียนแบบและดัดแปลง

ลักษณะของ The Poor People และนำมาเขียนสงครามชีวิต โดยเปลี่ยนสภาพจากเป็นสังคมไทย ในขณะนั้น ศรีบูรพาได้เสนอข้อเรียกร้องบางประการในเรื่องสงครามชีวิต ตามแนวทางของ นวนิยายรัสเซียเรื่อง The Poor People เช่น ความเสมอภาคในเรื่องที่อยู่อาศัย ความเสมอภาคในการรักษาพยาบาล และความเสมอภาคทางการศึกษา เป็นต้น

จนกว่าเราจะพบกันอีก

เป็นงานประพันธ์ชิ้นแรกที่ศรีบูรพาเขียนขึ้นหลังจากกลับจากการศึกษาวิชาการ เมืองที่ ออสเตรเลีย ประสบการณ์ที่ได้จากการใช้ชีวิตอยู่ในออสเตรเลีย และมีผลต่อการพัฒนาความคิด ทางด้านมนุษยธรรมในการเขียน จนกว่าเราจะพบกันอีก ตามความตั้งใจของศรีบูรพา พอสรุปได้ ดังนี้

1. ความรู้และความสนใจทางการเมือง ทำให้การเขียน จนกว่าเราจะพบกันอีก ทั่วส่านึกด้านมนุษยธรรม โดยให้ตัวละครเสนอการเรียกร้องที่ควรได้จากรัฐบาล
2. ประสบการณ์ชีวิตในระหว่างที่ศึกษาวิชาการเมืองอยู่ในออสเตรเลีย ศรีบูรพาเห็นว่าแบบอย่างวิถีชีวิตของชาวออสเตรเลียต่อไปนี้เป็นมาใช้ในการเขียน จนกว่าเราจะพบกันอีก วิถีชีวิตของชาวออสเตรเลียทั้งกล่าวได้แก่

- 2.1 ความสนใจและการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวออสเตรเลียที่ศรีบูรพา เห็นว่าแยกกันไม่ออกจากระบบการปกครอง
- 2.2 ชาวออสเตรเลียยึดหลักความยุติธรรม
- 2.3 การมีมาตรฐานในการดำรงชีวิตระดับสูงของชาวออสเตรเลีย
- 2.4 รูปแบบการแสดงความรักความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ทั้งที่ชาวออสเตรเลีย

นิยม

ประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาทิ้งถาวรมีผลต่อความคิดด้านมนุษยธรรมในนวนิยายเรื่อง จนกว่าเราจะพบกันอีก โดยพัฒนาความคิดด้านมนุษยธรรม ดังนี้

1. มนุษยธรรมที่เกิดขึ้นโดยอาศัยพื้นฐานจากเหตุผล

1.1 การเรียกร้องในการจัดแบ่งรายได้ให้กับบุคคลที่ประกอบอาชีพต่างกันอย่าง

ยุติธรรม

1.2 ความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ได้รับเคราะห์กรรม

2. มนุษยธรรมที่ขยายกว้างไปสู่บุคคลต่าง ๆ โดยไม่มีข้อจำกัดใด ๆ

2.1 โดยพยายามสร้างสรรค์ความเสมอภาคในการรักษาพยาบาล

2.2 โดยพยายามสร้างสรรค์ความเสมอภาคในการพักผ่อนและความบันเทิง

แลไปข้างหน้า

แลไปข้างหน้า เป็นงานประพันธ์ประเภทนวนิยายเรื่องสุดท้ายของศรีบูรพา ประสมการณ์ชีวิตที่สะสมมาก่อนเขียนนวนิยายเรื่องนี้เป็นอันมาก ที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาความคิดด้านมนุษยธรรม ได้แก่ การไปงานหนังสือพิมพ์ที่ประเทศญี่ปุ่น ไปศึกษาวิชาการ เมืองที่ประเทศออสเตรเลีย และการออกไปประสมชีวิตที่อีสาน ประสมการณ์เหล่านี้เป็นพลังส่งเสริมให้ศรีบูรพาเขียนนวนิยายเรื่อง แลไปข้างหน้า อย่างเข้มข้นและเป็นพาหนะที่ศรีบูรพาใช้เป็นเครื่องแสดงความคิดด้านมนุษยธรรมของตน แลไปข้างหน้า จึงมีความคิดด้านมนุษยธรรมที่จริงจังและมีเหตุผล และศรีบูรพายังเน้นและให้ความสำคัญของจริยธรรมและสิทธิมนุษยชนต่าง ๆ โดยเฉพาะที่สัมพันธ์กับการปกครอง

โดยสรุป แลไปข้างหน้า ได้เสนอข้อคิดเรื่องมนุษยธรรมตามนัยของศรีบูรพา ซึ่งศรีบูรพาได้อาศัยประสมการณ์ ความรู้ และความสามารถของเขาในการแสดงข้อคิดอย่างบริบูรณ์

สรุปพัฒนาการทางมนุษยธรรมในนวนิยาย 11 เรื่อง ของศรีบูรพา

การสรุปพัฒนาการทางมนุษยธรรมในนวนิยายของศรีบูรพาทั้งนี้ เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความคิดด้านจริยธรรม และสิทธิมนุษยชน ในนวนิยาย 11 เรื่องของศรีบูรพาที่ไม่ปรากฏว่าได้รับอิทธิพลจากสิ่งหนึ่งสิ่งใดชัดเจน ซึ่งมีอยู่ 8 เรื่อง ได้แก่ มารมนุษย ลูกผู้ชาย โลกสันนิบาต หัวใจปรารถนา ชีวิตสมรส อานาจีใจ ข้างหลังภาพ และสิ่งที่ชีวิตต้องการ ส่วนประเภทที่

ปรากฏว่าได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพาในเรื่องคือ สงครามชีวิต จนกว่าเราจะพบกันอีก และแลไปข้างหน้า

การสรุปพัฒนาการทางมนุษยธรรมในนวนิยายของศรีบูรพาจึงกล่าวถึงทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์กเป็นเกณฑ์ในการเปรียบเทียบพัฒนาการทางด้านจริยธรรมและหลักเกณฑ์ของจิตวิทยาสากลเป็นเกณฑ์เปรียบเทียบพัฒนาการทางด้านสิทธิมนุษยชนเช่นเดียวกัน

ทฤษฎีพัฒนาการทางด้านจริยธรรมตามทฤษฎีของโคลเบอร์กที่เกี่ยวข้องกับการสรุปพัฒนาการทางด้านจริยธรรมพอสรุปได้ดังนี้ ทฤษฎีนี้เชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ย่อมมีแนวทางที่เป็นขั้นตอนที่แน่นอน อาจใช้ศึกษาในสังคมต่าง ๆ ได้ ทฤษฎีนี้มีสามระดับ แต่ละระดับมีสองขั้น รวมเป็นหกขั้น ระดับและขั้นที่ใช้ในการเปรียบเทียบให้เห็นพัฒนาการของจริยธรรม ได้แก่ ระดับที่สอง ขั้นที่ 4 ความว่า บุคคลมีความรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม จึงถือว่าคนมีหน้าที่ทำตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมกำหนดหรือคาดหวัง ระดับที่สองนี้คือ ระดับตามเกณฑ์ อีกระดับหนึ่งที่ต้องใช้ในการเปรียบเทียบให้เห็นพัฒนาการของจริยธรรมได้แก่ ระดับที่ 3 ขั้นที่ 5 ความว่า หมายถึงการตัดสินใจของบุคคล โดยผ่านการคิดไตร่ตรอง แล้วตัดสินใจโดยยึดหลักการเห็นความสำคัญของคนหมู่มากเป็นเกณฑ์ ระดับที่ 3 คือระดับเหนือเกณฑ์

ส่วนเกณฑ์การตัดสินใจเพื่อแสดงพัฒนาการทางด้านสิทธิมนุษยชนได้ยึดเอาลักษณะความนึกเห็นสองลักษณะเป็นแนวทางแสดงการพัฒนา คือ ลักษณะความนึกเห็นที่เห็นแก่ประโยชน์ของตนเองเป็นหลักกับลักษณะความนึกเห็นที่เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ

พัฒนาการทางด้านมนุษยธรรมของนวนิยาย 11 เรื่องของศรีบูรพา ซึ่งจำแนกออกเป็นสองประเภทได้สรุปไว้ในตารางต่อไปนี้

1. นวนิยายที่ไม่ปรากฏว่าได้รับอิทธิพลจากสิ่งหนึ่งสิ่งใดชัดแจ้งมีแปดเรื่อง ดังนี้

ชื่อนวนิยาย	ระดับ ชั้น และลักษณะความคิดด้านจริยธรรม ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก	ลักษณะการแสดงความคิดเห็นด้านสิทธิมนุษยชน
1. มารมณีย์	ระดับที่ 2 ชั้นที่ 4 บุคคลมีความรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม จึงถือว่าตนมีหน้าที่ทำตามบทบาทที่สังคมกำหนดหรือคาดหวัง	เกิดขึ้นเพราะรู้สึกตัวเองไม่ได้รับความเสมอภาคเป็นการเรียกร้องเพื่อตนเองอยู่ในวงแคบ
2. ลูกผู้ชาย	ระดับที่ 3 ชั้นที่ 5 บุคคลตัดสินใจขัดแย้งด้วยการนำมาคิดตรองโดยเห็นความสำคัญของคนหมู่มากเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา	เกิดขึ้นเพราะรู้สึกว่าบุคคลอื่นไม่ได้รับความเสมอภาคเป็นการเรียกร้องที่ขยายกว้างเพื่อบุคคลอื่น
3. โลกสันนิบาต	ระดับที่ 2 ชั้นที่ 4 บุคคลมีความรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคมจึงถือว่าตนมีหน้าที่ทำตามบทบาทที่สังคมกำหนดหรือคาดหวัง	เกิดขึ้นเพราะรู้สึกตนเองไม่ได้รับความเสมอภาคเป็นการเรียกร้องเพื่อตนเองอยู่ในวงแคบ

4. หัวใจปรารถนา	ระดับที่ 2 ขั้นที่ 4 บุคคลมีความรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม จึงถือว่าตนมีหน้าที่ทำตามบทบาทที่สังคมกำหนด	เกิดขึ้นเพราะรู้สึกตนเองไม่ได้รับความเสมอภาค เป็นการเรียกร้องเพื่อตนเองอยู่ในวงแคบ
5. ชีวิตสมรส	ระดับที่ 2 ขั้นที่ 4 บุคคลมีความรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม จึงถือว่าตนมีหน้าที่ทำตามบทบาทที่สังคมกำหนด	ไม่ปรากฏลักษณะความคิดด้านสิทธิมนุษยชน
6. อำนาจใจ	ระดับที่ 2 ขั้นที่ 4 บุคคลมีความรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม จึงถือว่าตนมีหน้าที่ทำตามบทบาทที่สังคมกำหนด	ไม่ปรากฏลักษณะความคิดด้านสิทธิมนุษยชน
7. ข้างหลังภาพ	ระดับ 2 ขั้น 4 บุคคลมีความรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม จึงถือว่าตนมีหน้าที่ทำตามบทบาทที่สังคมกำหนด	เกิดขึ้นเพราะรู้สึกว่าตนเองไม่ได้รับความเสมอภาคในเสรีภาพที่จะเป็นอิสระจากการอบรมเลี้ยงดูในสังคมของผู้ที่เก่า

8. สิ่งที่ชีวิตต้องการ	ระดับ 2 ขั้นที่ 4 บุคคลมีความรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม จึงถือว่าคนมีหน้าที่ทำตามบทบาทที่สังคมกำหนด	ไม่ปรากฏลักษณะความคิดเห็นด้านสิทธิมนุษยชน
-------------------------------	---	--

มนุษยธรรมในนวนิยายแปลเรื่อง ของศรีบูรพาที่ไม่ปรากฏชื่อเห็นว่าได้รับอิทธิพลจากสิ่งใดส่วนมากเป็นนวนิยายยุคแรกของศรีบูรพา ยกเว้น ข้างหลังภาพ มีจริยธรรมอยู่ในระดับที่ 2 ขั้นที่ 4 และลูกผู้ชาย ซึ่งอยู่ในระดับ 3 ขั้นที่ 5 ลักษณะการแสดงความคิดเห็นด้านสิทธิมนุษยชน มี 5 เรื่อง 4 เรื่องกล่าวถึงความเสมอภาคเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนได้แก่ มารมนุษย โลกสันนิบาต และหัวใจปรารถนา อีกหนึ่งเรื่อง เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับความเสมอภาคและเสรีภาพที่เนื่องด้วยประโยชน์ส่วนตนที่จะเป็นอิสระจากการเลี้ยงดูตามระบบของสังคมชั้นสูงแบบเก่า ได้แก่ ข้างหลังภาพ อีกหนึ่งเรื่องเรียกร้องความเสมอภาคเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ได้แก่ ลูกผู้ชาย อีกสามเรื่องไม่ปรากฏลักษณะความคิดเห็นด้านสิทธิมนุษยชนได้แก่เรื่องชีวิตสมรส อำนาจใจ และสิ่งที่ชีวิตต้องการ ลักษณะทางจริยธรรม และสิทธิมนุษยชนทั้งกล่าว แสดงว่า ลูกผู้ชาย มีคุณลักษณะทางมนุษยธรรมเข้ม ข้นกว่านวนิยายที่ไม่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งหนึ่งสิ่งใดชัดแจ้ง หรือนวนิยายในสมัยแรกของศรีบูรพา (ยกเว้น ข้างหลังภาพ) ลูกผู้ชาย จึงได้รับการกล่าวถึงในคุณลักษณะของมนุษยธรรมมากกว่านวนิยายประเภทหรือสมัยเดียวกัน

2. นวนิยายที่ปรากฏว่าได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์ชีวิตของผู้ประพันธ์ในเรื่อง ดังนี้

ชื่อนวนิยาย	ระดับชั้นและลักษณะ ความคิดทำน จริยธรรมตามทฤษฎีพัฒนาการทาง จริยธรรมของ โคลเบอร์ก	ลักษณะการแสดงความคิดเห็น ด้านสิทธิมนุษยชน
1. สงครามชีวิต	ระดับ 3 ชั้นที่ 5 บุคคลตัดสินใจขัดแย้งด้วยการ นำมาคิดไตร่ตรองโดยเห็นความ สำคัญของคนหมู่มากเป็นเกณฑ์ใน การพิจารณา	เกิดขึ้นเพราะรู้สึกว่าคุณค่า ไม่ได้รับความเสมอภาคเป็น การเรียกร้องที่ขยายกว้าง เพื่อบุคคลอื่น
2. จนกว่าเราจะ พบกันอีก	ระดับ 3 ชั้นที่ 5 บุคคลตัดสินใจขัดแย้งด้วยการ นำมาคิดไตร่ตรองโดยเห็นความ สำคัญของคนหมู่มากเป็นเกณฑ์ ในการพิจารณา	เกิดขึ้นเพราะรู้สึกว่าคุณค่า (โดยไม่กำหนดเชื้อชาติ ฯลฯ) ไม่ได้รับความเสมอภาคเป็น การเรียกร้องที่ขยายกว้าง สู่มวลมนุษย
3. แลไปข้างหน้า	ระดับ 3 ชั้นที่ 5 บุคคลตัดสินใจขัดแย้งด้วยการ นำมาคิดไตร่ตรองโดยเห็นความ สำคัญของคนหมู่มากเป็นเกณฑ์ใน การพิจารณา	เกิดขึ้นเพราะรู้สึกว่าคุณค่า ไม่ได้รับความเสมอภาคเป็น การเรียกร้องที่ขยายกว้าง ตามหลักกฎระเบียบโดย แนวสังคมนิยม

มนุษยธรรมในนวนิยายสามเรื่องของศรีบูรพาที่ได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์ชีวิตของศรีบูรพา (นวนิยายในยุคหลัง) มีจริยธรรมอยู่ในระดับ 3 ชั้นที่ 5 ทั้งสามเรื่อง ลักษณะการแสดงความคิดเห็นทางด้านสิทธิมนุษยชน จนกว่าเราจะพบกันอีก เรียบเรียงเพื่อความสะดวกแก่บุคคลอื่น ได้กว้างขวางที่สุด โดยไม่มีข้อจำกัด ส่วน แลไปข้างหน้า เสนอข้อคิดในเรื่องความเสมอภาคด้วย ขบวนการของประวัติศาสตร์ไทย

ตารางที่แสดงพัฒนาการทางด้านมนุษยธรรมในนวนิยาย 11 เรื่องของศรีบูรพา ซึ่งจำแนกออกเป็นสองประเภท คือ นวนิยายที่ไม่ปรากฏว่าได้รับอิทธิพลจากสิ่งหนึ่งสิ่งใดชัดเจน เป็นนวนิยายในระยะแรก ๆ ของศรีบูรพา ปรากฏมนุษยธรรมในด้านจริยธรรมอย่างชัดเจน แต่ในระยะหลัง โดยเฉพาะนวนิยายสามเรื่องที่ได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์ชีวิตเป็นมนุษยธรรมที่เป็นการเรียกร้องต่าง ๆ ในด้านสิทธิมนุษยชนมากขึ้น

มนุษยธรรมเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์แต่ละคนที่อยู่ร่วมกันตามรูปแบบของสังคม มนุษยธรรมจะเป็นเครื่องสร้างสรรค์ให้มวลชนได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การไม่ปฏิบัติตามนัยแห่งมนุษยธรรม คือปฏิบัติจริยธรรมต่อกันและเคารพในสิทธิมนุษยชนร่วมกัน จะทำให้สังคมไร้สุข การปราศจากจริยธรรมจะนำมาซึ่งความไม่มั่นใจ ความเห็นแก่ตัวและการเบียดเบียนกันและการไม่เคารพหลักการด้านสิทธิมนุษยชนจะก่อให้เกิดการเหยียดหยาม และการละเมิดต่าง ๆ อันเป็นผลให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันอย่างไร้คุณธรรม เช่น การละเมิดสิทธิทางร่างกายอย่างโหดร้าย การละเมิดไม่อำนวยให้บังเกิดสิทธิที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น การศึกษา การพักผ่อน และการรักษาพยาบาล ก็ทำให้วิญญูชนขาดความสุขเช่นกัน การศึกษาเรื่องมนุษยธรรมในบริณฐานพิเศษฉบับนี้จึงเป็นการศึกษาเรื่องความสุขของคน สังคมอันเนื่องมาจากมนุษยธรรม

ข้อเสนอแนะ

1. ผู้สนใจการศึกษาวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ ของศรีบูรพา เพื่อศึกษาความคิดทางด้านมนุษยธรรมในวรรณกรรมนั้น ๆ ว่ามีหรือไม่ และเป็นไปในแนวใด
2. ผู้สนใจอาจศึกษาวรรณกรรมของนักเขียนรุ่นใหม่ เพื่อศึกษาความคิดทางด้านมนุษยธรรม หรือด้านอื่น ๆ ในวรรณกรรมนั้น ๆ เพื่อการประเมินคุณค่าของวรรณกรรมที่เขียนโดยคนรุ่นหลัง

3. สถาบันการศึกษาแต่ละแห่ง ควรจะได้ดำเนินการเก็บรวบรวมผลงานของเรื่อบุรพา
และของนักเรียนที่มีผลงานมากเพียงพอเพื่อการศึกษาในกาลข้างหน้าไว้

4. ควรจะให้มีการศึกษาถึงอิทธิพลของวรรณกรรมที่มีอยู่ต่อสังคม และที่สังคมมีอยู่ต่อ
วรรณกรรม

גזר הדין

บรรณานุกรม

กองบรรณาธิการ "นพพร-กิริติ จดหมายรักที่เพิ่มถูกค้นพบ" โลกหนังสือ 5 . 29

5 : 29 - 41 กุมภาพันธ์ 2522

กุหลาบ สายประดิษฐ์, ข้างหลังภาพ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 7

ดวงศึกษา 2510, 276 หน้า

_____ ฯ จนกว่าเราจะพบกันอีก โดยศรีบูรพา (นามแฝง) พี.พี. 2521, 96 หน้า

_____ ฯ ชีวิตสมรส โดยศรีบูรพา (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 2 ดวงศึกษา 2511,

118 หน้า

_____ ฯ เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475 พิมพ์ครั้งที่ 3 บุรพาแดง 2518, 152 หน้า

_____ ฯ มารมณีย์ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 2 ดวงศึกษา 2510,

247 หน้า

_____ ฯ ลูกผู้ชาย โดยศรีบูรพา (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 2 ดวงศึกษา 2510,

419 หน้า

_____ ฯ โลกสันนิบาต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 2 ดวงศึกษา 2511,

203 หน้า

_____ ฯ แลไปข้างหน้า โดยศรีบูรพา (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 4 สหพันธ์นิสิตนักศึกษา

อีสานแห่งประเทศไทย 2518, 373 หน้า

_____ ฯ แลไปข้างหน้า (ภาคมัธยมวัย) โดยศรีบูรพา (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 2

โรงพิมพ์เกษมการพิมพ์ 2518, 317 หน้า

_____ ฯ สิ่งมีชีวิตต้องการ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 3 ดวงศึกษา

2511, 121 หน้า

_____ ฯ สงครามชีวิต โดยศรีบูรพา (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 7 คลังวิทยา 2518,

260 หน้า

กุหลาบ สายประดิษฐ์ หัวใจปรารถนา โดยศรีบูรพา (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 2
ดวงศึกษา 2511, 143 หน้า

_____ อดีตที่เป็นบทเรียน พิมพ์ครั้งที่ 2 กลุ่มแสงเทียน 2522, 336 หน้า

_____ อำนาจใจ โดยศรีบูรพา (นามแฝง) พิมพ์ครั้งที่ 3 ดวงศึกษา 2511,
37 หน้า

จรัส รจนารวม ผู้รวบรวม ชีวิตการต่อสู้ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ประจักษ์การพิมพ์
2517, 216 หน้า

จรรยา สุภาพ หลักรัฐศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ 2 ไทยวัฒนาพานิช 2522, 520 หน้า

จินดา อาจินสมาจาร ปัญหาการสอนจริยธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่หนึ่ง และสองในเขต
การศึกษา 2 ปริญญาโท คม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2523, 119 หน้า
พิมพ์คิด

คุณ ประภาวิวัฒน์ "ความทรงจำ : กุหลาบ สายประดิษฐ์ กับคณะ นักประพันธ์กลุ่ม
สุภาพบุรุษ" โลกหนังสือ 2 : 72 - 80 พฤศจิกายน 2521

ชนิก สายประดิษฐ์ และ พ.ญ. สุรวัด ชนะโสภณ "บันทึกชีวิตและงานของกุหลาบ
สายประดิษฐ์" โลกหนังสือ 2 : 83 - 43 พฤศจิกายน 2521

ชัยสิริ สมุทวณิช "ความรักในงานของศรีบูรพา" อักษรศาสตร์พิจารณา 2 : 31 - 42
กรกฎาคม 2517

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันต์จันนิกร รายงานการวิจัยเรื่องจริยธรรม
ของเยาวชนไทย หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2520, 344 หน้า

บรรพต วีระชัย สุขุม นวลสกุล และบวร ประพตศิริ รัฐศาสตร์ทั่วไป
มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2520, 415 หน้า

ไพยม โรจนวิภาตและคนอื่นๆ "ศรีบูรพา จากความทรงจำของเพื่อนร่วมรุ่นยุคความนิยม"
โลกหนังสือ 2 : 44 - 61 พฤศจิกายน 2521

ไพลิน รุ่งรัตน์ "วรรณกรรมเปรียบเทียบจากรักผู้ยากไร้ของคอสโตเยฟสกีถึงสงคราม

ชีวิตของศรีบูรพา" โลกหนังสือ 7 : 60 - 69 เมษายน 2522

ยศ วัชรเสถียร "คนกับงาน/กุหลาบ สายประดิษฐ์ ในความทรงจำของข้าพเจ้า"

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 7 : 61 - 67 กรกฎาคม 2516

_____ "ผลงาน 2 ชิ้นสุดท้ายในชีวิต" โลกหนังสือ 2 : 32 - 43 พฤศจิกายน 2522

รณิชน อินทรกำแหง "แลไปข้างหน้า" วรรณกรรมวิจารณ์ พิมพ์ครั้งที่ 2

ดวงกมล 2521, 78

รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน "เบื้องหลังภาพจำลองจากแลไปข้างหน้าของศรีบูรพา"

โลกหนังสือ 2 : 81 - 89 พฤศจิกายน 2521

_____ ศรีบูรพาศรีแห่งวรรณกรรมไทย พาสีโก 2522, 233 หน้า

รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน รณิชน อินทรกำแหง และเสถียร จันทิมาธร รวมเรื่องสั้น

รับใช้ชีวิตศรีบูรพา พิมพ์ครั้งที่ 4 บัญชา 2522, 261 หน้า

วิทยากร เชียงกูล "กลับไปอ่านนวนิยายของศรีบูรพา" สังคมศาสตร์ปริทัศน์

7 : 68 - 72 กรกฎาคม 2516

วิระวรรณ อามระดิษ ความคิดเห็นเกี่ยวกับค่านิยมทางจริยธรรมของนักเรียนระดับ

มัธยมศึกษาตอนปลาย ปริญญาโท คม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2522,

113 หน้า พิมพ์ดีด

ศรีวรรณา เขียวลี พัฒนาการทางจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาในภาคกลาง

ปริญญาโท คม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2522, 94 หน้า พิมพ์ดีด

ศิริกุล คณกุลารักษ์ "พัฒนาการทางศีลธรรม" แดงใหญ่ 6 : 15 กันยายน 2522

ศึกษาธิการ, กระทรวง ประวัติศาสตร์ทั่วไป กรุงเทพฯ 2509, 414 หน้า

สำนักแถลงข่าวสหประชาชาติประจำประเทศไทย กบฏสหประชาชาติ ม.ปพ.

2522, 65 หน้า

สำนักนายกรัฐมนตรี, กระทรวง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

รายงานการสัมมนาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน โรงพิมพ์การศาสนา 2522,

251 หน้า

เสถียร จันทิมาธร "กุหลาบ สายประดิษฐ์" คนเขียนหนังสือ ประพันธ์สาส์น

2517, 127 หน้า

สุรชัย จุติคำวงศ์พันธ์ พัฒนาการทางจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาใต้ ปริณิพานพันธ์

ค.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2522, 105 หน้า พิมพ์ดีด

อินทราวุธ และ พ. เมืองชมพู "คูวรรณคดีจากสังคม กุสังคมจากวรรณคดี"

จากพระลอและศรีบูรพา พิมพ์ครั้งที่ 2 สหยากรัก 2518, 89 หน้า

เอมอร์ นิธิราช "ทัศนะทางสังคมในนวนิยายไทยสมัยรัชกาลที่ 7" โลกหนังสือ

2 : 44 - 53 พฤศจิกายน 2522

Louis B. Sohn. "Human Rights" in Encyclopedia Britanica.

V. 4, P 828 - 823, ed. by warren E Preece. U.S.A, 1968.

American Heritage. ed. by William Morris. New York, 1969.

640 p.

Random House Dictionary of the English Language. ed. by

Jess Stein. New York, 1966. 2059 p.

Webster's Third New international Dictionary of the English

Language. ed. by Philip E. 1961. 2662 p.

ศรีบูรพาในฐานะนักมนุษยธรรม

บทคัดย่อ

ของ

สุจิน กัดบพฤษ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กุมภาพันธ์ 2524

ปริศยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาวิเคราะห์นวนิยายของศรีบูรพาเพื่อพิจารณาว่าการเสนอ
ข้อคิดในค่านิยมพฤติกรรมตามแนวจริยธรรมและสิทธิมนุษยชนจากนวนิยายจำนวน 11 เรื่อง

การศึกษานี้ใช้วิธีวิเคราะห์จากเอกสารและเสนอรายงานแบบพรรณนา
วิเคราะห์ตามหลักการของมนุษยธรรมโดยกำหนดคุณสมบัติของนักมนุษยธรรมไว้เป็น 2 นัย
นัยแรกคือผู้ปฏิบัติจริยธรรม นัยที่สองคือผู้ที่เคารพในสิทธิมนุษยชนและไถ่ถอนนวนิยาย
11 เรื่อง ของศรีบูรพาวิเคราะห์ตามนัยดังกล่าวนี้ รวมทั้งได้ศึกษาถึงประสบการณ์
ในชีวิตของศรีบูรพาที่มีอิทธิพลต่อการเขียนนวนิยายของเขา

ผลของการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏว่า นวนิยายที่ศรีบูรพาเขียนขึ้นในระยะแรก
เป็นนวนิยายที่ไม่ปรากฏว่าได้รับอิทธิพลจากสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างชัดเจน น้ำเสียงและ
เจตนารมณ์ในค่านิยมพฤติกรรมของผู้เขียนแม้ไม่ชัดเจนนัก แต่ก็พอมองเห็นความคิดค่านิยม
มนุษยธรรมของผู้เขียนได้

นวนิยายที่ได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์ชีวิต เป็นนวนิยายที่เขียนขึ้นสมัยหลัง
ปรากฏให้เห็นน้ำเสียงและความคิดค่านิยมพฤติกรรมของผู้เขียนอย่างชัดเจน

ศรีบูรพาเป็นนักมนุษยธรรมผู้หนึ่ง ถึงแม้ว่างานเขียนในช่วงแรกยังไม่ได้รับอิทธิพล
จากประสบการณ์ในชีวิตจริงของเขาก็ตาม แต่ศรีบูรพาได้เสนอความคิดในค่านิยมพฤติกรรม
บ้างแล้ว ในสมัยหลังความคิดในค่านิยมนี้ยิ่งปรากฏชัดเจนและพัฒนาขึ้นเป็นลำดับ

SRIBURAPA AS A HUMANIST

AN ABSTRACT

BY

SUTIN GULAYAPRUK

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinwirot University

February 1981

This thesis is the analytical study of eleven novels written by Sriburapa. The purpose is to show that Sriburapa presented his ideas concerning with humanism in terms of ethics and human rights.

The writer examines the relevant materials and presents a descriptive analysis based on the principles of humanism. The qualifications of humanists are constituted in two senses : those who put ethics into practice and those who value the human rights. The eleven novels are analyzed according to these two senses. Some personal experiences of the author are also discussed since they have important influences on the works. The study revealed that his earlier works are not obviously influenced by any beliefs besides humanism. Eventually his experiences and his tone concerning humanism are clearly seen in his later works.